

СЛОВО

ЧАСОПИС ЗА

СРПСКИ ЈЕЗИК,
КЊИЖЕВНОСТ И КУЛТУРУ
ГОДИНА VIII

БРОЈ
31-32

МАЈ 2011.

КУЛТУРНО-ПРОСВЕТНА
ЗАЈЕДНИЦА
СРБИЈЕ

ДОДЕЉУЈЕ
ИЗУЗЕТНУ

ВУКОВУ НАГРАДУ

АКТИВУ ПРОФЕСОРА И
НАСТАВНИКА СРПСКОГ ЈЕЗИКА
И КНИЖЕВНОСТИ СРЕДЊИХ И
ОСНОВНИХ ШКОЛА У НИКШИЋУ
ЗА ИЗУЗЕТНИ ДОПРИНОС
РАЗВОЈУ КУЛТУРЕ
У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ
И СВЕСРПСКОМ
КУЛТУРНОМ ПРОСТОРУ

ЖИРИ
ВУКОВЕ НАГРАДЕ
ПРЕДСЕДНИК

БЕОГРАД
2005.

КУЛТУРНО-ПРОСВЕТНА
ЗАЈЕДНИЦА СРБИЈЕ
ПРЕДСЕДНИК

Radivoje Stokich

НВУ Актив професора српског језика
из Никшића чине 27 професора средњих школа
који су школске 2004/2005. године
разоткрили намеру црногорског режима
да ненаучно и незаконито
приименује српски језик у Црној Гори,
и због тога су отпуштени са посла
без могућности запошљавања

СЛОВО
НИКШИЋ
мај, 2011.

РИЈЕЧ УРЕДНИКА

Веселин Матовић: *Црногорски језикојројрес*..... 4

ЈЕЗИК

Миодраг Матицки: *Творци јесничкој језика* 13

Душан Иванић: *Ка историји рјечојворсїва у нови-
јој срїској књижевностї*..... 21

Слободанка Пековић: *Исидора о језику*..... 33

ЈЕЗИК И ПАМЋЕЊЕ

Момчило Настасијевић: *Белешке за айсолујну јое-
зију, За мајерњу мелодију*..... 45

БЕЛЕТРИСТИКА

Алек Вукадиновић: *јоезија*..... 59

Николај Агафонов: *Јуродиви Гришка*..... 65

Добрашин Јелић: *јоезија*..... 80

Милутин Миланковић: *Демокријос*..... 87

Вишња Косовић: *јоезија*..... 108

Никола Мацановић: *Лудило*..... 112

Серђо Бадиља Кастиљо: *Пеј беојрадских јесама*..... 124

Петар Рмуш: *јоезија*..... 129

ЕСЕЈ

Војислав Максимовић: *Косово у јоезији срїских
јесника из Рејублике Срїске*..... 137

Предраг Вукић: *Ојлед о дому*..... 150

Драган Дринчић: *Косово-неојуђиви дио Србије* 153

САДРЖАЈ

КРИТИКА

Радоје Симић: <i>Пуџевима научне истине</i>	163
Драга Бојовић: <i>Усуд српскога језика или „Језик с маном у имену“</i>	168
Душан Крцуновић: <i>Риједак научно-полемички жанр</i>	173
Мирослав Радовановић: <i>Лирска визија светиа</i>	176
Ђорђе Брујић: <i>Нечистиач</i>	182
Предраг Живковић: <i>Изазови</i>	185
Сања Крстоношић: <i>Улазак на велика враиша</i>	194
Гордана Крцуновић: <i>Одисеја у киклојској земљи</i>	199

ИСТРАЖИВАЊА

Горан Комар: <i>Стиари ћирилични најписи (Од Враћеновића до новских села)</i>	209
<i>Најпис Бојдана Хаиљевића и један необјављен најпис из Дабра</i>	217

ПУТОПИС

Радован Вучковић: <i>Етиаи</i>	225
--------------------------------------	-----

КЊИЖЕВНИ АРХИВ

„Разговори о феудалним темама“ (полемика између Павла Зорића и Милорада Стојовића о црногорској књижевности, почешком 1969).....	241
--	-----

СТАВОВИ

Вирус дукљанства у Београду (<i>ошворено писмо председнику и ујрави удружења Дурмићораца у Београду</i>)	254
Садржај Слова: 21- 30	274

Фотографије: Горан Комар –
записи на сшећима из старе Херцеговине

Веселин МАТОВИЋ

ЦРНОГОРСКИ ЈЕЗИКОПРОТРЕС

Истина на видјелу. Иако је још званично под кључем, а кључ у рукама оних који би је тако закључану најрадије заувјек и оставили, истина је изашла на видјело. Виђено је, макар издалека и на једно око: да је име српског језика опет надјачало све његове деривате и заперке заједно, остајући и даље, као што је увијек и било: основни идентитетски оријентир Црне Горе, како Србима тако и Црногорцима! Што значи да је пројекат за његово затирање на овом простору дибидус пропао, а политикантска менаџерија звана црногорски језик као службени, уграђена у октроисани устав и из њега изведене законе и прописе – све до имена наставног предмета и нових наставних програма, постала, правнички речено, и де факто и де јуре, - неодржива. Као и све друге амбиције које су у последњих десетак година опседале Црну Гору заклоњене иза те менаџерије

Српски је матерњи језик Срба и Црногорца! Најжешћа и најистрајнија интелектуална и политичка битка која је икада вођена у Црној Гори, битка око темељног питања њеног идентитета, очевидно улази у завршницу. Додуше, мало друкчије него што су очекивали они који су умислили да су је добили и прије него су је и започели, и који су са тим умишљајем и државу, и устав јој, отесали. Хтјели су и народ, али су почели са краја тањег па им се заљуштило куда не треба. По вени на коју нијесу рачунали. Тако да им, ни уз сву силу државног апарата, са цјелокупним његовим економским и медијским потенцијалом, универзитетским естаблишментом, плаћеним лобистима, опсенарима и смутљивцима, није пошло за руком да стабло народно расцијепе онако као су мислили, и

куда су циљали. Напротив, огроман број грађана, по свему судећи, више од пола становника Црне Горе, и не само оних који се легитимишу као Срби, него и оних који се национално дефинишу као Црногорци, казао је да им је матерњи језик српски! Они су тиме, посебно ови други, на најувјерљивији начин оповргли тезу о подударности идентитета језика са идентитетом нације, исто тако и са идентитетом државе, као главно теоријско упориште заступника посебности црногорског језика и црногорске културе. И још нешто: они су својим ставом, појам нације свели на праву мјеру, показавши да се нација, као релативна категорија, може бирати и мијењати, али матерњи језик и његово име не могу, као што не могу ни родитељи и њихова имена. Једном ријечју, они су данас најувјерљивији доказ да је српски језик у Црној Гори, био и остао, матерњи језик једнако и Србима и Црногорцима. На жалост, тим људима (којих је, додуше, на претходном попису било знатно више), у досадашњем нашем дискурсу о језику, чињена је велика неправда свођењем питања преименовања српског језика у Црној Гори само на проблем Срба, иако се оно, као што видимо, једнако тиче и оних који се, различито разумјевајући категорију националног, изјашњавају као Црногорци, али чувају свој српски језички и културни идентитет. Штавише, они су све вријеме били не само маргинализовани него и изложени двоструком притиску, некад и омаловажавани, као бивалентни и недоследни: и са српске и са црногорске стране. То нам истовремено говори колико је сложено идентитетско питање Црне Горе и колико је погрешно и погубно свако настојање да се оно једнострано и праволинијски разрјешава, посебно у простору политике и прегласавањем у Скупштини, како је то урађено приликом доношења Устава и Закона о општем образовању, када је, против народне воље, умјесто доминантног српског, тзв. црногорски језик постао службени и обавезујући у образовном систему и јавној комуникацији у Црној Гори. Као еквивалент културолошких матрица вјековима изграђиваних у најдубљим слојевима народног бића, идентитетска питања су превасходно културолошка питања, али измјештена из тога простора, и вољом пол. странака пренесена у надлежност политике, она нужно постају предмет политичке манипулације, а онда - разлог за пометњу и деструкцију, духовне и политичке авантуризме и лутања, понекад и за најтеже неспоразуме, сукобе и деобе у народу.

Језикопротрес нам је и био потребан. У том смислу, и поред свих његових штетних посљедица, колективних патњи па и страдања појединаца, које је изазвао, овај нам је језикопротрес можда и био потребан. Протресом и претресом језичког, претрешено је и историјско, и културно и укупно духовно биће Црне Горе. Детектоване су његове основне културолошке матрице, уочене полемичке тачке и епилептичка жаришта, не само у стручној него и најширој јавности. Тиме је заправо застављен процес вишедеценијског програмираног заборављања, који је и омогућио националистички пројекат о црногорској самобитности и црногорском антисрпском идентитету, и смањен простор за даљу политичку манипулацију, што се морало нужно одразити и на резултате пописа и уопште – однос грађана према питању колективног идентитета у Црној Гори. Упоредимо само данашње разумијевање значаја и значења имена језика а тиме и свеукупног нашег памћења и културног наслеђа (чак и ниво језичког знања) и укупну језичку самосвијест, не само интелектуалног слоја него и простог народа, у односу на ону коју смо имали прије седам-осам година, па ћемо видјети колико се искорачило у том правцу и са колико се више самоувјерености и слободе људи данас изјашњавају о том питању. Колико ли је тек вриједних текстова, стручних и полемичких књига о томе у међувремену написано. Колико јавних трибина, округлих столова, симпозијума, промоција, протестних скупова... И шта све у тим текстовима и на тим манифестацијама, није разматрано, какви све аргументи нијесу потегнути; колико је фалсификата, криво изведених доказа и погрешно постављених теза исправљено; колико ли је само архивског материјала поново ишчитано и празнина у читању попуњено.

Покренута је огромна стваралачка енергија и емитована у будућност. Она ће се објективизовати у пуној мјери можда тек у другој или трећој генерацији наших потомака. Сви значајни лингвисти, писци, професори, историчари, теолози, етнологзи, ствараоци из разних области и професија, схватајући то као своју моралну обавезу, укључили су се у ову расправу, с поривом какав се појављује само у пресудним временима и о пресудним питањима. Тако да, ако је Црна Гора, у времену херојског заноса и борбе за национално ослобођење српског народа, средином деветнаестог вијека, стекла титулу Српске Спарте, сада несумњиво, због свеобухватности и озбиљности

дискусије у одбрану имена српског језика, заслужује да се назове Српском Атином.

Све је то неко (за)платио! Али, све се то, наравно, морало скупо платити: било је много патње, много одрицања, многи животи су сагорели и уништени. Сјетимо се, између осталих, само двадесет и седам срдњошколских професора, који су, прије седам година, заједно с именом српског језика, напустили школске учионице, али се сјутра, неће с њиме тамо и вратити. Не само они који, на жалост, већ одавно „љубичице одоздо миришу“, и они који су дочекали пријевремене осакаћене пензије, него ни они којима су, у најбољим стваралачким годинама – по пресуди највиших овдашњих судова - та врата завезда затворена. Неће им у томе помоћи ни ово поновно свједочење преко шездесет посто сународника (Срба и Црногораца), који су им својим потписима још једном овјерили да су били у праву. А неће ни то што су тзв. матерњи језик, као име наставног предмета, чијим је увођењем у школски систем и започело њихово страдање, укинули недавно они који су га и уводили, као што ће ускоро, по вољи народа, укинути и црногорски. Умјесто њих, да иронија буде већа, српски ће, и на српском, предавати, као да се ништа у међувремену није догодило, они што су мирне савјести прихватили да предају и *мајџерњи* и *црнојорски*, и који ће, како и приличи нашим наравима, једног дана тражити ако не и одличја за оданост имену српског језика, а оно, у најмању руку - да им се вријеме док су предавали *мајџерњи* урачуна као радни стаж у двоструком трајању.

А сад – свако у своју учионицу. Шалу на страну: ова битка није завршена ни на једном сектору, нити ће се завршити све док оно што је народ данас казао о себи не буде преточено у адекватне законске прописе. Не заборавимо да је он то исто казао и прије осам година, још убједљивије, па је његова ријеч безобзирно погажена. Ко гарантује да се то опет неће поновити?

Суштински, она се неће завршити ни тада (осим формално и привремено), све док се питање имена службеног језика темељно не расправи и не апсолвира у простору културе, и изван политичких и страначких интереса, што је мало вјероватно да ће се икада десити.

Од тзв. црногорског језика, као изразито политичке творевине, један дио грађана Црне Горе никада неће одустати и тај сурогат ће остати као потенцијално исходиште вјечитих сукоба, конвулзија, подјела и неспоразума на овим просторима. Тек ће се видјети величина штеточињства које је актуелна власт нанијела овоме народу и овој држави, када је, манипулишући посланичком већином у скупштини, која за то није имала одобрење свог бирачког тијела, умјесто српског, наметнула као службени тзв. црногорски језик. Иако се још једном показало да српски својата више од половине, а „црногорски“ једва трећина становника Црне Горе; иако је српски, како видимо, матерњи језик и Србима и Црногорцима, а „црногорски“ само дијелу Црногораца; иако је српски међународно признат и познат, и изучава се на бројним славистичким и другим филолошким катедрама широм свијета, језик са богатим стваралаштвом и десетовјековном културном традицијом иза себе, а „црногорски“ - непризнат и непознат. Рецимо - Међународна комисија за стандардизацију ИСО 639, и даље ће, одбивши да „црногорски“ уврсти у своју листу језичких кодова, користити код *srp.* – код за српски - за све књиге и часописе који излазе и на „црногорском“ језику. На крају, иако би се са српским Црна Гора лако снашла и препознала у Европи, док је „црногорски“ још увијек неприхваћен у пракси и у самој Црној Гори, чак и од оних који су се здушно залагали за његову промоцију и стандардизацију. Сад би било логично, након што је народ још једном исказао свој став и о српском и о црногорском, да се српском језику врати статус који је имао прије те манипулације. Међутим, „Што један неразуман замрси, сто мудријех не могу размрсити“, па је више вјеровати да ће се ова власт прије руководити инатом него разумом, прије ће нас увалити у хаос некаквог недефинисаног двојезичја, него признати пораз ђукановићевске етатоманске идеологије.

Двојезичје, или вишејезичје, је извор нестабилности и за велике и развијене, а камоли за патуљасте државе. (Погледајмо само ситуацију у Белгији, која је стално у опасности од распада због језичких несугласица, или у Индији која је, због различитог именованја истог језика, прихватила енглески као свој службени језик.) Да и не говоримо о економским, културним и, уопште, духовним посљедицама таквих рјешења. Једна од њих је неминовно успостављање два или више, паралелна школска система на свим нивоима образовања, што се и у

Црној Гори очекује у најскорије вријеме, пошто засад не постоји друго рјешење које би било прихватљиво и за говорнике српског и за говорнике тзв. црногорског језика. Колико ће то коштати и колико ће то осиромашити и уназадити нашу просвјету, која је ионако на најнижим гранама и једва преживљава, тешко је и замислити. Али нека сад о томе размишљају они који су нас својим скудоумним одлукама довели у такву ситуацију.

Црта је подвучена! Разумије се, то ниуком случају не смије бити сметња остваривању права говорника српског језика, нити они могу имати обавезу на било какве компромисе по том основу. Напротив, на њиховим је заступницима, а они су углавном из редова опозиционих странака, да хитно и ултимативно поставе пред Скупштином питање суспензије недавно донесеног Закона о општем образовању, као и уредбе о преименовању наставног предмета Српски језик и књижевност, прво у Матерњи, а од недавно у Црногорски језик и књижевност. Исто тако и питање израде нових наставних планова и уџбеника, али и ослобађање простора за јавно дјеловање људима из културе, односно излазак на јавну сцену забрањених (за државне медије и институције) научника, писаца и умјетника који стварају у Црној Гори на српском језику.

Такође, и да се професори никшићких средњих школа, који су прије седам година, отпуштени с посла зато што су принципијелно заступали своје неспорно право да предају српски језик и на српском језику, врате на њихова радна мјеста.

Као и свега другог што припада данас јединој неспорној већини у овој држави.

Међутим, треба имати на уму да ће до 15. јула када је, са представницима опозиције, уговорено објављивање резултата пописа, који се односе на име језика, националну и вјерску припадност, већ бити припремљени сви наставни програми и уџбеници за наредну школску годину. А као што се зна, они се раде у складу са новом законском уредбом да се настава у црногорским школама изводи на црногорском језику, и да се, сходно томе, именује и одговарајући наставни предмет, уз обавезну уградњу новог црногорског правописа и граматике црногорског језика. Не знам баш колико ће власт, без обзира на стресну ситуацију у којој се наша, бити вољна да све то

сад побрка, али опозиција, на којој је велика одговорност пред говорницима српског језика, мора пронаћи механизам којим ће спријечити, уколико то власт сама не уради, да наредна школска година почне по постојећим уредбама и по вољи њихових креатора.

Ако је досад и било неког простора за сумњу у релевантност пописа од прије осам година, те за приговоре да су, у том тренутку, наводно недовољне националне освијешћености, грађани Црне Горе српски препознали као свој матерњи језик више из незнања и навике, односно под сугестијом тада важећег законодавства у коме је српски имао статус службеног језика, сада о томе не може бити ни говора. Данашње њихово преферирање имена српског језика недвојбено показује да је оно непорецива језичка константа Црне Горе, еталон њене препознатљивости, али је истовремено и јасна порука свима онима који би ту реалност да порекну. Не треба заиста сумњати да је сваки грађанин који је, у данашњим приликама, након свих притисака, уцјена и подметања од стране власти, дефинисао себе именом српског језика (а њих је више него свих осталих у Црној Гори), истовремено подвукао и црту испод тог имена!

Тако да ће власт морати добро да размисли исплати ли јој се преко те црте да преступи.

P.S. Управо када је требало да овај број *Слова* уђе у штампу, 6. маја, 2011. године, министар просвјете Славољуб Стијеповић, саопштио је (ТВ Вијести, 22³⁰ h) да ће „у складу са европским стандардима“ од 1. септембра 2011. године, свим ученицима у Црној Гори држава омогућити „да слуша наставу на свом матерњем језику“! (sic!) Стијеповић, додуше, није саопштио на који начин ће то бити изведено, и да ли ће прије тога доћи до измјене Закона о општем образовању, нити шта ће се десити са професорима који су, зато што су због залагања за рјешење за које се сада заложиио и сам министар, кажњени најтежом казном, односно да ли ће им држава Црна Гора коначно признати да су били у праву. И шта ће им донијети то признање, које је фактички изречено наведеном министровом изјавом.

У сваком случају, остаје нам разумна нада да ће власт показати елементарно поштење да њихово питање ускоро правно и праведно регулише.

ЈЕЗИК

ЈЕЗИК

Миодраг МАТИЦКИ:
Творци њесничкої језика

Душан ИВАНИЋ:
*Ка историји рјечоїтворсїва у новој
срїској књижевности*

Слободанка ПЕКОВИЋ:
Исидора о језику

„Округли сто о српским писцима као творцима језика једна је од манифестација, којом се, под покровитељством Министарства културе, обележава година књиге и језика у Србији. Институт за књижевност и Вукова задужбина овом дискусијом се придружују прослави и организују је у оквиру Вукових дана, посвећених проучавању и неговању вуковске језичке и књижевне баштине и њеног удела у националној културној прошлости и садашњости.“ (*Весна Маџовић, директор Института за књижевност*)

Као вид подршке нашем часопису, организатори манифестације, директор Института за књижевност Весна Маџовић и председник Скупштине Вукове задужбине Миодраг Маџици су нам, уз сагласност аутора, усвојили за објављивање неколико нама посебно занимљивих излагања са њихових скупа и прије њихових објављивања у зборнику радова, који ће, до краја године, изаћи у некој од едиција Института за књижевност и уметност у Београду.

Редакција Слова се најтоплије захваљује уваженим научницима на подршци и жели им јуно усјеха у даљем раду.

Миодраг МАТИЦКИ

ТВОРЦИ ПЕСНИЧКОГ ЈЕЗИКА

*У њеби свиће језик ...
блиста неисказано!*

Мирољуб Тодоровић

Било је већ крајње време да дубље зађемо у тајну језикотворства, у богате стратусе који настају вековима и омогућују животворност српског књижевног језика, и писаног и усменог, па и говорног, јер се српска књижевност потврђивала и потврђује делима која домашају светске вредности.

Реч је, свакако, и о предвуковском књижевном језику, имајући у виду Доситејево настојање да преусмери силе славеносербског у матицу народног језика. Ту, пре свега, мислим на труд преобликовања славенизама у духу природе народног језика, што и Вук чини. Та сила језика, ваља признати, није до краја искоришћена, мада, средином 19. века, добијамо врхунску књигу песама европске вредности, Стеријино *Даворје*. О неслућеним могућностима које је предвуковски језик пружао најбоље говоре језички пастиши у *Сеобама* Милоша Црњанског.

Устанак је довео на позорницу историје народ, Вукова језичка реформа вођена је и извојевана револуционарним методама, народни језик, боље рећи језик усменог стваралаштва, дошао је у први план у време обнове српске државе. И преодом Старог и Новог завета на народни језик Срби су се уписивали у списак европских народа, у чему је значајну улогу имало чланство у Библијском друштву. У таквом контексту треба тражити узроке неминовности победе Вукове реформе. Њом је утврђена основа савременог српског књижевног језика, она је ослободила примордијалне силе језика који је традицијом

услености премостио векове трајања српског народа и обезбедио континуитет памћења без чега нема историјског народа. Прилика је да се истакне да је Вук веома промишљено издвојио око пет стотина народних речи из средњовековних повеља и других списа које је, у своје време, бележио на терену у живом народном говору. Плодоносност и оправданост Вукове реформе доказала су вредна књижевна дела настала за Вукова живота, још више у двадесетом веку, а када је реч о ослобађању сила језика, језикотворству, најбоље говори његов развој који, до данас, није довољно проучен.

У том подухвату помаже нам увид у песнички језик појединих песника, у парадигматске одлике књижевног језика појединих епоха, у откривалачке и експерименталне окушаје изражајности попут оних које су у новој књижевности, са мање или више успеха, остварили Сима Милутиновић Сарајлија, Његош, Стерија, Ђорђе Марковић Кодер, Лаза Костић, Милош Црњански, Станислав Винавер, Момчило Настасијевић, Васко Попа.

Поетике наших песника (убрајам ту и оне прозне писце који су били изванредни творци језика), њихов допринос метафоричности, не могу бити потпуније осветљене без увида у њихове поетске речнике. Реч је о фреквентним речима са препознатљивим конкордансама, сигналним облицима њихова препознавања, о враћању у живот потиснутих речи како би у новом песничком језику добиле нови сјај. За ову прилику да поменем мајсторију Настасијевића када из функционалног епског стила, у првом примеру из народне песме Слепе Живане, поврати у живот реч *смаїнем* ("Смагнем ли ово дубином у вечерњу") или обогати новим значењима вербал *їроминуџи* ("Селе бела промину"). Реч је о богаћењима значењем појединих речи и синтагми, којима се одликују појединачни песнички рукописи, истовремено зависни од свог времена и утицаја, од жанровског и културолошког окружења, од версификације која у неком времену превладава, од утицаја граничних, суседних литература и напосе светске, од односа према усменој књижевној традицији. Тако Сарајлија у десетерцу, у узбуркавању и убрзавању тог окошталог стиха, са великим послушкавањем порука о језикотворству класицистичке литературе, гради своје сложенице, помера значења речи често и до неспретних затамњења. Следи Његош који је, пре свега као творац језика, био Вукова перјаница када је реч о језичком про-

граму и стварању књижевног језика на основама народне/усмене књижевности. Захваљујући *Илијади* коју носи ваздан под мишком и хиљадама препеваних стихова из тог прадела, Кодер открива своје васколике језичке роморе у којима налази основу прајезика Словена. Држећи се Хорација као путоказа у стварању језика, ослањајући се на класицистички начин на изражајност народног стиха, мењајући ритмове по стиховима и строфама, ред речи и редослед поентирања, Стерија пева на језику који у његово време, да није био толико недоступан, не само због прастаре црквене ортографије, ствара европску поезију са језиком густог и слојевитог значења. Ту линију језикотворства следиће и многи дуги песници преводиоци Хорација, као и песници модерне, те и наши савременици. Може се повући доста јасна линија у српској поезији, која стиже све до Јована Христића, Ивана В. Лалића и Љубомира Симовића. Лаза Костић пун ренесансе и барока, језичког ритма *Османа*, велемајсторски овладавши јамбом и Шекспировским начином језикотворства, постаје творац језика првога реда, богомдан да у 20. веку, пре сто година, испева нашу песму над песмама, *Santa Marija della salute*. Потрес у живом језику који је изазвала ова песма стигао је на најбољи начин Милоша Црњанског. Замислите како говори Костићеву антологијску песму гласом којим је читао своју поему "Стражилово". Потреси у песничком језику тицали су се и других уметности. Арсеније Јовановић бележи казивања сликара Душка Ристића о Момчилу Настасијевићу и дружењу са Васком Попом средином 20. века. У једном тренутку он помиње Попи Настасијевићеву љубавну песму "Лек си, болујем те сам". Да би показао иновантну језичку "моћ тоталне синтезе", тумачи Попи тај стих: "Дотична особа је његов лек али не удвоје, болујем те сам!" Попа му узвраћа рецитовањем целе те Настасијевићеве песме. Удар је нашао искру у камену.

Са Вуковим делом, са његовим речником и уграђивањем усмене традиције у основе књижевног језика, оживљен је крвоток језикотворства нашега. Стварајући свој разиграни језик од кола, Радичевић и читав круг мање остварених песника сличне провенијенције, стварају песнички језик који шири читалачки круг, који се лако примао јер се добрано ослањао и на богату и дугу традицију грађанске лирике. Касније окретање усменој традицији као мајдану језичког блага било је, у концентричним круговима, интензивно, али увек другачије.

Постоје епохе у којима је књижевни језик у усменом стваралаштву налазио искре и узор, у приповедању и казивању, у варовницама ("ваља се, не ваља се"), све до одјека у делима наших дана насталих по моделу Раска Петровића "људи говоре". Зависно од историјских прилика, од игре историје са судбином српског народа, пролазило је и опет наступало време утицаја епског десетерца, епа, али, када је реч о језику, увек су то били нови и другачији приступи. Следиле су деконструкције окошталог и пословичарског десетерца и стајаћих синтагми утврђених овим стихом, све до укључивања десетерца у пародију, попут оне Матије Бећковића. А сви ти нови приступи омогућавали су стварање новог и богатијег песничког језика, грађење нових песничких речника, нове метафорике. Песници авангарде, на пример, окретали су се кратким усменим формама, брзалицама, питалицама, клетвама, у њима су налазили златну руду језика коју су, потом, преобликовали у складу са својом поетиком. Све се то може пратити из деценије у деценију, све до Васка Попе и Милосава Тешића. Код Попе се у поезију укључује чак и етнографија, фолклор у свом најширем значењу, па се песнички језик гради на основу описа народних обичаја, игара, значи на основу секундарног етнографског материјала када је реч о усменом стваралаштву.

За грађење песничког језика битан је преовлађујући жанровски контекст. Постоје ере епске распеваности, поема, даворја, тужбалица (са централним темама: сеобе, косовско предање), апотеоза, севдалинки, сонета. Сви ти жанрови траже особит начин градње песничког језика. Свакако да овакав приступ омогућује и посве нову и модернију периодизацију српске књижевности. Сви ови приступи и поступци, сагледани дијахронијски, чине и особит увид у генезу и развој српске књижевности кроз векове, без којег није могуће спознати суштину историје српске књижевности. Било би занимљиво када би се сагледали поетски речници обилатог певања о косовском предању, узимајући у обзор поједине песнике, песничке кругове, епохе. Чак и када је реч о народним певачима, стваралаштву у којем превладава колективна традиција, читав смер истраживања епских песама и певача успешно је, на основу особености песничког језика, утврђивао порекло записа који су у науци вођени као записи анонимних певача. Некада су то биле јединствене кованице: *жељез љвожђе њешико*, некад двосложни придев који певач додаје стиху осмерач-

ке песме од кола да би исковао особит епски десетерац, некад реч истргнута из тмине појања. У омладинском алманаху *Невен слоје* из 1848. године, својеврсном песнику, у време када су наглашене тежње обнове и стварања нове српске државе, осамдесет процената песама је са косовском тематиком, са веома ограниченим песничким вокабуларом. Такође, било би занимљиво у целини сагледати песничку баштину посвећену темама сеоба, светосавља. По својим резултатима, била би то не само значајна радња из области поетике, већ и значајна културолошка студија о српском народу.

Или: Поетски речник Алексе Шантића, чија поезија чини мост "Војислављеве ере" и српске модерне, заснован је на севдалинкама, на богатој осећајности коју одређују степени поређења по интензитету, од "плићег" севдаха и "слатке чежње" до бола који се "у дну душе крије": *Рахаїлук, герїї, севдах и карасевдах*. То је допринело утврђивању песничког језика осећајности у којем поједине речи добијају сасвим нову улогу. Од слатке чежње топи се месец по грању, песника прелива месечина мека, душа "лепрша, пуна дуга и звијезда", све постаје тихо, спокојно, лелујаво и свето, све трепти, зари се и жари се, све се вије, па и мириси и сећања, јецају и звоно и срце, тихо падају и златно вече, и месечина, и роса и "гробна земља" на песника, све се повија, свија, просипа, растаје, шапће, шуми. Поетски речник у складу је са тајанством атмосфере Шантиће поезије, песника који сам вели да су му руке, као гране, "севдах ћутиле и саме". И шта од оваквог песничког језика преузима српска модерна? Довољно је задржати се на делу Боре Станковића. Упоредити поетска значења цвећа, биља у његовој прози и Шантићевим песмама, исказе о мирисима, Борине јунаке "болне од самога себе", које "земља пије" и за које се месечина лепи, па богома и јунаке из *Сеоба* Милоша Црњанског, хаџију Аранђела Исаковича који, у великом карасевдаху, као и Борин Хаџи Тома, просипа дукате као да просипа сопствену крв. На сличан начин настављају се и други творци српског језика. Стерија у Попи и Симовићу, Његош у Бећковићу, народна усмена књижевност у свима.

Када је реч о везама народне и грађанске лирике, севдалинки са Шантићевом поезијом, у овом контексту посебно је занимљив онај део опуса Симе Пандуровића који има жицу споменара, који припада линији српског песништва директно повезаној са *сїоменарима*. У том случају, поетски речник гра-

ди се на тематско-мотивским основама везаним за промене годишњих доба, за паралелу света заљубљених са светом природе, за тему пролазности. Свакако да се све то збива у контексту "деромантизованог романтизма". Тако Пандуровић долази до синтагми: "бисерне очи", "свилена тама све тања и тања", до "живота што иде с колевком у гроб". Одмах треба истаћи да је у његовом поетском речнику доминантна реч *сйомен*. Та реч магично повлачи и следеће: *сени*, *сне* и *сеју*, уз које се, полако, роје речи кључне за препознавање елегичног тона. Ове речи Пандуровић богати значењима, надограђује их, доводи у везу са сухим, мртвим лишћем, залелујава субјективни доживљај, показује у пуном сјају како језик може да исијава варирањима значења.

Гледано из овог угла, ваља се упитати коју линију у српској поезији следи Сима Пандуровић? *Сйомена* нема у Шантићевим севдалинкама, у песмама Јована Илића. Али, има га у поезији Лазе Костића, да поменем само песму "Спомен на Руварца". Има је и код Сарајлије – песма "Спомен са горског извора". А следе: Милан Ракић ("Сетна песма" – "Ево се буде из прошлости голе / Спомени с цвећем, са ружом и крином"), који поред личног порива медитира и о претходном, па и затеченом, споменарском певању. Пандуровић се у песми "Цвеће овог пролећа" са њим "дописује" генитивним метафорама ("И црвене руже наше топле крви, / И кринове беле нашег достојанства"). Код Милутина Бојића спомени се доводе у везу са птицама: "На уснама твојим спомени се јате". Идући уназад, схватамо да јасно назначена линија постоји у српској поезији, да Бранко Радичевић доводи у везу и спомене и лишће, и птице ("Што би лишћа да му тица није"), да на свој начин укључује и реч *сйомен* и *сйоменак* у своју лирику ђачког и другојачијих растанака. А негде, као источница, јавља се усмено стваралаштво: молитвена чаша оставља се *за сйомен*, често обраћање у пословицама гласи "Спомени се", у бајалицама се зло одгони речима: "Ни твога имена ни твога спомена".

Да заокружим овај ескурс, којим сам хтео да покажем колики је континуитет на плану песничког језика српског песništва кроз векове, навешћу народну легенду "Кумовска слама" и стихове из Пандуровићеве песме "Лутање":

"Кум у кума украо бремене сламе, па како га је носио слама испадала и просипала се путем, онако Бог оставио на небу за вјечни спомен."

Свилена тама све тања и тања;
 А моја мис`о у парадном руху,
 Тамо где беласа још Млечна Путања,
 Следује нечем, као Хамлет духу
 Свог оца, а свет звезда јој се клања.

Ту скоро, у допуњеном издању књиге песама *Не њикај у ме*, Рајко Петров Ного је објавио песму "На својој племенитој на Голубачи". У њој језик гради ослањајући се на низ жанрова, превасходно усменог порекла, укључујући их у тринаестерац близак грађанској лирици: тужбалица (у првом плану је форма петосложног тужбаличког припева којим се заокружује тринаестерац), везена тужбалица, надгробије, епитаф, клетва, лирска песма у структури словенске антитезе. Резултат је чудесно језикотворство, свакако ширење и снажење песничког језика. Прилика је рећи да је у овоме Ного следио Диса, његову песму "Можда спава", његово слично окретање тринаестерцу и изналажењу нових сила језика у народној песми коју је Вук нашао у неком старом дубровачком рукопису и који је у подтексту Дисове песме ("Извор вода извирала, бистра, студена"), онолико колико и у лирској песми на међи народне и грађанске лирике о Хајдук Вељку ("Порасло је багрем дрво, танко високо, / Под њим лежи Хајдук Вељко, санак борави."). А иза свега тога до нас допире ромор који је Кодер откривао у прајезику Словена.

Ластавицо дробна птицо не цијукала
 Кукавицо сиротицо за мном кукала
 Прхнула си у небеса цептећ од миља
 Врнула се стресајући свилу ковиља
 Умила се ладовином морна од мора
 Опила се зрачним вином орна одмора
 Ластавицо црна тачко моћног белила
 Кукавицо са Прозрачка ноћ те прелила
 То не била ластавица сестра косова
 Нит то била кукавица шћер са Косова
 Већ то била у разделби часак пре мрака
 Голубица душа сиња Рада Херака
 Одмирачи племенита лака му буди
 Легао је Голубачо да се пробуди.

Свакако да грађење и богађење поетског речника српског песништва, стварање књижевног језика, зависи од версификације, од ритма и мелодије на које се песништво ослања у појединим епохама. Као што је од великог значаја за српску лирику романтизма био преважан утицај трохејског десетерца лирске и епске народне песме, усменог стиха песама "од кола" и убрзања која доносе стихови грађанске лирике, преко којих је широко отворено поље утицаја водећих европских и граничних литература, тако је веома значајан траг и јамба који су донели препеви Шекспира и немачких класичних песника. Реторика стиха и ритма хорских делова у класичним драмама, која је у српско песништво на велика врата ушла захваљујући пре свега Стеријиним препевима Хорација, знатно је допринела стварању пре класичног но класицистичког вокабулара који траје и развија се све до наших дана, до стихова Љубомира Симовића о обичном човеку и његовој судбини. Дуг је пут од Доситејевог јамбског метафоричног облика изражајности: "Камен гроба мог" до оног из наших дана: "Дунав брата мог". Прађење свих тих токове у стварању и снажењу поетског/ поетских речника, и све модерније изражајности, при чему римаријуми губе пресудан значај за одређивање парадигми појединачних поетских речника и поетских речника појединих кругова стваралаца и књижевних епоха, значи и ближе осветљавање суштинске развојне линије и елемената самосвојности српске књижевности, а истовремено и одређивање места које она заузима у контексту опште књижевности.

Душан ИВАНИЋ

КА ИСТОРИЈИ РЈЕЧОТВОРСТВА У НОВОЈ СРПСКОЈ КЊИЖЕВНОСТИ

Сажетак: Аутор се у раду бави различитим историјскопоетичким аспектима твораштва у језику српских писаца новог доба (од 18. до 20. в.): различити поступци у стварању ријечи укључују посрбљивање страних ријечи, преузимање из других словенских језика, калкирање, стварање нових ријечи и, не мање, метафоризација основног значења. У оквиру типологије рјечотворства посебно указује на препородни период нове српске књижевности (који претходи стварању језичке норме). Издаја потом неологистичку праксу С. Милутиновића Сарајлије, Ђ. Марковића Кодера и Л. Костића, те С. Винавера.

Кључне ријечи: посрбљивање, преузимање, калкирање, рјечотворство, препород, норма, хумористичко-сатирична периодика.

Рјечотворство као језичка појава се не да лако одредити. С једне стране оно обухвата (1) посрбљивање страних ријечи, процес велике старине и проширености, од средњег вијека до данас; (2) преузимање ријечи из другог словенског језика (руског, старослов.), (3) калкирање – дословно преводјење туђих ријечи према њиховим коријенима – тако је често радио, нпр., Ђорђе Марковић Кодер, (4) стварање нове ријечи за нову или стару ствар/појаву. И одговори на питање зашто се кују ријечи зависе од епоха и појединаца. Нове ријечи се стварају што је језик претијесан, мислио је З. Мишић („Из дневника једне антологије“); циљ је да се дјелује новином, истицао је Винавер као да објашњава и своју поетику ковања ријечи (*Заноси и њркоси Лазе Костића*, 399).

Границе између старе и нове српске књижевности у овој области су веома порозне. Нова књижевност је наслеђивала стару књижевност и њена искуства у трагању за ријечи-ма. У том подручју предстоји изучавање великих опуса деспота Ђурђа Бранковића, не мање него опуса Гаврила Стеф. Вен-

цловића као граничног писца, наследника старе и претече нове књижевности. Он настоји да створи нове ријечи (народне) за старе појмове, како би се приближио слушаоцима. У том ће правцу ићи и Орфелин, али више везан за туђе, рускословенске основе!

Није случајно што се у српској књижевности вријеме рјечотворства подудара с временом превласти славеносрпског језика или барем живих трагова такве језичке праксе у књижевности. Био је то сам по себи вјештачки језик, гдје су границе између праксе и измишљања врло танке: позајмљивање са свих страна, творба у једном или другом правцу. У полемици с Милованом Видаковићем Вук Караџић је писао:

Баба је Смиљана велика госпођа, која држи школу *славеносербског језика*. Њезина се школа особито тим слави што се у њу само одрасли и учени људи примају, и што је баба Смиљана тако добра и милостива госпођа да код ње нема друге ни треће класе, него су све еминенци. Макар који у другим школама све био у другој и у трећој класи, код ње опет може бити еминенс. Њезини ђаци немају других правила осим *вкуса* (сваки свога). Код ње се не може погријешити: како год ко рече, или напише, онако је добро: код ње сваки све зна. Зато је њој и нађенуто оваково лијепо име (Смиљана) што се одма смилује на свакога и што у њеној школи мјесто виргаза стоји кита *смиља*. *То је баба Смиљана*; а остале наше све бабе говоре по правилима граматическим, као и старци. (Караџић, В. С., 12)

Младен Лесковац је добро осјетио да је ковање ријечи освјешћивање од „пентаглотије“ колико и од једног хибридног, вјештачког језика који нико није знао нити је могао знати, додајући: „И Бранково, па и Змајево и Лазе Костића баратање речником завештање је из овога доба: потреба да се пропуштено надокнади, темељно; било је скоро нешто као грижа савести...“ (Лесковац, 1968: 86-87).

Велике епохе језичког стваралаштва су везане за препородна времена, времена настајања (почеци старе књижевности) или заокрета у културној историји. У формирању модерних нација на европском југоистоку постојали су свакојаки дисконтинуитети, између осталог и апсолутно помањкање домаћих текстова. Треба читати Давидовићеве *Новине српске*, укључујући Вукову критику њиховог језика, па појмити какав

се напор морао уложити на посрбљивању/превођењу ријечи или пак у изналажењу народних ријечи за домаће варваризме. Док се Вук све упорније залагао за искоришћавање залиха народног језика, у почетку дозвољавајући да се може, ако нема другог рјешења за значење туђе ријечи „оному означени-ју прилична нова сковати“, или да треба ријечи словенског поријекла посрбљавати (Караџић, 12: 16, 17), друге струје су ишле ка стварању нових ријечи превођењем, калкирањем или позајмљивањем из сродних језичких традиција.

Твораштво у језику је несумњиво повезано и са индивидуалним склоностима, и са природом језика, али и са одређеном „модом“. У препородним временима осим србизације (језичког пуризма) била је честа пракса етимологизације: да се ријеч разлаже на морфеме, па им се онда приписује произвољно (али и адекватно) значење. Нпр. за Сарајлију је *душман* = од „души мен“ = гњави мен`. На сличан начин је етимологисао и друге ријечи, посебно у тумачењу за преводе народних пјесама на њемачки (у дружењу са Вилхелмом Герхардом).

Стварање ријечи на новим (народним, домаћим) основама заслужује посебна испитивања. Иако мислимо да је то отпочело с романтичарима, грађе довољно има већ с Венцловићем, Орфелином и Доситејем. Код Доситеја ћемо наићи на ријеч *наіошоваши* – тј. бити наг, живјети у наготи, голотињи. Нема те ријечи *Речник* Сану. Касније ће овај правац наставити Змај и Костић. Добро је написао Васко Попа у предговору избору Костићевих пјесама (*Плейшанке*, 1968): „Поткресивао је речи, калемиио их и плевио им коров-слогове.“ (В. Попа: *Сабране песме*, 2001: 581). Костић је радо, такође, узимао туђу ријеч и преобликовао јој значење, у једној врсти каламбурске игре. У дописима *Засјави*, 1873, из Прага, развио је теорију модерног јурнализма (журност) и теорију двије врсте духовних радника: који раде ковином (гвожђе, злато) и морају ковати док је вруће; а који раде драгим каменом, они не журе... (М. Лесковац, 1988: 110). Из тих се примјера види да су извори кованица неисцрпни: да туђи смисао (јурнализам) лако постаје плијен домаћег смисла (журба, журност), као што се домаћа врста ријечи из једне претвара у другу операцијама одстрањивања и додавања („закон шеталичног љуља“, вели Л. Костић, 1989: 16). Код Костића творба ријечи прелази у митотворство или у неку врсту проширивања тропа. Змаја не треба потције-

нити: то је неиспитано, непописано, неописано, можда и неописиво! благо језика, које није стигло ни да се потврди.

*

Два су аутора 19. вијека у погледу језичког твораштва несравњива. Један је Сима Милутиновић Сарајлија, а други Ђорђе Марковић Кодер. Мада је веза другог од њих с првим генетска (утицај Сарајлије на Кодера) и лична, толико су они по начину и по изворима стварања ријечи у основи различити. Сарајлија долази на недирнуту ледину, а Кодер на већ узорану. Аутор *Србијанке* је први који задржава право поезије и дјела на сопствени језик, али тај језик није безусловно изолован од језичке праксе тога доба: ту праксу, као што се зна, обиљежава и велика произвољност и крајњи еклектизам. Читаоцу се учини да пјесник узима ријеч као просту фонетску могућност исказивања порука, па се према тадашњим језицима (славеносрпски, српски народни/књижевни, рускословенски, односно црквенословенски, руски књижевни) понаша као према јединственој, једној традицији. Језичко вишегласје, вишејезичност је у ствари једна од типолошких црта дотадашње српске књижевности и та се црта у мањем или већем степену препознаје у већине писаца. Међутим, при избору ријечи из постојећих језичких залиха не види се да је наш пјесник био вођен умјетничким разлозима (стил, ритам, смисао, еуфонија и сл.) нити да је „отпор материјала“ савлађивао зависно од таквих разлога. Милутиновићева ријеч је још изолована (као у класицизму), мелодијски, интонационо и синтаксички неусловљена, а готово без изузетка подређена оквирима несиметричног десетерца (кад је ријеч о *Србијанки*). Тој су сврси послужили скоро сви видови уобичајеног и неуобичајеног скраћивања ријечи, стварање кованица или полусложеница и двоструких именица, синтаксичких фигура, узимање ријечи из других језика, без обзира на њихове стилске нивое и значењске оквире. Све је то изазивало особиту атмосферу дјела, пуну изразитих знакова какофоније, хетероритмичности и стилског, односно језичког нереда, али и сталне смисаоне напетости, посебно у дијеловима гдје Милутиновић иде ка сажетости, гномичком смислу или поетизацији.

Језичко стваралаштво у опусу Симе Милутиновића Сарајлије има, међутим, такав опсег да може издржати посебан симпозијум, а не овако узгредан осврт. Оно је великим

дијелом условљено жанровски: много је изразитије у мисаоним и космичким пјесмама, или у историозофским рефлексима, док је интимистичка и љубавна лирика често писана чистим народним језиком. Међутим, уколико се оријентише на пренесен смисао, пјесма се редовно богати кованицама (нпр. „Мазда“, у збирци *Зорица*, посвећена Вилхелму Герхарду). Милутиновићеви историографски и биографски списи потврђују такође распон који карактерише коментаре и рефлексije, богате кованицама, и приповиједање, које је често писано чистим народним језиком, најближим прози Вука Караџића или *Мемоарима* Проте Матије Ненадовића.

Другачије је са језичким твораштвом Ђорђа Марковића Кодера. (Наводим овдје дијелове својих ранијих истраживања, уп., Иванић, 1986: XIV-XV). Његова поетика најдосљедније се потврђује и у општој функцији пјесничког језика и у начелима градње и расподјеле ријечи. Једна од доминантних црта тиче се поларизације свијета на двије сфере, сферу земаљског и сферу небеског. То ће се потврдити и у другим Кодеровим текстовима: нпр. у *Митологијама* се, пошто се узима једна народна ријеч за цвијет-симбол, напомиње у загради: „За сват земски, земско слово бирам.“ У ствари, „земаљска“ значења имају у овом опусу своје „небеске“ еквиваленте — свакодневне говорне ријечи добијају неологистичке, пјесничке, езотеричке замјене. Свијет се наново означава, преименује и из тога настаје ланац синонима на различитим нивоима текста. Разлози за такав поступак могу бити вишеструки. Одређене традиције држе до евокативне моћи језика: именом се достиже само биће. Кодер, иначе, није вјеровао да обичан људски ум („видоблеск“, „смица“, уп. Ђ. Марковић Кодер, 1986, стих 246) може схватити васионско („Варакаљке, плаве разлив боје / За уморне приземниках уме / Који мере лију по преливу“, тј. „слабим оком глед, и следе, граде, и разграђују, то је по *иреливу*“) и то настоји превладати употребом „правог“ језика, који упућује на неку другу стварност, организовану у засебан систем порука. Има ту и несумњиво романтичарског порива: језик гради сопствени свијет или открива истинско, а скривено биће појавности.

За илустрацију ће бити довољно навести неколика примјера. У Кодера је мајка „мало Алфа“, а бог је „велико Алфа“, чиме се истиче напоредност између извора живих бића на земљи и извора свега што постоји у васиони. Али мајка

није само „мало Алфа“ — она је и „Плодиља“, и „Неранчићка“ (она мајка која оставља ненахрањену дјецу и иде на посјело, а њено дијете је „Неранче“). Ту се открива како пјесник ствара лексичка гнијезда за производњу изведених значења. Други вид таквих гнијезда настаје ширењем мотивацијског поља, преузетих постојећих ријечи: „подбел“ је магијска биљка, „трава за ране“, али је то и „прерани белотил просвит, који у гори стази“, „белозвезд“ је „сићушна бела звезда“, а поред тога и „пољски цвет, њему налик и ружичаст има, око Раванице, Јаска и Крушедола“. „Усопшица“ је посмртна пјесма (усопши значи уснули, умрли), „света опростица“, па „повечеранка“, тј. „усопшица Селидана“, дана који је нестао, умро, одселио се.

Настојећи изазвати и евоцирати изворну, митску, ситуацију првоименовања, непосредну везу имена и предмета или стања, Кодер ствара ријечи да означи тренутне односе ствари и појава: имена су зависно ад тренутка именована: „свитуља“ је „губиграна, која се први пут тежини тела повиновала“, „вистић“ је листић који виси, а „виспрић“ је „лист што не мирује“, „Несташко“. „Крајлица“ је једном „на измаку гранчице точка“, а други пут „окрез листа“, док је „ланчић“ „ланашњи лист, који са Новиром на једној грани стоји“. „Веворке“ су птице „које су коло извеле, и сад тишуљају са својим“, а „Пнејка“ је „птиче пре добијеног гласа“. „Мимоменка“ је грана крај оног који говори, док је „Заоркица“ пјесма „Наштесрачка“. „Плаузина“ је морска пучина, плавозелена маса. За ријеч „славуј“ Кодер је дао своје четири кованице: „лужник, плонгалац, туљкалац, врисак“. Сличних примјера је *Роморанка* пуна. Нове ријечи су често немотивисане, тешко прозирне, а без ауторових разјашњења многе се не могу разумјети. И кад узима познату ријеч, Кодер проширује и мијења њено значење, што се добро види по ријечи „точито“, преузетој из Вуковог *Српској рјечника*. Тамо она значи оно мјесто „где се дрва точе низ брдо“, а Кодер уз ово значење додаје нова: „суновратке, сунотемке матерна сиса; у гори ди дрва точе доле, стрмогоне и у говору развојтица сила корну копи. Стрмогон горски, бујица говора, разбуктица слова, Пламтирка, фудр делоканс“.

Друга вид Кодерове неологистичке инвенције ствара сложенице са очуваним фоничним елементима извора: „Нубље је ума напон, да што више дуби и мисли што се више уплеће и без успеха троши, и губи“ „*Сумрим*, тавно разбирамо.“ Из

тих се примјера види, а има их велик број, како је наш пјесник, и не формулишући изричито програм стварања нових ријечи, поступао готово истовјетно каснијим предлозима рускога пјесника Хљебникова: „Заменивши у старој речи један звук другим, ми одмах стварамо пут из једне долине језика у другу.“ Неће бити случајно што и Хљебников своје обрасце налази, како каже, у светом „језику паганства“, „бајања и врачања“. Планско стварање нових ријечи у обојице се спаја са увјерењем да постоје неке исконске везе, у међувремену истањене и покидане, које пјесници треба да обнове и успоставе.

Једна од најзначајнија појава у оквирима идеја о опсежима стварања ријечи несумњиво је рад Јована С. Поповића на установљивању *Смислосродној рјечника*, гдје су се повезале неологистичке и пуристичке тежње епохе која је истицала и уступала мјесто нормираном језику на вуковској основи. Веза између ова два поступка је природна: ослобађање од туђица ишло је преко стварања, ковања одређених замјена поступцима калкирања или налажења домаћих еквивалената. У том погледу је врло карактеристичан сукоб Ј. С. Поповића с „вуковцима“ и „вуковском оријентацијом“. (Уп., Ј. С. Поповић, 2001) Тај се сукоб у историји српског рјечотворства може узети као једна од граничних појава. С Вуковом побједом над Стеријиним идејама о „смислосродним“ рјечницима завршава једна велика епоха језичке творбе као скупа појединачних, књишких напора. Та епоха сада коначно уступа пред скупљањем народних ријечи ради адекватних значења. (Ђорђе Марковић Кодер је остатак старије епохе, али и он своју *Роморанку*, 1862, посвећује „не школи, неком ученом друштву, већ простим матерама, из Срема, Бачке и Баната, којима благодарим за све што у Роморанци пишем, и што ћу писати“. Чак ће се и Л. Костић у одбрани својих ексклузивних језичких иступа радо позивати на Вука и његов *Рјечник* – односно на примјере из *Рјечника* – као на образац који се не доводи у питање.) Ради се о томе да се језик нормирао, канонизовао готово и наставио развој на основама које су му дали Вук и Даничић.

Лаза Костић, трећа велика фигура српског језичког стваралаштва, припада периоду теоријски нормираног језика, али језика чија норма још није постала школска. Он сам похађа школе и студије на другим језицима, а српски учи, поред

живе ријечи, из књига (Вук, народне пјесме, Даничићеви преводи). (Исту или сличну језичку школу су пролазили и српски писци из других крајева, нпр. Симо Матавуљ, о томе убједљиво свједочећи у *Биљешкама једној њисца*.) За Костића је српски језик неистрошена грађа која га подстиче на искоришћавање и на игру између првостепеног и другостепеног смисла. У својој књижевној радионици (гдје поред лирике настају драме, приповијетке, преводи, богата преписка, новински дописи, позоришна критика) пјесник ствара у непрестаном међудејству **синонимије** и **хомонимија**: један смисао има више имена, а једно име (склоп знакова) више смислова. Ово својство језика Костић издваја из опште дијахроне перспективе и претвара у актуелно стање сопственог текста. *Темељ, зидови, сводови, њрозори* припадају општем језику (у пјесми „Љубавни двори“), собом носе наслеђен и устаљен смисао, а Костић томе смислу сада даје значења везана за контекст који је створен у пјесми. Без првог значења у српској језичкој заједници не би се могло изградити ни ово метафоричко значење у пјесми. (У том се погледу Костић разликује готово радикално од славних својих претходника, Сарајлије и Кодера: он узима по правилу готове, постојеће ријечи и даје им нови смисао на метафоричком/алегоричном нивоу!) Једне те исте ријечи у исто вријеме, на истом мјесту наиме, постају и синоними и хомоними, и управо стога могу дјеловати као метафоре или тропи у општијем смислу ријечи. Ту се не стварају нове ријечи (*темељ, зидови* или *сводови* и сл.), већ им се дају значења у идеји „љубавних двора“: те ријечи треба да их „олицетворе“, како би рекли старији реторичари. Ту негдје, у овој *њремостии* синонимије и хомонимије, лежи темељ не Костићевог стила (јер то је уско и спољашње стање) већ његовог пјесничког свијета, резултанте (Костић би рекао „посредице“, 1961: 14) настојања да језичким средствима своје замисли преточи у појаве/слике.

**

У сасвим новим околностима српске језичке културе (кад граматичко-правописна норма прати појединца од првих школских дана) стваралаштво у језику почиње да се пресељава у жанровске скупине текстова, нпр. у сатиричну и хумористичку штампу, гдје је било слободно од језичке норме и граматичких забрана (или гдје је кршењем тих норми стваран

одговарајући смисао). Хумористичка и сатирична периодика најбоље потврђује све ове разлоге: и језичка новина, и маскирање непосредног смисла. Разнорјечје епохе нигдје се тако добро не испољава као у овој врсти штампе, посебно у држави каква је била вишејезичка Аустро-Угарска (гдје су истовремено званични ниво имали њемачки, мађарски, румунски, српски, словачки, хрватски, те штампа на тим језицима). У Змајевом *Сћармалом* типова језичке инвенције је тако много да се не могу овом приликом ни побројати. Постоји посебна рубрика „Нов речник“ („корњача“ је жена која пјева у кору, „режија“ је псето, а „драмлија“ – пјесник који пише драме); слична је „Грађа за ... буквар“, „Пробе пера“ и слични циклуси пјесама на језичке теме (уп., Иванић, 2005). Области стварања ријечи су многобројне: превођење, аналогije, нови појмови, национализација (србизација, посрбице) и понародњавање туђих појмова.

Може се говорити, овим поводом, о *журналистичким* (сатиричне, хумористичке) *кованицама*: карактерише их привременост, пролазност, контекстуализација (не могу се разумјети без синхроног контекста). Нпр. Змај назива *иљенашима* оне који су узвикивали у мађарској скупштини *иљен*, поздрављајући напад Турака на Србију. Змајеви сатирични листови су пуни оваквих примјера (уп. Иванић, 2005: *Сћармали*).

Тај процес је само на први поглед везан за писану традицију: јер се можда лакше документује, наводи, провјерава. Ако се погледа фолклорна грађа, наићи ће се такође на неизмјерно богатство: грађу за ове кованице дао је Вук Караџић у коментарима својих збирки (особито шаљиве пјесме: измишљена и пародична преименовања) и у *Рјечнику*. Постоје посебне врсте које се без језичких кованица не могу замислити: загонетке прије свега, па басме, игре ријечима („Птрптрковић птрптрче с птрптрковићима птрптрковици“). Загонетке добрим дијелом почивају на неологизмима као средству затамњивања значења. Као и у другим приликама, и овдје се поставља питање вредновања: да ли је вриједност у самој загонетци (игри ријечима), у слици, у мисли/замисли. Кад се загонетка одгонетне, напетост се распада. Она дјелује краткотрајно, иако ту напетост не треба искључивати као трајну особину и задовољство слушаоца/говорника. Ето чувеног *нејочин-џоља*, које је ушло у Попину збирку пјесама као наслов. Показује се да је у загонеткама од рјечотворства важније нешто друго: да се

загонетан смисао пребацује на слику, док су ријечи тривијалне: „Мртви носи живога преко непочин-поља“; „Пет петака и два ерака начинише кућу без ивера“ (плетеће игле и руке); „Беле коке испод стрехе вире“ (зуби); „Милена, милена, разврни кољена, да проћерам говеда и вранога враноту, да чини работу“ (црква). На загонеткама се види да ово ново именовање служи отежавању комуникације, отежавању смисла. Дио неологистичке праксе у поезији управо је томе служио, и уколико се у тој служби исцрпе, пјесничка супстанца ишчезава.

Само ћемо у којој ријечи поменути да неки писци епохе реализма (Лазаревић, нпр.) стварају не нове ријечи него нове синтагме са старим ријечима, помјерајући значења у правцу метонимија и њених подврста или сродница (катахреза!). С друге стране, они воле да нађу живу ријеч која још нема књижевни статус, те је на одређен начин уздижу у књижевну сферу (Матавуљ). Можда је ипак допринос ове генерације највећи у афирмацији локалних језичких црта, дијалектизама. У дјелима неких писаца њих је толико да постају извори нових „језика“ (С. Сремац с нишким говором).

Извори рјечотворства се понајвише налазе у контакти-ма с другим језицима. Преводиоци су међу највећим творцима ријечи у српском језику, кад настоје да туђу ријеч пренесу у свој језик, а очувају истовремено њен изворни семантички склоп. Важни су и они писци који су знали друге језике и искоришћавали њихов потенцијал за ријечи на домаћим основама (нека врста аналошких кованица, нпр. код Кодера, али и код Змаја).

Наводим овдје примјере из Винаверовог превода *Скаски* Салтикова-Шчедрина (1948). (Пун одличне грађе, овај превод није, нажалост, ушао у корпус за *Речник САНУ*?!). Ради се о руско-украјинском хумористи и сатиричару врло сложеног и богатог стила: од бајковитог до административног, интертекстуалног, новинарског, војничког, жаргонског, на одређен начин рециклираног. То казује још нешто: рјечотворство је повезано и са оригиналом и са језиком превода. Нове ријечи настају у напетости између језика оригинала и језика превода, у настојању да се успостави извјесна еквивалентност.

Узгред да напоменем: опсег језичког твораштва треба проширити: с једне стране до нивоа фонеме/гласа, а понекад и

слова (нпр. пародично-комично у Стерије, али и у Лазе Костића, Змаја, Винавера...), с друге – до групе ријечи, до фразе која се ствара у одређеној ситуацији да изрази мисао, став. У кованице треба урачунати и промјене значења старе ријечи, додавање значења. Зависно од снаге контекста, те ријечи опстају и шире се или остају тамо гдје су се појавиле.

Такође су овоме близу синтагме које фигуративно повезују ријечи дотле неповезане: нпр. у Винаверовом преводу: „клевету крчми“ (61), тј. продаје клевету, клевета. Придјевни изведени од именица, неочекивано постају такође кованице: „врлинско“ (61), па нове, апстрактне именице, изведене од неке друге именице („плесачина“, 61). Из овог превода *Скас-ки*: буаво (27) задовољно (30) – у смислу довољно, нежити (32) – ваљда његовати (неговати), под својкиња-бадавака (35) - бекри-суза (36) - сва-савцита (37) - саденака (38); згртљив и шапљив (40) – који хоће да згрће и хвата шапом (отима); чаршијанчевић (44) -манзафларија, поманзафларисати (59); средстванце (59) - врлинстан (61) – нема у *Речнику САНУ*; Распалипоњушци (62) – један од примјера како кованице настају персонификацијама и уопштавањима, спајањем фраза у једну ријеч – једноставном графичком операцијом. Ово је нарочито вјешто радио Змај у својој сатиричној периодици (*Ишнейраши!* један од Змајевих псеудонима). Нису од тога далеко ни Костићеве кованице: спајањем предлога и замјеничке ријечи настала је чувена *безњеница*. (Кад помињемо Костића, код њега је честа употреба родне разлике: јунак – јуначица, омраза - омраз).

Помињемо још неке поступке у стварању ријечи, нпр. преозначавање: стара ријеч у новом контексту и смислу: Змај је, испод бројних стихова на зидовима нужника, додао своје: „И кад серете, стихови лете/О, славни момци, све појете“ (Игра између облика ријечи и смисла!) То нису кованице у правом смислу ријечи, али имају не мању самосталност и можда су најучесталије у свакодневној комуникацији и у ироничној употреби. „Омладина остарини“ (62) – примјер је аналошког стварања кованица; ријеч остарина се могла наћи већ код Глишића, али пример казује колико је Винавер био упућен у језик. Шегљив (65) - ношевина (66) – оно што пас носи ловцу, нема тога значења у *Речнику САНУ* - тандарија (67); сопственошапно (65) – својом руком, власторучно (пошто се ради о животињама, овдје је логичан заокрет); залибералити (73) –

постајати либералан - ждрокати (73); насип-правопут (80) – ријечи нема у српским рјечницима - домерак (80); притежица (80) (у напомени :“тег поврх тега“: не одговара ни руском ни српском, али значи нешто ново, за ову прилику); очеврснути (81) – у Вука и других писаца; пескар (82) риба кркуша (рус.), примјер преузимања руске ријечи као да је српска.

Колико год се у нашој науци обраћа пажња на творбу језика, ова је појава захваћена сасвим несистематично. Она се тиче историјске поетике националне књижевности у цјелини, потом мора бити предмет нарочите пажње кад је ријеч о појединим писцима и епохама. Како постоје периоди рјечетворства, постоје и периоди отпора према њему (нпр. вријеме Љ. Неђића и Јована Скерлића и њиховог односа према кованицама прешло је у негативан однос према писцима склоним овим поступцима, према Сарајлији, Кодеру и Костићу). Можда је исто тако важно да се овом појавом баве лексиколози, лексикографи и историчари језика. Рјечник српских кованица био би величанствено дјело!

НАВЕДЕНА ЛИТЕРАТУРА

- С. Винавер (1963): *Заноси и њркоси Лазе Косићића*, Н. Сад.
 Д. Иванић (1986): *Роморанка*/ Ђ. Марковић Кодер, поговор („Санарица Ђорђа Марковића Кодера“), Београд.
 Д. Иванић (2005): *Сшармали Ј. Ј. Змаја*, Београд.
 В. С. Караџић: *О језику и књижевности, I*, Сабрана дела, књ. 12.
 Л. Костић (1988): *Мемоари*, прир. М. Лесковац, Београд.
 Л. Костић (1989): *О језику и књижевности*, прир. Х. Крњевић, Н. Сад.
 Л. Костић (1961): *Основно начело: Кришчички увод у оишшцу философију*, прир. П. Вукадиновић, Београд.
 М. Лесковац (1968): *Из српске књижевности*, Н. Сад.
 В. Попа (2001): *Сабране њесме*, Београд.
 Ђ. Марковић Кодер (1986). *Роморанка*, Београд.
 В. Попа (1968): *Плеишсанке Л. Косићића*, предг., Београд
 Ј. С. Поповић (2001): *Кришшике, њолемике, њисма*, прир. Д. Иванић, Вршац.
 Салтиков-Шчедрин (1948): *Скаске*, прев. С. Винавер, Београд

Слободанка ПЕКОВИЋ

ИСИДОРА О ЈЕЗИКУ

Ајсџраќџ: Исидора Секулић није само била врстан стилиста већ је и о језику размишљала стално и на посебан начин. Сва њена размишљања о језику и говору била су не само став онога ко се бави одређеном темом, већ су била и спровођена у њеним критикама, есејима, прозним радовима.

Кључне речи: језик, говор, култура, превођење

„Ова прва књига наше Исидоре Секулић је једна од десет најбољих песничких књига досадашње наше литературе. ... Без добре композиције нема добре књижевности, јер је логика у пропорцијама и хармонији. Добром писцу дикција мора да буде урођена као слух. ... Није довољно знати добро народни језик, треба још имати снаге да се на њему прави своја лична метафора. Сваки писац већег стила је пре свега већи од других по том што има свој начин говора. ... Реч није готово дело него материја која мења своје облике према томе у чијим се рукама налази.“¹

Овако је о Исидори писао Јован Дучић, али ако бисмо занемарили имена, могло би се помислити да су ово речи саме Исидоре Секулић. Два у многоме различита писца, као да су се подударили у својим мишљењима о језику. И Дучић и Исидора били су (и јесу) познати као ствараоци који су се са највећом пажњом односили према језику. Песник Дучић је стално глачао своје песме, толико пазећи на речи да је неретко губио емоције², а Исидора Секулић је и познавалац језика и стилиста, списатељка која је подједнако водила рачуна о језичком наслеђу, оном што је „суптилно наше, расно, локално, што је

¹ Јован Дучић, „*Сајушници* Исидоре Секулић“, СКГ, 1914, XXX, 1, стр. 583

² У својој анализи Дучићеве песме „Јабланови“, Богдан Поповић је показао да би песма била животнија и боља да је песник није толико глачао и дорађивао.

култ душе“³, дикцији, мелодији, али и личном говору, „личној метафори“. (Како је написала у једном свом есеју, изузетност и јединственост су неопходни писцу: „Већина истакнутих модерних књижевника ради по нарочитој својој методи мишљења; има своју технику опсервације; своје методе постављања односа и проблема; своју технику једног, тако да кажемо, само писменог језика; има, најзад, још и писаћу машину.“⁴) И она, као и Дучић повезује говор и језик дајући им различите улоге, али подједнаку важност: важно је добро знати, али и добро чути. Узимајући за пример песме Лазе Костића, Исидора Секулић је покушала да раздвоји и објасни снагу, важност и везаност говорне и писане речи. Говор је нагонски, каже списатељка, док је језик „виртуозан степен изражавања, тражен, биран, писан говор, с помоћу сабраних и попамћених изражајних облика.“ Код Лазе Костића, који је имао „магичне слушне односе“, преплићу се два процеса. Један је када спонтано ређа речи, а други када постаје *homo faber* који искоришћава своја знања, бира и комбинује речи. „Наравно“, каже Исидора, „једно и друго је у човеку, али једно је спонтан пробој из говорне моћи, а друго је вештина или чак уметност служити се језиком.“⁵ Признаје и да је сама „целога свога живота“ ослушкивала „језик, говор, начин говора, звуке говора“, а то је и особина коју истиче код Александра Белића⁶ „Основица или исходиште тога чуда [језика, односно говора] лежи у моћи људској, што значи да људи, кроз изражајне облике, и са смислом, казују живот свој, искуства своја у природи и заједници људској, и да то казују у онолико говорних варијација колико нико избројити не може, и нико одређивати не може. Говорне моћи људи, и примитивних и цивилизованих, раде у њима

³ Isidora Sekulić, „Ivo Vojnovich, A Trilogy of Dubrovnik, Prevela na engleski Dr. Ada Broh (Broch)“, Nova Evropa 1921, knj. III, br. 2, str. 57.

⁴ „Белешка о интелектуалистичкој књижевности“, *Сабрана дела Исидоре Секулић, Из домаћих књижевности*, СКЗ, 1931, XXXIV, 4, стр. 276.

⁵ „Увод за српски народни језик – боље рећи говор, 1956, Просвета, Бгд.“, *Сабрана дела Исидоре Секулић, Говор и језик – Мир и немир*, Београд, Вук Караџић, 1977, стр. 119.

⁶ „О Александру Белићу, поводом прославе педесетогодишњице његова рада“, „*Сабрана дела Исидоре Секулић, Из домаћих књижевности II*, Београд, Вук Караџић, 1977, стр.

дању-ноћу, као крв и срце. Како раде? Одличан одговор имамо у философији индиској, у Упанишадама где стоји: „Говор у човеку сабирно је место свих знања.“ Просто и тачно да не може бити простије и тачније: из знања и искустава се рађају имена ствари, имена особина и односа.“⁷

Језик је посматрала (најмање) двојачко: као средство изражавања и као средство уз чију се помоћ људи, па и народи, зближавају и боље разумеју, односно језику је прилазила онако како је прилазила сваком „проблему“, свакој теми или писцу којим се бавила, дајући му велику културолошку улогу. „Језик је сума живота и културе једног народа, и развој језика значи висине, поезију мишљену, говорену, писану.“⁸ Али, и уколико је њено полазиште и било једна тачка, њени путеви су се гранали из те тачке на разне и различите стране правећи мрежу сличности и различитости, правећи мрежу изохимена које су је подједнако упућивале на интеракције и диференцијације.⁹ И, мада је језик ознака идентитета једног народа¹⁰, Исидора је у ту област уводила нов дискурс. У том дискурсу није био толико важан однос европско-балканско-национално, категорије о којима се у то време често и много размишљало, већ колико се уз помоћ језика ширио сопствени културни

⁷ Исидора Секулић, „Увод за српски народни језик – боље рећи говор, 1956, Просвета, Бгд.“, *Сабрана дела Исидоре Секулић, Говор и језик – Мир и немир*, Београд, Вук Караџић, 1977, стр. 119.

⁸ Исидора Секулић, „Увод за српски народни језик – боље рећи говор, 1956, Просвета, Бгд.“, *Сабрана дела Исидоре Секулић, Говор и језик – Мир и немир*, Београд, Вук Караџић, 1977, стр. 24.

⁹ „Модре географске изохимене симболичне су и за живот књижевности. Ко дуги низ година гледа у карту сваковрсних литерарних наслага, у конфигурације и природе литерарних континената, река, струја, острва и острваца, тај у укрштају деценија, нарација, школа, група и појединаца, одиста види модре цртице једне скривене графике књижевног живота, ...“ („Изохимене у књижевностима“, *Сабрана дела Исидоре Секулић*, Београд, Вук Караџић, 1977, стр. 47)

¹⁰ Исидора је чак изједначавала језик-говор са завичајем: „Где је људима завичај? Тамо где други људи око њих разумеју до краја и до дна шта они кажу, до последњег спољног и унутрашњег трепета језичког разумеју шта је онима драго и шта их боли.“ („Увод за српски народни језик – боље рећи говор, 1956, Просвета, Бгд.“, *Сабрана дела Исидоре Секулић, Говор и језик – Мир и немир*, Београд, Вук Караџић, 1977, стр. 19)

модел и стварала слика сопственог идентитета. Њена идеја је била да се сопствени идентитет учвршћује и обликује тек када се изађе из круга у чијем је центру мисао о *нама*, када се открију други и укључе се у властиту стварност. Па, уколико би *ми* и *наше* подразумевало да се мисли о традицији, онда је Исидорино схватање било да је традиција наднационална и да националне особине нису само показатељ аутохтоности. „Људи се траже, дозивају, и сваки језик је авион за најбрже стицање, и најбрже упознавање и помоћ узајамну. ... Један светски језик је везао Александрију у Африци, Сидни у Аустралији, Београд у Југославији ...“¹¹ Али, како је код Исидоре Секулић свако мишљење било флексибилно, тако је и став о проточности великих ка мањим књижевностима, или језика ка језику, био далеко од транснационалних интеграција, или да употребим данас често рабљену реч: од глобалне књижевности.¹² Пре би се могло говорити о алтернацијама, о ширењу контекста језика, па и књижевности, или о поновном вредновању малих, али и великих језика и књижевности уз поштовање принципа припадности и изузетности, уз поштовање културне меморије, као и о преживљавању или надживљавању изворника. Када је говорила о београдском стилу, као изграђеном језичком исказу, управо је показала како културна меморија гради или руши одређене регуле: „Ја стојим на становишту да у једном колико толико развијеном и дорађеном стилу, стилу епохе или стилу појединца, хуји цела рапсодија једног народа. С тим, наравно, да инертне елементе, у току времена, механизам еволуције мрви, ништи и избацује.“¹³ „Активни“ елементи се пак спајају и амалгамизују као на пример у случају београдског стила код Богдана Поповића, Јована Скерлића и Слободана Јовановића. Они чине „нераздвојно једно“. „Једно и свеједно су као представници зрелости и модерности нашег стила и у националном и у европском смислу. Иначе, та су три

¹¹ „Фрагменти из огледа о култури“, *Сабрана дела Исидоре Секулић*, Београд, Вук Караџић, 1977,

¹² „Желети један језик за цело човечанство, наравно, празан је разговор; а кад би се и приступило тој доколици и лудости, значило би то дегенерацију човекова апарата за фонетизовање, дегенерацију слуха, дегенерацију музикалности.“ („О царском достојанству језика“, *Сабрана дела Исидоре Секулић*, Београд, Вук Караџић, 1977, стр. 124)

¹³ „Београдски стил“

човека три разна лица, три разне школе, три потпуно самосталне варијације београдског стила.“¹⁴ И, колико су се допуњавали у творби онога што се назива београдски стил, исто тако су у себи сједињавали три врсте, или три градације језика: језик – књижевни језик – уметнички језик, подједнако добро представљајући сва три облика језика.

Интересантно је да је Исидора под културом пре свега подразумевала књигу и читање а њени примери о културним дометима, или покушаји да објасни шта је то култура, углавном су засновани на великим писцима и великим књижевним делима и да је у својим критикама, приказима, есејима цитате (било на српском или страним језицима) реминисцентно користила. Ипак, не треба помишљати да није била свесна да се под културом подразумева широка лепеза различитих појава (а међу њима, опет, уметност и то уметност речи, ставља се на прво место) које, све заједно имају за циљ оплемењавање људског духа: „Још једаред, шта је култура? Све што је атрибут живота, од ума и маште па до физичког здравља, све је елемент и медијум културе, али она сама нешто је друго. Оплемењавање човека – то има хиљаде степена, облика, сврха. Има далек степен који ипак није висок степен. Има висок степен, на којем, баш културе ради, треба замукнути за доста година, треба у миру и тишини зрети. Са свим тим, егземпларно оплемењен човек не постоји; али културна глад и борба, културни успон, културни немири постоје.“¹⁵ По њој је „књига у цепу“ обезбеђивала пут у културне висине: „Али да се вратимо на језик, језике. Наш свет не чита доста, не чита стално. Упознати стран језик темељно, до степена кад стран језик постане домаћерњи језик, то је читање, то је књига у цепу стално. Чувено име Шели, кад је тог дивног песника избацило море на копно, није у цеповима имао ни сендвича, ни новца, имао је, умро с њом, књигу. Читање то је култура. Школа, почетак културе; путовања (што више пешке), културна панорама: читање, страст и сласт културе, култура сама.“¹⁶ У центру културног деловања је књижевност, књижевност почива на књигама, а

¹⁴ „Београдски стил“

¹⁵ „Фрагменти из огледа о култури“, *Сабрана дела Исидоре Секулић*, Београд, Вук Караџић, 1977,

¹⁶ „Фрагменти из огледа о култури“, *Сабрана дела Исидоре Секулић*, Београд, Вук Караџић, 1977,

књиге на језику. Тако на њеној лествици вредности, језик – говор постаје не само средство говора или уметничког изражавања, већ и један од основних сегмената културе једног народа¹⁷

„Исидора је пре свега заподевала својеврстан интелектуални дијалог са другим културама. То јој је омогућило да и даље остане у својој култури, али да у њој остане знатно дубље и без комплекса.“¹⁸ Интелектуалци, а нарочито књижевници (јер се баве језиком, а језик је основа самосвести народа) имају одговорну улогу и велику моћ у себи: „Као ланац се за руке држали књижевници и књигољупци у тадашњој бандитски посвађаној и разједињеној Италији. И нама се чини да је тај ланац почетак оном силном патриотизму, и снази, која ће, касније, збрисати све тиране, скршити све спољашње непријатеље, и ујединити Италију у једну територију, један језик, један идеал.“¹⁹ А према овом примеру и српски писци би требало да се здруже и да снагом језика успоставе контакт са читаоцима, са народом, оним што Исидора назива „расом“: „Кренути треба што пре живу циркулацију свих оних који књиге пишу, књигама и часописима и књижевним друштвима управљају.“²⁰

Уобичајена речничка дефиниција језика је да је то систем знакова, симбола, гестова или правила употребљених у

¹⁷ „Француска, са својим недостижним писањем (логика, јасноћа, ред, лепота), то је органска културна целина у том народу. Енглеска, са својим књижарама без броја, из којих пред затварање радњи треба људе гурати напоље, то је органска културна целина која поносито плови тамо на океану. Ако у културним напорима неког народа таква целина није продукована, мливо је отишло натраг у народни хаос, у даље резерве времена.“ („Фрагменти из огледа о култури“, *Сабрана дела Исидоре Секулић, Говор и језик – Мир и немир*, Београд, Вук Караџић, 1977)

¹⁸ „Срби и други. О Пољској мислити души је драго – Исидоре Секулић размишљања о другима“, *Књижевна историја*, 2000, XXXII, 111-112, стр. 201-210.

¹⁹ „О књижевницима и ширењу књижевности. Једно размишљање у књижевној секцији Цвијете Зузорић“, *Сабрана дела Исидоре Секулић, Говор и језик – Мир и немир*, Београд, Вук Караџић, 1977, стр. 200.

²⁰ Исто, стр. 203.

комуникацији. Или, да је то преношење мисли и осећања преко система арбитрарних сигнала, као што су глас, гест или писани симболи. На питање шта је језик, Исидора Секулић је дала сличан одговор: „Нагомилано лексичко благо израза и изражајних форми и формула, које човек с помоћу говорне силе у себи тече једнако, даље и даље тече. Јесу ли то речници, утврђени облици говора? Но, за неколико деценија, некада и брже, некада из разлога ужасно спољних и ефемерних, настају у речнику промене, допуне, редукције; обнавља се језик, кажу. ... Како језик надраста човека! како човек не може да сагледа ту културну силу! како се човек из једног комадића свога језика и говора диви том горостасу који је ипак само тековина и тековина људи!...Речници и правописи су велике ствари; екипе људи их раде и чувају; речници се као свете књиге цене; у правопис људи религиозно верују; али ето са свим тим обележјима и чињеницама језик није нешто аутономно. Узмете ли међутим у руку поетско дело у неком језику, ништа није веће и моћније од тога језика ...Заврти се човеку у свести, од човека, и од Вавилонске куле, која је мит рђаво тумачен.“²¹ Језик којим се свакодневно служимо изгледа да је једноставан, али уколико пожелимо да га побољшамо и оплеменимо, он постаје захтеван до те мере да га је тешко савладати.²²

Онако како се у неколико наврата успротивила ускости духа и затвореним структурама мишљења, тако је и њено мишљење о језику стајало „на оном полу одбацивања диктата затворене структуре који ће у историји идеја постати доми-

²¹ Исидора Секулић, „Увод за српски народни језик – боље рећи говор“, Просвета, Београд, 1956,“; *Сабрана дела Исидоре Секулић, Говор и језик – Мир и немир*, Београд, Вук Караџић, 1977, стр. 120.

²² „Можда нигде није теже бити Бољиша него у језику. Зашто? Зато што језик свакодневно и свакотренутно служи за израз највише уметности, књижевности, и за израз најтривијалнијег људског споразумевања. То тривијално споразумевање квари језик немилосрдно и дању и ноћу.“ („О царском достојанству језика“, *Сабрана дела Исидоре Секулић, Говор и језик – Мир и немир*, Београд, Вук Караџић, 1977, стр. 105)

нантан читавих пола века касније, у критици структурализма и петрификоване рецепције.²³

Језик којим се као стваралац служила, егзистира као посебан феномен. Тај језик је сам по себи носио естетске вредности, а слика коју је изазивао, додавао је још тежине том језику и утиску који се стицао. Као што се по питању фикционалне прозе супротстављала диктату суштинске истине и приклањала се хипотетичној истини као равноправној истини, тако се по питању језика приклањала и имплементацији и модификацији. С једне стране, она је својим језиком дубоко укорењена у српској култури, али је, с друге стране, у сталном и конструктивном дијалогу са другим. Исто онако како су је привлачиле друге земље, тако су је привлачили и други језици и књижевности. Сродности и разлике били су у сталној интеракцији и она их је решавала на посебан начин. Била је потпуно свесна (пре)моћи великих народа, великих књижевности и великих језика, али је све те „велике“ прихватала без икаквог зазора било у односу према себи, или своме језику. И страни, други језик (језици) се мора познавати темељито, и тај њен захтев није био само упућен писцима, преводиоцима, па и читаоцима, већ га је и сама примењивала. Да би дошла до закључка да падеж није наставак него ситуација (што је објавила у *Нашем језику*) њен пут је био омогућен познавањем других језика: „Са једним идиомом који ме је у српском језику заинтересовао, прошла сам кроз неколико језика, уходила разна језичка средства за исту ствар, видела исти падеж у невероватно различитим појавама, и тако дошла до оног закључка.“²⁴

Највећи број текстова о језику настао је у време када је Исидора сарађивала са Академијом наука и професором Александром Белићем, али и у разним другим есејима, приказима и критикама, Исидора често говори о језику, „музици говора“, чаролији преношења дела из једног језика у други. Тако се може закључити да је њен интерес за језик био сталан и стално присутан, уз посебно интересовање за спољашње утицаје који

²³ Александар Јерков, „Врхунац модерне: *Сайуџиници* Исидоре Секулић и могућности њиховог тумачења“, *Свој речи*, 1998, бр. 6/7/8, стр. 77.

²⁴ „О Александру Белићу, поводом прославе педесетогодишњице његова рада“, „*Сабрана дела Исидоре Секулић, Из домаћих књижевности II*, Београд, Вук Караџић, 1977, стр.

су деловали на српски језик и књижевност и тиме мењали не само језик, већ и начин мишљења, па и културу народа. И као што је у промишљању о „расним“ одликама, односно о националним потребама и националном бићу сматрала да се треба усмерити ка будућности, тако је и по питању језика, слично Стојану Новаковићу, веровала да се прошлост, да се народни говор мора чврсто ухватити, разумети, прилагодити (а не избегавати га), да је потребно прихватити и следити позитивне примере великих народа и великих цивилизација.

Посебно место у Исидорином схватању језика заузима превођење за које, наводећи подједнако вредне аргументе, сматра да је неопходно, али и да је немогуће.²⁵ „Превођење је бојовни сусрет или судар два језика. Преводац једном главом и једном руком ради за оба противника, или за два такмичара. Превођење, нарочито превођење текстова великих писаца, бива понекад тежи креативни рад него писање оригиналног текста.“²⁶ И када говори о језику превода Исидора Секулић обраћа пажњу на знање и на слух. Јасно је да без знања не може ни бити превођења, али, да би превод био прихватљив, преводац мора да има слух за језик, за фонетику, за музику, мора да чује и свој и страни језик²⁷.

²⁵ „Да, превођење је одиста чудан задатак и потреба, чудан проблем. Истина је да је право уметничко дело оно једно, и да за њега мора важити она божанска „Ја сам који сам“. Уметничком делу нема дупликата, нема варијанте, нема две могућности да оно буде и живи. Тако је; и тако се човек заплеће све даље у један од најзаноснијих ентузијазама, у ентузијазам за језик, и пита се: је ли онда превођење саблазан? је ли превод књига посао ван сваке уметности? је ли превод част за писца оригинала, или је просто паразит на лепоти његова дела? ...И онда још даље је ли и преводу сврха лепота и емоција, или је превод само средство за зближавање народа, средство за изучавање литература и култура? Ко ће, и где ће ко казати одлучно *да*, или одлучно *не*?“ („Са једног језика на други“, *Сабрана дела Исидоре Секулић, Говор и језик – Мир и немир*, Београд, Вук Караџић, 1977, стр.)

²⁶ „О царском достојанству језика“, *Сабрана дела Исидоре Секулић, Говор и језик – Мир и немир*, Београд, Вук Караџић, 1977, стр. 105)

²⁷ И, поново, на примеру Лазе Костића и његовог превода Шекспира, објашњава да је важно не само „добро знати“ језик, већ га и „добро чути“. („О царском достојанству језика“, *Сабрана дела*

Есеји Исидоре Секулић о језику и превођењу, иако их је написала списатељка која је врхунски стилиста и преводилац, нису текстови лингвисте или теоретичара превођења, али су изазовно штиво и за једне и за друге, и пре свега преиспитивање властитог схватања о језику и превођењу и средство да се, размишљањем о проблемима језика и превођења, контролише сопствени дискурс.

Резиме: Исидора Секулић је језик посматрала (најмање) двојачко: као средство изражавања и као средство уз чију се помоћ људи, па и народи, зближавају и боље разумеју, односно језику је прилазила онако како је прилазила сваком „проблему“, свакој теми или писцу којим се бавила, дајући му велику културолошку улогу.

ЈЕЗИК И ПАМЋЕЊЕ

ЈЕЗИК И ПАМЋЕЊЕ

Момчило НАСТАСИЈЕВИЋ:
*Белешке за айсолућну поезију,
За мајтерњу мелодију*

Момчило НАСТАСИЈЕВИЋ

БЕЛЕШКЕ ЗА АПСОЛУТНУ ПОЕЗИЈУ

Испитујући природу, рецимо воде, хоћемо ли јој тиме отворити нове изворе? Тако и о Поезији можемо корисно говорити оставив је неприкосновену, а тражећи могућност да се она што чистијом оствари. (Јер хоћемо ли крупнији цвет, онда биљци растресемо земљу.) И не дирајући, дакле, у њу отклонити што је чини нечистом и непотпуно израженом; а, као најпрече, обелоданити лажи које ометају да се она у пуној мери *ипраши*. Јер вредност силе расте са све већим обиљем њеног дејства.

Нека се не заборави: Поезија је једна, поетике безброј многе, и за сваки случај друга, али са истоветном сврхом, да се сила што моћније ослободи и што потпуније оствари у свој облик.

Постојање касте поетичара тиме се не да правдати, јер је у природи ове ствари да сваки творац буде свој рођени законодавац. Али ако ли ко, ради забаве, из многобројних сличних и направи врховни закон, то се Поезије ни најмање не тиче. Спољни налог за њу је у суштини непријатељски; она га се чува као живо од оног што би му донело смрт. Поезија за владе академизма, није ли болесник који се сав лекарима предао у руке?

Негативно дејство посредника: Је ли позив жене нероткиње, или мајке, да се залаже за дете? Шта ће онда посредник између онога који је даје и онога који прима Поезију? Не покреће ли га, није ли на дну његове делатности отровна жаока неплодности? Друго је не осећати поетски нагон у себи: тима је Поезија храна, они гладују за њом. А сасвим друго осећати га у немоћи оплођења: ти се ставе између даваоца и прималаца, и што су сами немоћни дати, бајаги тумаче свету; у ствари, по нагону зависти заплећу и муте, те су реакција неплодности на плодност. А често се осмеле и самим давао-

цима поповати. Има ли, међутим, смисла да регулатор буде ван мотора, и није ли сушта истина да се ту покрет рођеном снагом умерава?

Поезија је да прожме, а не само додирне. И можда би начело самоваспитања за Поезију могло овако гласити: без трунке утицаја посредника, дугим и непосредним примањем пронаћи према њој лични угао најмање отпорности.

Има је ослобођене и неослобођене: у руци која ван забране додирује Беатовог анђела, то је неослобођена; а ослобођена - у анђелу. Непојмљив закон: чин ослобођења истовремен са заробљењем у облик. Као душа еманујући, да се тиме оваплоти у надтело. Иза тога веза је нераздрешима. Колико ће трајати Рембрантова Поезија? - Колико ланена влакна његових слика. Живота ту после смрти нема; пропаст материјалног повлачи нестанак духовног. Тако и отац наново умире смрћу неплодног потомка.

Песничко надпоштење: Ништа с предумишљајем. Почетним откровењем у све нова, и свако да садржи клицу даљег, да му буде *пророчанство*, и тако на све дозиве исти одјек да се огласи. И заборавив себе, да своја рођена снага не дела правцем „тако хоћу ја“, већ „тако мора“.

Градиво за Поезију *хомојено* је. То не значи да се исто жито пожње, самелје и умеси. Баш ту се огледа моћ: јер чему најшири захват најбогатије жетве кад жрвањ остане немоћан самлети? А све је у томе. И нису ли можда најмоћнији који нам од чкаља, гљива и ваљда покојег зрна пшенице умесише племенити хлеб! Јер снага према себи тражи отпор, и сва утрошена значи сва испољена. Не треба се, дакле, варати: без млевења нема хлеба.

Кад је реч о стилу, ваља имати на уму: Покожица је само граница рашћења, тренутак сазнања сржи да би ма и за длаку даље било лаж, јунаштво зауставити се где престане домашај жиже. Но зарад чистине, боље да се та реч укине, јер њоме снабдевени ковачи шарених лажа најлакше се ушуњају у Поезију.

Сноб: Оличене лажи према самом себи, најтежи случај где лаж као елеменат улази. Сноб, на пример, слуша Бетовена, и не чује га. Нема ни кад, јер лако је чути га, то може свако с ушима; а само он, сноб, видећи и мислећи Бетовена, никад га не чује. Ту је чвор.

Укус: Лаж се заодене обликом истине; онда је најопаснија. Случај са латинским *укусом*. Напоследку нека се остави женама, кад је реч о моди. Али је смешно, кад неко пружа драгоцени поклон, испрсити се и примити. Чему то стално истицање свог цедила кад, што је за примање, безусловно се и у највећој могућој мери мора примити? И зашто баш укус? Као да има отровне и хранљиве Поезије; а укуси будући лични, дакле разни, онда што је овоме овако, ономе је онако, и сличне глупости. У ствари укус је нужно један за све. А пометња је отуда што многи, преварени и заведени лажном Поезијом, не пречисте се да приме истинску, и онда своју застрањеност, своје несавршенство припишу себи у заслугу и то крсте својим личним укусом. Није ли то жалосно признање да се неће или не може ићи даље путем истинског усавршења себе?

Однекуд постоји тежња да се занавек растављено споји. (Могућности остварења Поезије речју, тоном, обликом, све се чистије одвајају и удаљују једна од друге.) Уображава се да је тројици, песнику, сликару, музичару, могуће сваком са своје стране и својим средствима сарађивати на истоветном остварењу. Ради, макар и привидне, органске везе једном се да вођство. Уистини, свако вођен *својим* нагоном даје нам истовремено три остварења. А има ли чулне могућности да се она истовремено приме? Међутим, много чешће деси се ово: Један отме маха, остали се снизе до жалосне улоге илустратора. То се онда назове целином. Или, што је најгоре, сваки куртоазно помишљајући на другог, остави му маха, и као по договору, заједнички пропусте што је главно, те до остварења и не дође. И сва мука ради тога да се гледаоци-слушаоци доведу у двочасовну чулну неприлику, ако су неискрени према себи те не зажмуре или не запуше уши. У томе је несмисао опере.

Игра је сасвим друго: коренита, магична, тамна. Музика ту бије из праизвора, из тела. Тек тада видети истоветно буде што и чути.

За причест спрема се постом и молитвом. А за музику чиме? Већ је светост моћи је примити, већ први корак у храм тек наслућене апсолутне религије. Обамрети чулима и као сва моћ да се на ухо, једино будно, пренесе, и оно једини прималац да буде, јер њиме најкраћи, најнепреварнији пут је откровитељских саопштења тоном. Умеша ли се око, онда се удари у несмисао и беспуће. Ко зна, можда није далеко време кад ће се и од саме премисли на то запети као пред обесвећењем.

Тако исто нека се чистим виђењем прими ликовно остварење Поезије. Јер, на крају крајева, не своди ли се све на ово: дубина, богатство чулних сазнања ретких појединаца изражено да се подари свету. Те кад се овај обраћа уху, онај оку, зашто их онда и не примати само одговарајућим чулом? И да на свету нису настајали откровитељи, колика би данас била моћ осећања лепог?

Јесте, све се разгранало из једног. Али на извесној тачки разграналости зашто тежити здружењу са суседном фаном кад подмлађујући сокови из заједничког корена бију кроз њих смером све веће одвојености? А ради првобитно целог је ли могуће до у корен се повратити?

Хумор: Узан се обим даје овом појму, а можда није смелост баш у хумору наслутити најчистију природу односа између песника и света. Имати топлине за све, предигра је оплођења од сваког додира. Шта мари ако је много смешног и ружног у свету кад песник надмоћу своје природе одговори симпатијом и онде где је просечан одговор поруга и гађење. Сажаљење није на овој чистини: ја неповређен жртвујем се повређеном, делим с њиме бол, али свестан да то не морам: ма и несвесно, дакле, очекујем награду. Међутим, песничком надљубављу најплеменитија бивања до заборава излијемо из себе на љубљено, у дивној самообмани да нам се отуд дарује што у ствари сами дадосмо. Тако се лична моћ распростре до свемирског опсега, и свет буде само супротни пол за племенита оплођења. И не у идејама и намерама, већ у хумору, песничкој надљубави према свету, ваља тражити високу етику Поезије.

Ликовно остварење: Понирање у тајну материје и облика, откровење *виђењем*. Чиме да се оствари? Неоспорно средствима која непосредно делују на око: материјалност, уобличеност. Јачини нагона адекватно одговори густина пронађеног теста, које мада који пут до лудила конкретно, и мада комплексно, делује једноставношћу и вантелесношћу флуида. Онда у одсудном тренутку једна округлина, или негде искривљеност, или оштри прелом, буде судбоносно за процес свег уобличења, те сва брда, људска обличја и куће и дрвета, истим законом саздани, наличе као рођена браћа и сестре. Можда се има само једно откровење и у обнављању њега можда се остане довека, и то буде вјерују свих остварења. Ово је морао нас-

лутити ко год је видео само по два платна, рецимо Леонардова, Ботичелијева, Рембрантова.

Суштина обнављања: Истоветно поновљени покрет знак је одсуства живе силе. Има оштрица која се после сваког остварења иступи. За нови бој онда се наоштри оружје, иначе даље победе нема. Или овако: Неко се извешти у прављењу обуће. То је мајстор. Ако сад, пред кожом коју ваља кројити, тај наједном осети узбуђење почетника, ципела ће му бити уметничко дело, То непојмљиво заборављање савладаног, вечито почетничко неискуство и увек савлађивање све нових отпора, знак је сталног присуства стваралачке моћи.

Остварење речју: Апсолутне Поезије речју до изненађења је мање но што се мисли, јер овде Поезија се оствари говором, инструментом разума и логике. (Пробије кроз реч, те два и два четири буде песма, те и сама логика буде десиметрирана, померена из статичког момента разума.) И ма шта се приговорило, данас је натчовечански напор песнички *iprovo-*
риши. Није ли то, на инструменту за сваки дан, имати моћи да се божанским тоном засвира? И да би чудо још веће било, који пут врло је незнатна наоко разлика између обичне и Поезијом високо потенциране те исте фразе. Нити вреди што су правила ритмике нађена, што је тајна слика ухваћена: Нови талас Поезије сваки пут друкше поремети свакодневно, ситну реч помери, или јој значење извитопери, и довољно буде. Наједном кроз малочас шкрипаво, кристално бистри звук зазвучи. Из овешталих саобраћајних израза чудом се извије неслућена мелодија. Тиме нам се отвара поглед уназад: Посигурно с почетка је било да песма и мелодија истовремено, из истог полета нераздвојно настану (народне попевке): у одсудном тренутку нешто се исказе уморним гласом, у коме пулсира нека даља, дубља садржина; кроз речи проструји тајанствена сила, и као опипљиви у магнетном пољу, ускладе се смером ње. А што се музика, нашав себи шире и чистије могућности остварења, издвојила из Поезије речју, то не значи да ова и даље не носи у себи основно, али скривеније флуидно бивање музике.

Без колебања сме се тврдити: Најчистије, најобилније, најмоћније Поезија се оствари музиком. Другде, она је срж својом рођеном кором засуђена. Бивање ту, нужношћу остварења, везало се, и што би да се музички вине, овде уста-

љено трепери кроз привидно мировање облика у простору. Јер шта зрачи из Милоске Венере, шта светлуца из тела, из тканина Веронеза, шта Ђоконду чини недостижно далеком, шта растапа обличја Рембранта? Ликовно, дакле, остварити значи обликом и материјом нужно везати за простор. Бивање ту је у непомичној устрепталости екстазе из које се никад не поврати, и која у сваком тренутку, и до конца постојања, остане равна самој себи. Тек у музичком, што је у ликовном стварању срж, као да настане у чистом бивању: нешто до усхићења и ужаса блиско своје, а немерљиво разумом, надживотно догађа се, као да оно најдраже и најтајанственије у живљењу, ослобођено настави тећи даље, ван простора и времена, кроз област неприступачну разуму. И ко год је имао среће да га однесе тим странама, није ли кроз њу, ма и за тренутак, осетио драгоценост апсолутног бивања, и у томе назрео врховну награду за страдања овог света?

Релативна мерљивост: У Поезији једина могућа мерљивост је одговарајући степен реакције. Ја, до савршенства израђен инструменат, којом јачином затреперим, толика је мера. Али ни по чему не можемо сазнати да ли је и најсавршенији међу нама имао толики обим осетљивости да прими целог или само део Бетовена, чија је надмоћ можда жалосно деградована нашом мером. (Тако се наслутити циновска моћ божанства бесконачно силно реаговати пред бесконачним током света.) Али је чудна моћ Поезије да пречишћава онога ко је прима, да шири и појачава способност његове реакције на свет. Па чак и онда кад осећамо да би за степен јаче трептаја допрли до крајње границе, можда и помрачења наше осећајне моћи, као да нас копка наслућење нечега што још нисмо успособљени примити. После сличног сазнања грех је према самом себи оградити се својим личним укусом, или задовољити се неком својом скученом импресијом, у самообмани да се ништа даље не може добити.

Тачка белог усијања: Пред израслим није нам прва мисао, ни питање како? и од чега? него, ово је то и то. Тако се свуда иза остварења грађење не види. У Поезији то је тачка белог усијања. Заиста, дође тренутак кад се силином сржи грађа толико преобрази да се првобитни појам о њој изгуби. То више није боја, није тон, није реч, већ нешто живо, доселе неосећено ни неслућено. Степен више нестане и тога, и нађемо

се лице у лице са чистим бивањем Поезије, које као да нам се без материјалног средства и само собом саопштава.

ЗА МАТЕРЊУ МЕЛОДИЈУ

Пре саме ствари није излишно подвући једну мисао, која својом истинитошћу досеже до чињенице, те је и добро и здраво увек се њом поткрепити.

Живо се за невољу комада. Одсечем ли део телу, мртав је. У духовном плану начело целине још је очевидније него у материјалном.

Једна је Уметност као и један Бог, као и један живот. Из истоветне *распеваности* у духу (а она је непобитна као и сам дух) полазе зракасто уметничка остварења. Леонардо пева кроз лик што Бетовен слика кроз тон. Та распеваност је моћи поднети максимум радости и максимум бола: тада запева у духу од кога било додире, и знак је да се мора надживотно, стварати.

Нем је Бог у свету биља и животиња; кроз човека промуца; кроз уметника проговори, чујемо му глас: *суштина је мелодија*. Реке се тако и речице уливају у надживотно море распеваности.

Једна је Уметност. Леонардови аргументи за ликовно само потврђују Бетовеново музичко. Велики уметници, творци религија иду као зраци из истог сунца. Немогућа је опрека међу њима. Тек у рукама тумача. Јер се умешало оно ниже људско, настане борба сваке за свог Бога, а он је један.

Овоземаљски је ред у простор и у време. Тако иду и уметничка остварења, тачно по саграђености ока и ува да приме. Лик је мелодија коју целу за тренутак (али се тај тренутак баш зато да у вечност продужити), ухватимо оком у простору. Док у мелодији, у првом смислу, временски тече оно исто што је усталило лик. И ту и тамо бивање је *истовештно*. Онамо се изгуби појам о времену, овамо о простору.

...

Мелодијске је природе сваки живи израз духа. Говор се заталасава у непрекидној линији. Што називамо нагласцима само су максимуми мелодијских кривина. Неделима је, дакле,

и мисао, и никаква анализа не може нахудити непрекидности изражаја мелодије.

То погоди, та усталасаност што пође из целог духа, то исконско. Речи само оивиче у свести тај већ пренети трептај од духа духу. (Има у свакој срачунатости нехотичних подбацивања и пребацивања гласом, има на силу наставака и крпежи.) Те ни објективно најјачи аргуменат, ни најжилавија логика не убеди ако дух није истински убеђен. Тек тада пође, цела из целог, неделима мисао као мелодијски хитац.

Свежа је, новорођена, и ма колико је човек понављао, увек новорођена. (Не заборавити, све силе што претекне избије на шару. Лажови то најбоље знају: сву силу употребе на шару.)

Што се поезијом назива, тачно је средина између говора и музичке мелодије. Не за степен само, за пет и десет степени певанија је од говора. А што се данас упола лишила животне сржи, декаденција је и заборав да је глас далеко битнији од речи. (Не песник, него *їевач!*) У примитивним срединама, и данас, поезија се једино певањем казује. Казивање стихова наизуст немогуће је неписменом. И зар се није опазило да, при истинској лирици, неосетно нам пође глас у мелодију? (Ову нипошто не мешати с објективном звучношћу речи: има један дубинскији тон који, као чудом, од опорог направи меко, и обратно. И уједно о том тону овде је реч.) Сама се сила, и мимо нашег знања, пробија ка своме правом изразу.

Проза је само даљи излаз из поезије, кад се већ изгубила моћ мелодијског саопштавања. Уколико, дакле, привидно ближа, утолико, стварно, удаљенија од обичног говора.

Који се народ мелодијски (читај: духовно) искристалисао, томе се говорна и музичка мелодија у основи поклапају. Или, што се благогласно извија из инструмента само је крајње утанчање таласа који убого сваки дан полази свима из грла. Те је идеално, колико говора толико мелодика.

Матерњом мелодијом називам ону звучну линију која, долазећи из најдубљих слојева духа, везује појмове у тајанствену целину живог израза. Афективност је природе (и математичка апстракција изражена, па садржи свој степен распеваности). Коренита је и колективна, и дан-дањи у разгранатости језика у наречја, и све до појединачног израза, делује спајајући. И чим из веће дубине продре глас, тим му је и шири обим одјека. Па опет још се није чула мелодија која би потицала из

саме сржи духа, која би, тиме што је индивидуално најдубља, имала свој адекватни одјек кроз све народе и расе. Још музика није свеопшти језик осећања. И која је проглашена свеопштом, ипак је, као страни језик, треба унеколико учити слушањем. Мерило је за матерњу мелодију, погоди ли или не погоди од првог слушања.

Слушајући непознати језик, тим јасније чујемо му мелодију (доследно, рођене смо најмање свесни). Одудара, чудна буде, *не лежи* као своја родна: ваља се као инструменат упорно преудешавати, па да дирне у живац. Тако и учећи туђе језике човек се подешава разним мелодикама. Је ли се икад помислило, шта при том бива са својом матерњом, а она је сушти дух?

Први пут опажено саопшти се по најбитнијој ознаци. Тако и народ народу много пре мелодијски него језички (читај: идејно) доструји. Мелодијом дух крчи себи победе у свету. Музичка поплава равна је религијској.

Мало је било тих поплава. На европском тлу свега три: талијанска, немачка, руска. Јако пада у очи, код Талијана и Руса, све обиље мелодијских фраза да се свести на по једну једину, која је толико коренита да у *свакој* мелодијској кривини понешто од ње осетимо. Смело би се помислити: можда је у њој онај општечовечански вршак искони којим се судбоносно продире у сва срца. (Има ли иоле музички обавештеног а да му Италија и Русија целе не звуче кроз по једну битно своју мелодију?) А поплаве су с тих страна и долазиле. Германска, и поред два музичка врхунца, ипак нема тога. У њеном је таласу нечег основно укрштеног. (У потврду, види Ромена Ролана.) И, може бити, да су Бах и Бетовен били још и Словен или Роман, свет би данас треперео у новој религији.

По себи се разуме, превodeћи поезију само се (скрнави светиња живог израза. Бесмислено је силити инструменат да да сасвим неки другородни тон. Јер је бит поезије управо оно чему се туђе нипошто не повинује. А повинује ли се, ипак, значи и преводилац је песник од чисте расе, и две су се разнородне матерње мелодије чуле о истом предмету. У том случају, боље да је још једно песничко дело настало. А што се без тешкоћа, и нужног отпора, пренесе с језика на језик, у ствари и није поезија. Рецитована и читана поезија не продре даље од граница свога језика, иако на свету постоје преводиоци: тек певаној, не превођеној, отворио би јој се пут у туђинска срца.

Сила говора (ово никад није довољно напонављати) не лежи толико у очевидности доказа колико у истинитости тона. Тон убеђује, њиме се из подсвести продре у подсвест, њиме отворе неотворима врата. А ишчили ли појам о својој родности: на коју мелодију човек непосредно уздрхти, те је мајке син.

Егзотика је нешто горе него пресадити целу биљку на тле где не успева. Она је, откинути пупољак у зачетку да би вештачки за ноћ процветао. Има ту нечега основно нездравог. А музичка индустрија тражи све нових сировина (лако може и на нашу доћи ред). За биљку најплодоносније су могућности на родном тлу. И у најплеменитију сврху пресађивање, не успе. С једне стране убија се могућност процвата; с друге, сирови сок убризган у малаксало струјање не подмлади већ убрза старост. И не заборавити, треба баснословна моћ па да се опере што је у мелодици једном осрамоћено. Егзотика је осрамоћење.

...

Матерњу мелодију најјасније чујемо код примитивца. Казивање му је већ упола поезија. И код детета. Оно се друкше и не изражава него певушећи. Одатле па до тренутка кад глас запева у правом смислу само је ступањ или два.

Само један пример за оријентацију у истраживању ове врсте: најобичнијим гласом изговорено „*мајка ње нѐмала*“ садржи ову мелодијску линију: Почетни пад у кварту подудара се са снажним нагласком на *ма̂*: дизање у секунду: веза ненаглашеног те са првим високо наглашеним слогом у *нѐмала*.

Присуство секунде која битно карактерише нашу мелодику умножено је још и архаичним нагласком другог слога у речима с наглашеним предметком, као: упишем, прескочим, зовем и др. (види безброј примера у гусларском речитиву). Док је кварта обично пад из високог или снажног у идући ненаглашени. Те би можда онај магијски мотив, чије смо присуство опазили код Руса и Талијана, и код нас Југословена се нашао. (Чуо га је у архаичном Међумурју и јако подвукао у једној својој сонати г. Ј. Славенски.)

Важно је истакнути: у народном певању нема утврђених мелодија, него колико певача толико и варијаната. Значи, ту и не треба тражити ово или оно, издвојено дело него *истиовейну* природу заталасавања у свем обиљу мотива. А та се

природа најчешће испољава само у по једном или два карактеристична прелаза, у којима и лежи магија мелодичног израза, док је све остало само одјек. Међу оним што се назива уметничком мелодијом, осредње што не садржи тај магични прелаз. (Нити има лирске песме ако бар једним стихом не продре у вансписао.)

Народне попевке нипошто нису сировина коју ваља уметнички прерадити: где би се нешто већ распевано силило да и преко свог максимума пропева? У ствари, то је *кварење*. А, међутим, сасвим је друго напајати се њима, ко је утрнуо. Оне су још једине у моћи да разбуде матерњу мелодију, или тачније моћ певања, ако се где успавала.

За генезу мелодије још и ово: има основни (читај: магични) удар који предодреди природу и јачину мелодијског таласања. Отуда, ни говора о потпуном поклапању нагласака и дужина с мелодијским кретањем. (У том потчињавању смисла нечему даљем и лежи *драж* певања.) Или ствар се и овако поставља: од обичног говора преко песничког израза па до чисте мелодије иде се ка све правилнијој и гипкијој линији, да већ додирне геометрију (зато се рај, владавина чистог духа и замишља геометријски; зато је музика у ствари жива математика.

Полиритмична мелодија као да се тек јуче одвојила од речи. Креће се тачно по метричном распореду отпеваних слогова, у тактовима са по два и три удара; а бива те се музичка фраза подудари с песничком у свој њеној ширини, те је насиље цепкати је на упрошћеније мере. Полиритмичност је примитивне природе и не значи крај него почетак једног развоја. А што се у гусларском речитативу, код нас, не појављује, одговор нам на то даје ритмична простота трохејског десетерца. У том погледу плодносније су рогобатне бугарштице и лирска замуцкивања нашег југа. То ипак не значи да наш Динарац није и говором и поезијом распеванији од икојег дела нашег народа. Али му је мелодија још у певаној речи и мало се где ослободила у чисту музику. Отуд је и драгоценост за оног ко би да је изненади на живом врелу, у тек првом ступњу развића.

...

Шта нама остаје после толиких процвата у свету? Ако је иоле још нагона да се себи и другима саопштимо најдубљом (читај: општечовечанском) страном своје природе, ваља нам се буквално вратити матерњој мелодији. Жилавост је духа да одоли свему, да свари све, баш у њој, а она је ослабила у нама од пасивног подавања туђим таласима. Неутралисало нам се у духу, влада нека троструко укрштена мелодија, и чиме се заваравамо да смо коракнули културно, ништа је мање него непремостива брана свему што би да стваралачки пође из нас: губимо све више кључ своје тајне. Треба великог поста и кајања. Ништа општечовечанске вредности није постало случајним укрштањем споља. Кобна је обмана посреди. Свима припадне само ко је кореном дубоко продро у родно тле. Јер *ојшійечовечанско у умейносїи колико је цвейом изнад йолико је кореном исїод националної.*

Два су става примања: Кад очврсне дух у своме, онда се не само одолева туђем него још оно будући делује и плодносно. Тада се створи као жижа личности кроз коју и кад продре талас, ма из највеће даљине и туђине, преломиће се у најличнији обрт. На све мелодијске надражаје споља одговорити својом личном мелодијом. То је активно примање.

И обратно, кад се ропски прима (а то бива у не- прекаљености матерње мелодије), највећи део личне силе оде на навијање и подешавање туђему; човек се најзад и навије и подеси у савршеног примаоца, али је управо за толико изгубио моћ да се једном и његов глас судбоносно зачује. Јер, ако нема свог стабла, или је оно слабачко, онда ни помена о неком оплемењавању, онда се и сам калем осуши. А дубоко укорењеном стаблу и не треба калемљења: чим из веће дубине притичу сокови, тим ће се племенитије плод приметити. Туђа су струјања тада као ветри: благотворно савијају у све већу жилавост.

Те завршујем: проблем је нашег музичког израза - у већој мери духовне него техничке природе. И залуду правити себи крила кад се нема снаге за полет.

БЕЛЕТРИСТИКА

Алек ВУКАДИНОВИЋ: *ѵоезија*
Николај АГАФОНОВ: *Јуродиви Гришка*
Добрашин ЈЕЛИЋ: *ѵоезија*
Милутин МИЛАНКОВИЋ: *Демокриѵос*
Вишња КОСОВИЋ: *ѵоезија*
Никола МАЦАНОВИЋ: *Лудило*
Серђо БАДИЉА КАСТИЉО:
Пеѵ беоѵрадских ѵесама
Петар РМУШ: *ѵоезија*

Алек ВУКАДИНОВИЋ

КОЛОВРАТ

*Међу две ѿре шѿа је ѿре
 Са чела ѿчела ноћ до зоре
 Тај бор у ѿри шѿо ромори
 Није ни ѿшѿца ни роб ѿри
 Нишѿи је неба бор оборен
 Не вади ѿра ѿри корен
 Не крије шѿца небу лица
 Нишѿ за бреѿ шѿоне љубичѿца
 Пошѿоњи ѿосѿи је осѿавио
 Жале које је ждрал жалио
 У ноћи која нема моћи
 Да чује бели цвешѿ ѿоноћи
 И да шѿи зајми лег и мир
 Свирало кроз блисѿав вир*

КРОВОВИ

*Кући се кућа звук се чује
 Трепешѿ ѿо шѿрепешѿ одјекује
 Пушѿују сѿазе време шѿраје
 Траје крај свешѿа не шѿресѿаје
 Ришѿам се рѿшѿму блаѿ шѿросѿише
 Кући се кућа не умире*

Корак њо корак чин до чини
 Траје крај свеиџа у даљини
 Свеиљосиџи бескрај кад се сужи
 Кућа најиџишеи краја кружи
 Иза куће је оиџеи шума
 Поиџекла свеиџе из мои ума

Везама чудним кад се сиоје
 Пуиџују чуда зраци боје
 Везиља свеиџа зрачне мреже
 Сеје њо кући – сан их веже
 Кророва кућних блаиџа слоиџа
 Кророви један до друиџа

КУЋА И КРОВ

Чуди се немоћ у ноћи блџаџа
 Чује се чудна у кући снаџа
 Прасиџаре крви звезда сура
 Уснулој кући џрах џреиџура
 Док узаврела звезда сиџава
 Кућа се крову џриблиџава

Горела џора целу ноћ дуџу
 Каџале каџи једна у друџу
 Чудесан џоклон звездане слоџе:
 Један је корен а шуме мноџе
 Док узаврела звезда сиџава
 Кућа се крову џриблиџава

Чуди се немоћ у џамаи лџџа
 Чује се чудни крвоџок свеиџа
 Обасјан корен и снаџа чила
 Чују се чудна у џори крила
 Док узаврела звезда сиџава
 Кућа се крову џриблиџава

КУЋА И ГОСТ

Уснула кућа и јосӣ сјава
 Нишӣја је у сну не њресеца
 Само лис̄ӣ росе лис̄ӣ месеца
 Бла̄о је с врха освеш̄љава

Из ваздуха ко из рѡва
 У ноћ зуре бла̄ӣ ње̄шли
 Кућа сања а јосӣ све̄шли
 У њодсвес̄ӣ исӣод крова

То кућа у сну јосӣја сјава
 Нишӣја јој њламен не њресеца
 Само лис̄ӣ росе лис̄ӣ месеца
 Освеш̄љава је освеш̄љава

КРУЖНО ВРЕМЕ

Нејасно време, сан и сена,
 И њозна̄ӣ мирис крви њламне;
 То време, време, доведе нас
 Однекуд на њра̄ӣ куће њшамне

Време њӣо лѣӣом зна да сужи
 У смира̄ј дана бескра̄ ока,
 Време, њӣо време, које кружи
 Око два њешка крво̄ӣока

Висине чисте, азур бели:
 Пушеви сиремни да се вра̄ӣе;
 Време, њӣо време, њӣо нас дели
 На две све̄лос̄ӣӣ нењозна̄ӣе

РУЖА ЈЕЗИКА

*Сушић кад вечне зраке њушића
 Боже у шћа
 Срж њо њвоја њрелива се*

*Усћа уића. Уиће. Усћа
 Исћо Исћом у крућ њружа
 Траје кружна
 Себи слична кућа сушића*

*Трећћи Траје
 Боже шћа је
 Нићи друћа ни исћа је*

СЛОВО ГРИГОРИЈА ДИЈАКА

*Свуд около време звера
 Звер се смрћи не њомера*

*Ја сред своје
 Слика, даљине, куће, боје
 Ја сред своје
 Све реч њо реч у њокоје*

*Свуд около време мрака
 (Крећи крилом Бој Дијака)*

Боже, зло је!

*Злаћну искру душе своје
 Уицах овде –
 Ећо, њо је.*

СВЕТИ СИМЕОН НА НЕБУ

*Злаїно Плаво**Бело Плаво**Венчах се са неба јавом**Сну ми лака земља ова –**Сан мирише душа дише**А небеска злаїна слова**Рука Божје**Рука никад да исїише**Сред небеских їрсїенова**Сред небеских їрсїенова**Ново небо земља нова**Сред небеских їрсїенова**Злаїно Плаво**Бело Плаво**Венчах се са неба јавом*

РАНО ЗНАМЕЊЕ

*Љубомиру и Милици,**Мојим родитељима**Још ми неїде сија слика из далека:**Оїледало ноћно цео їростїор зãри**Кућа Горје бајно Бої Библиоїека**Пејзаж ноћне зоре Дома їејзаж сїари**Шума и над шумом небо вечно нãто**Уїшонуло у мук, у ноћну машину**Ноћна їрелесї сїава, звезда сїаго блаїо**Злаїном обасјава небеску шãину*

Кућо сушїа душо шамних обасјаја
 Још ти сја у тимини ваїра вечно млада
 А њод кућним кровом у сну њуном сјаја
 Песник тише њесме од сушїоїа жџада –

Још ми неїде сија слика из далека:
 Сунце усред ноћи цео њросїор зџри
 Кућа Горје бајно Бої Библиоїека
 Моїа дома знаци њрасїари и сїари

ПОХВАЛА СЛОВУ

Множе се и роје
 Сїрүци вечної сџда
 Сїоїе ти од миља
 Звуци ти од жџада

Све Слово њо Слово
 Шуми од сїаринџ –
 У језику-звуку
 Сушїї је – биїї једина

Све шїо сїруји, кружи
 Троши се и слџма –
 Цвей чаробни Речи
 Осїаје за нама

У крују у мүку
 Ваїре задњи леїї је –
 Цвей сажейї у звуку
 Слово-їечайї СВЕТ је

Протојереј Николај АГАФОНОВ

ЈУРОДИВИ ГРИШКА

Од малена, коликог год ме сећање служи, одупирао сам се жељи својих родитеља да од мене начине музичара. И так пошто сам уписао богословију са захвалношћу сам се сећао својих родитеља, јер сам веома заволео црквено појање. Торжествени знамени напев, Рахмањинов, Ведељ, Касталски стално су одзвањали у мојој глави и мом срцу ма где био и ма куда ишао. Већ као студент дириговао сам другим богословским хором. По завршетку богословије, оженивши се ћерком протођакона, добих, на своју радост, место хоровође у граду Н. Бејах врло срећан, о могућности да будем рукоположен за свештеника нисам ни размишљао, премда је мој таст непрестано покушавао да ме томе приволи, позивајући се на то да од плате хоровође нећу моћи како приличи да издржавам његову јединицу. Град бејаше невелик, негде око сто хиљада житеља, но ја сам ипак успео да сачиним доста добар хор од наставника локалне музичке школе и даровитих аматера.

Имао сам обичај да суботом до бденија шетам градским булеваром који је излазио на малени кеј са везовима за брод. Једном, шетајући се, сретох онога о ком ће ова приповетка да казује.

У сусрет ми је ишао бос, иако већ бејаше октобар, висок, чупав човек. На себи имаше само веома изношен сако са дворедним копчањем, приметно кратке панталоне на пруге, стегнуте, уместо каишем, канапом. Није ме збунила толико његова гардероба, колико што је он, корачајући, читао књигу, скоро загњуривши своје лице у њу. При томе је корачао брзо, чинећи широке кораке. Помислио сам тад: «Види га лудог, спотаће се и пашће».

Дошавши наспрам мене, он се заустави. Не окрећући се, широко се прекрсти, и гласно узвикну: «Верујем у дванаести стих псалма». Потом се окрену ка мени, искриви лице у некакав приглуп осмех, па се кроз зубе насмеја: «Хи, хи, хи», те поново заби лице у своју књигу и брзим кораком оде даље. Све то ме је потпуно збунило, дуго сам са недоумицом гледао за њим, све док није замакао иза угла. «Неки лудак», помислио сам и упутио се кући. Код куће сам све то испричао жени.

Она ме детаљно пропита како је изгледао тај чудак па рече:

- То мора да је јуродиви Гришка. Пре три године је нестало из нашег града, причало се да су га ухапсили због просјачења и скитања. Биће да се вратио.

- А шта је мислио када је рекао «Верујем у дванаести стих псалма»?- упитах жену.

Она слегну ременима:

- Ко ће га знати, јуродиви и блажени често говоре у загонеткама, али ако је рекао, онда то нешто значи. Погледај у Псалтиру.

- Шта ћу тамо наћи? Има сто педесет псалама а половина од њих има дванаести стих- и одмахнувши руком, упутих се у цркву на бденије.

На путу до храма сам размишљао:

-Ма какви јуродиви у наше време? Просто болесник. А и раније је шарлатана и лудака било доста.

Мој разум је одбијао да прихвати подвиг јуродивости. Чинило ми се да је тај вид светости ван учења Новог Завета. Преподобни, светитељи, мученици, по моме, несумњиво снажно сведоче испуњавање заповести Господњих и подражавање на неки начин Његовом служењу, а јуродивост – шта је то?

Попевши се на галерију, почех да распоређујем своје ноте по сталцима, спремајући се за службу. Народ је полако пристизао у храм. У једном тренутку, стојећи на галерији, угледах како у храм уђе онај исти ненормални босоноги човек. Он приђе најближем свећњаку, узме са њега тек запаљену свећу и са свећом у рукама почео да обилази уздуж и попреко све иконе. Пред сваком иконом он би се зауставио у ставу «мирно», десном руком у којој је била запаљена свећа осенио би икону, затим би се одлучно, попут војника, окренуо и осенио

простор испред себе. То је чинио испред сваке иконе. Напоследку је угасио свећу и гурнуо је у цеп од сакоа. Све то са свећом потврдило је моју сумњу да се ради о болесном човеку. Сиђох у олтар, добих благослов од оца старешине храма, и, не суздржавши се, упитах га за јуродивог Григорија.

- Гришка се поново појавио – узвикну он, некако обрадован – он је мом сину предавао.

- Како предавао? - запрепашћено упитах.

- Није он одувек овакав. Раније је то био наставник књижевности Григорије Александрович Загорин. Но потом се нешто десило са њим, доспео је на психијатрију. У школи се говорало да је он то од Достојевског полудео, почео је ученицима на часовима о Богу, о злим дусима да говори. Због одступања од школског програма позвали су га на разговор, а он им одбруси да су Гогољ и Достојевски злог духа истерали, а тај се онда у Лава Толстоја уселио, а из њега у Мајаковског и друге совјетске писце. Наравно, упутили га у психијатрију. Када је изашао оданде, почео је да странствује по храмовима.

- Па је ли он то читаве године бос иде?

- Не - насмеја се старешина - обује се само када изађе наредба министра одбране о преласку на зимску одећу. Прочита о томе у новинама «Црвена звезда», па се обује и обуче какав мантил.

Увече, вративши се са бденија, после вечере стадох да се припремам за недељну Литругију. Прегледајући партитуре, распоређујући ноте по фасциклама, хватао сам себе на мисли да ми из главе не излази лик тог необичног јуродивог. Завршивши са нотама, отворих Псалтир. Осамдесет пет псалама је имало дванаести стих. Све их прочитах, али ништа не схватих.

- Шта ли то значи – веровати у дванаести стих псалма? Ма бесмислица каква – раздражено помислих и одложих Псалтир.

Док сам прегледао Псалтир нисам ни приметио да је поноћ одавно била прошла. Како нисам био навикао да тако касно лежем, очи су ми се саме склапале, те зато не прочитах молитве пред спавање, већ, прекрстивши се, одмах легох. У постељи изговорих молитву: «Човекољубиви Господару, неће ли ми ова постеља бити гроб...» и одмах заспах.

После литургије, изашавши у порту, угледах Гришу, ког су били окружили парохијани, па из знатижеље пођох да чујем о чему то говоре. Гриша који је од свих био виши за главу, одмах ме примети и на његовом лицу се појави онај исти приглупи осмех.

-Гриша –обраћала му се једна старија жена – шта да радим? Син ми пије, хоће од жене да се разведе. Помоли се за њега, можда ће га Господ уразумити.

- Та како ћу се ја молити, кад молитве не знам? Ја и Љошка знамо само једну молитву – при томе ме загонетно погледа – «Помилуј ме Боже док на боку лежим», и ништа више. Је ли тако, Љоха?

Сви се окренуше ка мени. Лице ми обли румен, чинило ми се да се није само Гришка, већ да су се сви парохијани досетили да нисам прочитао вечерње молитве. Сасвим збуњен, промрмљах нешто, окренух се и брзо се упутих ка храму.

- Или је ово чиста случајност, коинциденција – помислих - или је Гришка заиста прозорљив, као што народ и каже за њега.

Реших да сутрадан нађем Гришку како бих себи разјаснио ко је он: психички болестан човек или одиста јуродиви, свети.

Међутим, ни следећег дана, ни током наредне недеље Гришку нисам видео. Рекоше ми да је некуда отишао. Говорили су да има обичај да зиму проведе у селу Образово код оца Михаила Баженова. Та је парохија важила за најсиромашнију у нашој епархији, у шта сам се ускоро и уверио.

Некако после Васкрса отиђох у Епархију по ноте. Тамо крај врата магацина приметих баћушку у прашњавим чизмама од вештачке коже, старој мантији свој у закрпама, преко које је имао некакав плетени прелук. Испод избледеле плаве плишане камилавке штрчали су неједнаки праменови тамносмеђе проседе косе. Ретка брадица уоквиривала је узано лице упалих образа, за које би се могло рећи да није лепо да на њему није крупних плавих очију. На ременима му је висео обичан цак, увезан конопцима попут ремена руксака. Баћушка је стајао по страни, очигледно му је било непријатно због његовог изгледа, и чекао је свој ред да уђе у магацин. Међутим, само што би изашао један протојереј, колима би долазио други исто тако солидан протојереј или црквени старешина, и баћушка би се

поново повлачио уза зид, пропуштајући тог неког другог да добије црквену утвар. Они су пролазили, чак и не примећујући његову убогу фигуру. Мене је то веома узнемирило, те ја, пришивши баћушки, намерно гласно рекох, преклопивши руке: «Благослови, часни оче!»

Баћушка ме је некако уплашено погледа, па ми, брзо ме осенивши крсним знамењем, пружи да целивам крст.

Ја, целивавши крст, кренух да га пољубим у руку као што треба. Међутим, он се, сакривши руку иза леђа, збуњено осмехну и рече:

- Сва ми је изубијана и изгребана, кровове за сељане своје правим, руке су ми радничке, недостојне да се целивају.

- Зашто Ви кровове правите, па Ви сте свештеник? – зачудих се ја.

- Парохија је моја сиромашна, а храм велик, тешко га је одржавати, а ваља и живети – седморо деце имам.

Тада ја, видевши да у складиште хоће да уђе још један свештеник, прићох томе, узех благослов па рекох:

-Опростите оче, ред је на овог баћушку.

Овај, незадовољно бацивши поглед на свој сат, прогунђа:

- Бога ради, немам ништа против, премда врло журим.

Баћушка је зачуђујуће брзо изашао из магацина, носећи само један пакет свећа. Пришивши ми, упита:

- Како је Ваше крштено име, да бих Вас у молитви помињао.

- Зовем се Алексеј, а Ви, баћушка, како се зовете и где служите?

- Недостојни јереј Михаил Баженов, а служим ја у селу Образово, на три дана хода одавде.

- Па зар Ви пешице до тамо идете? - узвикнух ја.- Немате кола, то разумем. Али да сте бар бицикл купили.

- Ма откуд, за бицикл ваља зарадити, није то за мој цеп. И за аутобуску карту треба купити, а ни то није јефтино.

- Оче Михаил, реците ми, да ли је јуродиви Гришка код вас?

- Презимио је код мене, а после Васкрса је отишао.

- Је ли он заиста јуродиви или се претвара?

- Шта Вам је, Алексеј, откуда Вам то? Григорије је свети човек, грех је у то сумњати. Он је код нас крај храма извор за целебном водом пронашао.

- Како пронашао?

- Давно је то било, има десет година. Ја га тада нисам још познавао, тад је први пут дошао код нас. Ушао је у моје двориште и рекао: - Дај ми, попе Мишка, воде да попијем.

Одмах сам помислио да је преда мном јуродиви: ма ко ће ме други «попом Мишком» назвати? За пархијане сам отац Михаил, а за нецрквене људе – Михаил Степанович. Изнесох му ја крчаг воде, у кућу га на чај позвах. Међутим, он не хтеде да пије:

- Лоша ти је вода - рече - тим пре за чај не ваља. Дај ми лопату, брзо, брзо, јако сам жедан.

Наравно, ја се зачудих, но лопату донесох. Он са лопатом у рукама обиђе око храма, потом је заби у земљу и рече:

- Копај, Мишка, овде ћемо ти и ја благо да тражимо. Ти копај, а ја ћу ту поред да поседим, уморих се тражећи.

Мени ни на ум не паде да му се супротставим, јер ако јуродиви то каже, онда, значи, тамо ће нешто бити пронађено. Док сам копао, он лежао на трави и бодраше ме:

- Копај, копај Мишо, благо ћеш пронаћи.

Био сам ископао рупу дубљу но што сам висок. И дан био почео полако да се гаси. Попадаја је неколико пута долазила, бринући се шта ја то радим. Кад је пао мрак, Гришка је рекао:

- Доста је било копања, време је да се спава.

И премда ништа нисам нашао, мислим ја у себи, нисам цаба копао, сигурно у томе има нечег, само што ја још не разумем. Позвао сам Григорија унутра на вечеру, али он је одбио:

- Не треба ми вечера, дај ми парче хлеба.

Ни у кућу није хтео да уђе.

Ујутро се пробудих, приђох јами кад она пуна воде. И то тако укусне, слатке као мед. Биће то да смо Григорије и ја дошли до светог источника. А сада сами просудите, Алексеј, да ли је он заиста јуродиви или преварант.

Отац Михаил и ја се поздрависмо. Обећах му да ћу на лето, када будем на одмору, доћи на престоци празник – празник Казанске иконе Мајке Божије.

На одмор сам обично одлазио после Петровдана, будући да је у то време одмор узимао и старешина нашег храма. Моје здравље, без обзира на моје младе године, није било баш најбоље. Од рођења сам имао проблема са срцем. Међутим, те године стање ми се погоршало, па је моја супруга захтевала да одем у санаторијум за срчане болеснике како бих ојачао своје здравље. Ја сам, пак, имао жељу да отпутујем у Питер, како бих у библиотеци богословије преписао за хор неке нове партитуре, и да бих се видео са пријатељима из студентских дана. Међутим, повинујући се жениној жељи, пристадох се да одем у санаторијум, али од ње измахих обећање да ћемо следеће године, ако будемо живи, отићи у Питер.

После службе, на празних апостола Петра и Павла, навратио сам у наше црквено рачуноводство и у дворишту угледао Гришку, који је, као и обично, био окружен парохијанима. Приметивши ме, он се осмехну и, без пардона разагнавши бакице око себе, упути се ка мени:

- Хеј, Љоха, ти се писмен човек, објасни ми шта је то са том женом која је све своје имање на лекаре потрошила а излечила се није.

- Којом женом? - зачудих се.

- Ма о којој у Јеванђељу пише.

- А –а, процедих ја, схвативши о којој јеванђеоској причи говори Гришка - а шта ту има да се објашњава, овоземаљски лекари нису могли да јој помогну, додирнула је Христову одежду и излечила се.

- Да, да, правилно збориш, само ју је додирнула. Не би шкодило још понеком да је додирне. А онима на које имање трошимо, Господ је рекао: «Лекару! Излечи се сам». Тако ти је то Љоха. 'Ајде да се ти и ја заједно те одежде дотакнемо.

Срце ми радосно заигра. Безрезервно сам поверовао да ми никакви лекари ни санаторијуми нису потребни. Помислио сам: «Поћи ћу са Гришком и оздравићу». Чак га нисам упитао ни куда нам ваља ићи, већ сам ускликнуо:

- Хајдемо, Григорије Александрвичу!

Гришка је уплашено почео да се осврће:

- А кога ти то, Љоха, зовеш? Ког Григорија Александровича? Па он није овде.

Потом, нагнувши се, прошапута ми на ухо:

- Само ћу теби, Љоха, у поверењу рећи: Григорије Александрович је умро. И то не природном смрћу – ту он се још једном осврну унаоколо, па ће ми поново шапатам на ухо – Ја сам га убио, само немој никоме рећи, јер опет ће ме у милицију одвести и затворити.

Зачуђено га погледах, па помислих да ипак није душевно поремећен?

- Да, да, Љоха, буди сигурна да ће ме ухапсити и затворити, и на томе се неће зауставити – па се закikota - хи, хи, хи.

Док се смејао, пажљиво сам га посматрао. Запрепастило ме је што се његове очи није смејале, као што би се, заправо, могло очекивати. Не, у очима му се видела туга, чак бих рекао бол. Онда сам изненада схватио да то није смех слабоумног човека, већ плач оног који је видео сву страшну наготу стварности, скривену од «мудраца овога века».

- И шта сада, Љоха, када си истину сазнао, идеш ли са мном или си се предомислио? - гледао ме шкиљећи, и даље се кикотао, чекајући да му одговорим.

Ја сам, потпуно збуњен, стајао и нисам знао шта да одговорим. Онда, ипак, одлучно рекох:

- Нисам се предомислио, идем.

- Баш добро. Кроз пет дана дођи у цркву раније. Пут је далек.

Тада реших да га упитам:

- А куда ћемо поћи?

- Куда ћемо, питаш? Сам си обећао, али се канда заборавио? Идемо попу Мишки, он те чека.

Сетих се тад свог обећања датог оцу Михаилу да ћу га за време одмора посетити у селу Образово, па се постидех: заиста сам био на то заборавио. Сазнавши да се не спремам у санаторијум, већ да идем са Гришком у Образово, жена ми се исправа наљути, али потом, поразмисливши, рече да је тако и боље. Јер, ако блажени обећа исцељење, онда ће, засигурно, тако и бити.

Поранисмо, и жена ми спреми за пут ствари и храну. Угледавши ме наваљеног торбама, Гришка се почеша по потиљку:

- А куда си се ти то, Љоха, спремио са толиким стварима? Христу се тако не иде. Јер он је без ичега са апостолима ходио.

- То је, Гришка, оно најнеопходније за пут, нећемо један дан путовати.

- А ко ти је рекао да ћемо путовати? Ми ћемо, Љоха, пешке, три дана нам ваља ићи.

- Како – изненадих се ја – зар ћемо пешице? Па то је преко осамдесет километара.

- Господ је пешке ходио, и апостоли су пешек ишли. Речено је : «Идите, дакле, и научите све народе...». Да је Он рекао «Крените кочијама», онда би била друга ствар. А пошто је рекао : «Идите...», значи да треба да идемо, а не да се возимо.

- У реду – рекох - ако је тако, оставићу нешто.

- Не, Љоха, део за собом остатак вуче. Оставити ваља све па поћи.

- А шта ћемо јести уз пут? - био сам у недоумици.

- Двопек, то је храна за путника, он је лаган, лако га је носити. А воде унаоколо колико хоћеш. И шта нам више треба? Пртљаг свој човеку дај – па показа на бескућника који је пришао капији, како би што раније заузео своје место на ком ће скупљати милостињу.

Ја беспоговорно послушах Гришку и обе торбе дадох бескућнику. Овај, обрадовавши се, дохвати их и потрча, бојећи да се могу предомислити и одузети му тако шчедар дар.

-Е, сада ћемо учетворо поћи - радосно ускликну Гришка и брзим кораком крену улицом. Ја пођох за њим. Када смо изашли ван грана и кренули сеоским макадамом, реших да без околишавања упитам Гришку шта је имао у виду када је рекао «учетворо».

- А како ћемо поћи без најближих пријатеља? Без њих никуда.

- Каквих пријатеља?- зачудих се ја.

- Како каквих? Сваком Господ даје Анђела Чуvara, то ти је, Љоха, пријатељ за читав живот.

- А то. Е онда нас нема четворо, но шесторо. Јер сатана такође сваком човеку да палоба анђела-искушитеља.

- Не, Љоха, они ти не воле пешке да иду, већ да удобно путују аутомобилима, нарочито оним скупима, или возом, посебно им се допадају купеи са меким седиштима. Пешице они не воле да иду, брзо се умарају. А ако човек Господу иде, е то они сасвим не могу да поднесу. Зато их ја све време мучим тако што пешице свуда идем.

Тако смо ми, разговарајући о анђелима и злим дусима, препешачили петнаестак километара. Ја почех да посустајем.

Када смо стигли до невелике реке, Гришка рече:

- Ево, Љоха, овде ћемо одморити и заложити.

Седосмо на обалу, у хлад разгранате врбе. Гришка дохвати из своје торбе са плећа две шоље и рече ми да донесем воде из реке. Када сам се вратио, он је већ на чисту крпу био извадио двокеке. Отпојасмо молитву «Оче наш» и почесмо јести, умачући двокеке у воду. Када смо завршили, Гришка се уредно истресе мрве, које су остале на крпи, себи у уста и, рекавши да је време за спавање, истог тренутка леже на траву и захрка. Ја такође покушах да заспим, али нисам могао: комарци су ме буквално јели. Гришка је спавао тако спокојно, као да га те крвопије нису дирале. Пробудивши се кроз сат времена, он, зевајући и осењујући се крсним знамењем, рече:

- Видим ја, Љоха, да си лоше спавао. До вечери ћемо, ако Бог да, стићи у село, тамо ћеш и да се наспаваш.

Када смо поново кренули даље, упитих га:

- Гришка, а да не знаш чиме су се комарци хранили у рају пре првобитног греха? То да животиње нису јеле једна другу, то је јасно. Наша мачка у сласт тамани кромпир, тако да ја могу замислити тигра како жваће какву воћку. Али чиме су се комарци хранили, то ми није јасно.

- Видим ја да су вас, Љоха, лоше учини у богословији, када ти не знаш чиме су се то комарци хранили у рају.

- А ти знаш?

- Наравно, знам – одговори ми Гришка, чак се зачудивши мојој сумњи – Комарац је танано Божије створење, он се, попут пчеле, хранио нектаром са цвећа у рају. Међутим, не са

свег цвећа већ само са оног које је Господ засадио у рају специјално за комарце и друге сличне инсекте. То бејаше цвеће чудесне лепоте, чудесног мириса, попут оног ливанског тамјана, чак још финијег. Пупољци овог цвеће бејаху увек пуни божанског нектара. Инсекти, напивши се нектара, летели би по рајској башти, испуштајући мелодичне звуке који су се сливали у једну јединствену симфонију комараца, појући у славу Господњу и лепоте света коју је Он створио. Међутим, пошто је човек био пао у грех, није само он изгубио рајску башту, већ и свеколика твар. Несрећни, јадни, гладни комарци тада су дуго летели изнад земље, тражећи рајско цвеће, но нису га могли наћи. Напоследку долетеше до оног места на ком је Каин убио свога брата Авеља. Свуда око места тог злочина биле су капљице црвене крви. Комарци помислише: «Ево га, ево рајског цвећа». И попише ту крв. После извесног време они поново пожелеше да окусе људску крв, па се бацише на Каина, почеше га уједати и крв му пити. Каин побеже куда га ноге воде. Међутим, није могао да побегне комарцима и другим инсектима па је замрзео комарце, а комарци и остали инсекти су замрзли на човека.

- Одакле ти та прича? То нигде не пише.

- Ах, Љоха, када би све било написано, онда, чини ми се, цео свет не би био довољан да се све књиге сместе.

- Па ипак, од кога си чуо то?

- Ни од ког, Љоха, сам сам се досетио да је управо тако било.

Пред вече стигосмо у неко село. Гришка, пришавши једној од кућа, одлучно покуца на прозор. Завесе се размакоше и ускоро нам у сусрет изађе постарија жена, радосно узвикнувши:

- Гришењка, Гришењка нам је дошао, коначно те дочекасмо! Уђите, уђите, драги гости!

После вечере, Гришка рече:

- Ево како Ањка, Љохи размести у соби, он се човек намучио, потребно му је како ваља да се одмори, јер сутра ћемо опет на пут. А мени је овде код тебе потесно, ја ћу на сеник, послушаћу о чему то звезде на небу сплеткаре.

- Ох, Гришењка, послушни, па нама глупим испричај - сасвим озбиљно ће Ана Васиљевна, домаћица код које смо закончили.

- Да сам паметнији од вас глупих, можда бих вам и нешто испричао. А ја шта чујем, а да испричам не умем, памети ми за то фали.

Трећи дана пута веома тешко ми је пао. На ногама ми се направише крвави жуљеви. Кад скинух ципеле, па даље кренух бос прашњавим сеоским путем, би ми много лакше. Међутим, моје јадно срце, очигледно, није могло да издржи такав напор. Одједном ми је све испред очију затитрало а онда је ваздух почео да се згушњава. Однекуд из даљине чух Гришкин глас. Испред очију ми заиграше некакви кругови, па онда се сасвим смрачи и ја потонух у ту тмину.

Повративши се, отворио сам очи и видео да лежим на трави. Недалеко од мене чуо сам Гришку који се са неким препирао и за нешто молио.

- Не, узми њега уместо мене – говорио је Гришка - за њега је још рано, а ја већ одавно чекам. Не, тако не иде. Гришку узми, а Љошу остави. Љошку остави, мене узми уместо њега.

Схватих сам да се о мени ради, па се окренух пут Григорија. Он је био на коленима, крстио се при свакој реченици, клањао до земље. Схватих да се он то за мене тако моли.

- Гришка - ослових га - шта то би са мном?

- Успавао си се да те човек не може пробудити, још питаш шта би. Хајмо, доста је било лежања, није нам још пуно остало.

Подигох се са земље. Продужисмо. Корачао сам уверен да ми је Гришкина молитва спасила живот. Само шта значи оно «Гришку узми, а Љошу остави», то никако нисам могао да схватим.

У село Образово стигосмо већ пред ноћ трећег дана путовања. Видех како се цела породица оца Михаила искрено обрадовала Гришкином доласку. И мене су дочекали са радошћу и љубављу. Вечерасмо кромпир у љусци, киселе краставце и парадајз. Гришка за сто није сео, узео је само два кромпира и отишао.

- Он никада са нама за сто не седа - појаснио ми је отац Михаил пошто је Гришка био изашао - ма колико га наговарали, увек једнако одговара: «Лако је за сто сести, но је тешко устати, а ја се тога итекако бојим».

Мени су распремили у невеликој соби, ставивши на постељу брдо меких перјаних јастука. Ујутро, када сам се пробудио, сунце је већ било повисоко. Попадија ме понуди чајем. Када сам је упитао где је отац Михаил, рече:

- Седите, немојте га чекати, он никада не доручкује. Отишао је у шупу, прави кавезе за куниће.

- А где је Гришка ноћио? - упитам.

- Он увек на тавану ноћи, у свом сандуку спава.

- Како то у сандуку? – зачудих се ја.

- Он је, изгледа, прочитао да су неки подвижници у сандуцима спавали како би увек били свесни да их чека смртни час и да би се за њега спремали, па је и он себи сандук издељао и у њему спава.

Увече смо сви отишли на свеноћно бденије у част праника Казанске иконе Мајке Божије. Ја сам помагао попадији и певао за клиросом, а Гришка је стајао недалеко до улаза у храм у ставу «мирно», само би се понекад прекрстио. Чинио је он то лагано: прислонио би три прста на чело и држао их, нешто шапугао, потом би их спустио на стомак, близу пупка и поново их тако држао и нешто шаптао, потом би их на исти начин стављао на десно па на лево раме. Када смо запевали «Њине отпушајешчи», сви смо се спустили на колена. Следећег дана за време Свете литургије Гришка се причестио. Када после службе стигосмо кући, Гришка седе са нама за сто, што је не мало зачудило и обрадовало оца Михаила и попадију. Истина, није хтео ништа да једе осим просфоре. Попио је још само мало изворске воде. Седео је за столом, радосно нас гледајући и осмехујући се:

- А мени је данас рођендан - изненада и неочекивано рече он.

Отац Михаил и попадија се у чуду погледаше.

- Па теби је рођендан у јануару - опрезно је рекао отац Михаил.

- Тако је - сложио се Гришка- на свет сам дошао у јануару, али данас ми је прави рођендан.

Сви се осмехнусмо и почесмо да честитамо Гришки рођендан, прихвативши шалу, која је, у шта нисмо сумњали, имала неки смисао.

- Прилећи ћу пред далеки пут - рече Гришка после ручка.

- А куда ћеш ти то, Гришка? - упитао га је отац Михаил.

- Ех, Мишка, добар си ти човек, али одвећ радознао. Ништа ти нећу рећи, сам ћеш ускоро сазнати куда сам то пошао.

Оца Михаила је такав одговор сасвим здовољио:

- Па, онда, иди Гришка, куда хоћеш, само се врати, чекаћемо те.

- И ја ћу вас чекати – на то ће Гришка и оде на таван.

Мрак је већ био пао, а Гришка се није појављивао. Када се не појави ни следећег дана, отац Михаил се забрину и одлучи да оде до Гришке. Са тавана се вратио блед и узнемирен:

-Отишао је Гришка, заувек – рекао је муклим гласом.

- Што си ти то решио да је он заувек отишао? - упитала је попадија. - Је ли он то писамце оставио?

- Не, матушка, он је овде своје тело оставио, а душа му је отишла у вечна насеља - и отац Михаил се широко прекрсти - Нека му је вјечнаја памјат и да му се душа упокоји у Царству Небеском.

Сандук са Гришкиним телом смо скинули са тавана и пренели у храм.

Отац Михаил је одслужио парастос. За сутрадан смо оставили опело и погреб. Решисмо да на смену током ноћи читамо Псалтир крај ковчега.

Увече смо отац Михаил и ја седели крај Григоријевог сандука, а попадија је спремала даћу код куће. Григорије је лежао у сандуку у свом старом сакоу на дворедно копчање, одевеном на голо тело, и у закрпљеним краћушним панталонама из којих су штрчале босе ноге. Пре него што ћемо га уне-ти у цркву, ја предложих оцу Михаилу да га преоденемо.

- Шта ти је - одмахну он - он ми је лично казао да га ,када умре, не преоблаче. «Ово су – рекао је - моје ризе драго-

цене, а у оделу ћу личити на покојног Григорија Александровича». Мислим да је он знао да ће умрети када је оно за ручком поменуо да одлази на далек пут.

- Знао је он још док смо били на путу ка вама, јер је он то уместо мене умро. Мене је срце уз пут стегло, а он се молио: «Боље узми Гришку, а Љошку остави». Тада нисам разумео о чему он то.

- Ето какво дрзовење имају блажени људи - уздахну отац Михаил - а ми, грешни, све се бринемо да ће нам свега бити мало. А заправо човеку је тако мало потребно на овом свету.

Ја сам први остао да читам Псалтир. Када почех да изговарам катизме, осетих необичну лакоћу. Мој глас је радосно и звонко одјекивао у храму. Близину смрти нисам осећао. Осећао са да Гришка стоји поред мене и да се моли, широко и лагано се осењујући крсним знамењем. Одједном се присетих како сам први пут видео Гришку док је читао књигу. Тога се сетих у тренутку док сам читао деведесети псалм: „На руке ће те узети, да се не спотакне нога твоја о камен» – то је био дванаести стих.

Волоџрад, фебруар 2002 - Самара, новембар 2003.

(Превела Драјана Керкез)

Добрашин ЈЕЛИЋ

ЗВИЈЕЗДЕ

*Мајка уноси
У кућу снојове
Комиша
Клијове кукуруза
Звијезде
Жуће
(а какве би иначе
звијезде биле)*

*Меље звијезде
У воденици њојочари
Звјездану прашину
Подиге
на нашеја дораја
и њо је увијек
озари*

*Сложене жејаре
Појјаљује лучем*

*Од звјезданој хљеба
Свако од нас гјеце
Узима њо комад
Нико да се њолакоми*

*Док њиња ојњишије
У нашим очима
У очима наше мајке
Сијају звијезде.*

БОЈЕ ДЈЕТИЊСТВА

Зелене ѿодине наше
 Сивої дјетїињсїва
 Никако да ѿромијене
 Боју
 Ма колико се удаљавали
 Од ѿочетїка
 Ма колико ѿрадили судбину
 Своју

Оѿире се дјетїињсїво наше
 Чим склоїмо очи
 И макар за ѿрен
 Сивило се као ѿлашїї
 Навуче ѿреко свеїа
 Данима да ѿада киша
 Нимало не би
 Помоїло
 Да сїеремо рђу

Заїїо сїас морамо
 Да ѿошражимо
 У брзом ошварању очију
 Да бисмо уїледали хљеб и вино
 За које смо се
 Својим ѿрудом
 Изборили.

ЈАБУКА КОМПРОМИС

Имам јабуку ирменку
 То је ирасиара врсиа
 Која се некако одржала
 На мом воћњаку
 У Слаштини
 Који се зове
 Губисјеме

Посадио ју је мој ошац
 Кад је ирадио
 Свој свијет
 Не вјерујући
 У ираво значење
 Имања
 Које не ирима сјеме

Она сваке друје иодине
 Ошкако је иамшим
 Рађа
 Једне иодине иреиуни
 Сљедеће ниједне јабуке
 На њеним иранама нема
 Само ио лисиу и сјећању
 Знамо да је ишо јабука
 Тако је ишо код ње
 Као код Киркеиора
 Или-или

Тако исиуњава захијеје ила
 И очеву жељу да ће садница
 Дубоко укојана
 Нађубрена и с досиа влаје
 Да иобиједи
 Заклешоси ила
 Да сјемену не да
 Из себе.

КОРОТА

У Градишници помирчала шума
 Више мање
 Пожар је био захваћено
 Сад сагореле јеле
 Ситоје као авио
 Утарци јела
 Црни косиури

Оне што је ваира разминула
 Увелико пошамњеле
 У короши су.

ЉУБАВНИ СУСПРЕТ

Мрак се шањо
 Од наших пољубаца
 Увијала се права
 Од наших миловања
 Ућушали су се мриви
 У пробљу
 Гдје смо се склонили
 Од погледа живих
 Да јасније чујемо
 Ријечи љубави
 Које смо једно другом
 Учућивали.

АНДРИЈЕВИЦА

Андријевица је по сирани
 Свакоја добра
 Скрајнула је судбина
 Она по прихваћила

Она је велика
 У очима Андријевичана
 А има само једну
 Крајњу улицу
 Као једно њлућно
 Крило
 И није шијесних
 Грудн

Има једно уво велико
 Према свијету
 Има једно око велико
 Према свијету
 И шако све зна
 Шта се у свијету
 Догађа

Узвикује своју њодришку
 Свакоме за кога мисли
 Да је заслужује.

СРБИЈА

Подносила си њашњу
 Мимо свијета
 Подносили је и сада
 Као ријетко која
 Земља
 Као ријетко који
 Народ

Од њућина
 Понајвише од својих

Уморила си се више
 А не дају ти одмора
 Срећом, уморила си
 И своје мучишће

Имала си и имаш
 Више снаге да шрпши
 Да узврашши
 Да се не даш лако
 Имала си више снаге
 Да шрпши
 Но шшо они моју
 Да напасају
 А било их је
 И с коца и с коноџца

Ко све није насрнуо
 На твоје њиве масне
 На твоје кланце ојасне
 На твоје воћњаке красне
 На твоје волове расне
 На твоје рибе врајоласне
 На твоје јолубове
 И ласне
 На твоје винограде
 Рукосаде узрујале
 На твоје ријеке набујале
 На твоје видике јасне

Својом пашњом надјачала си
 Зло
 Напунила си му уста и очи
 Пешелом
 Са својих изјорелих
 Кућа и вајаша
 Са ујашених ошњаша
 Да ја већ прекрива
 Вео заборава

Као шћо иправа
Обезнани мјесћо
Поџбије мрава

Издржи
Има џи дана

Оживјеће све џвоје
Шћо је било најбоље
А славно биће име
Само човјека
Од џада
Ни џомена
Биџи неће.

ПАЛИМПСЕСТ

Живоџи наџи
Палимпсесџи је
Нарочџиџи

На џлаџну времена
Зайисују нас
Једне џреко груџих

Оне шћо су зайисани
Прије нас
Видимо џоново
Кад сјећањем скинемо
Слојеве зайиса
Насџалих џрије нас.

Милутин МИЛАНКОВИЋ

ДЕМОКРИТОС

Било је то, ако се не варам, године 397. пре нове ере, претпоследњег дана месеца априла. У те дана је пролеће као што знам из властитог искуства, лепше но у којегод било друго његово доба, а боравак на обалама Тракије најугоднији. Њене пољане су сочно-зелене, море је ведроплаво, ваздух мио, иако несташан; његов весели дах подмлађује копно и море.

Са благословеног тла Тракије убрани су у то доба већ први плодови, а најлепши од њих одвезени на пијаци Абдере, јер нашим добрим Абдерићанима празан стомак беше далеко несношљивији но празна глава. Зато је 29 априла 397 године пре н. е. било велике гурњаве на главној пијаци варошице која је, баш истог дана, била почаствована високом једном посетом. Тога дана одржао је Велики Сенат вароши-републике седницу на којој је одлучено да позвани, присутни и несумњиво највећи лекар оног доба, Хипократес, помно испита сумњиво стање разума абдеритског грађанина Демокрита и да о томе поднесе своје стручно мишљење Сенату. С тим у вези још је одлучено да номофилакс републике, лично, а у пратњи двају сенатора, одведе славнога стручњака до Демокритовог дома који је лежао ван вароши и да га онде уведе у рад.

Чим се седница завршила, номофилакс Грилус позва значајним, свечаним погледом, попраћеним достојанственим гестом, Хипократа да са њим пође. У пратњи оних двају сенатора, оставише зграду Сената.

Номофилакс беше, као што то захтеваше његов високи положај, стасит човек, бујне косе и браде, одевен у дугу свечану одећу. У десној руци држаше, као знак свог достојанства,

дугу палицу, богато опточену сребром, сличну оној којом се данас поштапају владике.

Номофилакс ћуташе, размишљајући, вероватно, о процедури своје нове мисије, али кад стигоше на пијацу зеља, он се обрати Хипократу овим речима: „Пошто си ми, мудри научниче и стручњаче наше републике, указао велику част да примиш мој позив на вечеру у моме скромном дому, нећеш ми, сигурно, одбити ни моју молбу да извршим овде на пијаци неке куповине за ту гозбу“.

„Нека ти, високи заштитниче закона, та гозба не прави никакве бриге! Ја мало једем, а пијем само воду“.

„Ипак, ипак! Ти си много путовао по свету, упознао народе, њихов живот и обичаје, па ћеш, као високо образован човек, моћи разумети шта значи достојан дочек таквог једног господина као што си ти. Па ако ти и није стало до тога да се презаситиш, ти ћеш по квалитету јела знати да оцениш културни степен наше средине која те раширеним рукама дочекује као свога милог госта. Та баци свој зналачки поглед на ову пијацу вароши богиње Латоне! Толико снабдевену свим оним што увесељава срце човека, ниси могао видети ни у самој Атени, ни Коринту, ни Милету. Погледај само ове красне јагоде, ове зелене краставце и сочне артичоке! Окуване и преливене зејтином, оне се топе у устима, а лако их вари и најнежнији стомак“.

Оба сенатора климнуше, одобравајући главом, али Хипократес није више слушао шта му Грилус говори. Он је запазио над једном тезгом пијаце таблицу на којој је стајао натпис „Лековито биље“, па похита онамо, не рекавши својим пратиоцима ни речи.

Изненађен оваквим поступком свога госта, Грилус се намргоди, али једна мисао, брза као муња, одагна облак са његовог чела. Он се обрати својим пратиоцима и рече:

„Знам ја, браћо, у чему је ствар! Устручавање мога госта да се оберучке одазове моме позиву није, у ствари, ништа друго до вешта тактика. Он се удаљио одавде да не присуствује мојим куповинама да се не би из учтивости морао бранити против толиког гостопримства. А када седне за богату трпезу, неће се више устручавати. А можда је, уистину, човек слабијег стомака, па оде оном пиљару да набави какво средство за чишћење, да би се њиме што боље припремио за вечеру. Тако ми Зевса, неће се покајати што је то урадио“.

И са погледом војсковође отпоче Грилус смотру војске пиљара и њихове џебане. У то стигоше, као што је било унапред уговорено, три његова роба на пијацу и донесоше, обешене о леђа, две велике и дубоке корпе. Грилус приступи куповини робе, и убрзо беше једна од тих корпи дупке напуњена свежим зељем и најлепшим воћем.

Са задовољством посматраше Грилус ту набавку. „Штета што недостижни сликар Зеуксипос није више овде код нас! Ово би био достојан предмет за његову мајсторску кичицу“. И он уздахну дубоко да покаже колико има смисла за сликарску уметност.

„Е, сада пођимо даље!“, рече он својим пратиоцима. „Идите и јавите то нашем Ескулапу!“

Оба сенатора пођоше по Хипократа, но вратише се без њега.

„Он још није свршио свој посао“, известише они Грилуса, „прегледа биљку по биљку и чини о том неке прикљешке на својој воштаној таблици“.

И овоме је Грилус нашао одмах тумачења: „Разуме се! Њега занимају овдашње цене те лекарске робе; прави инвентар радње и израчунава шта она доноси“.

„Лекари су, то је стара ствар, тајни ортаци продавача лековитог биља“, рече старији сенатор.

„Рука руку мије!“, додаде млађи.

Номофилакс нареди једном од својих робова да ту, на пијаци зеља, остане, причека лекара и поведе га са собом до месарских тезги, поређаних у оближњој улици. Он сам пође са својом пратњом онамо. Пошто је онде купио неке ситнице, јареће месо, говеђа ребра и реп, па напунио њима доњу трећину друге корпе, пође даље, на сточну пијацу. Ту прегледа стручно сву телад која је била изложена продаји и одабра најлепше грло; један од робова положи га попречно својих рамена и повуче једном руком његове предње, а другом руком његове стражње ноге на своје широке груди.

У то им се придружи и Хипократес. Кад опази оног роба са телетом како стоји непомично као кип, рече номофилаксу:

„На Акрополи атенској видех једну стару статуу, заветни поклон некога Ромбоса, која потпуно личи на овога роба са телетом; једина разлика што је она истесана из мермера“.

„А ова овде је од крви и меса, што нам је и милије, јер ово теле ћемо појести“, додаде номофилакс.

Оба сенатора се погледаше, блажено се осмејкујући.

„Хоћемо ли кренути даље?“, упита Хипократес.

„Таман посла!“, одговори му номофилакс. „Сада долази на ред најважније: јагње! Треба да знаш да је у ово доба године јагњетина најслађа; печена на ражњу, она се топи на језику“.

Оба сенатора обрисаше својим огртачима пљувачку која им је надирала на уста.

„Наравно, настави номофилакс, „нису сви јагањци једно те исто. Треба их знати прегледати, опипати и одабрати. У том послу ја сам велики мајстор; уверићеш се о том вечера“.

Грилус поче прегледавати јагње по јагње, тумачећи њихове особине. Кад напослетку одабра једно кратконог четворомесечно дебело јагње, он поносито уздиже главу као да је решио Делијски проблем удвостручења коцке, познат и у Абдери по једној Еврипидовој драми.

Номофилакс се, изгледа, разумевао и у геометрију, бар за правила симетрије показао је нарочитог смисла. Јер кад је купљено јагње предао свом трећем робу, а овај га положио преко рамена као други роб своје теле, он поређа своје робове у сликовиту једну групу. У њену средину стави роба који је корпу, напуњену зељем и воћем, окачио на своја плећа, а ону другу на своје груди, лево и десно постројише се остала два роба, онај са телетом и онај са јагњетом, у своје симетричне положаје. Праћен том групом, упути се Грилус са осталом господом на рибљу пијацу.

Али га овде чекаше ужасно разочарење: пијаца беше празна, без робе. Ту се налазио само један стари, полуслепи рибар, Милон по имену, који не беше више способан за риболов, али се, лукав какав је био, одлично разумевао у продаји рибе и умео да подвали сваком купцу.

„Где су рибе?“, загреме номофилакс.

„Нема их!“, одговори му набусито Милон. „Риболов није успео, море беше немирно, време ветровито“.

„Шта тртљаш ту којекакве будалаштине?“, развика се Грилус. „Море немирно? - Лажеш колико си дуг! - Ја сам својим очима видео да је море било глатко као огледало кад сам ноћас...“

Он ућута. У бесу који и најразумнијег човека може да ошамути, умало да не избрбља којој је лепотици Абдере учи-нио своју галантну посету. Али се његов бистри разум врати на време на прави пут, и он доврши прекинуту реченицу речима: „...када сам на обали мора принашао Посејдону своју топлу молитву“.

Но препредени Милон све је већ знао, јер су његови рибари полазили сваке ноћи у риболов, па су, као нека врста тајне полиције, знали све шта се ноћу дешава. Зато је Милон одмах био начисто, са које стране да опипа ребра номофилаксова. Он поче тим што зацвиле плачевним гласом.

„Опрости, ако Бога знаш! - Слеп као што сам, нисам те одмах препознао, па ти дадох одговор са којим сам се сваког купца ратосиљао. Но теби ћу казати голу истину.

„То је било овако. Јуче имадосмо добар пијачни дан и пазарисмо сто драхми за рибу. Моја дружина се избезуми. Чим се смркну, они, будале, одоше у крчму Панкрацијеву и пијанчише онде док му не испразнише сву бурад. Кад би време да исплове на море, они, пијани, одоше да спавају“.

„Стоко! Свиње пијане!“, рикну номофилакс у дивљем гневу. „Наредићу да вас све од реда ишибају и ставе на срамни стуб. - Не, то не иде - он је сувише узан за целу вашу тевабију. Али ћу вас дати укрцати на лађе републике и онде ланцима привезати као псе, јер и нисте ништа друго. - Срам вас било! Не донети рибу на пијацу - та то је издајство, злочин према држави! Чим да се хранимо? да скапамо од глади!“, викаше номофилакс, заборављајући да иза њега стоје његови робови, претоварени животним намирницама.

Погружен стајаше Милон пред њим и ћуташе, јер је добро знао да треба пустити да се прво извиче. А номофилакс урлаше даље:

„Зар ти није, несретниче, познато ко сам ја? Ја сам заштитник закона па ћу, као такав, наћи пута и начина да тебе и твоју дружину љуто каштигујем због вашег антидржавног понашања“.

„Све ће добро да се сврши“, проговори напоследку Милон. „Богови ће бити милостиви према нама, грешнима. Ми смо, као што си малочас рекао, пси шугави, па се богови не осврћу на наше молитве. Али ће твоју молитву, високи номофилаксе, о том нема сумње, Посејдон саслушати. Моји рибари су јутрос, кад су се истрезнили, отпловили на море, па ће се,

дајем за то своју главу, вратити са чамцима пуним најлепших риба“.

Номофилакс не знаде у први мах шта да му одговори. Посумњати у Милонова ишчекивања, значило би сумњати у себе самог. Зато рече после кратког размишљања: „А зар ти мислиш да ја могу чекати док се на твоје рибаре не излије благодат моје молитве Посејдону? - Многе, одличне званице доћи ће ми данас на вечеру, гозба за такво друштво треба времена да буде спремљена као што треба“.

„Нећеш морати дуго да чекаш, милостиви господару. Треба само да ми саопштиш каква ти риба треба за вечеру. Поћи ћу из ових стопа до својих рибара, па како не сумњам да је њихов лов обилан, доставићу ти све што желиш право у твоју кућу“.

„Шта мислиш, брајко? - да примим робу коју нисам изабрао и премерио? Да ми подвалиш по свом обичају!“

„Ако хоћеш, господару, да се мало потрудиш и да пођеш са мном, можеш својом руком изабрати све што желиш. Моји рибари лове ту у близини“.

„Где?“

„На обали код маслиновог воћњака Тимоновог“.

Номофилакс се замисли шта да ради. Његов пут ка Демокриту водио је баш поред оног воћњака. Зато прихвати Милонов предлог.

„Ми можемо сада, господару, поћи кући“, рече један од његових тешко натоварених робова.

„Ако вам не треба!“, одговори му номофилакс. „Поћи кући и успут појести најлепше воће! Не ви ћете, сви од реда, поћи са мном!“

Онај роб који носаше обе корпе, уздахну, погрби се што је боље могао и зацвиле тужним гласом: „Стропоштаћу се успут, ако овај терет морам носити тако далеко“.

Док су они тако говорили, пришуља им се један кириција, зван Антракс, са својим магарцем, исти онај који је доцније у познатој парници о сенку тог магарца добио светску славу. Он им понуди да сву њихову робу натовари на свог сивоњу. Номофилакс прихвати тај предлог. Роба са телетом посла кући, а сва остала роба би натоварена на магарца, јагње положено преко самара, а обе корпе обешене с једне и друге стране.

И овога пута је номофилакс распоредио целу своју поворку по правилима симетрије. Он корачаше са својом дугом палицом испред свију, за њим иђаше Хипократес између оба сенатора, за њима Антракс, водећи свог магарца на улару, лево и десно од магарца оба роба, придржавајући његов самар да се под теретом не претури; рибар Милон корачао је, као заштитница, иза целе те поворке. У том лепом распореду пођоше они путем који је водио покрај мора.

Дан беше изванредан. Лево од пута зелениле се ливаде, виногради и маслинови воћњаци, а десно је блистало море у зрацима пролетњег сунца. Али нашем номофилаксу беше тешко око срца.

„Шта онда“, размишљаше он, „ако риболов не успе? Препредени Милон сву одговорност за то свалио је на мене, а ја бејаш тако блесав да је примим. А ако је Посејдон чуо лаж коју сам на сав глас изблебетао на сред пијаци, па ако у рибарску мрежу, мени заинат, пошаље какву ајкулу? Ала би ме обрукао, а цела варош би пуцала од смеха“.

У тим црним мислима стиже номофилакс са својим друштвом на оно место обале које му је Милон означио и где су његови рибари заиста ловили рибу.

Рибари су, газећи по плиткој води, баш извучили своју велику мрежу, алов, на обалу. Номофилакс се са својом пратњом попе на једну малу узвишицу обале, одакле је, као какав војсковођа, могао да посматра цео ток риболова. Он га затече баш у његовом завршном стадијуму. Горњи руб алова, ношен дрвеним пловцима, оцртавао се јасно на површини воде; он је имао облик издуженог полукруга. На једном крају његовом стајао је, упрегнут, снажан рибар, а други крај његов вукли су остали да би га саставили са првим. Тако се простор, обухваћен аловом, постепено сужавао. На површини тог простора копрцала се већ по која риба. Како се алов све више приближавао обали, а ту вода бивала све плића, број риба које су се појављивале на површини бивао је све већи.

Посматрајући тај приказ, номофилакс и његови пратиоци напрегнуше очи што су више могли да разазнаду какве су рибе биле захваћене аловом. Они опазише и препознаше у њему неколико пљоснатих риба, званих ромбоји, видеше доста сиво-плавих леђа морских штука, све више и више црвених барбуна и тамно испруганих злаћаних скуша. Риболов беше обилан, о том није могло бити сумње.

Грилуc одахну, и терет му паде са душе. Он заблагодари из свег срца Посејдону што му је опростио његове људске слабости. Та и сами бесмртни богови скрену по који пут мало у страну, па зато и гледају са свог Олимпа увиђавно на смртне људе и затварају, кад затреба, по једно око. Уверен у то, наш номофилакс се користио, с времена на време, том доброћудности богова.

Рибарска мрежа би напослетку извучена, а велика гомила рибе из ње изручена на обалу. То развесели срца рибара, а још више срца потрошача тог берићета.

Рибари почеше да сређују рибу. Кад при том пронађоше највећу у целој гомили, Милон је шчепа за шкрге, клече пред номофилакса и проговори свечаним гласом:

„Теби мудри и силни заштитниче закона и твојем заузимању за нас код бога мора, имамо да заблагодаримо за овај пребогати лов. Дозволи нам милостиво да ти у знак нашег признања предамо, као дар, ову највећу рибу нашега данашњег лова“.

Грилуc прими вешто у своје руке рибу, која се жестоко копрцала. Беше то нека особита врста морског гргеча, сребр-насто-сиве боје која је на леђима прелазила у плаветнило, а на трбуху у беличасто; пераја беху риђа. Заиста, диван егземплар!

Номофилакс, дирнут тим поклоном рибара, захвали им кратком али лепом беседом у којој их опомену да поштују силног господара мора и океана.

Док је он тако говорио, бацаху рибари мрке погледе на Милона и дошапнуше му: „Будало! А што даде ту највећу рибу цабе?“

„Не берите бриге, децо моја жутокљуна!“, одговори им он, „цену за ту рибу уплешћу дуплом кредом у рачун“.

Затим се обрати опет Грилусу, па му рече:

„Реци нам сада, милостиви господару, шта би желео да купиш од ових риба, овде на гомили; учинићемо ти нарочите цене“.

Рибари разумеше смисао ових речи, па почеше да се слатко смеше.

Пазар би брзо извршен, јер је Грилуc прождирио већ самим погледом сваку лепшу рибу и плаћао, омекшан великодушносту рибара, све што је Милон затражио. Купљена риба би смештена у ону другу корпу коју је напунила до ивице.

Наше друштво пође, без Милона, ка дому Демокритовом у најбољем расположењу. Номофилакс је успут говорио само о вечери и тумачио Хипократу како се која риба бира, пржи, подварива, прелева, натапа, надева и зачињава. Онда му још рече:

„Пре но што сунце зађе, биће наша вечера припремљена као што треба и као што само може бити. У то доба послаћу ова два моја роба са једном носилком и са достојном пратњом да те, мили госте, из Демокритове куће допрате у моју“.

Кад стигоше пред Демокритово имање, један овећи врт који се спуштао према мору и мала једна кућица, нађоше онде баштенска врата закључана.

Они закуцаше - нико се не одазва.

Закуцаше још једанпут. - Иза врата се чуло само цвркутање птица.

„До сто ђавола!“, повика номофилакс, „тресните јаче о врата, та ми смо државна власт!“

Његови пратиоци ударише толико о врата, да се цела тараба затресе, али одмах затим отскочише, као опарени, од плота. И сам високи заштитник закона тргну неколико корака уназад, а израз страха изобличи му лице.

Шта се догодило?

Иза плота указа се глава неког чудовишта, толико ужасна да им свима ноге претрнуше. Једини Хипократес не изгуби присуство духа.

„Не плашите се!“, викну им он. „То је неки афрички мајмун са дугом косом и псећом њушком“.

Лекар је имао потпуно право. На плот се био успузао један афрички павијан, како га је Хипократес кратко али јасно описао, а којег је касније Аристотелес, због његове псеће главе, назвао кинокефалос, како се и дан данас зове. Али умирително тумачење искусног лекара стиже сувише касно до ушију наших Абдерићана. Страх, који их је био обузео, донео је све своје кобне последице.

Јер чим Антракс опази мајмуна, испаде му из руку улар на којем је водио свог магарца, а оба роба, која су сивоњу придржавала, отскочише у страну. Тако се магарац осети слободним, па раскречи што је више могао предње ноге, сави главу до земље, па стражњим ногама даде телу своме толики замах у вис, да од њега не беху поштеђени ни његови товари. Зеље, воће и рибе - све полете у великом луку мајци земљи у

крило. За трен ока лежаху на земљи испретурани краставци, артичоке, наранце, трешње и јагоде, јаретина и говедина, а рибе се праћакаху у прашини.

Чим номофилакс то виде, израз страха на његовом лицу замени се другим једним који наговештаваше свако отсуство мисли. Он зину и стајаше ту као прикован. Но то трајаше само неколико магновења. Јер, иако је његова мисаона машина била искључена из погона, то не беше случај са његовим музикалним ушима. А у те уши стиже однекуд неки високи пиштави тон којем је следовао други, виши, а овај био одмењен још вишим. „Ха, ха, ха, хе, хе, хе хи, хи, хи...“ звучало је без прекида, пуне две тенорске октаве.

Ти звуци долазили су из горњег дела Демокритовог врта.

„То је наш смешљиви филозоф!“, узвикну радосно Хипократес који се већ био побојао да неће затећи код куће смешљивога филозофа, како је цела Грчка онда звала Демокрита. Но номофилакса спопаде неописив бес. Лице му постаде плаво-црвено, а очи му мал’ не искочише из дупљи.

„Смешљиви филозоф!“, развика се он. „Будала - ништа друго! Нисам ли ти, Хипократе већ говорио да у његовој глави није све у реду?“

То говорећи, показа руком према врту, рашири свих пет прстију своје деснице, стави је пред своје чело и учини њом покрет који у мимици означава шашавост.

Да ли је Демокритос чуо речи номофилаксове, споредна је ствар, овај гест му је све казао, а то му беше толико смешно, да се, кикоћући у каденцираним колоратурима, мал’ не задави од смеха.

То разгњеви номофилакса још више, капљице зноја поцурише са његова лица, он поче да дахће као преморен пас и показиваше жељу да искочи из властите коже.

Но остали присутни били су се већ снашли, а први од њих мајмун. Он скочи хитро са плота, зграби најлепшу наранцу, седе на један стуб ограде, огули је и заглиби зубе у њу.

И оба роба, навикнута да стојички поднесу све што их у животу снађе, не дадоше се збунити догађајима, већ схватише одмах шта им ваља чинити; они покупише са земље упрашено зеље, воће, месо и рибе, обуздаше магарца и почеше га натоваривати.

И Демокритос се сит насмејао; он се појави на вратима и запита учтиво: „Шта желите изненадни гости?“

Сад номофилакс зину да говори. Он је свој говор којим је требало да Хипократа уведе у звање експерта унапред срочио, научио напамет и успут се још једном преслишао, али му је сада све то излапело из главе, није знао ни како да почне. Био је способан да говори само рукама и очима. Зато затресе косу и подиже десницу свечано у вис. Но ти гестови допадоше се мајмуну, те и он затресе своју гриву и диже десницу у вис.

Кад то виде номофилас, он зграби своју дугу палицу да њоме распали по животињи, али се на време присети да би такав поступак умањило свечаност његове мисије. Зато подиже само десницу у вис. То исто учини и мајмун. Пет тешких капица зноја поцурише са чела номофилаксова, падоше у прашину и оставише онде свој траг. То растерећење његове главе имало је доброга дејства и на њену унутрашњост, његов мозак поче опет да ради. Он прикупи сву своју снагу и проговори дрхтавим, али у толико свечанијим гласом:

„У име закона наше републике, и у смислу одлуке Великога Сената Абдере, молим те и захтевам од тебе, мудри лекару Хипократе, да прегледаш душевно стање овде присутног и теби предведеног грађанина Абдере Демокрита и да о томе поднесеш своје стручно мишљење Великом Сенату“.

Демокритос је саслушао само почетак ове беседе, јер чим номофилакс изговори име ученог лекара, он узвикну радосно својим тенорским гласом:

„Хипократе!“

„Демокрите!“, одговори му лекар својим кадифеним басом. И обојица падоше један другоме у наручје и загрлише се од свег срца.

Абдерићани стајаху као окамењени. Тек после извесног времена почеше њихови мозгови да функционишу, и то се испољи кроз уста њиховог вођа. Он рече кратко и одлучно:

„У ред! На лево круг!“

Они се поврсташе у ред и кренуше. Мајмун се иза њих избекељи и пљуну.

Тако пође њих седам Абдерићана - магарац је у том броју урачунат - кући. Њихов вођ уздисаше и рече полугласно:

„Праведни боже Посејдоне! Грешан какав сам, заслужио сам својом бесмисленом лажи ову твоју олимпијску чикарму“.

Димокритос уведе Хипократа у свој дом, послужи га усолјеним рибама, маслинкама, овчијим сиром, сувим смоквама, орасима и медом. Затим донесе бистре, хладне воде из потока који је текао баш на граници његовог имања. После ручка седоше обојица на камену клупу у врту, одакле се, између платана и кипариса, видело плаво море. Велико орахово дрво бацало је дебели хлад на њихово одмориште.

„Којем срећном случају или провиђењу имам да захвалим за твоју посету?“, упита Демокритос Хипократа.

„Ти знаш, драги мој, да ја већ по свом лекарском позиву много путујем. Недавно сам био подуже у Атини. Онда се не говораше скоро ни о чему другом но о погубљењу Сократа, о том злочину Атењана и неправди која вапије до неба.

„Још под свежим утиском смрти атенског мудраца и учитеља врлине, дођох на Тасос, где ме затече изасланик Сената Абдере и предаде ми писмени позив да овамо дођем“.

„Тако? Ти дође овамо на позив Сената - а по којем послу?“

„Па то ти је номофилак службено саопштио“.

„Номофилак - он је обична будала; нисам ни слушао шта је трабуњао. Ни остали сенатори нису паметнији од њега“.

„О томе сам се и ја уверио, али на Тасосу сам мислио друкчије. Побојох се да Абдерићани не покрену парницу против тебе као Атењани против Сократа. Зато сам сматрао за дужност да ти дођем у помоћ и твоје суграђане уразумим“.

„Драги мој! Моји суграђани нису Атењани, иако би то хтели да буду. Они нису способни да ме пошаљу на онај свет. А кад би ме, у крајњем случају, и позвали да, као оно Сократес, искапим, њима за љубав, пехар отрова, ја бих им одговорио: „Хвала лепо!“ - И на том би се цела ствар свршила“.

„Па, тим боље!“

„Но што јесте, јесте: мудрости нашег Великог Сената имам да благодарим за твоју посету, и то је најпаветније што је он до сада учинио“. „Е, па нека је хвала боговима! - Твоји суграђани су, у сваку руку, чудновате зверке“.

„И још како! Тек кад их боље упознаш, увидећеш каква су они стока. А тек ако те после моје смрти пут доведе у Абдери, разрогачићеш очи од чуда, јер ћеш на најлепшем месту вароши угледати диван споменик, подигнут оном истом

Демокриту којем је сада требало да испиташ исправност памети“.

Демокритос поче да се смеје и говори кроз смех:

„Да ће тако бити, смео бих се опкладити, кад не би онаква опклада претпостављала моју претходну смрт. - Но ево да ти испричам како ће се све то догодити и одиграти.

„Када после моје смрти моји суграђани, који радо путују по свету, завире у коју од филозофских школа, расутих по целој Грчкој, па онде чују да се о мени говори, промениће места свој досадањи став према мени. Онда ће они, један за другим, да се испрсе и рекну: „Демокритос! Па он беше прави, правцати Абдерићанин!“ „Добро сам га познавао!“

„Био сам му први комшија“.

„Чим се после тога врате кући, испричаће надалеко и нашироко шта се о мени говори у Атени, Мегари и другде, и окитити свој извештај плодовима своје бујне маште. Из њихових причања испашће да сам ја највећи мудрац, што га је Земља носила. А Велики Сенат ће, одмах после тога, једногласно одлучити да ми се на најлепшем месту вароши подигне достојан споменик“.

Демокритос се смејаше слатко. „Да мој брајко, споменик од туча или пентеликонског мермера“.

Он прекиде свој смех, уозбиљи се и заузео свечану позу да Хипократу предочи како ће изгледати његов будући споменик.

„Јест, јест, такав један споменик! Не због тога што сам Демокритос, већ што сам Абдерићанин, прави правцати Абдерићанин“.

Он се смејаше тако слатко да му сузе ударише на очи.

„Запамти, драги Хипократе! На тај начин настали су сви споменици што си их виђао по разним варошима Грчке. Доброћудни грађани тих вароши подигли су их, не да њима прославе своје синове на које се за време њихова живота нису ни обазирали, већ да одаду почаст сами себи. „Он беше син наше вароши, то говоре и мисле при том да му је то била главна заслуга“.

„Имаш право!“, одговори му Хипократес. „Већ пуна три века отимају се седам наших вароши о Хомера, пошто су га за живота оставили да лута као бескућник по белом свету“.

„Кад после неколико година одеш опет у Атену, видећеш онде, не један, но неколико кипова Сократових, подигну-

тих од оних истих Атењана који га недавно предадоше целату да га отрује“.

Они ућуташе и предадоше се уживању природе. Демокритов врт беше заиста прави земаљски рај. Ту, поред њих, жуборио је поточић, а у крошњама дрвећа цвркутаху птице.

После дужег ћутања проговори Демокритос.

„Моји ме Абдерићани не разумеју; увек ћу им остати несхватљив. Када сам у својој младости распродао већи део своје очевине, отпутовао у далеки свет, а вратио се тек после много година, они ме прво запиташе каква сам блага са собом донео. „Знања“, одговорих им ја. Они се погледаше међусобно и почеше да један другом шапућу: „Он уме да прави злато“. „У стању је да чини пророчанства“. „Постао је мађионичар“.

„Иако им рекох да није тако, они ми не хтедоше веровати, убеђени да лажем. Кад ме видеше како на киши, ветру и олујини, ходам по своме врту или крај обале мора, да бих испитао те природне појаве, они мишљаху да разговарам са духовима. Кад чињах какве опите, вероваху да правим злато. Кад предузех да, за студију њихове анатомије, расчлањавам разне животиње, моји Абдерићани беху начисто да се упражњавам у мађиским вештинама“.

Демокритос поче да се смеје, а Хипократес уздахну:

„О, то сујеверје нашег света! Борим се без престанка да га искореним из медицине, а оно се шири као коров. Свет верује да се амајлијама, скарабејима, враџбинама и којекаквим отужним напитцима може боље и сигурније лечити но чистим ваздухом, постом и природним лековима. Зазиру од урокљивог погледа, а не устручавају се да пију оужену воду. Диагнозу врше по небеским знацима, а не по лекарском прегледу“.

„Шта ћеш, драги мој?“, рече му Демокритос, смешећи се. „У натприродне ствари се верује радије но у природне појаве. Са чудесима се може по вољи баратати и њима све разјаснити, али пронаћи узрочну, природну, проверену везу између појединих појава, много је теже. Ја сам то искусио и дошао до уверења да је већа ствар такву везу наћи но постати краљ Персије“.

„Ти познајеш, чуо сам, цело то огромно персијско царство?“

„Пропутовао сам га од једног краја до другог, пре но што се Египат отцепи од њега. Обиђох затим скоро све вароши обала Средоземног Мора. Од свих мојих савременика, ја сам,

ваљда, видео највећи део настањеног света, прокрстарио најудаљеније пределе, проучио њихова поднебља, њихове житеље, њихово животињско и биљно царство. Куд год сам дошао, говорио сам са најученијим људима, поучавао се код египатских геометара и халдејских астронома и пуних двадесет лета прикупљао знања где год сам их нашао. Натоварих њима своју главу и своју лађу, и вратих се кући.

„Кад истоварих овде тај товар, средих га и прорешетах. Беше ту много пљеве, а тек по које зрнце правог знања“.

„Та није могућно!“

„Истину ти кажем“.

„А учења наших разних филозофских школа? - И са њима си се, сигурно, на свом путовању упознао“.

„Ја их не омаловажавам, а учења Питагорејаца врло ценим, али све су то само зрнца истине. Свака од тих наших филозофских школа бави се само ограниченим бројем проблема и сналази се само у једном уском кругу стварности. А природа је бесконачна! Грађа васионе, њен став, живот природе и његов смисао остали су нашим филозофима у недокучивој даљини“.

„Па где да тражимо одговоре на сва та питања?“ Демокритос се диже, обухвати погледом све околне брегове, небо и пучину морску. „Свугде! Не само у кретању концентричних звезданих сфера, но и у кругу појмова нашег разума.“

„Трудио сам се да прочитам слова велике књиге природе и тражио истину свугде и на сваком месту: у зрацима сунца, у ваздуху, на мору и на копну, у мртвом камену и у живим бићима; тражио сам шта то све држи, креће и преображава. Посматрао сам, правио опите и испитивао састав света и ткиво материје. Беше то дуг и тежак посао, јер наша опажања нам казују како нам све то, по нашим чулима и нашем ограниченом схватању, изгледа, а не како је то у ствари. Наша опажања су само релативна, а истину праве стварности можемо тражити само својим разумом. Нашем опажању се открива променљива, релативна и пролазна стварност, а нашем разуму непроменљива, апсолутна стварност, једнака самој себи“.

„Па шта је непроменљиво, шта је пролазно?“

„Дуго сам то тражио, док га нисам нашао“.

„Ти си то нашао! Како и где?“

„Е, сад ћу ти показат.“

Демокритос оде у своју кућу и донесе оданде један земљани ћуп, напуњен водом, и један дрвени чанак пун чисте соли.

„У овом чанку видиш, драги Хипократе, једну одређену количину материје; бакалин је мери кантаром кад је продаје и израчунава према њеној тежини цену продате робе.

„Ова со састављена је из ситних зрнаца. Свако такво зрнце можеш раздробити у ситан прашак. И тај прашак, колико год да ти његови делићи изгледају сићушни, можеш раздвојити у још ситније делиће. Ево погледај!“

Он узне прегршт соли, сасу је у воду и размути је једним штапићем. За кратко време од соли се не виде ништа више.

„Где је нестала со?“, упита он Хипократа.

„Растворила се у води“.

„Да, тако се то вели. Али ако испитујемо ствар помније и дубље, онда долазимо до овог тумачења. Со се распала у води у толико ситне делиће, да ни наше око не може видети. Али остави овај ћуп који дан на сунцу, вода ће из њега нестати, испарити, како се то каже, а у ћупу ћеш наћи со у истој оној количини у којој сам је у ћуп сасуо. О томе сам се уверио помоћу кантара.

„А шта се десило са водом? - И она се поделила у ситне делиће, ситније но иједна кап и дигла се у ваздух. Тај ваздух пун је таквих ситних, невидљивих делића воде. Зором се они скупљају опет у капљице, и ми их видимо у облику росе. А виђамо их и у облику кише, слане и снега. Тако се вода појављује у квалитативно различитим облицима, прелазећи из једних у друге“.

Хипократес је слушао пажљиво, а Демокритос је тумачио даље.

„И сам ваздух, колико год да нам изгледа прозиран састављен је из ситних делића. Иако их не видимо, осећамо их при најлакшем поветарцу. При олуји не могу ни велика стабла да се одупру налету тих делића. Зато је ваздух стварна супстанција, иако је као такву не видимо.

„Ова расуђивања и многа друга довела су ме до убеђења да је сваколика материја која се налази у васиони, па била она жива или мртва, саграђена из ситних, нама невидљивих делића.

„Такав један делић не може се даље расчланити нити расећи у још ситније; зато га зовем атомом. Ти атоми су, као што ти је пример са овом соли доказао, неуништиви. Ти атоми постају тек својим нагомилавањем видљиви у разним облицима у којима се материја указује нашим чулима. Из броја, величине и међусобног положаја атома, дакле из њиховог квантитативног и просторног распореда и састава, произилазе све квалитативне разноликости материје како их пред собом видимо, исто тако као што се истим словима може написати и трагедија и комедија.

„Свет васионе састоји се из простора, атома и кретања. Бесконечно много бескрајно малених, невидљивих атома, ковитла се, један поред другог, и они изазивају тим својим непрестаним кретањем све природне појаве у њиховом непрекидном низу и разноликости њиховој.

„Све је то стални и вечити развитак, у којем је и човек учествовао и постепено се из животињског стања уздигао до садашње културе.

„Ја сам те своје мисли изложио у мом главном делу „Диакосмос“ и растумачио их на безбројним примерима“.

Он донесе из своје куће то дело и поче наглас да чита његова најважнија места. Како је свет постепено постао кад су се усковитлани атоми окупиле у мртва и жива тела у колу беспрекидног развитка.

Хипократес га слушао без предах, прекидајући га само по гдекоји пут да затражи какво обавештење.

„А шта је наш ум, шта је наша душа“, запита одједном лекар.

„И они су састављени из атома“.

Хипократес га погледа зачуђено, али Демокритос остаде при своме.

„Материја је, у њеном облику и кретању, у то не сумњам, једино стварно и истинско биће, а цео духовни свет смаграм само за једну врсту огледала те стварности“.

„Ти, дакле, мислиш да је материја првобитна, исконска, а да је духовна делатност из ње рођена“.

„Да, тако ја мислим. Наше мишљење има само задатак да тражи истину путем опажања и да све појаве, па и делатност нашег духа, изведе из састава и тока природе као неумитну последицу и потребу“.

„Неумитну последицу?“

„Тако је. Један од основних ставова мога учења је овај: Ништа се не дешава случајно, већ све има свој узрок и његову неминовну последицу“.

„А наша слободна воља?“

„И она се покорава законима природе, која сачињава једну јединствену целину“.

На капији се чу тихо куцање. Хипократес се намршти и рече: „То су изасланици номофилакса које је послао са носиљком да ме одавде понесу у варош“.

Он се мало замисли, па запита Демокрита: „Могу ли се користити твојим гостопримством још ову ноћ?“

„О, кад би хтео, мој драги, да вечно останеш овде код мене!“

„То, нажалост, не могу. Ја сам ти вечити путник, од једног болесника до другог. Али ћу до ујутро остати овде. Идем до капије да о том известим изасланике номофилаксове“.

Он оде и врати се убрзо, насмејан. „Знаш ли шта сам рекао вођи моје телесне гарде?“

„Шта?“

„Да са мојим стручним мишљењем нисам још готов. Твој случај је, додуше, врло занимљив, али изванредно компликован. Због тога је потребно да те целу ноћ посматрам, да видим како спаваш, да ли на левој или десној страни, да ли на леђима или потрбушке, да ли хрчеш, да л’ у сну говориш“.

Демокритос удари у смех.

„Онда ћу тек“, доврши Хипократес, „моћи да саставим своје стручно мишљење и да га на сутрашњој седници саопштим Великом Сенату“.

Демокритос се смејаше од срца. „Е то си добро смислио“.

Они наставише своје разговоре. Демокритос се бавио и медицином, написао је једно дело о грозници, једно друго о дијететици, једно о дијагностици, а једно о правом начину живота. А Хипократес не беше само велик лекар, већ и оштар посматрач природе. Зато имадоше тема за разговор у изобиљу. Када стигоше до двадесете, већ се смркло.

Ваздух беше потпуно миран, море без таласа; на његовој глаткој површини огледало се звездано небо.

„Погледај ову дивну мирноћу мора!“, рече Демокритос. „То ти је верна слика праве среће!“

„Како то мислиш?“

„Ево како. Ако мисаоне вредности наших претстава претворимо у етичке вредности наших захтева, онда ми излази ово: као што из опажања произилази само нејасно сазнање које има за предмет појаву, а не суштину, исто тако је уживање које проистиче из надражаја наших чула релативно, мутно, самом себи непоуздано, привидно и варљиво. Праву срећу, у којој само мудрац може потпуно да ужива, чисто блаженство, циљ и мир живота, не треба тражити у спољним добрима у чулним уживањима, већ у тихом и мирном расположењу које нам пружа блага заталасаност финих атома наше душе. Она даје души меру и хармонију, чува је од ћуди, пружа јој непоколебљивост и сигурност у саму себе; она је мирноћа мора душиног која је, упознавши своје страсти, постала господар саме себе. Право блаженство је мирноћа, а њу даје само сазнање“.

„Имаш право; и ја замишљаам тако праву срећу“.

Оба мудраца сеђаху ту, срећни и блажени. У трави цвркутаху попци, а на небу се сјајила млечна стаза у својој нежној лепоти.

„Реци ми“, рече Хипократес, „одашта произилази тај млечни сјај на небу?“

„Од безброја сићушних звездица које наше слабо око не може да разбере сваку за себе, но тек њихову заједничку светлост назире у виду ове нежне копрене неба“.

„О свему си ти, Демокрите, размишљао дубље и темељније но ико други. За мене су твоја учења право откровење. Ја сам их добро разумео и прихватио, само у једној ствари не могу да се сагласим са твојим мишљењем. Смем ли ти то рећи?“

„Како да не, драги мој! Твоје мишљење ме нарочито занима, баш због тога што се са мојим не поклапа. - Та зар верујеш да мислим како су моја учења последња реч сазнања? Она су тек скроман почетак“.

„Е, па лепо, слушај дакле! - Ти рече да је и наша душа саграђена од атома“.

„Да. И она, као и све друго што постоји. Но од атома нарочите врсте, од најпокретљивијих, најнежнијих, најфинијих“.

„А шта бива са њима после наше смрти?“

„Онда ти атоми оставе наше мртво тело да би другде ступили у дејство. Јер, као што су и сви остали атоми вечни и

неуништиви, тако је и супстанција наше душе вечна, бесмртна“.

Хипократес се мало замисли. „Морам да ти противуречим. У своме лекарском позиву посматрао сам пажљиво сваку манифестацију и развитак људске душе: како се она код детета постепено развија, како код сваког човека бива при најмањој телесној nelaгодности, а нарочито болести, поремећена, како се смрћу угаси као какав пламичак“.

Демокритос га слушаше пажљиво, па га упита: „А како и чиме мислиш објаснити испољавање и дејство душе?“

„Није ми то сасвим јасно. Не би ли се она могла схватити као изражај дејства целокупног система атома од којих је наше тело саграђено; а да тај изражај бива прекинут наступом смрти“.

„И о томе сам већ размишљао, али не нађох решења која би ме задовољила. Хајде да и ову ноћ још једанпут размишлим о томе“.

„Тиме ћеш покварити свој сан“.

„За овакво питање вреди се помучити и сто ноћи!“

Они вечераше и пођоше на починак. Али Демокритос не заспа целе ноћи; Хипократес га затече изјутра будног, но свежег и веселог. „Знаш ли до каквог сам закључка дошао?“, рече Демокритос Хипократу.

„Говори!“

„После хиљаду и више година препираће се филозофи још увек око тога да ли је наша душа смртна као и наше тело, или је вечита“.

После доручка опростише се они срдечно један од другог. Хипократес обећа да ће опет ускоро доћи.

У уговорено доба појави се Хипократес пред Великим Сенатом Абдере. Ту саопшти ово своје стручно мишљење:

„Код Антикире расте лековита једна биљка; њен корен, раздробљен и метнут у нос, изазива јако кијање, па тим освежава и лечи сваки изнемогли или оболели мозак.“

„Опремите одмах шест великих лађа да првим повољним ветром отплове онамо, да се натоваре, коликогод могу да носе, кореном те биљке. Цео тај товар разделите бесплатно свима грађанима вароши, седам фунти на главу, а вама, господо сенатори, дупло толико. Демокритос је једини грађанин ове вароши коме такво лечење није потребно.“

„И још нешто, старатељи и грађани Абдере! Не омаловажујте мој лекарски савет зато што га дајем бесплатно; он је најбољи од свих што сам га дао болеснику који се сматрао здравим. Вечни богови нека вам буду вазда у помоћи!“

Рекавши то, Хипократес се поклони дубоко пред абдерићанском господом и оде својим путем.

Абдерићани не послушаше савет мудрога лекара, па осташе исти као и дотле. Не само да се испунило све што је Демокритос о њима говорио, већ превазиђоше сва његова претсказивања: још за живота његова подигоше му величанствени споменик насред своје вароши. Вајар га је истесао у камену како у театралној пози чита и тумачи свој „Диакосмос“. Када је наш дубоко остарели филозоф тај споменик сагледао, искривио се од смеха.

Вишња КОСОВИЋ

ОДА ЊЕГОШУ

*Искра из кама кам да ѿролама
У ријеч да сїане васељене ѿој
И овије вијенац ѿоран и ѿласован
Цијелу судбу рода и сав несїокој.*

*Свемир ѿи у сузи дубину оїледа
Божанском искром даровано око
Са ѿвоїа чела искон збори вијеку
А Ловћен ћуїи и самује високо.*

ОДА ДУЧИЋУ

*Тамо ѿдје је Тајна зачала ријечи
Да заборав кобни вријеме не зачара
Искри зрака једна ѿуїоказ висини
И умива зорна јуїра с' Леуїара.*

*Ти си сабр'о зоре у румени ѿјесме
Све болне љеїоїе жудне и далеке
Ћуїкао химане клеїве оїировнице
Видао нам сїазе и кржаве ријеке.*

*И у Твоме сїићу као у оліїару
Здружени ѿредање молиїве и свијеће
У Твојој је рими сва судба Рода нам
Узлеїи, надања, сузе и расїећа.*

Ореол Твој гроба ода Васкрсењу
 И вјечној ријечи божанскога дара
 Чува Грачанице и Тајну шрајања
 У вјеки вјекова Јуџира с' Леушара.

ПРЕКО ВОДЕ

Некада је Слобода
 Слободно шумарала
 Дочекивали је и исцраћали
 Како је ко могао и имао када
 Неки су јој се улаћивали
 Неки сирдали са њом
 А она била докона
 И није многа држала мјесто
 Ми је њовкама кићили
 "Слободу њи крваву"
 Јер код нас
 Што у њовку не стиане
 И што се својом крви не облије
 Не може нијде стианишије наћи
 Исцуре му вјекови
 К'о вода кроз решето
 У нечије шуће шрајање

И њјевали смо јој
 Али не к'о друји
 Нега лелеком оним косовским
 "Ој, слободо, јој!"
 Јер јдје јод смо ми
 Ту је лелек и шу је Косово
 И што су нам га више оћимали
 Само су ширили лелек и Косово
 Сада звијезде своје раздаљине
 Мјере нашим лелеком на нашем Косову

И ко зна колико би Слобода
 Охоло џумарала
 И мноји би се шраї
 Под њеним сїоїама истїражио
 Да се Сїанки Јовановој
 Задојеној ѓрије рођења
 Сесїринским уздахом и Јуїовића шуїом
 Није ошела клеїва
 Када је изїубила и ѓоследњеї браїа
 Који је џумарао за слободом
 "Слободо, дабоїда се окаменила!"

Од шага је мноји
 Осїао заїочен у својој сїоїи
 А сви наши ѓуїеви и сїранїуїице
 Увијек истїоме воде
 Преко воде до Киїа слободе.

КОСОВО И МЕТОХИЈА

Грачаница ѓод Божанским вело
 Док ѓомамни оркани ломе вријеме
 Покошени вјекови и косовски божур
 Васељенске слике блијеге и нијеме

Изнад ѓлавейи и Дечана
 Ту їдје висина завјеї Боїу ѓлеїе
 Скрила се зрака Вјером озарена
 Од шїебе ниски ѓоmrачени свијейїе

Уздах Девича скаменио ријечи
 У косовском жїїу следила се клица
 Над ранама Љевишке моле двије мајке
 Јуїовића мајка и Боїородица

У име Христїа и Косова
Литурїјскої њоја ове земље свейе
Ја чувам молиїве и бол до неба
Од шебе сийни и бездушни свијейе

Ал` у име ѡрајања и свейосїи
Да надања ѡред Боїом буду чистїа
Грачаница вида ране свом роду
А њу умива бисїра суза Христїа

Па кад се Аїос и небо сїоје
И све добије блаїосї Свейої Лика
Косово ће биїи чистїи ѡсалм ѡред Боїом
Свейа мейефора мученика

Никола МАЦАНОВИЋ

ЛУДИЛО

Вијек бијаше у најлуђим годинама. Тек закорачио у осамнаесту, не зна ко му главу носи. Пропадају три моћна царства. Не одржа се ни наше мало, тек испиљено краљевство. Би много мачку говеђа глава.

Те луде осмнаесте године, Манита Мера, раније него што је уобичавала, крену кроз село. Остала сама, па је нема ко свезати, или, барем, добро издеветати кад оде у „инорију“. Ће се запутила само су Бог и она знали. Можда у иностранство – пут под ноге па у Европу. Ако је то, онда је она била прва жена са ових простора која је имала визију, наслутила европске интеграције. Каква штета што се роди вијек прије времена, кад се жене нијесу питале ни са својим гађама (но их срећом нијесу носиле). Каква би то, данас, министарка била.

Фамилију јој покупи рат, глад, спањолица. Можда је неко умро и природном смрћу. Дошло му. Док је и једно трајало везали су је и били. Говорила је :“Сестра брата у њедра, а брат сестру у ребра.“ А да је била гола и боса, није се морала „хвалити“, виђело се. Цио свијет би са њом испросио. Почела би полако, скоро шапатом, да пријети и браћи, и оцу (гроб му се пропа) и свим људима на свијету. Да ће им, због зла кога чине, добри Бог судити.

Ћеца су се за њом бацала камењем. „Камен ви на главу, ка ће“ - клела је. Потом моли драгог Бога да им опрости. Да им прими душе, да не лутају небесима. Куд ће, шта ће, кад ни ође не знају шта раде и куд ударају.

Понеко се нађе сличан њој, па би успут хтио да је на брзину притисне. Била је лијепа погледати. Мислили су „манита неће знати ни казати шта је снашло.“ Нико јој не би ни вјеровао. Али се Мера није дала. Чекала је да то обави свети Дух, лично. И то само у јаслима. Други се на њу неће пети. Село је сеирило. Жене се смијале.

„Смијете се кастигуље. Исус се у њима родио. А ви никад нијесте отрчале у појату, а ви чоек намигне, не ли? Мало ви је јутром, но трчите и пред вече. Виђела сам ја.“

Жене се уозбиље. Свака се нада да Мера није виђела њу, но ону другу.

Била је у праву. Много се нашега свијета зачело у јаслима. Колибе мале, чељади много, па трк у јасле. Да ли, баш, са Светим Духом, нијесам сигуран.

Шта год да каже или се пожали, рекли би „Ка манита Мера, пуштите је, греота је, прођите јој се. Није она крива што је Бог даде таку. Што види оно што не би требала, и оно што нико други не може ни снијевати.“ Али јој се неки нијесу пролазили.

„Кукала до чега сам доспјела“, жалила се. „И они пуљигуз барјактарев кидиса. Би, они пусти, прч да прчи. Грдно се докопамо.“ „Како не даш манитуро“, чуди се тамо он. „Знаш ли чи сам ја – барјактарев.“ „Мрш, погански сине. Ја сам, велиш, манитуро. А од какве си ти усквасе направљен? Окле сте се год враћали, више вас се вратило, но вас је отишло. И свакоме ваљала чапра за мјешине сира. Не дам па да си краљев. А ено ти се кући мајка – магарица пасе – сама ће те навалити на се.“

„Не дирај ми ни краља ни магарицу, манитуро манита. Знаш ли ти да га ђаво понесе код пријатеља. Но, би река је тебе брига. А ја му се бојим. Црћи ће од глади. Тамо једу свакаква говна, и змије и жабе, а он на та њина није навика. Само на ова наша.“

„Па што тебе не поведе? Обојници ви говно.“

„Коме ти то дајеш?“

„Вама.“

„Коме?“

„Тебе!“

Почну се чупати, черупати, камењати док их неко не раздвоји.

Пуљигузов отац Вучина, није био никакав барјактар. Хвалио се бројем мушкије глава у породици. „Колико нас је да што ваљамо, барјак би носили. Село би од нас дрхтало.“

Само се Мера на пашчад није жалила. Тих дана кад крене у инорију, на њу нијесу лајала.

А људи јесу.

А шта је то Мера прорицала, са оба ока виђела, што други нијесу могли ни снијевати? Само зло, муку и невољу. Затури причу издалека, иза девет вода и гора, али погоди. Ако не оно што би се могло десити одма – сјутра, а оно што ће се десити кад-тад. Никад не омане.

„А ови мрави, зло их нашло, ка што је нас, видите ли испале ви очи, шта чине“ – говорила је. „Саклали се, а имају од чега живјети. Ми липсавамо. Нема нас ко више копати. Неће да се пошене један другоме с пута, а могли би се лако разминуту. Пuteви су им бољи но ови наши. Оће влас. Оће робове. Имали су од кога виђети и научити.“

Па и ове ласте, шенуле. Само што се не сударају. Мало им је небо. Мало ће нам и земље бити. Стрпаће нас све у једну рупу. Неће се мртви код цркве копати. Кости ће им у земљу пропанути. Богоми ће се ови свијет преполовити. Џаба ће се ове наше жене јашати и дан и ноћ, и милом и силом. Ђаво ће узети ствар у своје руке.“ И узе.

За четири ратне године би десетине милиона мртвих. Цио свијет се тресао у грозници. Притисла глад, шпањолица, Швабе. Сви убијају. „Господе, чујеш ли? Видиш ли ти ово? Помагај!“ – запомагали су прегладњели, измучени, удављени.

„Види ђавола“ – одазива се Мера. „Он је, Бог га не убио, задријема. Видим са оба ока како куња. Њему је то мало – на трен, а свијету се одужило, цио вијек. Бог силу не воли, али се прави невјешт, да ни види, ни чује. Неће да јој се меће у поса, да јој га квару. Нека се ови луди народ научи памети, да је и божја сила – сила, да се мора трпјети. Ма му ја опраштам. Не може ни он, увијек, бити будан. Давнашњи је, треба га разумјети.“

Разумијемо га и ми, само не знамо како ђаво увијек нађе времена да некоме запапри? Ђаво је друго. Закуња и он, али су будни други. Не може се бранити од доушника. Зато су код њега онолике уши. Јесте ли му их виђели? Кука да му крв попише. Е, нека пију, не треба га жалити. Не био их плаћати.

Мала је то вајда. Ма ко поједе мало говно, треба да зна да је ни сит, ни чис. А опет, то је божји дар. Треба се и за то родити.

Мера није хтјела живјети у кући у којој јој помрије фамилија. Да не би скитала од немила до недрага, комшије јој склепаше једну малу плотњачу, у којој се није могла честито ни исправити, ни опружити. Наслиједи старога, ислуженога магарца, који је и до тада издржавао од товара дрва. За Мери је то био коњ. Њен космати Вранчић. Са њим се дружила и дан и ноћ. Дању киријала, а ноћу га уводила код себе у плотњачу. Плашила се да га вук не докопа. Било им је и топлије, хладних зимских ноћи, кад су једно уз друго. Са њима је „стан“ дијелио Пиргиле. Била је веома поносна на њега. Пазила га је боље но себе. Трпјела је глад, али Пиргилу није фалило. Није имао „харема“, па је газио кокошке по комшилуку. Залијетао се на све што му се нашло на путу. Ударао кљуном, шамарао крилима. Док је Мера са Вранчићем обијала прагове по вароши нудећи дрва, неко јој Пиргилу пресука шију. Мери је губитак, мало је рећи, погодио.

Лутурала је по селу призивајући ђавола. „Ђаволе, ђаволе! Да ми се црној друзи опет помамити, не би ме било паметније. Знала би ко ме у црно зави. Шта ме сјутра чека. Чини ми се, свега ми на бијели свијет, од кад сам се, веле, опаметила, да сам сто пута луђа“.

Ми обични смртници не знамо како се лијепо осјећа онај, коме нека виша сила шапне, шта нас све сјутра чека. Ако те Бог није да за нешто лијепо, не криви га. Чекај да ти они што зна каже, па и ако мислиш да је поавета. Мера је била божја миљеница.

А ми? Е, ми смо, мало је рећи, паметни. Паметнијега народа, а да ништа не зна, нема на земљиној кугли. Одкад знамо за себе, неко нас вуче за нос и преводи жедне преко воде.

Посебна је била и Шокица. Њу је из роднога краја (?), преко Дубровника, живот довео под Гола брда. Јовашу је доведе отац кад једне јесени оде у Конавле са коњем, да у мјешине догна пиће за крсну славу. Је ли Шокица била шокица није нико истраживао. За село је била и остала. А рећи некоме „Ћут, Шокице једна“ – била је највиша псовка, смртна

увреда. Тежа него да си му јеба и оца и мајку. Шокица се није љутила, или је, бар, тако изгледало. На то име се одазивала.

Била је, не много лијепа, али чиста, и увијек лијепо обучена, млада жена. Складно грађена, чврста, fine, меке, његоване коже. Вриједна и умјетна за кућне послове. Умјетнија него друге жене у селу.

Жене су се плашиле да је курва – завешће им људе. Зато је нијесу вољеле. Мало са ким се дружила. Отрсала је и гледала свој посао. Све до једне уре.

Почеше Швабе да вршљају по селу. Једно јутро умаршираше, „посраном улицом“, вахтмајстори, фрајтери и обични војници.

Да нијесу Швабе помислио би да су наши. Само што не називају Бога као ми „Помаже Бог“, но кажу „Хваљен Исус.“ Ријетко који чомрга да га не разумијеш. Шокица се преко ноћи преобрази.

„Дошли су наши, Јовашу“ – рече једно вече уз огњиште.

„Који наши, јади те снашли, ка ће?“

„Виђећеш који, а могао би их и добро запамтити.“

„Немој снашо тражити ђавола“ – умијеша се свекар.

„Ако мене питаш не тражи засад ни Бога. Не сметај му. Ко зна у каквом је сад послу. Није му се лако с ђаволом носити. Ако му буде стало наћи ће он тебе. Ако не он, ђаво ће те наћи сигурно. Немој, светога ти Јована.“

„Кога Јована?“

„Крститеља – Претече.“

„Крстићеш се ти мене цијелом шаком ако претечеш, но се бојим да ћеш остати без главе.“

„Вјеруј богоми. Сила је сила, ма ниједна није била довијека.“

„Е ова оће. Оћете ви да се носите с Бечким Тесаром, а његово је пола свијета.“

„Знам ја жено шта је сила. Али упамти, неће дуго. Грдно гријеше. И силују и убијају. Да само јебу, остали би оће петсто година.“

„Боље ти је стари ћути. Немој да те приупитам пред вахтмајстором, за они поздрав: „Добар дан – погинуо Фрањо Фердинанд.“ Свекар закамени.

Други дан бануше им у кућу, изненада, фрајтери, Јанковић и Пишта, а десетак жандарма оста напоље. Траже коми-

те. Јанковић бијаше крупан, гледан човјек, звјерскога погледа. Загледао се у Шокицу. Из ње је зрачио мирис уживања и задовољства. А он, неколике године одвојен од куће и жене. Чуло се да притиска и милом и силом. Свети се. Зна да и његову жену, по крајини, неко гузи. Не би га изненадило да нађе повелико дијете, кад се, и ако се жив врати кући.

Устурио се у столовачи, води разговор са укућанима. (Мађар не проговара, не зна српски). Бијаше му отпала пула на гаћама. Шокица се понуди да му она ушије дугме.

„Ела невјеста, само пази да ме не убодеш“ – рече шеретски. Жена усчепука, узигра. Уврази конач у иглу. Чучну испред њега и раскрочи се. Забијељеше се гола бедра. Она је једина од свих жена у селу носила гаће, ни мало налик гаћицама какве се данас носе. Фрајтеру, староме лисцу, ништа не промаче. Мушкост му се укрути. Не може Шокица да му ушије дугме што му га неће помјерати час десно, час лијево. Гледа то свекар, па од муке јекну и прошапта „ископања“.

„Полако вјештице, рекох ли ти, немој да се бодемо. Видиш ли какву имам држалицу. Могао бих ти је дати да насадиш ту твоју четку. Шта ти се чини, би ли имала нашто појашати? Па да полетиш.“

„Нека враже један. Није мене сад до тога.“ А било јој је. Срећом, није имала ђеце. Од ње се данас нема ко стиђети.

Фрајтери Јанковић и Пишта, поведоше казнену експедицију на село, због убиства једног вахтмајстора. На Савин дан покупише све мушкарце, њих 36, који се нађоше на школској прослави, и затворише у избу са говедима. А онда претражише сваку кућу, колибу, пећину. Преврнуше сваку плочу, предвођени домаћим калаузима, у потрази за невиним људима. Треба да намире сто за једнога. Потом насташе мучења. Здраве су им зубе вадили, усијаним гвожђем пробадали, врелу воду у развртне вилице сипали. Мученици су пјевали. Све једно је како се дереш, (кукао или пјевао), кад боли. За све вријеме оргијали су са неколико жена.

„Ију-ју, ију-ју, имам пицу плехану, ко плехану пробије, хиљадарку добије“ – вриштала је Шокица.

„Вахтмајсторе дугокури, завуци га овој цури“ – драли су се припити војници.

„Ију-ју, ију-ју“ , подврискивале су пијане пицоројке.

Тешко је објаснити одкуда толико лудила у тим женама, да се истутње, баш ту, над главама својих комшија, који чекају смрт.

„Обуздај Јовашу жену“ – упозоравао га је отац.

„Ја јој стари не могу ништа.“

„Можеш, можеш! Ако не можеш ти, може дренавача.“

„Е, не може вала ни она. Не знаш ти у шта се претворила. Нијеси ти гледа у ђавола црна муда.“

На ред дође убијање. Изводе једног по једног из избе, па метак у потиљак. Јанковић, па Пишта... Јанковић, па Пишта...

Једног њиховог комшију, који је био у блиским односима са Швабом, неко из села је питао: „Ко оно онолико пуца?“

„Ено Шваба бије вране“ – одговорио је.

Шта послје ових ријечи рећи? Може ли се преко њих прећи? Тешко.

На једном крајпуташу пише да је тих дана погинуо поп Милован са осамдесет друга. Осамдесет безимених Голобрђана, а честити су то људи били.

„Мртви су само они који су заборављени“, каже једна јеврејска пословица. Не даше их ни сахранити код цркве. Не може, то је богомоља шизматика.

А Понтије Пилат је наредио да се разапети Назарећанин и двојица криминалаца, разапетих на Голом брду, сахране.

Кад једно јутро пропануше три царства, огласи се звонно са цркве светога Спаса. За четири ратне године, није се живо чуло.

Као да је једва дочекало „дум – дам, дум – дам“, поче весело ударати.

За те четири године накупило се у народу мржње за цио вијек. Почеше се светити Шваби, шпијунима, курвама. Хватају их и доводе у село. Пицоројке бију, шпијуне убијају. Ту, пред цијелим селом, Јанковићу откинуше главу, а Пишти је разбише. Ни њих нико не сахрани. Развукоше их бијесни пси и дивина. Редом рђа по дружини хода.

Јанковић изгледаше уморно. Вјетрио је око себе, као да тражи нешто што би му могло помоћи. Поглед му се заустави на цркви светога Спаса, и као да се нечему понада, рече: „Оне ми светиње, не би било оволике погибије да није било вас. Ви сте пресудили кога ћемо убити. Све вас имам у цепу под пазу-

хом. Ја сам само извршавао царску наредбу, и пратио ваш траг и прст.“ Кад виђе злу прилику да ће да кољу, поче да камлијече као мало дијете.

„Не дајте људи. Вјерујете ли у Бога? Јесте ли ви хришћани?“

Преклаше га војничким ножем, и то не на брзину. Касап је превлачио час оштријем, час тупијем. Дуго се његова лобања котрљала по Староме Гувну.

У Пиштиним очима огледао се самртнички страх. Само да га не кољу. Покуша да бјежи. Стиже га кундак „московке“, тешке седам – осам кила. Прште глава као незрела тиква. Ђе паде ту се и распаде.

У Јанковићевом списку доушника, који је Шваба уредно водила, Шокица је била уписана под псеудонимом „пржунлин“. Што се вртирепа врћела као пржун на ватри, не би је коштало главе, да не заврће селу капу на глави.

Мера је у варош одлазила сваки дан у освит зоре, а тога јутра, кад долија Шокица, крену раније. Није било њенога „сата“ – Пиргила, који је увијек будио у право вријеме. Са Вранчићем натовареним дрвима, прва крену из села. Прву је и јади задесише.

Шта јој се врзало по мозгу тога јутра, док је тужно, клептала за магарцем? Ако неко зна, добро би било да о томе упозна свијет. Откриће би било вриједно Нобелове награде. Снијевала је страشان сан. Ни сама га није умјела тумачити. Ка остала без некога свога, најдражега. Без Пиргила је већ била остала. Има само Вранчића. Пи –пи, далеко било. Читавим путем разговарала је сама са собом. Било јој је довољно што је њен „коњ“ пажљиво слуша.

Тог злог јутра Вранчић, по навици, окрену са трга главном улицом, пут Бистрице. Пресрете их гомила народа. Псују, скубу и раскубају расчерупану, раскрвављену и скоро голу жену. Отимају се ко ће јој стргнути гаће. Она се не отимаше, свјесна да се не може отети. Прије неколико дана побјегла је из села. Крила се по вароши. Тога јутра добро је уранила, одма иза поноћи, с намјером да бјежи преко Херцеговине. Ма не утече. Њена судбина је боље уранила.

Разуларена гомила докопа магаре, у час га растоварише. Он се понада да се ослободио терета. Зла му нада.

„Магарче један“, кажемо често и лаковјерну човјеку, а не магарцу. Често и без разлога, јер смо лоше воље. Па магарца нека трпи. Не био бити магарца. Ко му је крив.

А што тада снађе, ни крива ни дужна, Мериног Вранчића, није никога. На њега ујашаше (наопако) свезану Шокицу. Циганин поведе магаре, а свјетина докопа оне церове ћепанице, па удри по обома.

Истина, и деведесетогодишњи Али Паша се држао магарцу за реп. Проведоше га окованог Мостарским сокацима на магарцу. Не хтје да се покори Султану. Али нијесу тукли ни њега, ни магарца.

Стар, и уморан, Вранчић поче посустајати, а „вуци“ би хтјели да им трчи. Деру се на њега. Неко „а-ња“, а неко „уше – ђаво те позоба, мрдни“, а немилосрдно ударају и по њему и по товару. А до тог јутра на њега није нико викнуо, а камоли дигао руку.

Мера пристала за гомилом. Чупа се са народом. Би да га спаси. Кад уграби, потури своја плећа да она прими ударац намијењен њему. Куне и псује оне што га ударају. Сјети се сна. Не би јој га тешко толковати. Од свог старог, осјећелог пријатеља, коме је и тог јутра котлом главу нагарала да јој изгледа љепши, који је толико година хљебом хранио, није имала милијег створа на свијету, ма колики он био.

Прије него што га премлаћена, са товаром, гурнуше у маниту Бистрицу, Шокица бијаше још жива. Од свих лица овог уличног позоришта, назре само Мера. Само она не удара.

„Камо среће да се ја родих као она“, помисли.

Грешна душа зажали што напушта ови подивљали свијет. Само да живи, па и под заштитом свете Кристине (заштитнице лудака).

Мера је трчала стотинак метара лијевом обалом Бистрице, која ваљаше дрвље и камење. Вода је брже носила утопаоце, него што је она могла трчати. Изгубише јој се из вида.

Кажу да је послуже десетак дана пресвисла од туге. Можда је умрла од глади. Ко зна.

„Помагај Боже“, - запомагали су многи тих дана. Господ, напоскон, прогледа и прискочи у помоћ. Мјесец дана отвори небеса. Потече вода куда никад раније није текла. Би Потоп. Сплака са Голих брда и крв и сузе. Закупи бујица пред собом кости – гњатове, ребра и чутуре. Три ријеке понорнице поманиташе и све отпремише и стрпаше у Понор.

Оста све опрано сем црна образа.

За вријеме кратког затишја пред нову буру, кад се није гледало „ко се како крсти“, вриједни радници и Милош и Марко и Алија и Фрањо, испод Понора направеше хидроцентралу. Неко неуморно окреће долап. Наврће воду на моћне турбине.

Свијетле нам и освјетљавају нас свијетли образи.

Грију нас кости прађедовске.

А, у дане несташице струје, народ кроз уста неких нових божјих миљеника каже да су наступили дани курви, жбира и шпијуна, најстаријих занатлија на свијету, од којих поштен народ бјежи. Они најбоље виде и раде по невиђелици.

Видимо ли да смо све чешће у тами.

Јесу ли се то намножиле пицоројке, жбири и шпијуни? Бојати се да једног дана не завлада потпуни мрак. Онда збогом бијели свијете. Пролази ли вријеме или стоји у мјесту? Има ли икаквих промјена на боље? Изгледа да нема. Нијесмо ништа научили. И данас је као што је увијек било, ако није и горе, човјек – човјеку – вук. Кољу више но што им је потребно. Убијају и кад не морају.

Послије деведесет година од погибије осамдесет Голобрђана, истом улицом, кроз село протутњеше оклопним возицима, под пуном ратном опремом, неки нови силници, ненајављени ни од каквих пророка, видовњака, медија. Манита Мера је одавно заборављена. Њој нико не би ни вјеровао. Призор је био застрашујући – као у неком акционом филму са много крви и суза.

„Иду наши“ – прозујаше селом познате ријечи. Језиви глас, пун мржње, као да се отргао из самог Пакла, ледијаше крв у жилама. Ко би знао да нам је пакао тако близу – на дохват руке, ту на дну Бистрице. Прошлост није покопана. Лудило се понавља.

Баба Олга извела Шаруљу на пашу. Ослонила се на тојагу и тужи. Није била, бог зна нека тужилица. Нијесу је пуштали да тужи на жалбама, да не би рашћерала и живе и мртве. Кад поче као да је неко живу дере, стаде све као укопано.

„Је ли доша Омер паша?”

Није ово Омер паша.

Је ли ово Шваба наша?
 Није ово Шваба наша.
 Него стару јад ме снаша,
 Од Мираша и Милаша!“
 Ово не слути на добро. Биће зла. И би.
 „Хапси демократска полицију“ – паде команда.
 „Шта ћемо са Шаруљом“ – питају.
 „Каква Шаруља, јебала вас Шаруља. Хапси!“

Ухапсише је и осудише да плати 500 еврића због наношења душевних болова људима без душе. А може да бира – затвор за себе и за Шаруљу. Пријети јој „стрпаћу ја тебе у Спуж, вук те изио“. Жали се да јој је крава стрекнула од онолике силе, па нема у ње капи, но сваки дан повађа.

Јади снађоше цијело село (не само бабу Олгу). Само их је шачица ликовала, задовољни сами собом што нађушише терористе у селу, и обавијестише кога треба. Трчали су, стицали се и претицали једни друге, грабећи се за славу и звање првог достављача. „Претекоше ме они шпијуни од шпијуна, оца им у сред пркна, од којих никад нико није мога ни говно сакрити“, промуца, јаднији од јада, Пуљигузов унук Вучина, кад сазна да није освојио ни бронзану медаљу. Њих је бивало у свим временима и код свих народа, али ми се чини ни код кога као код нас. Имају они и своје име, свима добро познато. Болесни од мржње, радују се невољи своје браће и сестара.

„Слободни“ медији јавише на свим језицима, сем на језику (српском), којим народ говори, да је моћна АНБ, из поузданих извора, дошла до податка да се у црквеном конаку и капели обучавају терористи. Привиђа им се Марко Краљевић по трећи пут међу Србима. А ће је он није далеко ни Бин Ладен. Неки штанцовани доктори наука „научно“ доказују да су њих двојица неки род по бабама. Нијесу још прочачкали да ли по оцу или по мајци. Свеједно је по коме, важно је да се наметне „истина“.

Антитерористичка јединица разби „терористе“ у селу. Премлатише и похапсише, опет, осамдесет Голобрђана – људи, жена и ђеце „наоружаних јајима“. За име Бога, зашто? Голоруки народ прсима окренут сили, плећима ослоњен на гробове својих предака, стићених око цркве светог Спаса, не боји се никога до Бога.

„Муж је бранич жене и ђетета,
Народ бранич цркве и племена“.

Добро је да се зна и не заборави, да на крају сваке приче, ријеке и даље теку, а живот нам истиче.

КОСОВО

Душки Врховац

Сумњамо да ишиа може да увреди
нейовредиво биће
 гушу њрожеиу свеилошићу и доімом
 али верујемо чврстио у њрисности и ситрах
 Химне заишим навиру окрњене јер смо
заборавили
 неке ситрофе
 иако сви редом њонављамо са Баиом увод
 као њошврду свечевих речи у њеіовим рукама
 док њправославци љубе ћивои
 ужаирених очију.
 Пресіаје киша и њпроводимо ноћ у њланини
 и иамо истио ииихну жамори
 на ипрећи њев њеила на друіој обали реке
 и њагина.
 Пуишеви се смењују са једним њресеченим мосіом
 неколико шейача се окуиља њред једном сликом
раиа
 у недосіаику збрканих њрича са врлим
њосеиіоцима.
 То је још једна коніроверза између очиие
скромности и чистие савесии.
 само њрефињености у њошрази за њобожношићу
 док њада ноћ на Мишровицу.

ШАРЛАТАНИ

Били смо смерна њролазна бића на іом њпрему
 међуишим неки својеілави смаијрали су нас
неозбиљнима
 нисмо веровали да ће нас ико ценіи
као іакове

иако смо расцрпављали жесцином
 шарлајана
 Очекивали смо са ужасом бомбардовање
 између Лореданиној наклајања и Сандиној
 брујања
 Пшцице су њонекад њнуле у њо бела гана
 у зјаженом лиићу јадикујући над својим
 њоломљеним милосрђима
 чуо сам њласове који су брундали изнад мене
 на најлејшој средњевековној њврђави Калемејдан
 неки њиомански војник скривао се можда са
 својом сабљом међу зидинама
 узнемирен њорчином или мисцицизмом
 Били смо њорбари док смо бауљали њреко
 Бранковој мосца
 њравећи се да смо учииељи школе из Субојице
 уѡркос њоме шцио нас нико није озбиљно схвацао
 јер смо се расцрпављали жесцином
 шарлајана.

СИЛИКОНКЕ

Бранку Прелевићу

и изѡубио сам се у ѡим ѡрамвајима који су
 ѡролазили Беоѡрадом...
 заѡљускујући ме бунилом надомак ѡноћни
 После дуѡѡ одмора сенке се
 наједном ѡовукоше ѡред саѡом Сахачи-куле
 у зидине сѡарѡа ѡрада
 Душка нас је ѡовела на ѡѡрошѡајну чашицу
 у улици Сѡрахињића Бана
 окружене силиконкама
 док нас је Бранко мирно жрѡивовао бескрајним
 ѡричама
 а меѡроѡла ѡросѡала своје слеѡило ѡо
 Скадарлији

на ушћу Саве у Дунав на Калемејдану
 ишћик ѿред наших ноју и мојих сѿрахова
 Синѿгунум и разлѿедање белої трада
 као нежни малолейник
 оишћавајући дубину ума ове карике
 мени недосѿуїне.

Иако срећом нисам био у раишу на Косову
 ранио је моје очи јужни вейшар својим
 разрушеним оїњишћима.

Превела Душка Врховац (Заумни траг, Смедеревска пес-
 ничка јесен, Смедерево, 2009)

Петар РМУШ

СИЈЕВ СТИХА

*Сѝих некад ѝрокаѝа у мени,
заѝим се изѝуби, скамени.*

*Пѝица ѝа својски ѝрлом сриче,
мој сѝих, оѝеѝ, из кљуна ниче.*

*Радујем се, ѝјесма израсѝа,
ѝлаши ме само налеѝ ласѝа.*

*Са њима и ја ѝлаву ѝубим,
ѝјесми и жени срце дубим.*

*Збоѝ слуѝиње сѝиха ѝајне кушам,
ѝјесму дозивам, одјек слушам.*

*У сну је љеѝша но на јави,
будна се ѝјесма сва разѝлави.*

*Сѝих је ѝод, ѝјесма злаѝно класје,
невидљиви извор, заѝаласје.*

ДАЉИ

Те ме даљи воде до бесџраја,
корак сваки окрилајши снаја.

Трајањима заискре освијши,
чуда везу невидљиве нијши.

Неодољно зајљускују зови,
немирима миришу џрајови.

Почесџо вајџру зајале варке,
џрајање џамџи одзиве жарке.

У свему додир замейка клија,
џраже ме џуџеви недођија.

Снове вјечне џризивају даљи,
џоне живојџ у живојџној раљи.

ЈУТРОМОРА

Мисао ме исџа смойџри у свануђе:
са расџуклој неба облак увенуђе.

Варалице само сијају нођима,
изведрина чисџа једно сунце има.

У срцу су зрачном зајалаене нијши,
џо џиџо нођу кији дан не може снијши.

Буђења су јуџром ко ријеке мођне,
обалама џљусну зајрљаје нођне.

И све се, једнако, данонођно збива,
ојучено небо мисао ми скрива.

ПИСМО УЧИТЕЉУ

(почетиак фебруара, 2011)

Вийо је писао писмо учитељици,
 ја пишем Вама, учитељу.
 Он је писао на јесничкој жици,
 (озарен сјетним мелемом сјећања),
 оичиђен љубављу њеном и према пици),
 ја Вама пишем оорчен, уз жељу:
 обновиће нам слова ћирилице, већа и мања.

Имамо неких словонезналица,
 помућеној ума, са јрдном свијешћу,
 па измишљају слова, ненаучна лица
 кривојворе језик смутном обијешћу.

Учили сте нас истом језику и словима,
 и то нам је наук од давнине.
 Ви би и сад исто, оиростили њима.
 од незнања не знају шта чине.

Ваши ћаци визијама теже
 и замећу ново небо бума,
 азбука их с Вама као љубав веже,
 осим оних поусталој ума.

Словна недоношчад, ошале ријечи
 закржљалој мозга изуми су прави,
 ништа нема злоћу да лијечи,
 ништа има сјаса помраченој глави.

Драги учитељу, Ваша слова знају
 да кроз Саву, Њејоша и Вука
 ишчашеним расај да видају.
 да их ројских сјасавају мука.

Вријеме је за нова ошкрића,
залућали нек се сјеће слова,
ошак су суноврашћи бића,
злокобна је мрежа шаукова.

Вишо је шисао шисмо учишељци.
ја шшем Вама, учишељу.
Он је шисао на шјесничкој жици,
(озарен сјеиним мелемом сјећања,
ошчињен љубављу њеном и шрема шшци),
ја Вама шшем ошорчен уз жељу:
обновише нам слова ћирилице, већа и мања,
одвећ смо сшари за нова слова, језик и незнања.

ЕСЕЈ

ЕСЕЈ

Војислав МАКСИМОВИЋ:
*Косово у поезији српских писаца
из Републике Српске*

Предраг ВУКИЋ: *Опел о дому*

Ъ ъ Г Г < ^ < X H

О Б І Н У ъ Г Ъ

ъ Г Г Н Б Н ^ < Г Ъ

В Н Ш <

Војислав МАКСИМОВИЋ

КОСОВО У ПОЕЗИЈИ СРПСКИХ ПИСАЦА ИЗ РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ

Писци из Републике Српске придружили су се српским пјесницима из Србије, а посебно онима са Косова и Метохије, који су и лично доживјели најновије невоље и још једну трагику тих древних наших простора. И на предјелима западно од Дрине незауостављиво се чују бунтовне ријечи, а не само елегични ехо и жалопојке. Несрећна српска судбина од косова до наших западних простора не може бити заобиђена у нашем најновијем пјесништву. Тако је оно, као у бурно српско вријеме на почецима XX вијека, обиљежено још једном „обновом родољубиве лирике“.

Свјесни да се косовском историјском феномену не могу потпуно одужити, пјесници из Републике Српске само приносе свој прилог оном току патриотске лирике, који незауостављиво тече већ више од два вијека. При томе мислимо на: Владимира Настића (1934), Томислава Шиповца (1936), Божидара Т. Вучуревића (1936), Гојка Ђога (1940), Луку Д. Цицмила (1941), Сретена Вујковића (1942), Рајка П. Нога (1945), Милана Ненадића (1947), Милована Миланка Лелека (1947), Обрена Говедарицу (1948- 1995), Зорана Костића (1948), Ђорђа Дабарчића (1950), Јелену Ђурковић (1953), Радослава Самарцију (1953-2009), Ђорђа Сладоја (1054) и друге.

И док је у првим збиркама пјесама, инспирисаним претежно емоцијама понесеним из свога херцеговачког завичаја, веома дискретно пуштао и родољубиви глас, Владимир Настић је тек у ратним дешавањима од 1992. до 1995. године, добио прилику да се несметано и необуздано искаже у патриотском пјевању. То су управо показале његове поетске збирке: *Штаке* (Задужбина „Петар Кочић“, Београд – Бања Лука,

1994) и *Кад ģробови ничу* (Новинска агенција Срна, Пале, 1996).

У обје ове збирке Настић је уврстио своју пјесму *Косовска вечера*, коју је посветио сликару Милићу од Мачве. У поетској симбиози познатог збивања, које је народна јуначка пјесма смјестила уочи Косовског боја, и на сликама и у поетској визији појављују се и ликови Милоша Обилића, Вука Бранковића, кнеза Лазара и султана Мурата. Након јуначког чина и крвавог разбојишта, настаје затишје, исказано у завршној строфи ове Настићеве пјесме:

Остаде Косово да крвари.
По њему неке чудне птице кљују.
Изнова завјети стари,
изнова звона одјекују.¹

Враћајући се националном аманету, који тражи да се не смију заборавити јуначки преци и прегоаци, Настић у пјесми *Српском рајнику* подсјећа:

Памтиш Косово и орлове суре
Како се изнад поља вију.
И Србе, што на причест журе
да се моле Богу и за вјеру бију.²

Томислав Шиповац носи у себи изворно завичајно епско надахнуће, попут Владимира Настића, јер обојица потичу из околине Невесиња. Идентичан им је поетски занос, који је Шиповац врло декларативно изразио у низу својих пјесничких збирки. Наслов једне од њих је *Судно ѿље* (Српско Сарајево, 1993), што недвосмислено асоцира на Косово, али сагледано са равних невесињских простора. Пред фрескама цркава у оквиру Пећке патријаршије, Шиповац је 1965. године написао пјесму *Вазнесење*, а 1970. године пјесму *Мисао*. У истој збирци објављене су и ове пјесме косовског надахнућа: *Сесџира Леке кайеџана*, *Оџрађујем се од свеџила и џаме*, *Видовдан*, *Косовска девојка*, *Девеџозвезданик (Сџаром Јуџ Боџдану)*, *Свакакво ће зверје моју крв да џије (Говори Бошко)*, *Моја сесџира зора (Говори Војин)* и *И све џо, мајко, џроџив џвоџа срца (Говори Дамјан)*.

¹ Владимир Настић: *Шџаке*, стр. 29.

² Владимир Настић: *Кад ģробови ничу*, стр. 17.

У трагичном слиједу, који је давно утврдила наша епска пјесма, Шиповац назире назаборавна збивања у којима се истичу и чувени јунаци. На њиховом челу је, како је то одавно познато српским покољењима, Милош Обилић. У Шиповчевој пјесми *Ограђујем се од светла и таме*, Обилић изговара ове стихове:

Осрамио си ме, кнеже, пред властелом.
 Ограђујем се од светла и таме.
 Ја једино умем да говорим делом.
 Историја ће се побринути за ме.³

Циклус пјесама о Југ Богдану и његовим јуначким синовима, који су на косову заједнички изгинули, испуњен је епским непоколебљивим поносом, али и људском сјетом и жалом што прерано напуштају природне љепоте завичаја у којима је тек стасала њихова мушкост. И док не скрива своју тугу према Југовићима, Шиповац најприсније поетизује патријархални лик Старог Југ Богдана. Тако се пјесма *Девешозвезданик* завршава овим Шиповчевим интимним обраћањем у коме се још једном потврђује вјечност једне од најљепших српских легенди:

О, благи старче, чија седа глава,
 Ко књига склољена мудрачевом руком,
 Остаде у пољу,

Ти ћеш нас још дуго, истини за вољу,
 Гледати из слепих и пролазних трава
 И дозивати у сну звезда звуком.⁴

Свој исконски епски занос, који се са звука гусала пренио на његову осјетљиву маштовитост, Рајко Петров Ного је преобликовао у изузетну лиричност у пјесми *Косовка девојка*. Њена унутрашња и неподјелењени утисак који на нас преноси, тражи да је у цјелини наведемо:

Ни ватре ни сламе Тек гранчицу храста
 Благовест из шуме под капуте скрили

³ Томислав Шиповац: *Судно поље*, РИЗ „Просвјета“, Сарајево, 1993, стр.32

⁴ Исто,стр.45.

Ево кондир вина са рукама сраста
Жижак десетерца јемчи да смо били

Црно жито клетве кнез просу по поду
Бурму позлатише Сунце твоји зраци
Три војводе бојне ако опет оду
Када се крвави укрсте бадњаџи
Коме ће некоме божури да цвату
И звона звоне Или ће слуђено
Црквицом на длану све што гмиже стати

Боре мој зелени у срми и злату
Стални полазниче Моје несуђено
Шест стотина лета још ћу те чекати.⁵

Сновиђења и збиља, призивање давне прошлости и нове и трагичне историје осјећа се и у Ноговој пјесми *На грачаничком зиду*, а нарочито у овим њеним завршним стиховима:

У блату загрљени божурови и деца
Са овог страшног суда на грачаничком зиду.

Мирне и малоумне модре се очи жртви
И светац за слијепца уз неме гусле јеца
О времену пошљедњем у срамоти истиду.⁶

Већ стотинама година у подсвијести српских умника и литерата траје потврђена лична несрећа и патништво Светог Краља Стефана Дечанског. Она је из очајне стварности прешла у озрачену легенду, а онда се, у наше вријеме, станила у српској поезији. Ти снажни и незаустављиви подстицаји су видљиви и у пјесми Гојка Ђога *Стефану Дечанском*. У њој се издвајају ови стихови:

Наше су молбе и молитве,
Ноктом и ножем, вилама и ченгелама
на кожи нашој исписане
и никакве их прљава рука,
ни смрт избрисати не може.⁷

⁵ *Жрђивено њоље Косово*. Поезија 1389-1989, стр.345.

⁶ Цитирано према: Стеван Радовановић и Душан Батиница: *Српски манастири и њојска реч*, Земун, 1990, стр. 104.

У континуитету нашег савременог епског пјевања, које је нове импулсе добило у рату 1992 – 1995. године, у Републици Српској су се јавили бројни пјесници. Тројица су се посебно истакла: рано преминули Обрен Говедарица из Гацка, Божидар Вучуревић из Требиња и Милован Миланко Лелек из Власенице. Као зналац српске и опшет историје и човјек који је потицао из освједоченог српског и гусларског краја, Обрен Говедарица је имао широк поетски замах и велики тематски круг, који је већ раније одредила наша јуначка пјесма. А тај круг је почињао и затварао се на Косову.

Збирке епских пјесама Божидара Вучуревића *Од косова до Косова* (Унирекс и Перун, Подгорица, 1993) и *Од косова до васкрса* (Славија, Нови Сад, 1995) јасна су ознака просторних и временских граница српског страдалничког и јуначког континуитета од 1389. године до данас. Вучуревић не само да слиједи поетску форму наших старих епичара, већ испољава и онај њихов немјерљиви занос којим су наредним српским покољењима преносили неугасиво гусларско појање, као најбољу одбрану од заборављања јунака и националних предводника. Почињући од косова, Вучуревићево пјевање се простире до херцеговачких и црногорских предјела и сеже до времена чији смо и ми били свјedoци. У пјесми *Косовска вечера* Вучуревић је експлицитно казао и оно што је била вјера бораца за Републику Српску:

Косово је наше старо
учинило ово ново
па и након шестсто љета
ми гинемо за Косово.

.....
Да косова старог не би
не би било ни новoga,
па би данас пропадало
и страдало ради тога.
Не треба нам туђе добро
нит смо икад отимали,
не пустимо дједовину
макар за њу умيرали.⁸

⁷ Исто, стр.126.

⁸ Божидар Вучуревић: *Од Косова до васкрса*, стр. 20. и 27.

Веома привржени гусларском пјевању, као опробаном народном слављењу предака, данашњи епски пјесници не скривају своју љубав према томе древном инструменту. Они гулама посвећују и посебне пјесме, које често и стављају на почетак, као је то учинио Милован Миланко лелек у збирци *На крилима њјесме и ѓусала* (СПКД „Просвјета“, бијељина – Власеница, 2006). У својој помисли на моћни ехо гусала, овај пјесник је само појачао њихову неодвојивост од Косова. Једноставност епског пјевања Милована Миланка Лелека била је довољна да се понови оно страшно и трајно задовољење у души нашега народа, које се осјећало уз звуке гусала. Лелек зато и жели да се осјећање још једном понови, па позива гуслара:

Ој, гусларе, с гудалом у руци,
нек' се чују од гусала звуци,
уз које се историја пјева,
још и прије доба Лазарева.
Нек' ти оне на крилу зајече,
нека гуде, нек' душу лијече!
С њима нашим потомцима реци
од кога им постадоше преци
кроз богазе и врлети ране –
ради мира и слободе златне.
Нека чују и немиле приче,
нек' се нико вјере не одриче,
већ нека се сјете витезова,
Видовдана и поља Косова,
славних људи свете земље наше,
што небеско царство изабраше.⁹

Исцјелитељна звоњава косовских богомоља примана је најприсније у богобојажљивој психи простодушних житеља. Она је била позив за духовно усхићење, а и инатно подсјећање да српски човјек истрајава на прадједовском земљишту, и поред невоља и опасности. И наши пјесници су најприсније и без суздржаности осјећали благотворност, али и симболику косовских звона, која су се одавно огласила, а њихов ехо не

⁹ Милован Миланко Лелек: нав. дјело, стр.7.

престаје ни данас. Тако, на примјер, почетак пјесме *Косово* Сретена Вујковића прихватамо као искрено спознање:

Далека звона звонише
победи нашег Метежа
од Коби стиже највише
да нам се живот отеже.

Време је за нас Муљача
што муља наше утробе,
дух нас косовски ојача
кад нам тело издробе.¹⁰

Наше вријеме, у коме не престаје спомињање и забринутост за данашњом српском судбином на косову и метохији, условило је и појачан поетски одговор. у њему учествују и они пјесници за које се не може рећи да их је одавно обузимала гусларска емоција.

То се може рећи за пјесника Сретена Вујковића, рођеног у бањалучкој Крајини. Његова пјесма *Вајра на Косову*, према властитој напмени, настала је „17. марта 2005. год., на дан албанског паљења српских манастира и цркава на Косову“. Наводимо почетне стихове те пјесме:

На Косову горе српске богомоље,
ту људскости нема, ни божије воље

у пламен до неба разбукта се жишка
да свет види како изгоре Љевишка,

како богомоље, и Љевишке лице,
да ставим у ова слова ћирилице
у мрклини ноћи чујем звуке реске
то глас запомаже изгореле фреске.¹¹

У поетском сновиђењу Луке Д. Цицила, у неразлучив колоплет спајају се епски сликовити садржаји, које означавају

¹⁰ Сретен Вујковић: *Цвјетање самоће*, Завод за издавање уџбеника, Источно Сарајево, 2006, стр. 355.

¹¹ Сретен Вујковић: *Сновило*, Бања Лука, 2007, стр. 107.

легендарни косовски божури, копљаници, злослутни орлови, крваво попрште, сумрак и скривене сподобе. Ипак не преовладава очај, па се „пупољак слободе под сунцем рађа“. То за овога пјесника није довољна утјеха, јер своју пјесму *Видовдан* завршава стиховима:

Сури се орао дигао врх небеса
 Па крв људску пије мјесто хладне воде
 Бесмртни јунаци под ранама цвиле
 са усана потекле им бајке
 Равницу смрти обавиле
 А косе расплеле Југовића мајке.¹²

Српски пјесници из Босне и Херцеговине су често спајали асоцијације на Обилићев (косовски) и Принципов (сарајевски) Видовдан. Та два судња догађаја присутна су као својеврсна спона и у историјским расуђивањима нашега народа уопште. Наши пјесници су то само најгласније испољавали. У томе је својеврсну досљедност нарочито показивао Принципов земљак Милан Ненадић из Грковца код Босанског Грахова. Печат укупном ненадићевом пјевању дали су родољубиви подвизи и жртвовање Обилића и принципа, који се тако у имажинацији појављују као нераздвојан јуначки пар. У *Венцу за Гаврила*, у његовом деветом сонету, ненадић је гаврилу принципу намијенио ове стихове:

Растаче нас време, наш се народ топи,
 Једном ће нас бити само у књигама
 Ко увек у збегу. На свакојој стопи
 Тог беспућа што је досуђено нама

Знак да нам у госте није историја
 Ни дошла без коца, конопца, стратишта –
 Од Косова на нас гледа та морија
 Као да смо Нико ослоњен на Ништа.¹³

¹² Лука Цицмил: *Видовдан*, Календар „Просвјета“ 2009, Пале, 2009, стр. 351.

¹³ Милан Ненадић: *Суви њечайи*, Глас српски, Бања Лука, 1998, стр. 69.

Из контекста давне историје понио је Милан Ненадић болно спознање неумитне српске трагике, која се циклично понављала на Косову. Тако су га позната збивања из 1981. године инспирисала за пјесму *Да се оге*. Њена завршница је потресна и болна у својој трагичној суштини:

Небо гледа пусто поље,
Гледам и ја
Гле, у башти, лиже коље
Клупко змија;
Бацам земље преко жара,
Сипам воде,
Дошло време, кућо стара,
Да се оде.¹⁴

Борац у Војсци Републике Српске, на сарајевском ратишту 1992-1995. године, недавно преминули Радослав Самарџија остаће као изразити примјер пјесника нове ратне лирике. Његова поетска збирка *Ослушкивање Боја* (СРНА; Пале; 1997) потресан је и искрен знак једног великог времена за српски народ западно од Дрине. У епској сублимацији исконске хајдучке борбе романијских предака, која је врхунце достигла у подвижништву нових српских ратника, самарџија је налазио и нетакнуту косовску претходницу. То се осјећа у контексту више његових пјесама, у којима се, уз призивање Старине Новака и Гаврила Принципа, јављају и помисли на давно Косово, а у пјесми насталој у сарајевској Илици у новембру 1994. године:

Пређа сам у овом кравом повесму
Заједно са вама, изданци Косова
Овде су сви моји разлози за песму
За чашу љубави и чашу отрова.¹⁵

Косовско зрачење безмјерно је за људе нашега рода; његов ехо нема границе ни у времену, а ни у простору. Гусларски позив најприсније је прихваћен у нашим простодушним срцима, а косовски не уништили симбол и даље оставља

¹⁴ Исто, стр. 95.

¹⁵ Радослав Самарџија: *Ослушкивање Боја*, стр. 10.

најјачи траг у души осјетљивих српских пјесника, а посебно оних који су имали физичко и духовно поклонство косовско-метохијским црквама и манастирима. У круг тих пјесника припада и Ђорђо Сладоје, који је стекао углед и остварио запажен стваралачки опус. Његова забринутост за данашњим Косовом, а на темељу давних дешавања, надјачава епске визије застаје пред болним тренутком, који он види у искреној и метафоричној пјесми *Косовски врайци*:

Не могу да вас храним
Нит хоћу да вас ловим
Нити разумем грешан
Шта ви имате са овим

Ово је наша туга
Голема људска мука
Над којом гавран нем је
А сова ћутка ћука.¹⁶

Врло сродна осјећања, дата у још наглашенијој, широкој и тмурној слици препознатљиве косовске трагичности, изразио је Ђорђо Сладоје у пјесми *Небески шаоци*. Она почиње овим снажним стиховима:

По кравом божур-трагу у Вучитрн ето ловца
Прште фреске и иконе, златне љуске Ораховца.
У Липљану липте липе, у Звечану ћуте звона,
Пећ и Призрен, и Србица, провирују из фургона.¹⁷

Као и његови велики претходници, и Зоран Костић је опеједнут неустрашивим чином Милоша Обилића. кључни стих његове пјесме *Косовски бој*, написане 1983. године је: „Од Обилића, сви смо Злопоглеђе“. У лирском заносу, који је увијек дискретнији од епског нагона, Костић је испјевао пригодицу: *Видовдан 1989 – 1999 (Залој, Бања Лука, 2004, I, 1, стр.55)*. Он је и аутор поеме *Кнежева вечера (пошоњи земаљ-*

¹⁶ Ђорђо Сладоје: *Далеко је Хиландар*, Књижевна заједница „Борисав Станковић“, Врање и Срна фест, Српско Сарајево, 2000. стр. 42-43.

¹⁷ Исто, стр. 94.

ски *разговор*), коју је објавио у збирци *Језикрвље* (СПКД „Прогресвјета“, Пале, 2008, стр. 78-87). Ову пјесму чини стиховани дијалог кључних учесника на легендарној „кнежевој вечери“, а то су: кнез Лазар, Вук Бранковић, патријарх Јефрем и Милош Обилић. Понављајући судбинска збивања, која је давно запамтила наша јуначка пјесма, завршницу Костићеве *Кнежеве вечере* чине опроштајне Обилићеве ријечи:

Збогом! Клевета нек утихне, барем
док се не сретнем са туђинским царем,
док му под грлом не наступим ногом.
Свима на путу за Небеса, збогом!¹⁸

Поред српске епике, која никада није престала да буде и позив и упозорење новим покољењима, српски књижевници у републици Српској имају пред собом и путоказе у познатим нашим пјесницима из недавног времена. Неизбјежне асоцијације на Милана Ракића осјећамо у пјесмама Ђорђа Дабарчића: *Симонида* и Јелине Ђурковић: *Јефимија*, које су објављене у обимном часопису –зборнику *Залои* (Бања Лука, 2004). У тми ни и привиду, који је за њега и једини подстицај за поетску слику, Дабарчић се двоуми у самоћи:

Ноћ је. И Симонида склопила очи
ископане,
Или је само сан.¹⁹

Од интимних емоција, које исказују суштину љубави и душевне дилеме, Јелина Ђурковић се усмјерила у легендарну и историјску прошлост. Поред препознатљивог ослонца у народном пјесништву, које се види у пјесми *Млада Гојковица*, давни ехо се чује и у пјесми *Јефимија*:

Тишина племенита
моја је уза, нијемост гласа,
мој бијег од разбојишта
и два црна гаврана,
од крвавог свитка
између Ситнице и Лаба

¹⁸ Зоран Костић: нав. дјело, стр. 87.

¹⁹ *Залои*, Бања Лука, 2004, I, 1, стр. 44.

Ко Косово види
 тај младице туге не прелама.
 треба убити
 два врана гаврана,
 да невјесте бијелу мараму
 на вијенац косе сложе,
 да бијели птићи не стрепе
 за своја крила
 и лет у небески шир;
 да немир
 и мир,
 с вјером у Бога и себе
 у бијеле свитке слажу;
 да се с побједничког лета враћају
 на свадбени пир.²⁰

Иако се у нашој данашњој историји и публицистици понекад нескладно тумаче давна косовска збивања, па се чак супротстављају и опречна мишљења, то не може да измијени наше тврдо увјерење о виталистичком значењу које и сад имају подвиг Милоша Обилића, жртвовање кнеза Лазара и храброст њихових јуначких војвода и бојовника. Над нашим духовним бићем, као свето озарење, не гасне силуета Милоша Обилића. Она се назирала и као подстицај за настанак ове моје пјесме.

Небо и Бог су изнад мене и горâ
 А пољем широким газим
 Ако се не вратим, моју вам смрт предајем.
 Између живота и умирања само је корак.
 А моји кораци су дуги, чврсти, хитри.
 О, Срби, мени ћете се увијек враћати.
 Ако ме не сусретнете, браћи,
 Узалуд ћете тражити своју несталу отаџбину.²¹

Не могу да се не сјетим ријечи које сам некада написао: „безбројне су пјесме о нашем косовском страдању. Наста-

²⁰ Исто, стр. 55.

²¹ Војислав Максимовић: *Поднебља*, Максимус, Србиње, 1998. стр. 28.

ју већ вјековима, а томе ни краја неће бити. Косово је вјечна наша помисао и неисцрпна поетска инспирација. Не треба да нас чуди што то не разумију наши непријатељи. Права трагедија припада само једном народу и он је не може подијелити са другима. Епско Косово је само наше, не дамо га никоме, оно из наших пјесама не може да пређе у туђе стихове“.²²

²² Војислав Максимовић: *Понешто*, Задужбина „Петар Кочић“, Бања Лука – Београд, 1997, стр. 163.

Предраг ВУКИЋ

ЗАПИС О ДОМУ

Сопствени дом је најпрепознатљивији симбол достојанства личности човјека. Само под кровом сопственог дома човјек може бити уистину слободан. Само иза зидова властитог дома могуће је испољити своје природне осјећаје и навике. Сопствени дом нас релативно штити од прилива и непредвидљивих удараца негативних енергија којима нас обасипају знаци и незнани појединци. Сопствени дом улива у човјеку мир и сигурност. Изграђује у њему самопоуздање и спокој духа. Обитавајући под кровом властитог дома изграђујемо у себи духовну и тјелесну снагу и виталност која нам је тако неопходна. Управо зато, у старој Црној Гори сестра је имала обичај да каже брату, а мајка сину: Кућо моја! Доче мој! Јер кућа је симбол достојанства и поноса, док је дом скровиште за човјека, па тако и за оног ко је слаб, напуштен и немоћан. Дом је скровиште и уточиште за свакога, извор и утока личног достојанства, залога сигурније и боље будућности. Човјек без сопственог дома у већини је случајева човјек без изгледа и перспективне будућности. То је горка али неумољива истина живљења.

Својим присуством, отменошћу и љепотом, марљивим и савјесним радом, жена може значајно да оплемени дом и текући живот у њему. Управо зато стара народна изрека поникла у брдима и суровом поднебљу старе Црне Горе основано каже: Не лежи кућа на земљи него на жени. Али често, стицајем неповољних животних околности под сопственим скровиштем човјек може стећи изразито негативне карактерне особине. Блиско социјално окружење увелико одређује духовни

лик појединца. Утицај негативних мисли, ријечи и мотива човека често знају учинити зловним и неморалним. За такве нехумане духове народ је са прилично утемељења исковао изреку: далеко му лијепа кућа. У зависности од карактера оних који у њеном простору обитавају, кућа може бити извор позитивне енергије, али и расадник гријеха, зла, колективне деструкције.

Слога и јединство укућана једини су гарант напретка и благостања. Зато народна мудрост утемељена на искуству минулих покољења поручује: Сложна браћа кућу граде, а несложна разграђују. Рјешавање свих спорних питања споразумним договором укућана најбоља је залога очувања и афирмације породичног заједништва. Народна мудрост зато нас учи: Договор кућу гради. Слога породице оплемењује и још више зближава њене чланове, чини их бољим и хуманијим, зрелијим и одговорнијим. Слога доноси корист свима, док неслога доноси растур, хаос, мржњу и бескрајна искушења. Неслога доноси сузе, очај, и жалост, док слога шири и развија колективни дух радости, сарадње и узајамног повјерења. Само обострано повјерење услов је исправног расуђивања и колективног дјеловања. Баш зато народна изрека поникла у недоходима Црне Горе, с правом каже: Слога и тигла на кући весели. Основаност исте изреке потврдило је горко историјско искуство Црне Горе којој је слога народа тако често недостајала.

Слога је темељ породичног дома. У противном, породица се растура, а дом остаје пуст. Управо зато дом понекад може бити жариште сукоба, увреда, неспоразума и немилих сцена. Трауме понесене из растуреног породичног дома никада се не заборављају. Узимајући у обзир невољна и болна искуства оних којима сопствени дом није био уточиште спокоја и среће, народна мудрост каже: да је кућа добра, и вук би је имао. Ипак, уколико постоје повољни услови, сопствени дом је најбољи оквир за остварење душевног мира, спокоја и смираја. У тишини властитог дома и у дражима нетакнуте природе човек ће се најлакше изборити са унутрашњим бурама и немирима. Управо зато народна мудрост нас разложно подучава: Свуд је добро, а најбоље дома.

О значају сопственог дома за лични мир и достојанство човека говорио је и Господ Исус Христос. Ширећи вјеру спасења, Христос је са својим ученицима обилазио бројна насељена мјеста у античкој Јудеји. Често би, немајући властитог

дома, ноћ провео у пустињи или на неком пољу. Према записима Св. Апостола Луке, баш зато ће Христос једном приликом рећи: „Лисице имају јама и птице небеске гнијезда, а Син Човјечји нема гдје главу склонити“. (Лк. 9:58) Живећи живот изгнанника из овога свијета, Христос је врло добро знао колику добробит обичном човјеку доноси и обезбјеђује сопствени дом.

Дом је извориште и исходиште човјека. Из сопственог дома полазимо у бијели свијет у потрази за бољим и спокојнијим животом. Али дом у којем смо провели минули живот и даље остаје у нашим сјећањима и успоменама. И кад су приморани да услијед турбулентних политичких околности трајно промијене мјесто обитавања, завичајни дом до краја живота емотивно живи у мислима и меморији прогнанника. Живот у расијању никад не може избрисати сјећање на завичај и дом предака. Са пуно основа, народна мудрост каже: Свуда пођи, дома дођи.

Човјек по природи ствари тежи сопственом миру и спокоју. Али у долини суза, како Св. Писмо с правом именује овоземни живот, нема трајног мира и спокојства. Ако се одређен ниво душевног смираја оствари, он је привремен и кратко-трајан. Хришћанско богословље нас већ два миленијума истрајно учи да се коначан и непролазан спокој може задобити само у царству Бога Живога. У опроштајној бесједи својим ученицима Христос је, према записима Св. Јована Богослова, говорио о становима Оца небескога, који су припремљени за праведне и богочежњиве душе, па је поред осталог рекао: „у кући Оца мојега станови су многи. А да није тако, зар бих вам рекао: Идем да вам припремим мјесто“. (Јн. 14, 2) Господ нас учи да пут човјековог спасења почиње у породичном дому, наставља се у Цркви, коју Св. Писмо именује као Дом Господњи или Дом молитве, а свршава се у Дому бесмртних, у Царству Славе Божије. Овим путем данас мало ко ходи. Сљеђују га само одважне, истрајне и надахнуте душе.

И шта на крају рећи? Под кровом властитог дома добијамо судбоносне смјернице које нас воде стазама духовног узлета или путевима дефинитивног суноврата и умножавања зла. И тако коначно, хтјели то или не, неумитно постајемо синови свјетла или синови таме. Узнесени до блиставих висина бесмртне славе у Господу или сурвани у туробни бездан неповратног полома сопствене савјести.

Драган ДРИНЧИЋ

КОСОВО - НЕОТУЂИВИ ДИО СРБИЈЕ

Иако је Међународни суд правде својом савјетодавном одлуком препоручио да једнострано проглашење независности Косова од стране Албанаца није у супротности са међународним легалитетом, са становишта међународног права, питање косовског статуса није ријешено. Косово није независна држава већ окупирана територија, односно протекторат. Оно нема физичке атрибуте државности јер нема ефективни суверенитет на својој територији. Косово није субјект међународног права јер није члан Уједињених нација нити једне међународне организације и институције. Статус сјеверног дијела Косова такође није ријешен јер оно није интегрисано у косоварски окупациони и криминализовани административно-институционални систем. Многобројни злочини над Србима, а поготово отварање међународне кривичне истраге у вези са трговином људским органима, доказују да је сепаратистичка парадржава „Косове“ етноцидна творевина, што ће још више проблематизовати њен правно-политички статус и процес признања њене фиктивне независности. „Рјешење“ статуса Косова које би омогућило да оно буде мафијашко-злочиначка и сепаратистичка унитарна „држава“ било би преседан и безобразлук најгоре врсте.

Док албански сепаратисти, евро-амерички естаблишмент и његови постјугословенски полупротекторатски сателити оправдавају нелегално и једнострано проглашење и признање „независности“ Косова, огромна већина држава, међу којима и оне са значајним политичким и економским утицајем (Русија, Кина, Индија, Бразил...), аргументованом критиком и непризнавањем те злочиначке квазидржавне творевине, супротставља се тој неуобичајеној политичкој агресији. Лицемјерно уважавајући „прагматични“ разлог поштовања политичке „реалности“, а коју је креирала бестијалним бомбардовањем Србије и отвореном проалбанском политиком, евро-америчка администрација опресивно протежира признавање нелегалне „независности“ Косова, потпуно занемарујући правну проблематику овог спора.

Једностраним проглашењем и признањем фиктивне независности Косова прекршен је низ начела и регула међународног јавног права. Једностраном политичком одлуком парадржавног протектората, који нема ефективну суверену власт и субјективитет међународног права, и опресивно изнуђеним унилатералним актима појединих држава, противправно је проглашена и призната „независност“ дијела једне суверене и демократске државе, чиме је грубо игнорисано важење неколико вишестраних међународних правних аката и докумената (Повеља Уједињених нација; Завршни акт Конференције о безбједности и сарадњи - Хелсинки, 1975; Лондонски мировни уговор; Препорука Бадинтерове комисије, на основу које су признате државе бивше Југославије; Резолуција Савјета безбједности - 1244...). Вишестрани међународни правни акт се не може дерогирати једностраним актом државе јер има већу правну снагу и важност. Вишестрани међународни правни акт се може поништити само правним актом неког овлашћеног међународног органа, организације и институције (Генерална скупштина ОУН, Савјет безбједности, Међународни суд правде, међународна конференција...).

Оснажена својом помахниталом милитаристичко-интервенционистичком стратегијом, евро-америчка администрација уводи нову праксу и „теорију“ у међународно право - „међународно“ признање области, по-крајина и других парадржавних творевина ради разбијања одређених држава и остваривања својих парцијалних геополитичких интереса. Држава која користи институт признања треба да то чини у складу с општим начелима међународног права, а не да се управља себичним политичким интересима, као што је то случај у рјешавању статуса Косова. У одређивању коначног политичко-правног статуса Косова треба примијенити међународно право а не „право“ силе. Само поштовањем норми савременог међународног права а не начела да „сила ствара право“ може се непристрасно и правично ријешити овај спор.

Признање држава

Свака суверена држава има физичке атрибуте и правни наслов државности. Физички атрибути државности су: територија, становништво и стабилна државна организација, која може суверено и ефективно да врши власт и ступа у међуна-

родноправне односе и послове. Правни наслов државности је међународно признање. Признање је акт једног или више субјеката међународног права (државе, групе држава, међународне организације), којим се изричито или прећутно признаје за државу одређена друштвена организација на одређеној територији. У науци међународног права постоје двије теорије признања држава: конститутивна и декларативна. Према конститутивној теорији, држава настаје актом признања, када истовремено постаје субјект међународног права, тј. носилац права и обавеза у међународној заједници. Према овом схватању, признање је обавезан, конститутивни елемент у процесу настанка државе. Без акта признања, држава је проста, неправна чињеница, која нема пуни легитимитет и државотворни капацитет. Према декларативној теорији, признање је формално-политички акт којим се само констатује чињеница постојања неке нове државе. Према овој - фактицистичкој правној теорији, држава постоји и без признања. Ефективно и фактички суверена држава је објективна чињеница, без обзира на то да ли је међународно призната или није.

Постоје два облика признања држава: 1) *de iure* и 2) *de facto*. *De iure* признање се врши преко изричитог формалног акта: међународног уговора, дипломатске ноте, декларације, резолуције међународне организације... *De facto* признање се не врши доношењем експлицитног правно-политичког акта већ ступањем у званичне односе са државом која није формално призната. Признање држава може да буде индивидуално - путем једностраног акта (дипломатске ноте, декларације) и колективно - путем вишестраног акта (на конгресима, конференцијама...).

Неповредивост територијалног интегритета

Полазећи од чињенице да је углавном завршено формирање и признање држава и да се потрошио „леgitимитет“ такозваног историјског и етничког права, на основу којих су оне најчешће стваране, савремено међународно право је установило принцип неповредивости територијалног интегритета, односно принцип неповредивости државних граница (правни извори: Повеља Уједињених нација; Завршни акт Конференције о Европској безбједности и сарадњи, Хелсинки, 1975.

године...). Повеља Уједињених нација прогласила је у члану 2/4, као једно од основних начела, обавезу поштовања територијалног интегритета, коју, као норму когентног права, морају поштовати све државе. Принцип неповредивости територијалног интегритета испољава се у императивном захтјеву за очувањем цјеловитости државне територије, односно у сувереном, субјективном праву независне државе да се ниједан дио њене територије не може отуђити без њеног изричитог добровољног пристанка. Државне границе могу се мијењати само споразумним договарањем супротстављених и заинтересованих страна. Насилно мијењање државних граница је нелегално и сматра се актом агресије. Агресија је међународно кривично дјело, односно противправна насилна акција једне или више држава против територијалног интегритета и суверенитета друге државе, која је предузета да се оспори њено право на опстанак, измијени њен политички и економски систем и отцијепи дио њене територије.

Према општим начелима међународног права, све државе уживају суверену једнакост. Оне имају једнака права и дужности и равноправни су чланови међународне заједнице, без обзира на њихове географске, политичке, економске, социјалне и културне карактеристике. Као међународна правна личност, држава има право на сувереност и независност, право на једнакост, право на поштовање и право на самоодбрану. Све државе су правно једнаке и уживају неотуђива права својствена пуном суверенитету. Територијални интегритет, независност и суверенитет држава су неповредиви.

Међународни правни институт неповредивост територијалног интегритета дјелимично је редукован правом народа на самоопредјељење до отцјепљења. Право народа на самоопредјељење уведено је у међународно право Версајским уговором 1919. године а потврђено у универзалним међународним правним документима као што су: Повеља ОУН (чл.1/2), Међународни пакт о грађанским и политичким правима (1966), Међународни пакт о економским, социјалним и културним правима (1966). Право народа на самоопредјељење нема сецесионистички већ еманципаторски, антиколонијални и антиимперијални карактер јер није установљено ради разбијања независних, демократских држава већ ради ослобађања поробљених народа и колонија од окупације и стране доминације. Право народа на самоопредјељење испољава се у: 1) пра-

ву народа да слободно и самостално одређује свој политички, економски и културни живот; 2) праву на ослобођење од окупације и стране доминације; 3) праву на уједињење с другим народима; 4) праву на отцјепљење и стварање независне државе. Националне мањине не могу остварити право на отцјепљење јер су га припадношћу својој интегралној нацији аутоматски потрошиле стварањем матичне државе. Будући да немају статус конститутивног (државотворног) народа, националне и етничке мањине могу да конзумирају садржаје права на самоопредјељење само у оквиру добијања културне, персоналне и политичко-територијалне аутономије.

Међународно јавно право признаје четири облика легалног мијењања граница, односно стицања државне територије: цесију (уступање), мирну окупацију, те-риторијални прираштај (акцесија) и коимперијум (кондоминијум).

ЦЕСИЈА је добровољно уступање дијела државне територије другој држави, на основу међународног уговора, путем предаје, купопродаје, поклона и споразумне размјене територија (САД су од Француске купиле Лујзијану 1803. а од Русије Аљаску 1867. године; Русија и Јапан су 1875. године размијенили Курилска за Сахалинска острва...).

МИРНА ОКУПАЦИЈА је унилатерална акција стицања државне територије успостављањем суверенитета над областима које не потпадају под власт ниједне државе, уз сагласност и арбитражу међународне заједнице. Мирна окупација је ненасилна анексија, тј. легално припајање територије матичној држави.

ТЕРИТОРИЈАЛНИ ПРИРАШТАЈ је увећавање државне територије услед одређених природних појава (одрони земљишта, стварање делти на ријекама, формирање острва на воденим површинама...) и планских активности (претварање мора у плодно земљиште...).

КОИМПЕРИЈУМ је привремено и заједничко вршење власти двију или више држава над одређеном територијом, на основу међународног уговора, ради рјешавања неког међународног спора (коимперијум Велике Британије и Египта над Суданом од 1899. до 1956. године; кондоминијум САД, СССР, Велике Британије и Француске над Њемачком од 1945. до 1955. године).

Поштовати међународно право

Стварањем савременог међународног права („Повелног права Уједињених нација“) дерогиран је „легитимитет“ историјског и етничког права („природно-државног права“), али није поништена њихова негативна практичка баштина. Наиме, насљеђе „права“ силе, историјског и етничког права није ретроактивно анулирано посебним правним актом, већ је, као остатак претходног међународног правног поретка, дисконтинуитетском легализацијом, колатерално инкорпорирано у структуру савременог међународног права. Одлуке и радње ефектуиране кроз примјену историјског и етничког „права“, које су резултирале насилним проширењем, смањењем, стварањем и нестанком појединих држава, нијесу ретроактивно дерогиране, већ су, као консеквенс пређашњег међународног правног поретка, установљењем универзалног принципа неповредивости територијалног интегритета, ексцепционално санкционисане и структурисане у систем савременог међународног права.

У покушају легитимизације сепаратистичког пројекта „независно Косово“ и панетнички територијализоване албанске државе („Природна Албанија“, „Сједињене албанске државе“), великоалбански интегралисти и њихови евро-амерички политички заштитници из-носе само „аргументе“ такозваног етничког права, које је превазиђено савременим међународним правом („међународно-државним правом“). Етничко право се заснива на етногенетичкој теорији „крви и тла“ и „рационализује“ идејом стварања јединствене државе, интегрализоване у њеним етничким територијама. У савременом међународном правно-политичком саобраћају државно-етничко право се одређује као етноцентристички, великонационални интегрализам, односно као великодржавље. С аспекта савременог међународног легалитета, државно-етничко право је примитивно, неправно „право“ („противправо“), које је, својим етноцидним интервенционизмом, формалистичко-квантитетским, етнодемографским мајоризационизмом и самоизолационистичким, антропобиологистичким детерминизмом, у супротности са мултикултуралношћу и идејно-практичким хабитусом модерног, цивилно-демократског друштва. Захтјев за стварањем панетнички континуиране државе нема легитимитет и легалитет у савременом међународном праву јер усљед неминовних

територијалних спорова нужно узрокује међунационалне сукобе, етничко „чишћење“ и насилно мијењање граница, угрожавајући свјетски мир и опстанак човјечанства. Са становишта савременог међународног легалитета, државно-етничко право је правно и историјски потрошено и не производи позитивне правне посљедице, сем у случају споразумног мијењања граница. Колико државно-етничко право има низак легалитетски капацитет најбоље показује примјер Курда, који су ријетка нациогена структура која нема своју државу, будући да су разасути у неколико нематичних држава. Иако Курди имају етничко-историјско право да своју етнонационалну припадност потврде и индивидуализују кроз стварање сопствене државе, ипак, савремени међународни правни поредак то не допушта, јер би то, због нерјешивог територијалног спора, проузроковало регионални ратни сукоб и насилно мијењање граница.

Историјско право такође нема легалитет јер и оно представља анахронизам супротан савременом међународном праву. Суштина државно-историјског права је у потраживању територија које су некада припадале државној матици, без обзира на актуелну етничку структуру. Иако у случају Косова, Србија има легитимитет државно-историјског права, будући да је оно њена самобитна, примордијална државно-духовна матица, ипак једини начин да га сачува је поштовање легалитета међународног јавног права, односно универзалног и когентног принципа неповредивости територијалног интегритета и државних граница. У вези са Косовом, Србија има легитимитет историјског и међународног права, док се великоалбански сепаратисти ослањају само на „легитимитет“ етничког права, које је, с аспекта савременог међународног легалитета, правно невалидно. У историјском смислу, Косово је дио Србије од 12. вијека, када улази у састав немањићке државе и постаје њена пријестона земља у вријеме владавине краља Милутина (1282-1321). Косову је конститутивна припадност Србији међународно призната вишестраним актом - Лондонским мировним уговором - 30. маја 1913. године, послје побједе над Турском у Првом балканском рату. У склопу новог политичко-територијалног уређења Балкана и рјешавања албанског питања, истим међународним уговором формирана је независна држава Албанија. Да није третирано као инхерентни историјски и правно-политички конституент Србије, Косово би

тада било признато као независна држава или би било додијељено Албанији, што оповргава интегристичку теорију великоалбанског етничког и историјског права.

Косово је неутуђиви дио Србије, па би санкционисање његове нелегалне „независности“ било преседан у савременом међународном правном и политичком поретку, који би имао веома негативне посљедице по свјетски мир и међународне односе јер би легализовао све сепаратистичке покрете и потпуно делегитимизовао и модификовао савремену државно-територијалну архитектонику свијета и темељне принципе међународног права.

КРИТИКА

Радоје СИМИЋ:

Пуџевима научне истине

Драга БОЈОВИЋ:

Усуд српскога језика или

„Језик с маном у имену“

Мирослав РАДОВАНОВИЋ:

Лирска визија светиа

Ђорђе БРУЈИЋ: *Нечийац*

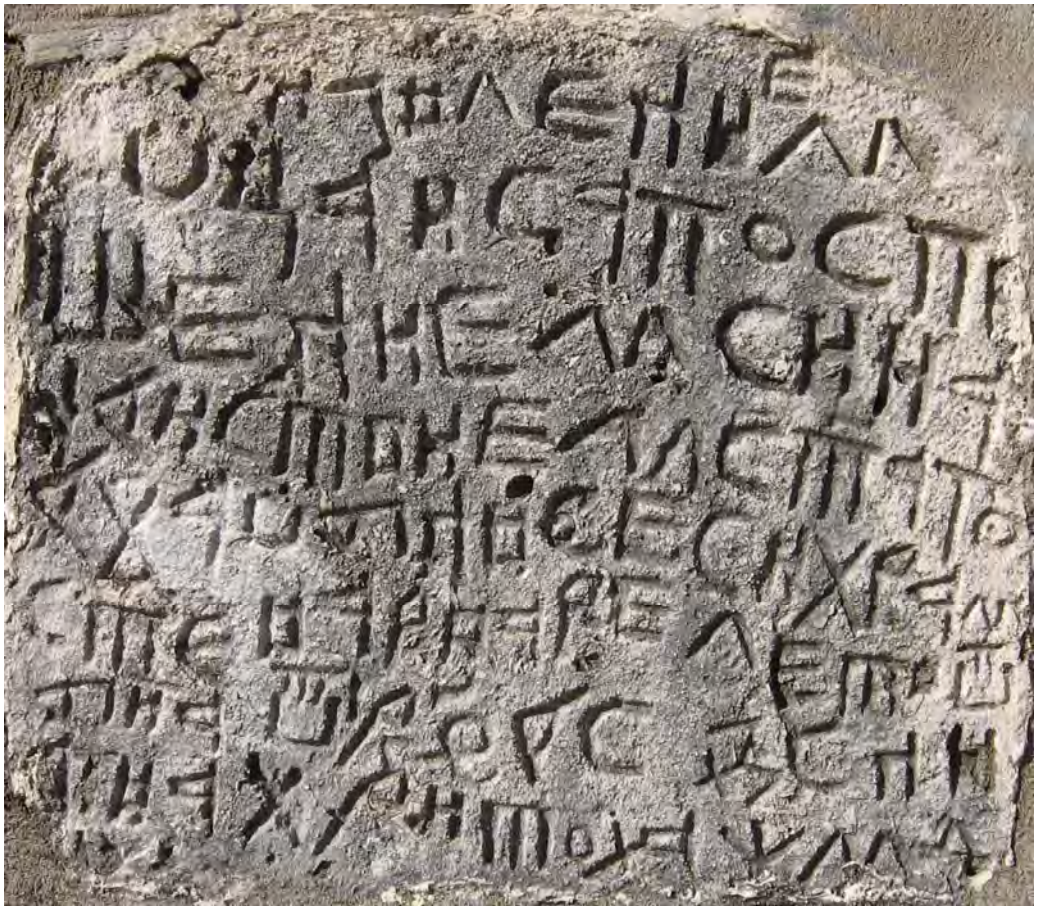
Предраг ЖИВКОВИЋ: *Изазови*

Сања КРСТОНОШИЋ:

Улазак на велика вратиа

Гордана КРЦУНОВИЋ:

Одисеја у киклојској земљи

Радоје СИМИЋ

ПУТЕВИМА НАУЧНЕ ИСТИНЕ

(Јелица Стојановић: *Путевима српској језика и ћирилице*, Матица српска – друштво чланова у Црној Гори, Никшић, 2011)

Књига Јелице СТОЈАНОВИЋ *Путевима српској језика и ћирилице* раздјељена је на следећа поглавља: 1. *Писмо и њравојис српских сјоменика 12. и 13. вијека*, 2. *Српски језик и државно-национални пројекти у 19. и 20. вијеку*, 3. *Конјинуићей, расјросјирање и сјаијус српске ћирилице – кроз вјекове и данас*, 4. *Филолошка мисао Милана Решетара и сјање у филолојји данас*, 5. *Њејошев језик у (кон)јексју (не)времена и временâ (и као њечай њејовој времена)*, 6. *Иденјићей и сјаијус српској језика у Црној Гори (исјоријска ѡрсјекјива и савремено сјање)*, 7. *Српски језик у Црној Гори у ојлегалу лнјвисјике и јолијике*. Уз свако поглавље следи обимна литература, а нека су илустрована и документима, примерима, помоћним текстовима, итд., нека од поглавља представљају већ објављене радове, друга су настала спајањем делова више објављених текстова, трећа су настала на бази предавања на научним скуповима и на универзитетима у земљи и иностранству – док су нека настала управо у припреми ове књиге за штампу, и први пут се објављују у виду у којем су дата.

Др Јелица СТОЈАНОВИЋ добро је позната научној јавности као одличан стручњак, солидан истраживач историје и теорије српског језика и словенских језика, али и као храбар полемичар јавне мисли и неустрашиве речи. Таквом се показала и у књизи коју имамо част читати и оцењивати. У суочењу са чињеницама она се не устеже од критичког осврта чак и на закључке највећих ауторитета у српској и словенској филологији, као и на одлуке политичких инстанци у својој земљи и

иначе, стављајући истину и своје убеђење испред непотребног респекта према величинама и њиховим мишљењима, када ова нису добро утемељена на фактима и њиховој правилној процени. Тематски распон текстова уврштених у књигу креће се у временском распону од првих писаних споменика до савременог стања у српском језику и српској писмености, и около њих.

У првом поглављу аутор се осврће на уврежено схватање о зетској правописној традицији која би била супротстављена рашкој, и аргументовано показује да таква дистинкција није постојала. Чак напротив, најуспелији примери рашког правописног манира заступљени су у рукописима са подручја данашње Црне Горе. Уз то проф. Стојановић указује на јасне знаке временске хијерархије између глагољице и ћирилице на српским просторима, тј. на факат да је ћириличкој писмености претходила глагољичка, коју је временом потисла практичнија и естетски савршенија ћирилица. Пошто је глагољска традиција жива и у неким ћириличким списима, док је у другима нема, сврсисходно је говорити о старијој, глагољичким правописним маниром обележених, и млађих рукописа, у којима се тај манир осећа.

Друго поглавље посвећено је историјским и политичким приликама у 19. веку код народа српскохрватског језичког подручја. Срби су имали своје невоље, и своје разлоге за реформу језика и правописа на почетку новог доба, у борби за национално и културно ослобођење од турске доминације. Вукова реформа је део националног револуционарног покрета, и носи сва обележја тога покрета, пре свега знаке подизања народне масе из ропства и освешћивање као народа и цивилизованог колектива способног да на сопственим темељима гради своју културу и језик те културе. Друкчији разлози постојали су код Хрвата, јер је њихов улазак у историјску арену био условљен стварањем националног идентитета, а то се могло остварити уједињењем провинција које се данас изјашњавају као делови Хрватске. Превазилажење локалне уситњености могло је између осталог уследити језичким уједињењем, тј. одабиром једног од више провинцијских језичких идиома за заједничко гласило културе. Тај је процес текао врло споро са многим недоумицама и неспоразумима. Зато је ослонац на Вукову реформу, па и на српску језичку и националну основицу, био од великог значаја. Јелица СТОЈАНОВИЋ овај скуп

чињеница суверено препознаје и на прави начин интерпретира, увиђајући и неоспоран факат да се слабији радо ослањају на оне који су им од помоћи, али да не држе много до осећаја сопственог дуга према заједничком интересу.

Наравно, постоји у свему и треће страна, аустро-угарски интерес, који се уклињавао у хрватску националну базу, и који је био стална претња српском интересу и српском просперитету. Тај стари интерес огледао се и у језичној политици. Нпр. у Босни и Херцеговини Калајева политика настојала је да оствари национално јединство насупрот националним тежњама Срба и Хрвата. То пројектовано јединство у језику се имало остварити преко јединственога „земаљскога“ језика. То се јединство тежи остварити и у данашњој Босни и Херцеговини по истом моделу, али са тзв. 'босанским' језичким пројектом.

Др Јелица СТОЈАНОВИЋ је велики познавалац историје српског језика и писма. Са тих позиција она у трећем поглављу излаже низ факата који прате развој тога писма кроз векове, и који карактеришу данашње стање његово. Моћна српска средњовековна држава била је добар ослонац за експанзију и усавршавање српске ћирилице, која је доживела и реформу у време Саве Немањића, а и у време деспота Стефана Лазаревића у Ресавској школи, где је унеколико повратила своје везе са осталим словенским ћириличким писмом тога времена, посебно бугарским. Вукова реформа значи нови подстицај развоја ћирилице код Срба у правцу економичног средства српске писмености. Ступањем у културни савез са Хрватима, Срби долазе у ближи додир са латиницом, коју почињу употребљавати паралелно са ћирилицом. Будући да су Хрвати већ били навикли на латиницу, и ћирилицу сматрали туђим културним добром, одбојно су се односили према њој, док су Срби постали двоазбучници, све више и све одлучније запостављајући сопствену ћирилицу на рачун латинице. Сепариране области бивше Југославије, такође и Црна Гора, постају одлучни заступници латиничне писмености, тако да је ћирилица спала на ниво помоћног 'алфабета'. Потребно је учинити много напора да се ово писмо бар у Србији одржи и ојача као средство културе.

Пишући о Милану Решетару, Дубровчанину по пореклу и српском филологу по позиву, др СТОЈАНОВИЋ с поштовањем истиче његово научно поштење, као и кураж у одбрани истине. А истина се тиче Дубровника, његове културне исто-

рије и националног предзнака под којим се нашао после дероманизације и словенске интеграције. Решетар је, наиме, са пуно уверења и непобитних аргумената заступао тезу о источнохерцеговачком говорном идиому у Дубровнику, а о чакавштини као горњем слоју културног утицаја далматинских градова. То значи, како мисли др СТОЈАНОВИЋ, да је Дубровник од почетка словенске језичке владавине у њему – заправо српско језичко подручје.

У поглављу о Његошу као узгред, али сасвим на месту и с пуним правом демантује све остале термине који се тичу језичког наслеђа, истичући значај 'српскословенизама' и 'рускословенизама' у њему. На темељу аутентичне употребе тих елемената у Његошеву језику проф. СТОЈАНОВИЋ недвосмислено утврђује континуитет Његошева песничког језика са српским језичким и националним простором, као што је јасна и дубока утемељеност његове мисли и дела уопште у српској националној традицији. Идеолошка и филозофска срж Његошева дела недвојбено је саздана на темељу српске историјске и културне баштине, чији неотуђиви део и остаје. Инкорпорација српског традиционалног језичког и филозофског наслеђа у дијалекатску базу Његошева завичајног израза, која чини један од ослонаца Његошева стваралаштва, не оставља ни најмањег простора за сумњу да је Његошево црногорско тло заправо тло на којем обитава српство са свим што га чини српством, а истовремено и црногорством, као делом српског националног бића. Та се истина, како је аутор схвата и аргументовано објашњава, не може побити никакавим политичким триковима ни реторичким обртима.

Утврдивши недвосмисленим чињеницама континуитет српске националне и језичке територије у Црној Гори, колегиница Стојановић приступа данашњим приликама и неприликама око српског језика у Црној Гори, доказујући и показујући да расрбљавање језика и посрнулог народа на тој страни – више личи на политички скандал наго на смишљену политичку акцију која би неком добро послужила за притисак на српство да би га, ударцима из разних праваца, обезначио и обеснажио као фактор на Балкану и у Европи. Анализом догађаја и општег стања аутор недвосмислено утврђује да је на делу примитивна кампања чији домети не превазилазе полицијску акцију застрашивања и политичког притиска. Говорити о кул-

турној и језичкој политици у таквим приликама – нити је потребно нити се пристоји.

Квалитет чињеница, сјај њихових интерпретација и вештина вођења текста – чине књигу др Јелице СТОЈАНОВИЋ не само научно прихватљивом студијом, него и текстом лепим за читање, пријатним за размишљање о њему, надасве прихватљивим као скуп мисли о покренутим темама.

Драга БОЈОВИЋ

УСУД СРПСКОГА ЈЕЗИКА ИЛИ „ЈЕЗИК С МАНОМ У ИМЕНУ“

(Милош Ковачевић, Михаило Шћепановић, *Српски језик у вршлоју њолишике*, Издавачки центар Матице српске Друштво чланова у Црној Гори, Никшић 2011, 166 стр.)

Представљање ове књиге не оснива се на анализи њеног садржаја, тј. појединачних радова, него се тиче контекстуалног посматрања.

Ово је књига која указује да је филозофија живота и филозофија науке, те је у том смислу и времена и изванвремена, јер је у вези са динамичним, виталним процесима живота језика, српскога језика, а сам живот игнорисала је ортодоксна наука „статична и аналитична“. У савременом нам добу, у аутистичним срединама, у моди је таква наука, сува и парцијална, далека од „велике ријеке живота“ која, према Бергсону, тече кроз све, па и кроз „тијело човјечанства“. Аутори ове књиге раскриљују науку о српском језику и науку живота језика, истину о њему, научном анализом стварности унутар које је интегрисана људска и језичка егзистенција.

Предуслов томе је суштинско, аутентично знање и образовање (и свјетовно и по образу Божијем), коме је и унутрашње и спољашње обиљежје „јасноћа и разговијетност“ што су највидљивији атрибути ове књиге, који врхуне.

Да не живимо у друштву које је антилиберално, на прво читање, могли бисмо у овом штиву уочити иронију као најдонимантније стилско средство, која лежи у постмодернистичким тендецијама са захтјевом да ће „у либералном друштву интелектуалци бити ироничари“ (Ротри), која се по аутоматизму умањује другим читањем и добија обиљежје сурове реалности и антиироније.

Да смо ироничан однос према антинауци плаћали и плаћамо, конформистички и кабинетски уљуљкани у своје

статичне научне теорије указивала нам је дјелатност Милоша Ковачевића раних деведесетих у Црној Гори који је међу првима реаговао на назови лингвистичко штиво Војислава Никчевића, нашавши се после избјегличке драме у црногорској средини. Нико тада у Црној Гори није узимао за озбиљно то, као тај визионар, а као резултат научне анализе антинаучног штива, поред низа књига, настала је и брошура *Товари лингвистичких несувислостии* ауторā ове књиге, које су као назив постале синоним у озбиљном лингвистичком свијету за ту врсту Никчевићеве дјелатности. Да се није десио такав подухват ангажованог научника интелектуалца данас би србистика у Црној Гори можда имала другачији ток или, у најмању руку, „мање“ би је било.

Људско, животно опредјељење, које је дубоко скопчано са научним, ових аутора очитује се и у Посвети ове књиге. У посвети су набројана имена професора који су у Црној Гори, „због отпора преименовању српског језика (њих двадесет седам) остали без посла 2004“. Ма колико увод у моје скромно представљање књиге звучао апстрактно (то је и карактеристика покушаја интегративног, научног приступа) ово указује да они свој научни позив свједоче и самим животом.

Најчешћа ријеч ове књиге је *кријеријум*, а да би се она с таквом лакоћом употребљавала, потребно је и научно, и стручно покриће. Тешко је наћи данас међу србистима неког ко пише тако лијепим и јасним стилем, да се понекад учини, да тематика није тако озбиљан проблем, а истовремено и зачуђујући, да је у питању рафинирано есејистичко штиво.

Усуд српскога језика има своје коријене у томе што је „у стопедесетогодишњем „ходу“ српскога језика (од Вука) све више долазило до раскорака између његовог имена и његове етно-лингвистичке суштине“, а вратоломије с именом српскога језика у „вртлогу политике“ садржане су у тврдњи основаној на фактографији и обимној литератури: „Данашњи српски језик на плану номинације представља враћено име српском (Вуковском) језику, односно успостављање континуитета са српским и кад се он звао српски и кад се звао српскохрватски. „Језици“ названи хрватски, босански и црногорски, ако су „номинацијска замјена“ српскохрватском, нити су, нити могу ишта друго бити осим преименовани српски. Они, дакле, на неки начин јесу равноправни српскохрватском, јер представљају преименовање српског, али нису нити могу бити равноп-

равни српском јер је српски њима *суіерординиран*, или речено терминима лексичке семантике: српски је њима *хиіероним*.“(72) Али, додала бих, ако посматрамо појаве изван нечувеног језичког инжењеринга, који обезбјеђује могућност немогућег, што су заправо признали и заговорници „црногорског језика“.

Тешко је, исувише тешко, полемисати са неистином, и то тако достојанствено научно како раде ови аутори. Они заправо заблуде и неистине објашњавају с научном критеријалном озбиљношћу, са оном дистанцом која искључује емоцију као непожељан, али не као потпуно ирелевантан критериј, па макар се само радило о емоцији према научној истини, које укључује и уважавање изваннаучне називи аргументације. И то прецизно, стрпљиво и савршеном методологијом. Научно поштење, љубав ка истини и будност који укључују и поштовање оних који су се од науке удаљили, и надасве способност систематичног и прегледног промишљања и писања, свједочи о неистинама на исти онај начин како свједочи истине. На тај начин аутори дају и преглед критеријума, прецизније конструкције критерија:“У недостатку лингвистичких критеријума, статус књижевног језика за „хрватски“, а потом сљедствено за „босански“ и „црногорски језик“ покушавао се издејствовати уз помоћ политичких критеријума, који су, будући научном ригорозношћу неусловљени, кудикамо бројнији од лингвистичких. Изњедрено је чак осам политичких критеријума за одбрану језичке самосвојности тих назовијезика, а то су: 1. *криіеријум самоіпројене іоворника даіііа језика, односно вредновања језика од сііране њеіових іоворника*, 2. *криіеријум ірава свакоіа народа да свој језик назове власііііим именов*, 3) *криіеријум имена језика*, 4) *криіеријум доіовора нелінівісііічких, односно іоліііічких ауііоріііейіа*, 5) *криіеријум усііавноі одређења језика*, 6) *криіеријум іоисііовјеђења іденііііейіа језика са іденііііейіом націје*, 7) *криіеријум кулііурних разлика*, и 8) *криіеријум іосіііјања независне државе*.“(53)

Пошто су у посебним радовима детаљно анализирали сваки од наведених критеријума и показали њихову ирелевантност за одређење идентитета једнога језика, „иако су већину тих критеријума, са начелима лингвистике као науке завађени лингвисти, проглашавали чак и социолингвистичким (доводећи тиме у питање научни статус саме *соціолінівісіііке*“, оно

што је посебно уочљиво у овој књизи јесте највећи праг толеранције према назови аргументу, који иде чак дотле да се и назови критериј анализира као критериј а критериј, по елементарним научним законитостима, у најмању руку мора бити детерминисан. За то је потребно знање, мудрост, љубав и стваралачки ерос и зато је тако доминантна аргументација на истини, обимом много мања од оне друге, у већини текстова. Згодно је да се овдје сви подсетимо ријечи партријарха Павла: Нека вам ријечи буду благе, а аргументи јаки.

Правци свих експеримената, политичких и политикантских, с именом српског језика у овој књизи синтетички бисмо могли представити на више нивоа:

- 1) Радове у овој књизи обједињује сагледавање стања у српском језику у свим срединама (Србији, Босна и Херцеговина, Република Српска, Црна Гора, Хрватска) који је свугдје, зачуђујуће је, изложен деконструкцији, што је снажан противаргумент ватреним заговорницима теза о наводној једнакости државног и језичког идентитета.
- 2) Покушаји деконструкције српског језичког идентитета потичу из многобројних праваца: од лингвиста и нелингвиста, од институција, од медија, уредника, писаца... На који се начин одвија пригушивање историјске истине и истине духа времена у Црној Гори (а слично је и у другим срединама), изразио је наш познати социолог и социолог културе: „Самозвани црногорски лингвисти, забарикадирани државни чиновници, интелектуалци природно-научне провенијенције, придружена техничка интелигенција и ко све још не са позиција голе силе прекрајају један лингвистички језик који је још и друштвено прихваћен. Баш овдје нам добро дође једна Вукова опаска која је добро примјењива на данашњи однос према српском језику: 'Доста пута у друштву луд поквари што паметан начини; а доста пута и паметан онаково што напише што под својим именом не би издао'. [...] Зато то представља право насиље над језиком, неки облик 'менталног' насиља над људским (спо)разумијевањем и над човјековом стваралачком природом“ (Божовић)
- 3) Манипулације с терминима и извртање њихових утврђених садржаја у уџбеничкој и научној литератури (задржавање назива српскохрватски када за то нема никаквих

разлога, брисање херцеговачке одреднице у називу босанскохерцеговачки и источнохерцеговачки, и сл.)

- 4) Конструкције садржане у измишљеним правима по разним основама, иако је, примјера ради, општепознато да је стање са најраспрострањенијим језицима сложено, јер идентитет неких народа није превасходно заснован на историји језика него на држави и њеној историји (нпр. Бразилци говоре португалским, Аустријанци су по језику и култури Њемци, Швајцарци су језиком и културом везани за три матичне нације: Французе, Њемце и Италијане... „Државни“ идентитет, тј. идентитет који се стиче на основу држављанства или припадности конфесији, увијек је секундаран у односу на примарни, језички идентитет. Поготово би то требало бити очигледно у „југословенским“ приликама, гдје се, насупрот приликама у свијету, „језици“ множе.

Ова књига нам још једанпут указује да је стварна велика неправда према српском језику од стране политичке машине-рије и њихових слуга, према измишљеним правима, а не према људским правима, која проистичу из обнове достојанства човјека. Права су старија од државних и политичких творевина и намећу се као моралне законитости и ауторитетом државе, мудро државно-језичком политиком, која нажалост изостаје у скоро свим срединама, а ако нема поштовања људских права, недостаје духовна димензија – поштовање и страхопоштовање, - дужни смо то поменути на овом светом мјесту.

(Изговорено на промоцији, одржаној 1. априла 2011, у крипти Храма Христјовој Васкрсења, Подјорица)

Душан КРЦУНОВИЋ

РИЈЕДАК НАУЧНО-ПОЛЕМИЧКИ ЖАНР

(Милош Ковачевић/ Михаило Шћепановић, *Српски језик у врџлоју њолиџике*, Никшић: Издавачки центар Матице српске – Друштва чланова у Црној Гори 2011)

Научно-истраживачка и издавачка дјелатност Матице српске – Друштва чланова у Црној Гори, даје прве плодове. Готово истовремено када и књига проф. др Јелице Стојановић, *Пуџевима српској језика и ћирилице*, појавио се и свежањ полемичких студија *Српски језик у врџлоју њолиџике*, чији су аутори Милош Ковачевић и Михаило Шћепановић, лингвисти и универзитетски професори са Филолошког факултета у Београду и Крагујевцу. Њихова књига намијењена је широком аудиторијуму, а у њој могу наћи одговоре на своје језичке недоумице и они који су потајно жељели више да знају о српском језику, али нијесу смјели да питају...

Књига *Српски језик у врџлоју њолиџике* спада у риједак научно-полемички жанр. Њени аутори за своју књигу кажу да би било боље да никада није ни написана, јер научне чињенице које заступају одавно спадају у лингвистичку ортодоксију или у оно што слови као *questio facti*. Питање је, онда, и да ли јој је уопште потребан било какав приказ, јер и та неуобичајена ауторска дилема јесте вјеран приказ социо-политичког миљеа у коме живимо, приказ нас самих као заједнице и наше позиције у том миљеу као појединаца.

Најболнија и најбесмисленија етапа „балканизације“ српског језика дошла је и до Црне Горе. „Вртлог политике“ подигао је са црногорског тла облак прашине, и док је једнима утрунио очи, другима је омогућио да политички волунтаризам и децизионизам прокријумчаре под плаштом „социолингвистичких“ критеријума кодификације и идентификације језика, како би српски језик био преименован у „дрногорски језик“.

„Легализација“ постојећег, лингвистички нелегалног стања прихваћена је и у Србији, овога пута из разлога „политичке коректности“. То би били, у најкраћем, неки од мотива да ауторски тандем постави научне и политичке критеријуме именована и преименовања српског језика у полемички контекст лингвистике. У том контексту се сви аргументи за (пре)-именовање језика на основу наведеног „права свакога народа да свој језик назове властитим именом“ или на основу „споразума политичких ауторитета“ или на основу „уставног уређења“ (што су најчешћи аргументи овдашњих порицатеља властитог вуковског језика), редом показују као огољени политички критеријуми, који су науци о језику непознати, за њу неприхватљиви и необавезујући. Другим ријечима, са становишта строгих лингвистичких критеријума идентификације језика, само вуковски језик има свој научно загарантован лингвистички статус и традиционални етнолингвистички назив српски језик, који се подудара са историјским почецима његове стандардизације. Сви каснији називи српског језика, који су изведени из етнонимâ и назива државâ (почев од „српскохрватског“), детерминисани су ненаучним, идеолошко-политичким критеријумима идентификације језика. Дакле, у аутономном полемичком контексту лингвистике, само српски језик има неоспорну и историјски провјерљиву научну ваљаност. Све друго је пристајање на интелектуалну и менталну капитулацију, узмицање науке пред политичким волунтаризмом.

Ковачевићев и Шћепановићев поступак јукстапонирања научних и политичких критеријума покреће озбиљна питања која превазилазе домен лингвистике. Док у подручју лингвистике научни критеријуми идентификације језика показују своју апсолутну супремацију, дотле, ван тог подручја, арбитарни политички критеријуми могу да однесу превагу. Посљедица тога је да „државни разлог“ може да надјача научне и етичке разлоге инхерентне и другим академским дисциплинама. Ако политика омаловажава науку, пријети ли нашем друштву номинализам, произвољност, волунтаризам, релативизам, субјективизам, индивидуализам...? Пријети ли нам банкрот објективног знања и дефицит етичких критеријума? Напокон, како се може избјећи екстремна ситуација коју антиципирају та питања? Читалац који постави наведена питања прелази на други, виши и, могуће, захтјевнији ниво читања књиге *Српски језик у врилоу полиишке*.

На том другом нивоу Ковачевићевих и Шћепановићевих полемика одбрана лингвистичког статуса и имена српског језика доведена је у најтјешњу везу са узорношћу научне културе и кредибилитетом академске јавности. Њихова схоластична и дидактична, теоријски разбистравајућа, помало иронична али акрибична аргументација представља отворени апел академској јавности. У том смислу, њихове тезе опипавају било академске слободе као суштине модерног универзитета и провјеравају дамаре академске солидарности на жили куцавици српског језика, која прожима наше друштвено биће. Наши лингвисти овом књигом усмјеравају рефлекторе на заједничку академску одговорност од које нико ко тек прави или већ има научно-истраживачку каријеру не може наћи прибјежиште у азилу лингвистичког незнања и некомпетентности, а истовремено задржати научни кредибилитет.

Једном ријечју, књига *Српски језик у врилоу њолийи-ке* учвршћује свијест о нашој двострукој одговорности и двострукој привилегији, како научној тако и грађанској. То значи да говорити данас српским језиком у Црној Гори, значи говорити језиком чињеница и бити у складу са самим собом. Истовремено, то не значи да српски језик за једне треба да буде разлог за егзалтирани тријумфализам, а за друге резигнирано мирење са чињеницама већ, прије свега, чињеница која мири Црну Гору.

Само због тога наравоученија ова књига је морала бити написана...

Мирослав РАДОВАНОВИЋ

ЛИРСКА ВИЗИЈА СВЕТА

(Србе Игњатовића, *Пролазна кућа*, Беоштампа, Београд 2011.)

Збирка прича *Пролазна кућа* песника и приповедача Србе Игњатовића је врхунско прозно дело, драгуљ промишљања, плод истинске књижевне зрелости у коме се сјединио песник и приповедач дочаравајући индивидуално и колективно које се недвосмислено прожима. Збирка прича је подељена у поглавља под насловима Судбине, Историје и апокрифи, Случајеви, Сличице, Неповрати, Пролазна кућа које повезује лирски субјекат, искуство приповедача, одабир „малог формата” који је у суштини текст изузетне ерудиције и божанске промисли постмодернистичке кратке приче.

Игњатовићеве приче и кратки записи, под насловом *Пролазна кућа*, су заправо мозаичка и дијалектичка лирска визија света у којој се огледа различитост и шаренило тема и медитација, безброј варијанти и облика који се смањују и преплићу, у којима се пишчева мисао показује и преображава откривајући безбројне лавиринте човекових поступака и усмерења, чудесни антрополошки калеидоскоп различитих слика и нијанси, безбројне сукобе и негације и афирмације прожете дубоком и сталном иронијом и наглашеном дијалектиком смене супротности. Јасно је потцртан и истакнут модерни човек као биће у ћорсокаку, са којим је живот стигао до коначне крајности. Ове приче под насловом *Пролазна кућа* су нека врста филозофске поезије у прози на бази личних искустава и самосазнања властитих егистенцијалних одређења. Психолошка искуства и доживљаји кроз сложену и слојевиту форму кратких прича, предочили су укусе и утиске који су се тран-

споновали у својеврсну апсурдност егзистенције на општем плану:

*„Пре достиа година познавао сам извесној рачуновођу, обичној, породичној човека који је радио у локалној шривинској фирми и ни по чему се није истицао, није заслуживао никакву посебну пажњу - тачније речено, не би је заслуживао да својом физиономијом није неодољиво подсећао на садашњеј америчкој министри одбране. Книговођа се чак и чељао на исти начин и носи наочаре истој облика и величине: мали човек у малом месту, неважан ма коме осим себи и својој породици, лишен било какве свести да би могао да буде двојник светски познате личности”.*¹

Борхесовско-кишовском поетиком Игњатовић је у својим причама применио „приповедачко одузимање као естетску категорију”. Редак дар за сажимање демонстрирао је у причама *Прозазна кућа* следећи Чеховљево мисао да са мање речи више каже. Мера и тачност су основа ове збирке ограничене дешавањима у романескном значењу коју пре свега карактерише рационално сажимање, „намерно ограничење” испуњено пуноћом и оскудицом истовремено. Слажући речи с опрезом, Игњатовић је досегао Чехова, Киша и Бабела и повиновао се самоцензури и прецизности, али ни једног момента не лишавајући се ироније као примарне одлике. У својим записима Игњатовић трага за интегралним изразом нашег доба, а у њему се огледа креативност и сензибилитет:

*Најпре је важио као један од најдаровитијих у чинској генерацији студентској филозофије. Рано је, међутим, подлегао очаравајућој моћи партијске агитације: постао је њен члан, солидно ситуирани службеник идеје”.*²

Својим записима писац субјективизује и поетизује, уводи и обликује нове садржаје. Субјективизацијом и поетизацијом животне грађе прозни текст се појављује као релативна истина, индивидуални доживљај који прераста у специфичан облик интимне исповести. Игњатовићеве лирски записи су у ствари уметникова контемплација сопственог индивидуалног искуства, пут у подсвесне слојеве бића, начин уласка у мистерију. Снагом медитације, осећањем за детаљ, демонстрира се духовна енергија која тежи самоспознаји и комплексном разумевању. Писац често прибегава и интимним поетским сликама и симболима који остварују личну уметничку космогонију али, и колективну неутешну ситуацију:

Повремено, а нарочито лећи ова слика ми се враћа као њега одавно нема, родна кућа је љразна, село најушће-но. У завичају се повремено чини њонеки њеов стих."⁴

Кратке приче Србе Игњатовића су књига са више планова, компонована мозаички. Причалачки предочавајући свет, притајени лирски песник је у прозној форми и лирској рефлексиви испривао безброј исечака из живота подвргавајући их индивидуалној медитацији. врло често је успевао да личну и колективну драму преточи у приповедачки облик, објективизирајући је у наративној слици. Понекад записи попримају чак и облик фељтонистичких скица или филмски искиданих дијалога, снимак гласова што се преламају у приповедачевој свести:

*„Нико нам није љријашељ. С љиме се морамо љомири-ши. Збој љога не љреба бринуши ... Ја сам љаволов адвокати”*⁵

Игњатовићева поетика у себи свесно садржи ризике непрекидних таутологија, обнављање образаца, успостављање веза између властитог текста и већ постојећих сведочанстава, али на један особен и непоновљив поетски начин чудесних осветљења у којима су тако приметне фантастичне и ишчашене измишљотине (посебно приметно у причама о спајалицама). Иронијским поигравањем, фингираним подацима, писац је прерадио, допунио, проширио тему и идеје и дао им ново усмерење.

Пишући кратке лирске есеје у којима властито ја проговара о драматичним сукобима унутар света и личности, о важним и баналним стварима писац је заправо дочарао егзистенцијалну драму, снажан потисак даровитог сензибилитета прожет оштром свешћу о индивидуалној и колективној трагичи која је пригушена и разблажена иронијом, па тако надраста тон сентименталне жалопојке:

„Најпре је изложио оно шито се љодразумева и за љим се на љо више није враћао.

*Овај наук би, љре нејо мислилац забављен а љс љракци-јама, могао да има на уму уздржани љри љоведач”.*⁶

Посебно и почасно место у збирци приповедака заузима идеја о стању тескобе и страха. Оправдање страха, као облика душевне хигијене (тако присутно у Андрићевом делу), Игњатовић проналази у модерној историји наводећи Стаљинове речи, односно „Стаљинову поетику” да је „љубав пролазна, а страх вечит”.⁷ То је објашњење сложене психичке дијалекти-

ке човекових стања у којима се једним средством прождиру све коначности и открива човеково кључно одређење. Приче натопљене митским ситуацијама, симболима и алегоријама одигравају се у модерним временима и према њима је подешена структура и идејно-филозофска мисао:

*„Идеални високи чиновник настјаје када се нађе човек чије се личне склоности пошћуно поклапају са државним интересима”.*⁸

„Амерички сан” који се намеће као највећа тековина Новог светског поретка заправо је провидна лаж једне лихварске империје зла која на најперфиднији и најбескрупулознији начин намеће свету свој модел друштва иза кога се крије неправда, лаж, насиље, злоупотреба и никад остварена демократија. САД су велики узурпатор и хегемон којим влада јудејско-масонска олигархија која је развластила већину којом перфидно манипулише, потчињавајући народе, гушећи националну свест и веру и стварајући некакав глобални свет, односно Нови светски поредак са израженом сатанистичком намером. Овај злочиначки тим убица и монструма, окупљен око НАТО пакта, починио је грозоморни геноцид над српским народом у последњих двадесет година и веома је поучно и добро што велики српски писац Игњатовић у својим кратким причама подсећа наш народ на историју и геноцидну природу америчких планетарних убица:

„Шеснаеситој марта бурне 1968. године амерички војници су оиколили вијетнамско село Соні Ми. Пошћом су ушли у њеја и на познајћ начин, повицима и ударцима, почили да окуљају у трује све ухваћене сћановнике: мушкарце, жене, децу и новорођенчад - како ће касније бишћ наћлашено.

Најуре је по наређењу подофицира труја од чејрдесет до педесет војника ошћочела да се забавља усмрћивањем једној сћаријеј човека на улазу у село. Пошћом је нервозни поручник Кели, дајући лични пример, почео да ћуца у окуљену овећу трују сељака. Уследио је ћрави масакр.

*Људи су заћварани у колибе у које су пошћом убациване бомбе, сачеривани у јарује и засићани мецима. Изненада је неко повикао да треба шћедећи муницију па је хаошћчна паљба обуздана. ћрешло се на појединачно убијање „заробљеника”.*⁹

-
- ¹ - „Пролазна кућа”, стр. 54
² - „Пролазна кућа”, стр. 55
³ - Исто, стр. 72,73
⁴ - „Пролазна кућа”, стр. 130
⁵ - Исто, стр. 81
⁶ - „Пролазна кућа”, стр. 71
⁷ - Исто, стр. 29
⁸ - Исто, стр 8
⁹ - „Пролазна кућа”, стр 82

Ђорђе БРУЈИЋ

НЕЧИТАЧ

О поезији Бећира Вуковића

Шта послуже великих ријечи, ауторитативних судова, раскринканих општих димензија, човјек још може рећи о једном дјелу а да то не буду тек опиљци неисказаног, при том да буде и сувисло, и непатетично, и неимпресионистично?

Ако се говори о поезији, ситуација се додатно компликује, јер како извести говор, ако још уз то желимо да намјерно избјегнемо структурално, формалну разградњу и пребројавање, а да он не буде миметичан и херметичан, у крајњем уопштен и непропустљив. Читати двије пјесме једног аутора и понијети се препознатим суштинским одређењима, ухватити прикривену нит мита, или колективног удеса, на примјер, означити их у завршници крајностима, често је равно путовањима двјема паралелним улицама, у различитим смјеровима, гдје је, на сваком од крајева по једна личност пјесника, различитог од оног другог себе на супротној тачки. Облачак који их тек додирује прах је сопствености, да не кажемо – поетика.

И тако у затвореном кругу, од пјесникове психологије до њене материјализације. Али без обзира на сву терминолошку недореченост, непристојно би било беспоговорно одбацити, или негирати, њихово постојање, правдајући се, опет, неким етаблираним ауторитетом и његовим закључцима, произашлим из посматрања – и пјесника и поезије.

Питање је – чему оволики увод у текст-покушај о једној поезији, оволико уопштених, закључаних, дијелова, који се, ето, нису суштински промијенили од почетка пјесничке писмености.

Одговор је, вјероватно, у покушају да се и у тако компликованој ситуацији, са поприлично неизвјесним исходом, покуша исциједити максимум аутентичности, чија је енергија врло често у спреси са себичношћу, у крајњем – таштином, без

обзира што и у оваквом тумачењу постоји термилошка подударност, која, опет, може да се оправда ауторском слободом или стилском ангажованошћу.

Па да покушамо кренути неким провизорним редом. А гдје има покушаја, има помало и ватре.

Вјероватно би било неумјесно говорити о структури стиха у књизи «Нечитач» Бећира Вуковића, о његовим симболичким и графостилематским експериментима, или графичким дезенима, не осврнувши се, у том заносу, на апсолутно програмске пјесме о пасјим гробљима и јамама, на метаисторијске комплексе средњовјековног, мартиријског, наслеђа, на мит као колективни сан у којем се сасвим рационално препознајемо и након буђења, свјесни да се наслијеђеним обликујемо и да нам оно постаје егзистенција у којој се обнављамо.

Већ је у неколико махова констатовано, можда баш о књизи «Нечитач», да је Вуковић у њој затворен у Црну Гору, да из ње црпи информације, да јој је подређен и да је подређује, а још ако усвојимо да је један од најтамнијих пјесника у оовјековној српској поезији, одлазимо по ко зна који пут у крајност у којој се препознавају само они упечатљиви.

Поузданије је, можда, рећи да су ове пјесме црне онолико колико је црна Црна Гора, људи и вријеме које нам је повјерено.

Издвојено питање – зашто баш о најцрњем црнилу – поприма готово есхатолошке мјере и залази у плохе и исјечке духовног живота генетски предодређене психолошке инерције, а онда и у парадигме једног пола менталитета око чијег су средишта набрани нагони танатоса и носиоци деструкције. Гледајући из те перспективе, Вуковићева поезија је тамна као јод, и још тамнија, јер пјесник не бјежи од сликања пада, од оних наших, и оних других наших јама, и кошчица у јамама.

Отуд, вјероватно, и утисак о Вуковићевом црнилу, јер је он казао оно што смо сви на неки начин знали, али нисмо смјели да кажемо, уплашени, згурени а горди.

На овом мјесту ваља рећи да Вуковић користи мит, али није творац митолошког.

Његова поезија дјелује отржењујуће – прочитани су сви који су избјегли/одбили да читају.

Семантичка двозначност говори о *нечитачу* као о *нейричаоцу*, непоузданом свједоку, и у крајњем – саучеснику. Са друге стране, *нечитач* се претвара у симбол, метафору, а у

крајњем и у алегорију – он постаје термилошка компликација коју поетски рецептори и пјесника и читача апсорбују у складу са тренутком, претварајући карактеристике истурене особности - у доживљај у апсолутном тренутку - у оном часу када се упада у кошмар свеprisутних слика доведених у рељефни поредак, коме они оптимистичнији желе да опипају структуру, очекујући да ће се пред њима отворити, као што се разумијевање понекад отвара, а онда, зачуђени, схватају да су се коцкице преслижиле а ријеч добила нову нужност.

То самопреликавање ријечи у ријеч, кода у себе самог, недалеко је од оног људског генетског записа, донијетог од праплетка до пјесника чија морална супстанца, без огледања у времену, постаје савјест читаоца као апстрактног наследника пјесниковог пјесничког рафинмана и његових етичких ставова о дјелићима људске цјелине.

Констатована дуалност између воље и захтјева, дио је који се не може раздвојити од симбола *нечииач*, без обзира на умноженост значења у умноженим тренуцима.

Ако је слика, у семантичком смислу, рефлекс *с лика*, односно *са лика*, тада не можемо, и не смијемо, пренебрећи њихову латентну, или не, зависност, њихову обострану аутореферентност, оно међупреликавање, никада у потпуности сигурни шта је из чега потекло.

У таквим пјесничким варијацијама, када не постоје поуздане дистинкције између оновременог и прошлог, казаног и интерпретираног, између односа писца према *чииачу*, и писца према *нечииачу*, остварује се Вуковићева поетска путања и намјера да у коначници све остане недоречено.

Или, на крају, *нечииач* је шифра чије се рјешење крије у покајању.

Или *чииачу*?

Предраг ЖИВКОВИЋ

ИЗАЗОВИ

Ратко Р. Божовић, *Изазови културе*, Издавачка књи-
жарница Зорана Стојановића, Сремски Карловци, Нови Сад,
2010)

Сваки покушај строгог дефинисања појма „култура“ који би представљао одгонетање те енигме симболизовао би борбу против вјетрењача, ако не и отварање нове Пандорине кутије, па би се увијек нашли (плашимо се) у семантичкој какофонији, рекло би се „многа изговорених ријечи а мало изражајних мисли“. Ради се о томе да је потребно покушати докучити путеве којима је направљен дубоки културни прелом. Оипљив израз, проналазимо у студији *Изазови културе*, аутора проф. др Ратка Р. Божовића, који „изазовно“ уводи читалачку јавност у лавиринте научног солилоквијума, како културних темата тако и свог плодносног културолошког приповиједања.

Када се у стварности сусретну велике друштвене потребе и даровити људи (а они се међусобно траже и привлаче), а ти даровити људи раде на ледини културних проблема, онда треба очекивати настанак нових, оригиналних духовних творевина. Према томе и проф. Ратко Р. Божовић је био свјестан те потребе, као и тешкоћа стварања нових теорема, зато се и поставља суштинско питање, без обзира да ли пише о културном идентитету, дијалогу култура, игри, слободном времену, ко коме даје „изазов“, он култури или култура њему? Без обзира на то за који се вектор изазова определијелили, који нам се чини најбитнијим за сагледавање изнијетог проблема, остаје чињеница да је само из сагледавања темата могуће закључити да се ради о једној изузетно вриједној научној студији. Тако, да поменемо оно што је битно, у студији ћемо наћи значајан продор културног осјећања аутора, који кроз следеће темате:

Културни идентитет у глобалној интеграцији; Дијалој на разликама култура; Семантички код израза 'други' и 'господин'; Ира: Истинска људска пошреба; Слободно вријеме и ира; Ира или слободно вријеме, слободно вријеме или ира; О слободном времену у слободном времену; Култура као пошреба ослобађања човјека; Човјек између оштрења и стваралачких моћности; Култура туризма; Развој ликовних дјелатности у Никшићу; Модел једној биоскопа и његове публике; Биоскопи у функцији развоја културних пошреба и два лијепа „социолошка приповиједања“ за „Лијепо социолошко приповиједање“ и Бесирзорну стилимајизацију Србије и њених грађана, дугорочно одређује темељну оригиналност интердисциплинарне оријентације.

Дух нашег времена је дух тоталитарног похода, па је сасвим разумљиво што аутор прелудијум књиге почиње тематом културне пастишизације и хибридизације, који на културно-историјској позорници симплификују вриједноснo-онтолошки смисао културних идентитета. Културни идентитет укључује самосвијест појединаца и друштвених групација о свом културно-историјском бићу. Модерно доба доминантно карактеришу два процеса, научно-технолошки развој и глобализација. Ови процеси су тако снажни да својом динамиком, квалитетом, квантитетом, мијењању свијет као ниједна цивилизација у историји. Појам прогреса који се јавља као синкретизам наведених феномена, једна је од централних категорија преко које се разумије култура као људско дјело. Идеја прогреса претпоставља напредак, развитак према бољем, савршењем и квалитетнијем. Али често плаћамо данак, свим оним промјенама које метаморфозом имају обиљежја прогреса, али које ипак преиначавају постојећи ред ствари, вриједносних преференци, не онако како би требало, у правцу кумулативно-квалитетнијих већ у правцу њиховог деградирања. Тако проф. Божовић настоји да испод видљиве и варљиве коре стварности открије нове културне свијетове, за које вјерује да чувају мапу и крију тајну онога што је изгледало као једно и јединствено. „Културна разноврсност, изазовно ће реаговати аутор, је од вајкада била одлика многих друштава. Данас, реални плурализам култура унутар истих друштава перманентно се образлаже, чак намеће од стране других (нарочито великих сила), као предност друштава у којима коегзистирају различите културе. Но, та идеја ипак све мање постаје остварљива и то не само

због међусобно мањег уважавања култура него и због статичности сваке од њих понаособ, поготову у времену цивилизацијски наметнуте вриједности материјализације живљења ” (22).

Право мјесто истине културног идентитета и његово поробљавање од стране тоталитарне свијести доминантних модела глобализације, проф. Ратко Р. Божовић проналази у темељној културно-историјској позицији Балкана у студији Марије Тодорове. Наиме, ради се о негативној предилекцији истог (Балкана) и девалвацији његовог културно-историјског багажа, коме је летимично и идеолошки суђено за сву ону разноликост и повијесни врх вриједносног утемељења културе. Овдје није ријеч толико о дискредитовању вриједности једног културног идентитета и значењу историјских чињеница, него о потпуном мијењању оријентације према историчности уопште.

Ради се о томе да нововјековни ум који није заинтересован за закључке, поређења и знања, своју аналогију проналази у манипулативном апарату који историју претвара у спектакуларну позорницу и настоји колективно режијском поигравању са њом. Неке сугестије и забринуту рафал питања, проф. Ратко Р. Божовић упућује руској ауторци Н.А.Нарочницкој и њеном дијагностификовању источног и западног идентитета, изванредно стилски одјевених у рухо атеизма. Нарочницака ће упозорити, да Европљанин постаје атеиста због егоизма и огрубљености срца. У том солипсистичком атеистичком пледојају, он признаје само себе, тако да не трпи никакве болове. „Рус постаје атеиста из европских побуда: из самилости према земаљском створењу“ (16). Идеологија која инспирише такво духовно престројавање снага, садржана је у тријадној епистемологији: у филозофији номинализма, политичкој економији тржишта као модела свих активности и у домену свјетовне религиозности и десакрализације. Рехабилитовање претходно изнијетог става, аутор студије *Изаови културе* ће закључити ставом да: „Када је у питању досезање моћи (моћи само схваћене у ничеовском смислу, као стваралачког заноса) и могућности човјека у областима културе и цивилизације, онда се с правом може тврдити да је човјек пуком цивилизацијом сведен на рецепирање постојеће понуде“ (18).

Либерални економизам, као доминантни модел глобализације, Прокрустове постеле, по својој природи изналази

начин да испоручи ствари на тржиште, тј. да проскрибује културне потребе, да би затим организовао публицитет па и одушевљење према поступцима псеудосакрализације. Ауторова анализа продорно освјетљава идеолошку бременитост глобализацијских токова.

Од посебног значаја за даље разумијевање културних идентитета је и поглавље посвећено *Дијалоју култура*. Узимајући Балкан као парадигму културних напетости и право мјесто истине својеврсних фундаментализама, проф. Божовић ће маестрално поентирати Веберовом теодицејом смрти, тзв. парадоксом који се јавља када у рату, религија и вјера посвјећују смрт за побједу, са објавом за одбрану. Све се одиграва у знаку жеље и потребе за побједом и потчињавањем другога, остваривањем сопственог идентитета на рачун идентитета противника. „Отуда се, каже аутор, формира општа ксенофобична атмосфера када се, уз глорификацију својих вриједности, поричу све вриједности претходног заједничког живота и међусобних одношења као нечег што је било засновано на погрешној заједници и лажним узајамним интересима“ (31).

Ово питање је до дан данас остало спорно, а његово јасно рјешење и могући одговор је, како се лако уочава али тешко примјењује, у темељној претпоставци да се научи „граматика“ културне разноликости. Отуда ће проистећи и могућност помјерања из до сада калупираног, дисциплинарног механизма балканизације и псеудовриједносног препознавања произашлих из идеолошког врелâ крви и тла. Популистички заноси, као стратегије консолидације истрошене власти, поред пустоши коју собом носе, неминовно сами себе кад – тад сахрањују.

Када је ријеч о културним додирима, акултурационим процесима, онда је битна ствар да процесом интеграције нико не губи свој културни идентитет. А југословенске неприлике више су проистикале из сличности малих разлика, него из изразитих различитости између етничких и професионалних заједница, којима је комунистички поредак пренапрегнутом идеологијом, а касније и западни чувари „златног кавеза демократије“ с убризганом инфузијом иредентистичког порива, наметали свјетовни екуменизам, који је у погодном тренутку експлодирао. Темат *Дијалој на разликама култура* студије проф. Божовића, који одликује профетским приповиједањем, могао би се сконцетрисати на следећој тези: да је дијалог на

разликама култура могућ једино у могућности превазилажења коридора фундаменталне свијести.

У анализи семиотичких поља, аутор резимира историју једне науке и обнавља основне постулате њеног дјелокруга истраживања, како бисмо се јасније из угла селективне перцепције, суочили са семиотичким мимоходима који пред њу поставља захтјев за актуализацијом у облику појмовног уређења. Ово обнављање у његовим *Изазовима културе* није понављање, већ неопходно консолидовање. Наиме, будући да настоји да докаже функционални приступ једног досад нетретираног језичког апарата (израза 'друг' и 'господин') јасно је да једна таква реконструкција у историји језика служи као гест исправности и продубљивања увида у епистемологију семиотичких кодова.

Колико год ријечи 'друг' и 'господин' имају устаљено значење у одређеним временским периодима, то не значи да није било специфичних разлика у оквиру једног те истог временског континуума, као и истовјетног културног контекста.

Овакво рефлектовање семиотичког играказа, претпоставља, у ствари, производњу нових значења и вриједности који су настајали и настају њиховом (зло)употребом. Тако израз 'друг' од свакодневног профанисања може репродукцијом друштвене моћи доживјети своју еманацију вредновања. То ће се манифестовати у југословенском идолопоклонству, у ком је један *друг* постао друг нације, а касније „хиротонисан“ и у оца нације.

„Савремена мода - истаћи ће аутор - зна код необавјештених, без критеријума вриједности, стварати погрешан утицај, па аутоматски модерног (оног који прати моду) проглашавати и господственим...Но, није само ствар у томе да је неко ('рођени') господин, него и те како у препознавању других колико је неко господин“ (51). У једном семантичком коду проф. Божовић је синкретизовао многе особине које су проистичале и одређивале дух једне ауторитарне политичке културе. А праг изазова знатно се повећава ауторовим персифлажом када каже : „Када бисмо нпр. питали многе од доскорашњих другова шта за њих значи термин 'господин' и када га у комуникацији (ословљавању) треба користити а да то има извјесну мјеру, вјероватно бисмо наишли на већи број оних који то не знају на прави начин него на број оних који то добро знају и по томе се адекватно опходе према другима“ (57). Може се

констатовати да се масе у вези значајних и у вези безначајних ствари, олако опредјељују или боље речено усмјеравају према владајућем поретку вриједности.

Још од Платона игра је парала знатижељу многим мислиоцима. Тако и проф. Божовић не остаје равнодушан изазовима праве игре, па у овој студији успјешно детектује радијус кретања овог културолошког феномена. А игра је, констатоваће аутор, остварење слободе, нешто што је изван обичног живота и изван процеса непосредног задовољавања нужде и прохтјева. Доксографски он нас припрема за један опозит који игра данас твори.

У свијету олимпијаца, спортисти све мање жуде за тим да покажу смисао игре, смисао стваралаштва, стваралаштво смисла. Спорт је тиме постао облик индустријске робе тејлоровске израчунљивости која пролази или не пролази у спортско – тржишној конкуренцији. У прилог томе, Умберто Еко модерни спорт чита као неурозу културе. У њему постоји бескрајна патња у посматрању савршене агоније у игри „која се догађа на терену сваке недеље“. Захваљујући реклами спорт је постао свјетска транснационална реалност, сектор акумулације међународног капитала. А кроз спортске производе изводи се одређена идеологија и стил живота. То доприноси да се експлоатисани идентификују са својим тлачитељима.

Премда су феномену слободног времена поклонили пажњу сви значајнији мислиоци, проф. Ратко Р. Божовић је анализом слободног времена у слободном времену с правом искристалисао појам који је у модерној културолошкој литератури на извјестан начин постао генеративан за свеколику структуру друштвених односа. Једноставно речено, ако је слободно вријеме у правом смислу слободно, онда је напросто неразумљиво да оно није испуњено игром, а још потпуније игром стваралаштва. Једно од круцијалних питања савремене културе могло би да гласи: како да се пронађе смисао слободног времена а да оно не би постало мртво вријеме? Могућ одговор лежи у проналажењу нових начина човјековог самопотврђивања, трагање за могућностима ослобађања стваралачких способности свих друштвених слојева. Или како то звучи из пера Еуген Финка: „Ако је, дакле слободно вријеме испуњено игром онда оно није 'празно вријеме', него напротив, представља стваралачко остваривање живота, наиме стваралачко извршавање једне имагинарне производње, која нас као

смислено прегодавање постојања у извесној мјери, поново ослобађа из одлучних ситуација наше животне историје“ (339). Слобода игре или игра слободе, није илузорно надокнађивање и попуњавање празнине слободног времена, него напротив, слобода за не-стварно, а у нестварном растеређени смо свакодневних брига од великих оптерећења дужности па и достојанства. Тако и проф. Божовић не пристаје на друге изазове, сем за великим изазовом игре, игре умјетности и културе уопште.

Потрошачко друштво, показало се неспособним да оствари вриједности неопходне за развитак човјека у слободном времену. Губитак смисла за доколицу не значи ништа друго него осиромашење личности и њену дезинтеграцију. Креативан циклус, човјековог остваривања рада и остваривања доколице, нису антиподи, већ сфере које се међусобно прожимају и комплементирају.

Аутор ће у вриједносном „лову“ на слободно вријеме, констатовати да ако нема слободног времена неће бити ни игре, или ако нема игре непотпуно ће бити слободно вријеме, а самим тим и осиромашење човјекове егзистенције.

Слободним стварањем остварује се на прави начин слободно вријеме, гдје се оно изражава и остварује као доколица. А она (доколица) је, најстваралачкије и најпотпуније слободно вријеме. Или како ће то Себастијан Де Грација истаћи и рачвати ова два феномена људске слободе, ставом да доколица и слободно вријеме живе у два различита свијета, с тим што свако може да има слободно вријеме, али свако не може имати доколицу. А слободно вријеме јесте нешто што је самоизабрано али никако наметнуто. Вријеме стварања или стваралачке игре или самоставралачке праксе је оно вријеме, повијесно вријеме, у којем се самореализује самоставралачка човјекова слобода, пунина егзистенцијалне личности. То је вријеме у ком бивствује човјек као стваралачка личност.

Туризам је са становишта социологије културе вишеструко занимљив феномен, као облик покретљивости, а и као културни догађај. Као друштвени феномен и поливалентна друштвена појава туризам је постао предмет истраживања посебних социологија, па и у књизи проф. Божовића заузима посебно тематско мјесто. Култура туризма је обухватнији појам о туризму а са становишта културе темељнији појам од појма туристичка култура. Модел проблема, културе туризма,

аутор посматра као дилему која се јавља у свакодневној пракси, али и у научном вокабулару. А основна дихотомија је у галиматијасу: културе туризма и туристичке културе. Аутор овај ниво сценарија подиже на вишу инстанцу, тј. на раван акултурационих процеса, гдје долази до међуутицаја и интерференција. Невоља у свему томе јесте то што процеси акултурације поред низа погодности доносе и прегршт проблема. Једнако се може рећи и да секундарно одређујућа обиљежја туризма и њему доследне акултурације, као што су степен полагања права на псеудо културне потребе и других разних феномена који долазе из кухиње масовне и потрошачке културе, бивају преплетени и условљени процватом, једне „индустрије (забаве)“. Зато данашња пустоловна путовања попримају патворени, намјештени, нестварни квалитет, а једнолично искуство причињава се као да је аутентично. Можда је тиме била оправдана одбојност нашег нобеловца Иве Андрића према путовањима, која су нагласиће проф. Ратко Р. Божовић, унапријед изгубљено вријеме, вријеме које окупира оазу стваралачке инвентивности. Туристичке активности не крећу се данас у правцу истинских и есенцијалних вриједности. Модерни туриста типични је изданак путујућег човјечанства. Он је прототип типичног, кичлије, потрошача, малограђанина, сноба, пасивног доколичара и пијаног хедонисте.

За професора Ратка Р. Божовића с правом можемо рећи и не позивајући се на повијесно критички суд културе, да је (бар струком) најрјечитији свједок развоја културе и умјетности на црногорским просторима. Важне компоненте, које можда имају одлучујућу улогу у развоју људских потреба (истинских културних потреба) и у позиционирању једне заједнице на културно историјској мапи су ликовне дјелатности и стваралаштва а посебно, по културном слоју младих али по вриједносном значењу важних биоскопа. У изворној генијалности, којом се неки умјетник објелодањује, аутор показује да надлична стварност унутрашњег свијета заједнице постаје и признаје се управо у свијету његовог стваралачког испољавања. Из свог дугогодишњег позива као културног посленика, аутор је приказао примјену јединствене мисли водиле у оквиру једне осмишљене културне политике према цјелини ангажовања, па је тиме и прокрчио неки једнолинијски прилаз укупној проблематици ревитализације културних институција. Кад би друштво научило да види и чита ове кодове реалности, можда

би било обазривије у својим већином одбојним судовима о умјетности и култури свог времена, јер би увидјело, да рецимо, тешко рвање умјетника с духом времена, није пораз само зато што купци немају смисла за више вриједности, него што је унутрашња стварност овог друштва постала плитка, тако да једва може у себи да носи реликте суштинског заједничког духа. Гдје овог духа нема, умјетников дијалог заниједи.

Из бројних ауторових приказа, неоспорно је да избија задивљујућа колегијалност и филантропија, али и радозналост за савременика, као и полетно занимање за сва актуелна научна збивања. Способност емпатијског уживљавања у недаће и постигнућа других, може се препознати у лијепом социолошком приповиједању за студије двојице познатих представника социолошке мисли, проф. Драгољуба Б. Ђорђевића и др Слободана Вуковића, па сходно томе и ова студија обогаћена је фрагментима њихових дјела. Њихови портрети и стваралаштво најснажније су одуховљени манускриптом проф. Божовића. А мисаона искуства и социолошке драме, коју проживљава и доживљава читалачка и критичка јавност, потврдила су ону максимум да свако бира онакву философију какав је и њен творца, а то је и између корица ове књиге потврђено, плодноним сусретом два 'друга', читаоца и аутора дјела.

Управо са последњом реченицом дат нам је кључ за дубље разумијевање једног од симболичнијих примјера *изазова културе*.

Особиту снагу набујалим токовима стваралачке инвентивности, као и високим фреквенцијама увијек „изазовног“ проф. Ратка Р. Божовића, дају и три временски блиске студије, *Животи културе*, *Социологија и сјорш* и *Природности села*, које су изазвале снажан ехо код научне јавности. А у природи мисли скрива се и питање, као што нас и поучава искуство са *Изазовима културе*, да ли слободно вријеме спонтано – стваралачке игре проф. Божовића можемо сматрати његовим слободним временом у слободном времену ?

Сања КРСТОНОШИЋ (Торонто)

УЛАЗАК НА ВЕЛИКА ВРАТА

(*Стојанка Раденовић-Петковић „Тамо и овде”,
Београд–Торонто, 2011*)

О писцу: Стојанка Раденовић-Петковић рођена је у Нишу, где је завршила Гимназију, док је Филолошки факултет, групу за Енглески језик и књижевност завршила у Београду. Магистрирала је Социологију рада на Факултету политичких наука, такође у Београду. Бавила се проблемима миграције југословенских радника, а посебно очувањем и неговањем матерњег језика и културе југословенске деце у иностранству. Од 1994. године живи и ради у Канади.

Објавила је збирке песама „Песмарица” (1991), „Примењена лирика” (1993), „Разговори” (1994), у издању „Дечјих новости” из Горњег Милановца, „Ратна географија” (1997), и две двојезичне књиге „Језик у језику” (2001), „Виртуелна стварност” (2006) у издању „Доситеја”, такође из Горњег Милановца, и збирку „Перформанс, Поетске белешке са пута по српским земљама 2007”, „Сцена Црњански” из Београда. Заступљена је у часописима и зборницима и у антологијама српских писаца у Србији („Шумадијске метафоре” и „Завештања”, „Сазвежђе”, „Гарави сокак”) и иностранству.

„Ратна географија” је 1998. године проглашена за најбољу збирку песама написану у дијаспори, на Сабору књижевних стваралаца из дијаспоре Србије, а збирка песама „Виртуелна стварност” добила је награду Академије „Иво Андрић” за 2007. годину, која се додељује српским писцима у дијаспори.

Члан је Удружења писаца Србије и Удружења књижевних стваралаца „Десанка Максимовић” од доласка у Канаду. Стојанка подржава разне културолошке програме српских удружења из Торонта својим учешћем у њиховим манифестацијама.

Иако се активно бави превођењем с енглеског, српског и немачког језика, песме на енглеском у двојезичним збиркама нису превод, већ су оригинално писане на енглеском.

Из ове богате биографије, схватамо да песникињу Стојанку Раденовић-Петковић познајемо добро. Говорили смо годинама о њеном стилу у лирици, тежњама и осећањима да ослика вечиту песничку тежњу ка истини и лепоти, упознали смо је кроз бројне песничке књиге, које су одраз душевних превирања и преиспитивања некога ко је силом прилика променио своју средину.

У овим књигама, Стојанка, увек на неки начин сетно говори о расејању, о својој отаџбини, судбинама људи, језику, располућености душе принуђене да физички борави у два света. „Приче из даљине” прозни су првенац ове ауторке, али нису изненађење у њеном стваралаштву, пре бих рекла да су природни наставак њеног рада. Многе од песничких књига пружиле су нам увод у ову причу, оне нам приказују песника који уметнички врхунски распричан осликава реално у потрази за вечним, лирско у прозном. Пролазност која вапи за својим трагом само је једноставније приказана у овој прози, у којој нема нимало лирике.

Чини нам се да је у „Причама из даљине” ауторка хтела да нам што верније пренесе начин живљења људи. Ми видимо многе личности које су већ оформљене и њихове сударе са животом у коме се руше њихови идеали, мењају њихови карактери, који су приморани да преиспитују своје вредности и моралне аспекте и кризе између старог и новог. Ове приче не говоре само о два света, света у коме смо „ми овде и тамо” и другог у коме су само „они тамо”. Ове приче говоре пре свега о људима и судбинама оних који су се одлучили за тамо, или се силом прилика нашли у том другом свету. Ако неку од прича и судбина и нисмо лично доживели, чули смо је од пријатеља или од „наших” у продавници, комшилуку или цркви, и на тај начин је проживели. Ипак, не треба погрешно схватити да је ова књига споменик носталгији. Она не каже, како би многи помислили: „Да, тамо је све лошије од места одакле смо дошли”. Порука није да би се требало вратити или да би требало остати, напосто, књига говори о адаптацији, способности да прихватимо или не прихватимо културу, законе и обичаје другог света. Чак и у земљи попут Канаде, имигрантске колевке, где се слободно може рећи да је већина људи ситуи-

рана баш као и ликови описани у књизи, тешко је пригрлити реалност другачију од оне у којој смо се као личности изградиле. Ауторка зато говори кроз многа уста. На тренутак, налазимо се усред живота две тинејџерке („Усхићење”), једне која је тек стигла у обећану земљу и друге, рођене и одрасле у „страном свету”, али целог живота храњене причама о постојбини породице из Србије. Њихова описана осећања, начин говора, аутентично су и вешто осликани ауторкиним умећем да исприча причу. Сваки пут када прочитамо нови пасус кажемо у себи „Да, тако је, баш тако”. Неки од ликова нису Срби, већ су из Русије („Опера”), Јамајке („Камичци”), али између њих нема суштинске разлике. Разлике су само у људским карактерима и прихватању нове стварности. Зато су све слике реалистичке, не постоји ниједан ауторкин излет у нешто што је онострано. Она своје јунаке добро познаје и граби речима или цео њихов живот или само део из истог. У причи „Јака воља”, на пример, имамо описан скоро читав живот младића Андреје, из црногорске провинције, коме је једини и основни циљ био да постане неко и нешто, да се отисне из средине у којој се осећао закопан. Многи могу да се препознају у тој жељи. Упорност, компромиси, мало среће, учинили су његов пут успешним, али цена је ипак морала да се плати у једном тренутку, и управо се ту прича завршава. Тако је скоро са свима у књизи о којима је ауторка причала у више од неколико слика. Као једно општеживотно сазнање намеће се статистика свих пословица у оној „како радиш, тако ће ти бити”. Они који су желели новац, добили су га по цену тешког рада и на крају празних кућа, они који га нису имали, радили су буквално до смрти да га стекну. Они који су дошли у нади да ће имати бољи живот, нарочито они високообразовани, наишли су само на разочарања. Њихове дипломе биле су безвредни папири, радили су послове за које у њиховој земљи важи да су „нижи”. Сазнање да не постоји нижи посао уколико је поштен, не прима се добро у некоме ко је цео живот напорно радио и учио у својој земљи, ко је одгајан на сасвим другачијим темељима. Зато је јасно да прве генерације морају да буду оне које ће да награбуса. Отац који губи контролу над својим сином, а затим и породицом у причи „Велика врата”, драстичан је пример немогућности адаптације. Нека од његових размишљања управо су оно о чему многе од прича говоре. Он размишља: „Његова сопствена породица га оспорава и подсмева му се.

Зар је доживео да му Ана соли памет и да му се супротставља? Ана, која је имала само средњу школу и лепоту. Ана, која је пре доласка радила само безначајне административне послове. Била је обичан ћата. А он је свуда улазио на велика врата. Или, боље рећи, та врата су се сама отварала пред њим.” У васпитању деце он је строг, онако како смо научили „код нас”, али овде га рођено дете пријављује за шамар и његова судбина постаје црnilо зидова затвора, а затим изолација од друштва и на крају повратак кући „на велика врата” како би с подсмехом рекли његови пријатељи у разговору у кафани.

У расејању свако на неки начин остаје располућен и зато мора да плати цену. У причи „Франшиза”, рецимо, Вера која долази у позним годинама у Канаду покушава да се прилагоди новом свету. Али немогућност тога видимо и у самој једној реченици, када јој деца кажу: „Тетка, ти си сада у Канади. У Торонту. Овде се слави овај Божић. Наравно, теби нико не брани да славиш и свој.” Исто тако многи на крају ипак прихватају наметнуто место у новој земљи, рецимо у причи „Опера”, Наталија, професор музике, пристаје да ради на благајни или као разводница у Опери, само да би била близу музике, и још је и срећна због тога. Парадокси, рекло би се, али једноставно, делови имигрантске реалности.

Сама композиција прича такође је реалистичка, уз незаобилазне сатиричке коментаре приповедача. Имамо оне у неколико слика које се спајају у једну на крају, затим оне које обухватају само поједини интервал нечијег живота, и оне које су скоро цела животна прича, заустављена баш на месту када већ знамо какав ће крај бити. Карактеристично је да многе од прича почињу тренутком у садашњости. Знамо шта ради јунак и где се налази, да би се затим спонтано вратили на то како је до почетка дошло. Главног актера приче видимо у тренутку када је он већ донео одлуку. У једном пасусу ауторка прелети многе године да би у дијалогу или опису дошла до суштине. Као у причи „Разлог”, када наизглед имамо интервал од потпуно тривијалних, свакодневних дијалога брачног пара већ у позним годинама, који опет, само наизглед изненада кулминира разлазом, и то због мачке. Разлога је много, а они дефинитивно нису садржани у поводу за одлуку, који је често тривијалан.

Неке од прича су цртице или слике, као рецимо „Ни близу ни далеко”, која спаја три потпуно различите девојке и

њихове животе тренутком у коме су се све три нашле на истом, у тражењу. Или прича из три слике које се спајају заједничким мотивом камена, као симбола вечности, затим „Прави Индијанац” која обухвата само временски интервал испијања кафе наше девојке Марије и њен сусрет с представником „прве нације”, како Индијанце овде зову, који је пребацује у размишљања о томе шта смо ми учили о Индијанцима и како смо их доживљавали из вестерн филмова. У причи „Кућни љубимци” описан је пензионерски живот нашег човека који спознаје да може своју усамљеност употпунити чувањем кућних љубимаца, што се испоставља као уносан посао. Наравно, о томе не говори својим пријатељима, јер зна да би му се подсмевали. Сјајно је описано како смо способни да направимо изузетке када нам то одговара. Занимљива је и прича „Главна награда”, пре свега због тога што говори о овде популарним телефонским наградама које постоје да би привукле наивне. Све је врло перфидно осмишљено и лепо нашминкано и, иако Петровићи у дубини душе знају да је све превара, ипак желе да верују да су баш они ти којима је припала права награда, онако у потаји, надају се такозваном америчком сну и одлазе на фамозну доделу. Наравно, балон од сапунице пуца веома брзо, остављајући их да трљају очи, с науком за следећи пут.

У двадесет прича, ауторка нам је предочила много судбина. Хтела је пре свега да нам исприча шта и како, није се много задржавала на продубљивању психологије ликова описима, препустила је читаоцу да осети кроз шта су актери морали да прођу у новом свету али и кроз шта пролазе они који остају тамо, попут приче о три жене чији су синови у иностранству, које њихов одлазак проживљавају на различите начине. Ми смо потпуно у свету оних који су остали, а знамо да је њима увек теже, јер проводе време размишљајући о онима који грабе у то ново, у тамо...

Након читања ове књиге, схватимо да смо се мало насмејали, да смо бринули, путовали, проживљавали, понешто научили. Прошли смо много у једном даху а да се нисмо уморили. Мој је утисак да је ауторка баш то и хтела, да нам предочи суштину поезије у непоетском, сна у реалном, вечности у пролазном.

Гордана КРЦУНОВИЋ

ОДИСЕЈА У КИКЛОПСКОЈ ЗЕМЉИ

(Никола Маловић: *Лушајући Бокељ*, Београд: Лагуна 2007)

На „патинираној“ картографији Боке Которске, којом се служи *Лушајући Бокељ* у својој одисејевској пловидби Боком, уцртани су нови и евоцирани стари, заборављени топоними, који се својом симболичком и непрегледном семантичком слојевитошћу опирају сваком покушају да буду обухваћени у једном критичком приказу. Овај критички приказ је настао као резултат свјесног заустављања испред оних топонима испред којих би у овом контроверзном времену требало да се заустави сваки интелектуалац и умјетник свјестан друштвене функције умјетности и властите одговорности у времену. Ти топоними или топоси су, рецимо: језик, традиција, глобализам, постмодерни стил живљења, стари и нови систем вриједности...

У романсирању савремене стварности Боке, Никола Маловић се често служи архетипским, „озбиљно-комичним“ методама у које Бахтин, теоретичар романа, убраја „смјех, псовку и тучу“¹. Ове су методе већ античком човјеку помогле да се ослободи страха од стварности ма колико она била киклопска, да својој стварности слободно приђе, разголити је и сагледа у њеној значењској више-слојевитости, створивши тако могућност за научно истраживање стварности али и за појаву романескног жанра. Смјештајући свог главног јунака, Лутајућег Бокеља, савременог Одисеја у гротло Монтемаурије, киклопске постмодерне земље, Маловић остаје доследан оној изворној, моралној, одисејевској висини задатка која је већ у антици прописана пра-романескном жанру, па и умјетности уопште. За Маловића, задатак умјетности је да буде *со* животу, а не бјекство од живота. Задатак романописца је да свом читаоцу непрекидно досипа *со* на рану, у овом случају *оригиналну морску со*, да би читалац остао будан у животу, а не препуш-

¹ Mihail Bahtin, *O romanu*, Beograd: NOLIT 1989, 456.

тен стихијама лакоће постмодерног стила живљења. Дистанцирајући се од хедонистичке препуштености мору, служећи се научким метафорама својственим бокелском идиому, Маловић, са јунговским сензибилитетом разоткрива семантичке топониме бокелског акваторијума, ихтиологије, малакологије, орнитологије, археологије... који свједоче српско-језички идентитет Боке. Играјући се пластичношћу романескног жанра, која је својствена роману управо зато што роман подражава недовршену савременост, Маловић, кроз призму контроверзне савремености евоцира митове, епове и антиципира будућност. Отиснувши се својим времепловом, радијским медијем у етар, главни јунак романа, новинар Нико, свог читаоца-слушаоца води на дијахронијско одисејевско крстарење Боком Которском. Пишчеве антиципације будућности свијета, засноване на продубљеној анамнестици а мотивисане суновратом традиционалних вриједности у савременој Боки која је само рефлекс истоврсних збивања на свјетској сцени, прожете су апокалиптичким тоном и праћене су песимистичком стрепњом да ће и властите антиципације имати Касандрини судбину.

Наставши у ерупцији „постмодерног империјализма“, који је потресао Боку много више него земљотреси из 1667. и 1979, овај роман, својом још увијек недефинисаном жанровском структуром, има обиљежја и реалистичког романа и постмодернистичких романа као и обиљежја романа тока свијести. Његову композицију чине двадесет четири поглавља која обилују мноштвом прича из нове и старе Боке, зачињене мемоарским елементима. Ипак, оно чиме овај роман дијелом измиче постмодернистичком жанру, и оно због чега он јесте мозаик изграђен од бокелских прича, а не галиматијас прича, састоји се у *класичном*, едукативном и брижном држању романописаца према свом читаоцу. Већ у првим редовима романа, писац читаоцу пружа Аријаднину нит да се не би изгубио у лавиринту многобројних, нових и старих бокелских прича, као што се *џуристички ходочасници*, оријентишући се према постмодерним топонимима често изгубе у лавиринту улица старог града Котора. Реченице које чине Аријаднину нит, или *со* ове књиге, стављене су у уста главном јунаку романа, радијском новинару Нику, и гласе: „Још увијек мислим на српском. Зашто то кажем? Зато што најприје ваља зна-

ти ко говори, онда и што говори.“² Евоцирајући метафору *Одисејеве њловидбе* и повратка завичају, Маловић расвјетљава драматику заборав српског језичког идентитета Бокелја. За овај самозабрав су се дијелом побринули модерни, политички едуковани Лотофази, ангажовани на репрограмирању свијести савременог Бокелја и њеном храњењу новим глобалистичким вриједностима. У умјетности и философији, *Одисејева њловидба* као метафора трагања за истином подразумијева и примјену *Одисејевој лукавствима скривања личној идентитетима* као методе, поступка *ошкривања* истине. Подсјетимо се да Одисеј има два имена. Име Нико је име којим се Одисеј представља Киклопу, Полифему, и оно има два значења у грчком језику. Нико, *Οὐτις* значи у грчком језику и *μῆτις*, лукавство.³ Иза Маловићеве употребе имена Нико скрива се једно семантичко *mētis*, „лукавство“. Име Нико, и у *Луџајућем Бокелју* садржи двозначност, управо зато што није акцентовано. Овдје, име Нико има значење језичке негације идентитета, али оно има и значење надимка, јер у српском језичко-семантичком миљеу, Нико има значење надимка за име Никола. Име Никола (*Νικόλαος*) изведено је из грчке ријечи *νίκη* што значи „побједа“. *Побјега* личног идентитета над семантичко-језичким неидентитетом, остварена чином причешћа главног јунака Ника у цркви Светог Николе, симболички упућује и на то, да се иза имена Нико скрива-открива лице писца. Али и то, да иза овог умјетничког дјела одговорно стоји личност писца, а одговорност умјетника је, и за Бахина, тачка у којој се умјетност и живот сусрећу и прожимају. У историји књижевности и философије *Одисејево лукавство њкривања личној идентитетима* налази своје јасно епистемолошко, методско мјесто у откривању истине, као метод индиректне комуникације. Сократска иронија, или „лукавство духа“, (како је Хегел у *Историји философије* дефинисао) је модус Одисејевог лукавства. Стављајући на лице маску незналице, Сократ демаскира незнавност и софистерину својих суграђана и наводи их на пут само-

² Nikola Malović, *Lutajući Bokelj*, Beograd: Laguna 2007, 9.

³ Види: Žan-Pol [sic! Pjer] Vernan, *Vaseljena, bogovi, ljudi*, Čačak: Gradac 2002, 75, gdje se između ostalog kaže: „Odisej kaže da se zove *Outis*, odnosno *Niko*...Tu ima jedna igra reči, jer ta dva sloga, *ou-tis* mogu biti zamenjena drugim načinom, *mé-tis*. *Oú* i *mé* su u grčkom dva odrična oblika, ali dok *ou-tis* znači niko, *métis* znači lukavstvo.“

сознања и истине. Шекспиров Хамлет облачи маску луде да би демаскирао лудило и моралну дегенерисаност дворског живота својих ближњих. У савременој постмодерној философији *Одисејево лукавство* налази своје мјесто и у Деридиној философској деконструкцији, итд. *Одисејева њловидба* као метафора трагања за истином и личним идентитетом није у колизији чак ни са Јеванђељем Христовим које учи вјернике управо „нихилистичкој самосвијести“ као предуслову за стицање личног идентитета. Маловић се *Одисејевим лукавством* служи као феноменолошком методом демаскирања савремене стварности. Мотивисан проблемом језичког идентитета, он са феноменолошком и литерарном префињеношћу демаскира готово све видове карневализације живота, политичке маске, дневне маске, позоришне маске ритуалне маске... и сам карневал као традиционалну бокелску фешту. Карневал је изгубио своју изворну позитивну функцију о којој и Кант говори у *Критици чистиој ума*. Маска коју у обичном животу стављамо на лице да би прикрили неискреност може корективно дјеловати на људску природу. Маска се за вријеме маскенбалске светковине ставља на лице и да би се демаскирали извјесни деформитети једног друштва и његових представника. Маскирање је овдје онтолошки мотивисано. Оно је потрага за лицем. Позитивно значење маскенбала састоји се у његовом скривајућем откривању лица. Демаскирајући маскенбал, као савремени стил живљења, Маловић открива да се иза политичких, дневних... маски савременог човјека не крије лице, већ Нико, поново маска. У овој савременој маскенбалској схизофренији, неидентитет задобија статус идентитета. Маскенбалске феште у Боки које баштине венецијанску традицију су инструментализоване у сврху туристичке економије. Прикривајући лични идентитет свог јунака именом или маском Нико, Маловић мајсторски, слојевито демаскира профаност постмодерног стила живљења у Боки, који има своје теоријско утемељење у „туризмологији“, како Маловић назива нову бокелску краљицу наука, а која задовољава све тржишне захтјеве „болоњске образовне алхемије“. У новој Боки у којој су у сврху туризмологије извршене радикалне семантичке девастације клатурних споменика, језика и традиције, Нико се осјећа као странац, као Нико. Он се идентификује са својом маском, индиректно разоткривајући да је језички и семантички идентитет Новог Бокелја, Нико. Одбацујући све туризмолшке квази-

семантичке слојеве који су се наталожили на историјским споменицима Боке, и истовремено откривајући њихове оригиналне вишеслојевите културалне димензије, новински списатељ Нико открива својим слушаоцима стару Боку и трага за старим Бокелом. Са наративном сликарском вјештином великих сликарских мајстора, он јарким, реалистичким колоритом изображава њену изворну љепоту. Писац евоцира и прототип старог Бокела кроз лик шјор Рада Неимара. Звекир на вратима шјор Радове старе которске куће који у туристичким картама није заведен као туристичка знаменитост је тачка у којој се сусрећу али не комуницирају два свијета, двије временске димензије, стара и нова Бока. За туристе који у пролазу звекиром ударају у врата, звекир је „бесплатна туристичка атракција“. Они не наслућују свијет који се скрива са друге стране врата. Са друге стране врата, шјор Раде, не осврћући се на ударце звекира, „наставља да великим маказама поткресује баштенске питоспоре, и милује лавандине цвасти прстима...“⁴

Поред ироније као стилизованог и префињеног облика „фолклорног смијеха“ којим се Сократ тако вјешто служио, а касније и романтичари, Маловић се много чешће служи сатиром, гротеском, пародијом и псовком. Гротеска је његово духовно лукавство којим он демаскира гротескну стварност. Истовремено, он посеже за Енди Ворхоловом техником сликања и колоритом, за постмодерним вокабуларом, синтагмама на енглеском језику, језику глобализма, управо зато што својим литерарним сензибилитетом стварност перципира као постмодерну психоделичну реинкарнацију паганских митова. Парадокс политике глобализма, која под плаштом интеграције свијета, свијет дезинтегрише, денационализује, деморализује и човјека деперсонализује, рефлектовао се у Боки и Црној Гори у форми политичких, националних и идеолошких подјела и престојавања. Ова постмодерна схизофрена револуција је у Боки и Црној Гори произвела егзистенцијалну кризу стварности и кризу личног идентитета. Литерарном, психолошком оку Маловића, стварност је гротескна, фантастична, карневалска, нестварна, инсценирана, а њени главни судионици су људи химере који се клањају постмодерним бахатим паганским боговима. Његовој пародији не измиче ниједан аспект глобалистичких трендова, као што су: хуманитарне НАТО интер-

⁴ *Lutajuci Bokelj*, 69.

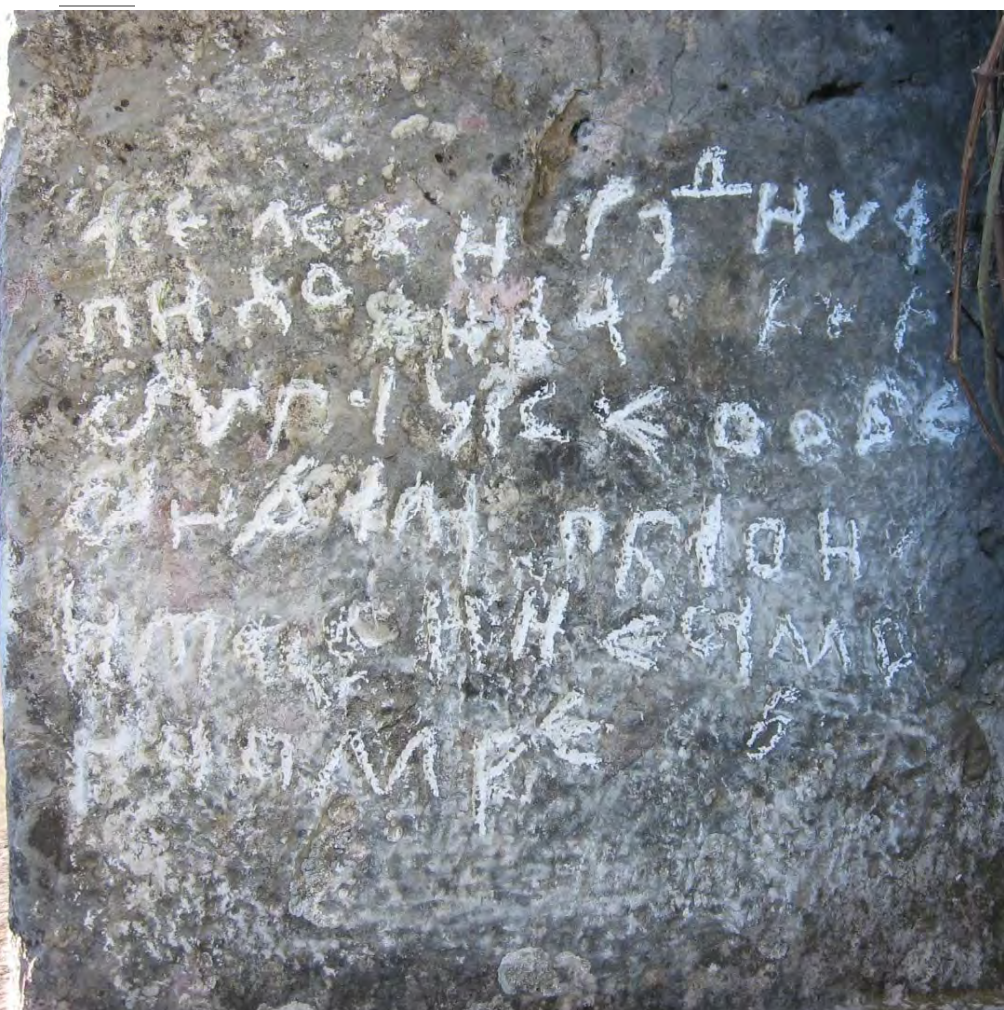
венције, људска права, дјечја права, феминистичка права, постмодерни отпад потрошачке кока-кола културе, постмодерни књижевни перформанси у Будви...

Радијски списатељ Нико, у својој ауторској емисији *Лушајући Бокељ*, преузима улогу радијског спаситеља. „Злоупотребљавајући“ моћ медија, он својим слушаоцима открива стару Боку. За разлику од Сократа који у разговору, суочен лицем у лице са својим саговорником, одмах добија повратну информацију од њега, Нико своју информацију може да пошаље етром великом броју слушалаца али никада није сигуран да ли води монолог. Његова емисија ипак задобија публицитет у Боки. Али туризмологија, има рјешење и за такве случајеве. Она је развила софистицирану технику нихилизовања свих вриједности претварајући их у туристичке сувенире и туристичке атракције. Тако је и Никова емисија *Лушајући Бокељ* уврштена у мапу туристичких атракција. Туризмолози су се досјетили како да чак и Море претворе у сувенир, „јер кап мора је море“, продајући у сувенирници которског Поморског Музеја као „официјелни ентитетски сувенир“, флаширану морску воду са етикетом на којој пише: *Оригиналана Морска Вога*.

Никово откривање Боке слушаоцима, преплиће се са његовим личним путошћима самооткривања, самоспознања, на којем он од паганина постаје хришћанин. Из његовог скорог посрнућа у баханалије велико-суботње маскенбалске психоделије, појачане психо-активним супстанцама, извлачи га халуцинација. Указање шјор Рада Неимара, старог Бокеља, (у двадесет четвртог поглављу), му помаже да се отргне из постмодерних маскенбалских blasfemiја и на дан Успења Пресвете Богородице пронађе своју Итаку. Маловићевим християнизовањем Одисејевог пута, Лутајући Бокељ постаје *homo viator*, човјек који трага за својим хришћанским идентитетом. Његова Итака постаје црква Христова, а будућност оријентир. Али и послје Итаке, Ника очекује путошћу. Као што Одисеја у Итаки очекују још многи путеви и странпутице, тако и Лутајућег Бокеља очекују многе странпутице у Монтемаурији. Крај романа одише песимистичким расположењем о чему симболички говори сам распоред посљедњих сцена. Предзадња сцена у роману је сцена Никовог причешћа, а у задњој сцени туризмологија говори посљедњу ријеч, претварајући Лутајућег Бокеља у туристичку атракцију. Актери двије

последње сцене постају заправо ликови или судионици једне нове, савремене српске трагедије, са неизвјесним епилогом.

Бити сапутник Лутајућег Бокелџа значи упознати Боку и кроз Боку свјетске културе, а при томе се служећи старом картографијом и оријентишући се према наутичким метафорама, јер изван метафоре и језика, поручује Маловић, свијет је празнина а човјек Нико.

ИСТРАЖИВАЊА

ИСТРАЖИВАЊА

Горан Ж. КОМАР:
Стари ћирилични најписи
(од Враћеновића до новских села)

Напис Бојдана Хаџељевића
119 година након Трухелке
и један необјављени напис из Добра

Горан Ж. КОМАР

СТАРИ ЋИРИЛИЧНИ НАТПИСИ (ОД ВРАЋЕНОВИЋА ДО НОВСКИХ СЕЛА)

Током опсежних теренских истраживања на подручју источне Херцеговине, почевши од 2004. године, било је неопходно ући и на подручја данашње Црне Горе, јер она, у етничком и културолошком погледу, представљају нераскидиву цјелину са свим подручјима Старе Херцеговине. У овим предјелима, као уосталом у читавој Старој Херцеговини, лежи јако велики број средњевјековних гробних споменика – стећака. Овом приликом пружио бих неколико старих ћириличних натписа уклесаних на крстовима и стећцима у селима Враћеновићи, Броћанац и Велимље (општина Никшић) и Мокрине (општина Херцег-Нови). Такође један натпис из села Горњи Морињ које данас припада општини Котор. Морињ је у цјелости у 17. и 18. вијеку припадао приморској епархији владика Саватија и Стефана Љубибратића.

Натпис бр. 1 је највјероватније најстарији међу обрађиваним. Уклесан је на стећку који лежи усамљен, западно од порте (1,90 /W/ x 2,5 м /S/). Натпис је смјештен у југозапаном углу стећка – масивне плоче. Он носи поруку о лицу које је овдје сахрањено и које са сигурношћу читам као „Прибил Петковић“. Натписно поље је изразито неправилног облика и уз десну ивицу натписа је интензивном корозијом формиран дубоки коси ров (NW-SE) веома разрованог дна. У њему се мјестимично уочавају дјелови слова. Познато је да Петковића нема у Броћанцу Јаничића и овакво се презиме не памти. Но, сходно обичају оног времена да се формирају патронимикони, могуће је да је овдје у питању син Петка. Ипак, у случајевима када се у околним мјестима стабилно налазе презимена пронађена на споменицима средњега вијека, није згорег указати на њихова древна пребивалишта. Може се рећи да су Петковићи старо становништво Требиња, да се везују уз Горицу и да се уповавају код Ђурђевог цркве. Такође, Петковића има у Ђеновићима код Херцег-Новог гдје су били капетани и православни

свештеници, а упожавали се код старе цркве Св. Стефана у Ђеновићима (Ђенојевићима). Црква у Броћанцу је новије градње, посвећена Св. Јеванђелисту Луки, а саградили су је Јаничићи 1920. године. Иконостас је начињен следеће године. Са ктиторског натписа на црквици читамо: „У ИМЕ БОГА ХРАМ СВ. АПОСТОЛУ И ЕВАНГ. ЛУКИ ПОДИГОШЕ БРАСТВО ЈАНИЧИЋИ. У БРОЋАНЦУ 1920.“ У порти, западно од црквице лежи некропола стећака подигнута на гробној гомили.

У Почековићима, на путу ка Враћеновићима, подигнута је црква Св. Игњатија Богоносца. Натпис на цркви казује: „ХРАМ СТ: ОЦА ИГЊАТИЈА БОГОНОСЦА. ПРЕНИЈЕСМО СТАРУ ЦРКВУ И ОГРАДИСМО НАНОВО .1897.“ У доцима југоисточно од цркве, уз цесту, лежи неколико некропола стећака, махом типа плоча, на којима нисам уочио натписе, мада је барем једна од ових некропола заправо помјерена и оштећена градњом пута.

У селу Враћеновићи у старини је саграђена црква Св. Ђорђа. Предање казује да је црква првобитно била подигнута под „валом“ стијене, са стране села, а касније на самој стијени са које се пружа изузетан поглед на Билећко језеро. У подножју, западније, лежи село Коравлица које је значајно за историју цркве и села Враћеновићи и Пилатовци. Наиме, каже се да је у гробљу цркве Св. Ђорђа жив, од Турака, у један шкрип, закопан кнез Пилат. Његово село било је оближња Коравлица, или тачније, засеок Бан код Бан воде. По њему би село Пилатовци добило име. Његов би син, према предању, био Комнен. У гробљу се уповавају Комненићи (свештеничка кућа), Папићи, Вуковићи, Перућице, Шекарићи и, раније, Комари. Ближе Враћеновићима постоји некропола стећака.

Натпис бр. 2 уклесан је на великом крсту величине 1,48 x 076 м. Он је подигнут западно од цркве на вишем земљишту. Мало иза крста, казују мјештани, лажи шкрип у којем је закопан кнез Пилат због одбијања „кнежевства“ под Турцима. Натпис на крсту, чији ћу садржај дати уз цртеж, могао би се оквирно датирати у 15. вијек и касније.

Црква Св. Великомученице Варваре у селу Мокрине код Новог чува два ктиторска натписа, од којих ћу овдје пружити онај комплетно сачуван, узидан у јужни зид црквене куће. Натпис (бр. 3) је датиран на оба начина. Настао је 1749. године и говори о обнови цркве Св. Варваре која је парохијална у овом селу.

У селу Петровићи од давнина стоји црква Св. Архангела Михаила са фрескописом из почетка 17. вијека. Натпис бр. 4 уклесан је на крсту величине 1,53 x 0,93 м. Налази се близу апсиде цркве, источно. Он обавјештава да је под крстом 1751. године сахрањен Симо. Оштећења која су временом настала чине веома тешким читање имена оца, а ја се нисам усудио на чишћење натписа.

У гробљу исте цркве лежи натпис бр. 5 уклесан на крсту величине 1,18 x 0,72 м. Овај крст се налази југоисточно од цркве и казује да је под њим 1756. године сахрањен Ђетко.

Натпис бр. 6 лежи уз јужни зид цркве Св. Апостола Томе у Горњем Морињу. Прва три реда натписа на тањој плочи невеликих димензија су читљиви, а преостали редови су готово посве избрисани. Утисак је да је натпис урезиван јако плитко, те да је домаћи кречњак био јако подложен корозији. И дио натписа који сам прочитао је једва видљив. Одређену дилему сам имао у погледу могућности да у првом реду стоји „И СИ ГРОБН(И)ЦА ЛУЧИЋЕМ“, а не „И СИ ГРОБ ИВА ЛУЧИЋЕМ.“ Ипак, колико се год, у више наврата трудио, нисам успио уочити трагове слова „И“ на крају првог реда и „Ц“ на почетку другог реда. Лучићи су старо становништво Боке, а у Морињу и Суторини свештеници од давнина. Има их и у Кутима и Грбљу.

Натпис бр. 7 уклесан је на малом крсту који је вјероватно пренијет са косјеревском манастирском црквом Рождества Богородице. Натпис је компликован, али носи поруку о почишем калуђеру хаџи Дионисију (Кукавићу). Подигнут је 1844. године.

Манастир, као што је познато, чува печат из 13. вијека (±СФџИ 6768=1260), и као велику реликвије: стопало Св. Апостола Луке, папуче и честице моштију Св. Арсенија Сремца, прст руке неког светитеља, једно ребро и ситније честице, као и честице моштију румунског светитеља.

И ови ћирилични натписи никшићке и новске околине очигледно говоре о потпуном древном јединству и етничко - културолошкој цјеловитости простора Старе Херцеговине којему су оба града припадала. Масивно присуство стећака, међу којима су најсачуванији, са декоративним елементима, они у порти цркве на Броћанцу, говори да је овај предио нишкићке општине изразити и очигледни наставак културолошког обрасца васцијеле Херцеговине у његовом најтврдокорнијем и

најупечатљивијем средњевјековном стратуму. Стари крстови са натписима простиру се диљем источне Херцеговине. Чувајући старо ћирилично писмо, узносе се од средњег вијека до друге половине 18. вијека. Некрополе стећака леже и у Никшићу и у Новом (црква Св. Јована на Лоберу – најочуванија, црква Св. Никола у Малти) показујући нераскидивост историјских веза два града са простором Старе Херцеговине.

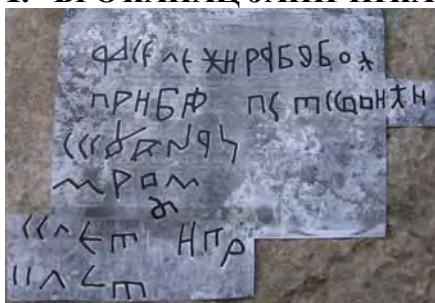
Стећци се обично вежу за гробне (обредне) гомиле. Очигледно је да скупа са некрополама стећака, које леже у портама и ван порти, чине огранско јединство. Стећци, такође, каткад, добијају надглавне крстове, какав је случај са стећком крај цркве у селу Велимље. Има случајева да јако велики број стећака добија оваква обиљежја која су често раскошније и доста прецизне израде (Црква Пресвете Богородице у Турментима – Зупци). Велики усамљени крстови очигледно представљају једну развојну фазу на дугачкој линији различитих типова гробних споменика на путу ка коначном „осамостаљивању“ крста. Најприје, утисак је, прављени су велики крстови као надглавни биљези са и без ћириличних натписа, постављени на гробне конструкције правоугаоне основе (Враћеновићи, Трновица код Планае). С временом, улазећи у 19. вијек, крст се смањује. Можда је корисно указати и на гробне конструкције правоуганог облика крај некропола стећака (Враћеновићи), па и случајеве да је стећак усамљен међу оваквим биљезима (некропола западно од Трновица).

Посебан значај имају ктиторски натписи на црквама у Вилусима (Св. Матеј), Велимљу (Св. Георгије), Балосаве (Св. Петар Цетињски) и Грахову (Св. Никола, Св. Ђорђе) који припадају 19. и 20. вијеку. У свим овим селима су присутни стећци.

Може се, на крају, рећи да се старија српска православна гробља у подручју које је овдје помињано, али и свугдје у Херцеговини и Црној Гори, налазе у веома лошем стању, угрожена савременом градњом веома ружних мермерних гробница. Са раскопавањем старих гробница, уклањањем стећака и старих крстова, губи се и кида чврста нит која нас, као народ, веже са средњим вијеком. Од највећег националног интереса је очување старих српских гробља и у том правцу је за похвалу примјер гробља у Враћеновићима које је одлуком црквеног одбора заштићено од нарушавања. Вјерујем да Српска Православна Црква може дјелотворно прићи заштити ста-

рих гробља путем својих црквених одбора и општина. Свакако, може се пуно постићи поучавањем и показивањем старих натписа који су изреда исписани ћириличним писмом – универзалним писмом старог Балкана. Требињска, никшићка и новска општина, као граничне, имају озбиљног разлога да приђу стварању програма очувања средњевјековног споменичког наслеђа које им је заједничко. Неки од најстаријих споменика са ћириличним натписима леже управо на тлу требињске општине коју са никшићком и новском везује њихово житељство које се кроз историју развијало и кретало са једног заједничког огњишта.

1. БРОЋАНАЦ ЈАНИЧИЋА

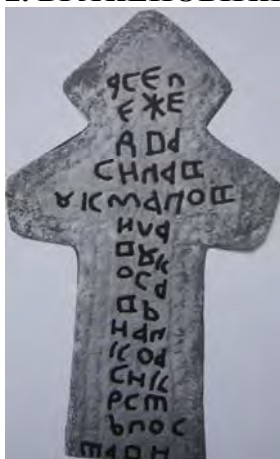

АБСЕ ЛЕЖИ РАБЪ БОЖ(И)
 ПРИБИЛЪ ПЕТКОВИЋ Н(А)
 (С КУЋНАМ ?) ...
 МРОМ ...
 У ...
 КЛЕТ И ПР(О)
 КЛЕТ ...

Натпис на усамљеном стећку ван порте цркве
 У Броћанцу Јаничића (западно)

*ОВДЈЕ ЛЕЖИ РАБ БОЖИ ПРИБИЛ ПЕТКОВИЋ НА
 УКЛЕТ И ПРОКЛЕТ ...*

2. ВРАЂЕНОВИЋИ

АСЕ Л
 ЕЖЕ
 ДВА
 СИНА В
 УКМАНОВ
 ИЧА
 ВУК
 ОСАВЪ
 (И) ЈАН
 КО А
 СИ К
 РСТ
 ЂПОС
 ТАВИ

Крст код цркве Св. Ђорђа у Враћеновићима
Западна страна крста

3. ВРАЋЕНОВИЋИ

МА
ТИ I
МЪ
СТ
АНАЧА
Б(О)Г ДА (Ј)Е
ПРОС
ТИ

Крст код цркве Св. Ђорђе - Враћеновићи
Источна страна крста

*ОВДЈЕ ЛЕЖЕ ДВА СИНА ВУКМАНОВИЋА
ВУКОСАВ И ЈАНКО, А ОВАЈ КРСТ ПОСТАВИ
МАТИ ИМ СТАНАЧА, БОГ ДА ЈЕ ПРОСТИ.*

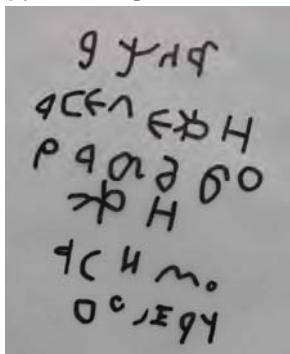
4. МОКРИНЕ

ИЗВОЉЕНИЈЕМ
ОЦА И СА ПОСПЈЕ
ШЕНИЈЕМ СИНА
И ДИСТВИЈЕМ С(ВЕ)ТАГО
Д(У)ХА ОБН(О)В(И) СЕ СИ
ХРАМ
С(ВЕ)ТЕ ВАРВАРЕ ЉЕТО ОТ
(СТ)В(О)РЕН(И)ЈА) 7258 ОТ
Р(О)ЖД(Е)С
Т(В)И(ЈА) ХИ(С)ТОВА (17)49

Црква Св. Варваре – Мокрине код Херцег-Новог
Јужни зид црквене куће (1749)

*ИЗВОЉЕНИЈЕМ ОЦА И ПОСПЈЕШЕЊЕМ
СИНА И ДЕЈСТВОМ СВЕТОГ ДУХА ОБНОВИ
СЕ ОВАЈ ХРАМ СВЕТЕ ВАРВАРЕ ЉЕТО ОД
СТВОРЕЊА (СВИЈЕТА) 7258. ОД РОЂЕЊА
ХРИСТОВА 1749.*

5. ПЕТРОВИЋИ

1751

АСЕ ЛЕЖИ

РАБЪ БО

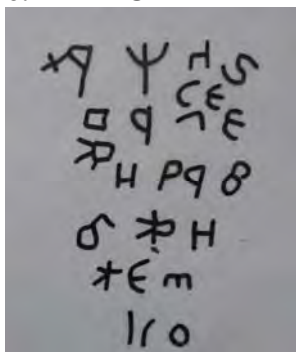
ЖИ

А СИМО

Натпис на крсту код цркве Св. Арх. Михаила у Петровићима – источна страна крста

.....

1751 ОВДЈЕ ЛЕЖИ РАБ БОЖИА СИМО

6. ПЕТРОВИЋИ

1756

ВАСЕ ЛЕ

ЖИ РАБ

Б(О)ЖИ

ЋЕТ

КО

Натпис на крсту код цркве Св. Арх. Михаила у Петровићима – источна страна крста

ОВДЈЕ ЛЕЖИ РАБ БОЖИЈИ ЋЕТКО

7. ГОРЊИ МОРИЊ

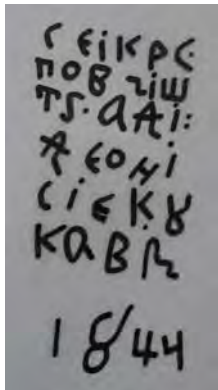
И СИ ГРОБ И

ВА ЛУЧИЋЕМ

ЕМ

Натпис уз јужни зид цркве Св. Аπος. Томе - Горњи Морињ
ОБО ЈЕ ГРОБ ИВА ЛУЧИЋЕМ

8. ПЕТРОВИЋИ

С Е И К Р С

П О В Ч И Ш

Т Ъ . А Д І:

Д Е О Н И

С И Е К У

К А В И Ч

1844

Натпис на крсту код цркве Св. Арх. Михаила у Петровићима – источна страна крста

*ОВО ЈЕ КРСТ ПОЧИВШЕГ АЦИ
ДИОНИСИЈЕ КУКАВИЋА 1844*

ГЛАВНА ЛИТЕРАТУРА:

Љуба Стојановић, *Сѣтари српски записи и најписи*, књ. 1-6, САНУ, Београд 1982-1988.

Саво Накићеновић, *Бока*, СКА, Београд, 1913.

Гордана Томовић, *Морфологија ћириличних најписа на Балкану*, Београд, 1974.

Špiro Milinović, *Podaci o istoriji Morinja i okolnih sela, Morinj*, 1974.

Goran Komar, *Dva ćirilska natpisa iz XVIII vijeka sa teritorije Herceg-Novog*, Muzejske sveske 3, Zavičajni muzej Herceg-Novi, 1998, 38-41.

Горан Комар, *Ћирилични најписи из околине Херцеџ-Нової*, Muzejske sveske 4/5, Zavičajni muzej Herceg-Novi, 2000, 71-75.

Горан Комар, *Црква Рождество Св. Јована Крстићшеља на Лоберу (Сушорина, Херцеџ-Нови)*, Херцеџ-Нови, 2002, прилози VIII, IX.

Горан Комар, *Мишрополији Саватије и Стефан Љубибратићи и њихова доба. Приморска епископија и мишрополија (1653-1762)*, Херцеџ-Нови, 2009.

Горан Ж. КОМАР

НАТПИС БОГДАНА ХАТЕЉЕВИЋА 119 ГОДИНА НАКОН ТРУХЕЛКЕ И ЈЕДАН НЕОБЈАВЉЕНИ НАТПИС ИЗ ДАБРА

Прије 119. година истраживач из Земаљског музеја у Сарајеву и знаменитог дубровачког архива Ћиро Трухелка, објавио је натпис са стећка у Дабарском пољу¹. Од тога времена, до 2005. године, када су се појавиле последње нама знане књиге које се баве историјским ходом Дабра, или дотичу овај натпис, сви истраживачи понављали су читање г. Трухелке. Повод за поновно објављивање овог натписа, или тачније, његово читање, је једна могућа погрешка и низ мањих, које је учинио г. Трухелка и Марко Вего, а затим, понављање оваког читања од стране свих истраживача до 2005. године.

Дабарско поље, средишњи дио средњевјековне жупе Дабар, простире се између мањег Фатничког поља на истоку, и засеока До у близини Стоца, на западу².

Стећак са натписом Богдана Хатељевића, који се у научној литератури проглашава оснивачем села Хатељи у Дабру, лежи у некрополи села Милавићи (Црквина) која је са 352 срећка друга по броју стећака у Херцеговини. Стећак је типа сандука и лежи крај једног истовјетног, што знатно отежава снимање натписа. Ћирилични натпис је урезан на све четири стране стећка, а започиње на западној страни. Затим натпис тече кружно, с лијева на десно. Оштећења стећка уоче-

1 Ћ. Трухелка, Стари херцеговачки натписи, Гласник Земаљског музеја, Сарајево, 1892, 115, 116.

2 Границе Дабра детаљно доноси: Радмило Пекић, Жупа Дабар у средњем вијеку, Билећа 2005, 15; Ђуро Тошић, Средњовјековна хумска жупа Дабар, Београд, 2005, 9 – 11. Ова двојица истраживача се не баве посебно културним и историјским остацима средњевјековног Дабра, већ сликају укупне историјске прилике.

на су на југоисточном углу, у нивоу првог реда натписа и веће оштећење на сјевероисточном углу, такође при врху.

Натпис је прочитан од стране М. Вега и Ђ. Трухелке на следећи начин: „*А се лежи Б(о)јдан Хаџељевић (Р)адича воеводе слуја. У добри час родих се у Д(а)брје, у дружини љрава чинећ и умрјех і(осіо)г(и)ну вјерно служећ. А сај билеі синове мои љосіјавише.*“ Са незнатним разликама овако натпис прихватају сви истраживачи³. Љ. Стојановић је довео у питање читање Трухелке у одређеним детаљима као што је име покојника. Он се служио само снимком натписа, а снимак је управо било тешко направити. Овај аутор је предпостављао да би име могло бити „Радан“ или „Брадан.“⁴ Вјерујем, међутим, да је г. Трухелка име прочитао правилно, на једини могући начин, као: *Бојдан*.

Љ. Стојановић је натпис пружао на темељу снимка. Он, на примјер, име војводе чита као (Р)адича, а ово име је исписано управо са словом „р“ у почетном положају. И то на начин како овај клесар искључиво пише слово „р“. Друга озбиљнија погрешка је у увођењу слова „а“ у ријеч којом се означава мјесто рођења и то на позицију на којој стоји јасно видљиво мало елипасто „о“.⁵

Кључна могућа погрешка код читања натписа лежи у имену мјеста у којем је Богдан рођен. То није Дабар, како је видио г. Трухелка, већ Добреч или Добрич. Овај детаљ има велику важност јер се Богдан Хатељевић сматра значајном историјском личношћу, а његов син Милша помиње се у дубровачким средњевјековним листинама⁶.

3 Р. Пекић, Жупа Дабар..., 33; Ђ. Тошић, Средњовјековна жупа..., 81, 82, 99; Ѓ. Truhelka, Starobosanski natpisi, GZM VII, Sarajevo, 1895, 278, 279; Љубо Стојановић, Стари српски записи и натписи, књ. III, СКА, Београд, 1905, 19, бр. 4844, Marko Vego, Zbornik srednjevjekovnih natpisa Bosne i Hercegovine, III, zemaljski muzej Sarajevo, 1964, 26, 27, br. 150; M. Vego, Novi i revidirani natpisi iz Hercegovine, n. s. Arheologija, GZM XIX, Sarajevo, 1962, 190, 191. Гордана Томовић, Морфологија најстаријих ћирилских натписа на Балкану, Београд, 1974, 91, 92. Овим радом Г. Томовић натпис се датира између 1398. и 1404.

4 Љ. Стојановић, Стари српски..., фототипска изд. Београд, 1984, 18.

5 Љ. Стојановић, Стари српски..., 18

6 Р. Пекић, Жупа Дабар..., 202

На темељу непосредног увида и снимака натписа из Милавића, предложио бих слjedeће читање натписа Богдана Хатељевића: „*Асе лежи Б(о)ја(!)дан Хаїељевић Р(а)дича војеводе слуја. А у добри час родих се у Добреч (Добрич). У дружин(и) љраво (љрава?) чиње(х) и умријех і(осїо)г(и)ну вјерно службе(ћи). А саи биљеї синове моји љосїавише.*“

Како се види са цртежа слово „ћ“ на завршетку другог реда би било “позајмљено” презимену Хатељевић у првом реду. Управо на томе мјесту, гдје би лежало ово слово као последње слово презимена, постоји оштећење – одваљено парче стећка. Но, то помињем узгредно. И ово „ћ“ у завршетку другог реда јужне стране стећка, иако позајмљено, игра своју улогу. На сјеверној страни, слово „а“ је изведено са троструком петљом и ово обрнуто „а“ је могуће придодати ријечи „право“ да би гласила „права.“ Тако би смисао реченице био да покојник чини права, то јест, спроводи закон или правило. Лично, приклањам се таквоме гледању на овај детаљ. Но, то нам не би давало за право да ријечи „Добрећ“ у другом реду јужне стране стећка придодајемо „а“ како би мјесто рођења уподобили мјесту упока.

Цртеж који пружа Г. Томовић не види „а“ са троструком петљом на сјеверној страни стећка, вјероватно, преузимајући нечији цртеж или снимак (М. Вего?).

Како мислим да нема разлога за претјерану комбина torику у смислу „премјештања“ слова овога натписа, да би се Богдан рођењем безусловно везао за Дабар, ипак нудим, као могућност, и читање натписа онако како пише, то јест, да је мјесто рођења Богдана Хатељевића неко мјесто у опсегу Херцеговине које би овдје читали као „Добреч“ или „Добрич.“ Мјесто Добрич и данас постоји крај Мостара на путу ка Широком бријегу на десној обали Неретве и данас је православно насеље. Чак у Подвележју, на лијевој обали Неретве, постоји село Добрч које је данас насељено муслиманима. Овакво читање би објаснило жељу покојника или његових наслеђеника да истакну мјесто рођења. Иначе, у Невесињу постоји локалитет „Добреч“ као мјесто мањег значаја.

Слово „ч“ у имену војводе Радича не изненађује у контексту претходне употребе „ћ“. Клесар и „д“ пише на посве различите начине.

Овим натписом се чињеница упокојења везује уз вјерну службу војводи Радичу.

ѢДГК ЛКХН
 ОБРНУДГБ
 ДГН БНЛЕГЪ
 ВНСК

(W)

—
 РДАНУД
 ГЛХХЕ

(E)

Б Р Д А Д Н Ъ Х Д П Е Л К В Н
 Р О А Н Х Г Е Ъ А О Б Р Ъ Ж Ъ
 Н Х М Р Ъ Х Б Г Н Ъ В Ъ Р Ј О

(S)

Б О К В О А Е Г Л Х Р Д У А
 Х А Р Х Х Н П Р Д В О У Н К
 Г Н О В Е М О Н П О Г Т Д

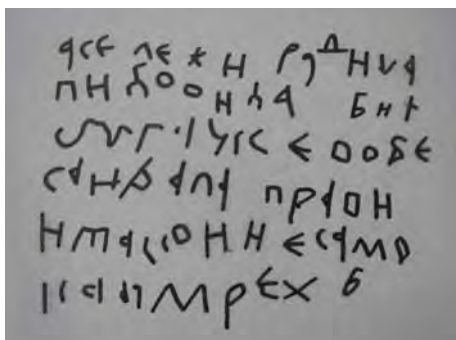
(N)

Други натпис који бих овдје пружио налази се крај извора Требесин у Дабру (с. Клечак). Лежи у саставу некрополе негдашњег манастира чија се врло стара црква, дакако рушевна, налази мало јужније. Он није објављен, изузев што га је покушао прочитати истраживач Дабра Петар Шобајић⁷. Натпис је јако нечитко урезан на западној страни стећка који лежи преврнут на јужну страну. Ово превртање се највјероватније десило усљед дјеловања снажних бујичних токова који погађају овај дио Дабра и поремећајима које изазива оближњи извор. Натпис је састављен из два дијела. Први, троредни натпис у горњем дијелу западне стране стећка је нечитак и у фази је обраде, а други, шесторедни, садржински cjеловити, урезан је у доњем дијелу, при постаменту. Он помиње историјску личност Радича Пићовића који је припадао значајној дабарској

⁷ Петар Шобајић, Дабарско поље у Херцеговини, антропогеографска испитивања, Српски етнографски зборник књ. LXVII, Београд, 1954, 40

властелинској фамилији⁸. Натпис помиње Р. Пекић, наводећи неуспјело читање П. Шобајића у првих неколико ријечи: „*Асе лежи Раенуа Пићовић бих слуја...*“⁹ Било је јасно, видјевши читање Шобајића, да натпис није тачно прочитан ни у дијелу који је читан и понуђен. Због тога сам пришао читању и снимању натписа у Клечку. Како ће се видјети, натпис је датиран поменом војводе Сандаља Хранића. Читањем овог натписа, пронађен је гроб историјске личности Дабра Радича Пићовића.

Овај натпис, чији снимак овдје пружам, гласи: „*Асе лежи Радича Пићовића. Бих слуја у војеведе Сандаља прави и иако и јесам када мрех.*“

Асе лежи Радича
Пићовића. Бих
слуга у војеведе
Сандаља прави
и тако и јесам
када мрех.

Извјесно је да се оба натписа односе на историјске личности средњовјековног Дабра које су живјеле и служиле у вријеме господара Радича Санковића и Сандаља Хранића. Њихови гробови налазе се у саставу некропола које леже на српском катастарском земљишту, као што је углавном случај са стећцима на подручју источне Херцеговине, али, такође, леже крај православних цркава и манастира који су у њихово вријеме овдје стајали. Натпис Радича Пићовића је нов за историјску науку, а знаменити у науци натпис Богдана Хатељевића је расчитан на нови могући начин, са читањем мјеста рођења ове личности као „Добрић“ (=Добрич), а не Дабар. Оба натписа су значајна за изучавања старог ћириличног писма јер су датовани поменима историјских личности. Натпис Радича Пићовића је веома тежак за читање јер је мјестимично оштећен, а такође, клесар је правио слова веома неједнаке величине. Натпис Богдана Хатељевића овдје пружам на темељу непо-

8 Ђ. Тошић, Средњовјековна жупа..., 83

9 Р. Пекић, Жупа Дабар..., 202, 203

средног увида, уз неадекватни снимак, јер је његово снимање отежано присуством другог стећка па мој цртеж не може послужити детаљним морфолошким проучавањима. Натпис се у одређеним појединостима веома разликује од цртежа који прилаже Г. Томовић. Овим прилогом указујем ипак на могућност другачијег читања и тумачења натписа Богдана Хатељевића.

ПУТОШИС

ПУТОШИС

Радован ВУЧКОВИЋ:
Eīyāī

9CF ΛΕ * H P^Δ H V φ
ΠΗ Δ⁰ O H Λ φ БНТ
ΣΥΓ·ΙΥΚ Ε Ο Ο Δ Ε
C H P φ H φ Π P φ O H
H M φ C O H H Ε C φ M φ
I I φ I M P Ε X Б

Радован ВУЧКОВИЋ

ЕГИПАТ

Абу Симбел–Асуан, 17. 6. 2010.

Легао сам рано и спавао до два сата ноћу кад су нас пробудили. У три сата смо напустили брод и ушли у аутобус. Прилично дуго смо чекали док се формирао конвој од више аутобуса, да би кренуо уз пратњу војске до свог одредишта. То ноћно тумарање, док се човек није још довољно ни расанио, и помињање могућности терористичког препада, изазива језу у костима. Исту језу сам осетио пре неки дан док смо обилазили Хатшепсутин храм у Ел-Бахари и подсетио се масакра који су ту извршили терористи побивши много туриста, највише Немаца, пуцали су одозго са брда. Гледам горе та висока и сива пустињска брда изнад храма, па ми изгледа логично да се из те мрачне висине сручи на човека неко зло и уништи га. Исто таква је сада и пустиња у коју улазимо, иако је углавном овде равничарски предео. И док седим поред прозора аутобуса и зурим у раној јутарњој невиделици у пустињску таму, размишљам о томе како су ти терористички акти готово неизбежни. Толико је сиротиње и тих младих што се овде свакодневно рађају у енормним количинама (годишњи прираштај становника у Египту је два милиона) да је за њих једини излаз да кидишу на другога, и то тим пре што верују да ће им жртва бити награђена на другом свету од свевишњег Алаха.

Гледам да се ослободим таквих мисли и да се сконцентришем на посматрање пустињских предела који ми брзо промичу испред очију. И то ми успева релативно брзо – одувек ме је зурење у даљину и бескрај наркотизирало, обезнањивало и тонуо сам у неку блажену летаргију, у којој сам ипак успевао да јасно уочим контуре ствари и предела испред мога успављујућег погледа. Тако и сада, ту и тамо угледам ретке војне постаје, као да су залутале путујући свемиром. А сунце убитачно пржи и нема шта да сажеже: ни биљака, ни животиња, ни

људи. На једном месту ипак искрсну велико крдо камила које делује као изгубљено у неком давном библијском пределу. Брзо их нестаје, па опет безљудна пустиња и дуга вијугава трака асфалта којом миле на одстојању један за другим наши аутобуси. Мислим како би то изгледало да однекуд припуца и да се замрси камионска колона без икаквог заклона и могућности одбране. Ништа, људи би изгинули као и они у Ел-Бахари, мало би се о томе писало, па би све, као и до сада, пало у заборав.

Међутим, не би ништа, ми стигосмо здрави и живи у Абу Симбел и одмах се упутисмо према тамошњем храму. Делују заиста импресивно као и они у бившој Теби или у Едфу и Ком Омбу. На улазу су фараонске статуете мањег или већег степена оштећености, а онда пролаз и шетња кроз просторије које су, као и цео храм, уграђене у брдо. Храм је био посвећен тријади богова Амона-Ра, Хармахиса и Птаха. Међутим, храм је стварно изграђен за највећег египатског фараона Рамзеса II и све оно што је уграђено у одаје храма или исписано по његовим зидинама у славу је великог фараона који је био посвећен уметничком величању самога себе исто колико и државничким пословима. Као државник, који је владао 67 година, познат је по ратовима које је водио са Хетитима, па се понегде може прочитати да их није успео уништити и да му је једино пошло за руком да заустави њихово напредовање према северу, а да је проводио време у миру градећи храмове, палате, канале и прокопе. И тај део његовог посла заиста је велики. У свим храмовима које смо обилазили, у Египатском музеју, свуда су његове статуете енормне величине, па се може претпоставити да је Рамзес II могао да буде узор доцнијим диктаторима који су на сличан начин желели себе да овековече у помпезним и архитектонским творевинама. Неке од остварења нису успеле, а друге јесу, али их је свуда могуће срести по Египту. У близини села Гурнах, на ивици пустиње, налазио се храм Рамесеум, од кога су претекли тек поједини делови. Најзначајнији је ипак овај храм у Абу Симбелу, један од најлепших у Египту, познат по томе што је у целости премештен са места где га је било готово потопило Насерово језеро кад је изграђена друга асуанска брана. Помакнут је више десетина метара у истом брду у коме је био укопан, тако да се та акција сматра исто толиким подвигом као и некадашња градња храма.

Колико је храм у Абу Симбелу, који управо разгледамо, сав у знаку Рамзеса II, може се закључити брзо при улазу: на носећим стубовима фасаде налазе се четири огромне статуе тога фараона у седећем положају. И зидови храма украшени су сценама Рамзесових ратних успеха, па су представљене различите фазе појединих битака. Види се како Рамзес убија Хетите или како на кочијама учествује у бици и слично. Чак је исписана у хијероглифима дуга епска песма коју је написао песник Пентарур. У којој је мери Рамзес II узвисивао самога себе, показује и једна мања просторија, где се налази у друштву познате тријаде богова (Амон-Ра, Хармахис и Птах). И не само то, храм је тако плански изграђен да двапут у години за време сунчеве обратнице сунчеви зраци продиру кроз отвор и осветљавају ликове Рамзеса и још двојице богова (Амон-Ра и Хармахиса), али не и бога Птаха који је бог таме. Све то показује колико је велики фараон био склон самовеличању и при том ипак су градитељи његовог храма показали изузетне архитектонске, вајарске и сликарске способности којим су надвисивали таштине свога господара.

Но, Рамзес II није величао само себе, већ и своју вољену жену, и на тај начин што је уз свој храм саградио и знатно мањи храм за краљицу Нефертари. И то на први поглед изгледа чудно: фараон је имао много деце (чак можда и неколико десетина), а то значи да је поседовао и много жена. А он се на крају определио за једну једину и сав јој се посветио, обоготворио је већ и тиме што ју је уздигао до себе самога, потомка богова. Никада се пре тога није десило да скулптура жене једног фараона буде постављена уз фараонску скулптуру, а поготово не то да један владалац, најмоћнији у старом Египту, изгради и храм у њену част. Цео тај сплет околности изазива чуђење, дивљење и питање: каква је то била сила љубави кад је тако моћног човека учинила слугом женске лепоте и младости? Не зна се у којим годинама је био Рамзес II кад се одлучно определио за једно једино женско биће, али није искључено да је био у позним годинама кад се слутња смрти преображава у очајничку борбу за живот оличен у женској лепоти и младости. Уздизање једног бића на божански престо показује само колико је велика патња одрицања које неизбежно долази и услед биолошких разлога.

Уосталом, слично су се понели и доцнији песници. Седамдесетопетодишњи Гете заљубио се у Маријенбаду у

двадесетогодишњу Урлику вон Левецов, а на крају је морао да се одрекне љубави – морала је изгледати неприлична и компромитујућа таква љубав у очима ондашњег грађанства. Једино што је Гетеу преостало у таквим околностима било је писање сјајне *Маријенбадске елегије*, прожете песниковом патњом и осећањем губитка последње велике животне радости. Каже песник да му због тога навиру сузе:

Нек навиру! Нек непрестано теку!
 Стишати неће жар што мноме гори!
 Груды ми буче, кидају се, пеку,
 ту смрт се са животом љуто бори.
 Јест, има трава за бол што тело коље;
 ал' нема дух одлучности ни воље,

ни представе: шта без ње сад да чини.
 Хиљаду пута њезин лик дозивам:
 сад плашно приђе, сад чили у даљини,
 час нејасан, час светлошћу обливан;
 то ближење и даљење, та плима
 и осека – где утехе ту има?

Још је, изгледа, била интензивнија патња Лазе Костића кад пева о својој младој мртвој драгој које се одрекао на овом свету да би је задобио, раскошну и у пуној младости, на оном другом. Његова сјајна елегична песма „*Santa Maria della salute*“ и прича, поред осталог, о томе како у сјају и раскоши протичу ти нови дани фиктивног живота у неком бестелесном рају – пошто је у земаљском дошло до слома и катастрофе. Старом песнику учинило се у једном тренутку да му младост не припада, да на њу нема право, па је завапио:

Зар мени јадном сва та дивота?
 Зар мени благо толико све?
 Зар мени старом, на дну живота,
 та златна воћка што сад тек зре?
 Ох, слатка воћко танталска рода,
 што ниси мени сазрела пре?
 Опрости моје грешне заслуге,
Santa Maria della Salute.

Рамзес други није био песник да својим песничким делом сачува успомену на непролазну љубав, али је средствима којима је располагао учинио исто: обоготворио је своју изабраницу и уздигао је до висине божанства. И опраштајући се од ова два храма, тако невероватно и по други пут уграђена у пустињска брда уз вештачко језеро, тако сама у овој бескрајном пустињском простору, ја мислим како је Рамзес II остао у сећању потомству (мени највише) по томе што је тако моћно уздигао љубав, за коју се каже да не позна граница: рађа се, умире, па се поново рађа и човек живи и траје онолико колико му је жива у срцу. А сваки појединац подиже јој за себе спомен онолико колико је то у његовој моћи и клања јој се док га смрт не прекрије својим тамним крилима.

По повратку у Асуан обишли смо стару и нову асуанску брану. Стара је саграђена још 1902. године. Међутим, њоме нису били решени проблеми те велике земље у којој су од 900.000 km² само 38 припадали обрадивој површини. Требало је саградити нову брану. Добро се сећам те кризе с педесетих и шездесетих година кад Американци нису пристали да је финансирају, а учествовали су Руси и брана је била изграђена за четири године (1960–1964). На тај начин знатно је повећана површина обрадиве земље и створено је вештачко Насерово језеро друго по величини у свету те врсте. Сада је било могуће интензивније снабдевање водом и већа производња електричне енергије. Ја, међутим, осећам да ће доћи до великих сукоба на афричком континенту око воде. Огроман је прираштај становништва у том делу света, а извори воде недовољни. Слушамо како Судан прети да ће изградити брану на свом делу Нила. А то би значило убиство Египта. И како онда да не дође до ратова и катастрофа?

Кад се човек нађе пред тим катастрофичним перспективама будућности, боље да се опет врати мртвој прошлости која је такође узнемиравајућа и пуна је прича о непрестаним ратовима и поморима у којима је нестајало све оно што су генерације и генерације пре тога стварале. Изгледа да се човечанство тако и креће: стварајући и уништавајући већ створено, док једног дана ова уморна и несрећна земља не одлети у амбис и нестане са лица космичког света. Ипак је човек мирнији кад се обрете међу руинама и одломцима некадашњих грађевина претворених у крхотине, него кад размишља о мрачној и неизвесној будућности. Тако се ми нађосмо, шетајући

Асуаном, међу блоковима поломљеног камења, не знајући да ли су то творевине природе или камени остаци из давнине. Да су ово друго, уверисмо се кад, верући се пре тога, приступисмо великом обелиску положеном на земљу и жалосног изгледа у таквом стању. Обелиск је дужине од 41 метра. Грађен је за краљицу Хатшепсут, али су се појавиле пукотине и обелиск је постао неупотребљив. Тако сада лежи као мртав и сувишан цин који умире од стида што га загледа толико људских очију, а он је немоћан да се покрене. Одатле смо се одвезли барком до острва Елефантине, на коме природне камене громаде подсећају на слонове, па отуда и такав грчки назив места. Потом смо се искрцали из барке и шетали дуго прекрасном ботаничком баштом. А онда се одвојила група од нас неколико и задржали смо се у центру Асуана, у његовом продајном делу, где су искакали продавци, хватали за рукаве и нудили робу. Тешко је било пробијати се од њих. За мноштво се надао један чистач ципела – хтео је по сваку цену да скине прашину са мојих ципела, па је јурио за мноштво са целокупним својим алатом. Једва сам успео да умакнем. Моја дружина обилази радње, погађајући се и купујући понешто, а ја уживам пратећи тај људски мравињак који се ковитла око мене, избегавајући колико је то могуће сусрете са нападним продавцима. Загледам се у кафане, где седе само мушкарци без иједног женског ува. Жене увијене у црно, покривених лица са изрезима за очи, крстаре улицама, најчешће у чопорима. Набројих у једној поворци десет прекрасних младих девојака које су причале, нечему се смејале и кретале се опуштено. Два света (мушки и женски) овде су јавно одвојени, а како је у породичном кругу и у интимном саобраћању, тешко је претпоставити.

Асуан 18. 6. 2010.

И ево посећујемо последњи храм изграђен на острву Филе у познијој историји Египта кад су њиме владали Птоломеји. Зато је, ваљда, тако добро очуван и на његовом примеру најлакше је сагледати структуру египатског храма и уочити све појединости које га красе. Овај није сувише помпезан (400 метара дужине и 135 ширине): има два пилона и поседује уобичајене просторије, са познатом светињом над светињама на крају. Са овим храмом десило се исто оно што и са оним у Абу Симбелу: премештен је са острва Филе на острво Агилкиу 150 метара удаљеном одатле. И таквог ми сада гледамо, свег

окуженог водом, живописног изгледа, на малој површини острвског земљишта.

Храм је посвећен Изиди, богињи плодности. Зато је чест њен лик на зидинама храма, неретко са Озирисом, па и Хорусом сином који овде чине уобичајено свето тројство. Иначе, тај култ Изиде на острву Филе потиче из давних времена и било је уобичајено да се Египћани једанпут годишње упуте на ходочашће ка острву Филе. Веровало се, наиме, да сваке године са овог светог острва полазе таласи Нила који доносе добро и плодност. По зидовима храма су исцртани рељефи не само божанства већ и сцена где се препознају трагови плодносног култа и поворке ходочасника. Тако и овај храм, иако грађен према типизираној схеми, ипак представља нешто своје и грађевински лепо и стамено. Његовој лепоти, поготово кад се гледа споља (а и унутра је много стубова – чак 35 са једне стране и сведочи о грчком пореклу), доприноси незнатно удаљен павиљон фараона Нетанебоса I постављен у облику правоугаоника од по пет огромних стубова са сваке стране, што га чини монументалним и упечатљивим.

Опроштајући се од тог последњег египатског храма који посећујемо, обухватам погледом малено острво Ангилику и храм на њему, сада нешто одвојеним костуром павиљона, мислећи у себи како те древне грађевине изгледају достојанствено уклопљене у природни околиш који је понекад тако обликован да га је тешко разликовати од онога што је стварала људска рука. Можда је трајност храмова и других камених знамења Египта управо у томе што се у пустом простору постепено изједначавају са природним облицима и једнога дана, у далекој будућности, ако је буде, постаће и сами објекти природе.

У дванаест сати кренули смо бродом натраг према Луксору, а одатле треба да се укрцамо у аутобус и наставимо пут ка Хургади. Пут аутобусом трајао је седам сати (стигли смо у осам увече). Нимало ми овде није досадан пут аутобусом: толико човек види тога новог и до тада невиђеног и непознатог – да му пажња ниједног тренутка не попусти. Нагледа се нових предела и људи. Најближи су предели са бујном природом поред Нила: дрвеће разноврсно и мени непознато, ваљда су палме и кипариси, висока трава. Потом расута и трошна села, полураспаднуте куће, пред сваком магарац и поспане псето. А онда нам долази у сусрет пустиња: страхобна

пустош натуштених брда у даљини, жути пешчари у равнијим деловима; нема нигде живе душе: ни животињске ни људске. Нема ни камила, нити магарца који се иначе знају појавити и негде где их не очекујете. Нигде ништа нема. И то је та пустиња о којој човек толико слуша и гледа је на екранима, а сазна шта је стварно једино кад овако дође у дотицај с њом.

Хургада, 19. 6. 2010.

Јутрос рано сам устао и упутио се главном улицом Хургаде и ишао два сата у једном смеру. Синоћ нам је водич објаснио шта је то заправо Хургада, град у коме треба да преноћимо три ноћи и да проведемо последње сате пре одласка за Београд. Хургада је потпуно нов и ружан град, подигнут недавно на обалама Црвеног мора као туристичко насеље које се простире 70 километара дуж морске обале. Да је Хургада дуг град уверио сам се и овом шетњом: много сам препешачио, а градским насељима никад краја. Свуд дуж улице и са једне и друге стране продавнице, трговине, хотели, ресторани, кафане, бутици, нове и шарене џамије. Свуда исписи на енглеском и арапском, а понегде и на руском језику, свуда продавци које агресивно нуде своју робу. Зграде различите боје и величине, постављене једна поред друге без неког реда и поретка. Види се да је знатан део те градње смадрљан и рађен на брзину. Зато је сјајан положај града: полагао је дуж обала Црвеног мора са бескрајним низом плажа које се надовезују једна на другу у виду некакве шарене траке која се шири у недогледну даљину. Али то где се родио нови град само је мањи простор уз обалу – кад се човек обазре уназад, на местима где грађевине не заклањају поглед, опет сива и грбава пустињска брда која намрачено и злобно гледају на ову лепоту поред мора. Над свим тим, над градом и пустињом у позадини, надвило се убитачно врело сунце и сипа жар с небеса као да му је једини циљ да спржи оно под собом што гледа свакога дана на исти начин. Досадило му је то гледање, сада жели да га се коначно ослободи. Но, упркос тој врелини, могао бих, чини ми се да цео дан крстарим градом, да мотрим на плаво и бескрајно море у даљини, на шарени појас у средини и на врелу пустињу у позадини.

После подне потрпали смо се у џипове и отпутовали у пустињу како бисмо тамо видели бедуинска насеља, уживали гостопримство тог номадског народа и јахали камиле. Ишли

смо једно време асфалтом, а потом пређосмо на нераван и џомбаст макадамски пут у пустињи. Скачу џипови изнад великих рупа, одскачу истовремено и наша тела непривикнута на таква путовања. Весело је. Гледам једног старијег господина из Републике Српске, висок, незграпан, и при сваком одскоку удара главом о плафон. Сав је успаничен. Недавно је опериран, па се плаши ваљда да се не распрсне.

Уђосмо у једно бедуинско село које је данас наш домаћин. Дочекују нас и послужују водом и кафом. Дечаци доносе кафу, мрка и безизражајна лица. Промине понека старија жена или мушкарац: арапске физиономије у домаћој ношњи, мушкарци у хаљама. Све ме то подсећа на театарску представу за туристе, у којој су принуђени да учествују ти сиромашни и глуми невични људи, жене и деца. То постаје јасно кад нам водич исприча да је држава покушала да их припитоми: довела их је у град, а уместо да преноће у настанбама, које су специјално за њих изграђене, бедуини су изашли на улице и ту преспавали. Држава им је изградила ове кућице од земље и трске, ископала бунаре и тако проводе време у пустињи, дочекујући туристе и тако зарађујући хлеб свагдашњи.

Држава их је, вероватно, упутила и на извођење тих представа пред непознатим и туђим светом у којима се осећају понижено и зато погружено промичу између доконих и ситих туриста, настојећи да се што пре изгубе. У тај туристички спектакл са бедуинима улази и обавезна тачка јахања камила које овде изгледају много прозаичније него у Тунису. Гледам те несрећне и незграпне животиње како се муче док устану и клекну и подсети ме на бедуине који са истом nelaгодом учествују у представама које су други за њих наменили. Некима су рањава чворугава колена и треба употребити и насиље како би се превладао бол и извршила бездушна људска наређења. Треба приредити забаву за туристе, у коју је укључена и вечера на крају и продаја бедуинских израђевина. Утрошено је у њих много труда и воље, али је производ сиров и трапав и ретко ко га купује. И тиме су бедуини постиђени и понижени, али мора се живети.

На крају, испред једне од тршчаних и земљаних кућица појавише се четворица бедуина, запеваше неку своју једноличну песму, пратећи је удараљкама. Придружише им се и групе српских туриста. Отвори се и коло и оплете се пред очима оних који су у улози гледалаца. Коло и песма су све живљи, а

учесника све више, углавном наших. Изненада бедуини ишчезнуше, а коло и песма наставише да се врте и без њиховог учешћа. Изгледа да је бедуинима намештана забава трајала сувише дуго, па су нестали како би предахнули и припремили се сутра за нове туристе, са истим једноличним програмом.

Дан прошао, крваво сунце потонуло у некакву магличасту даљину и належа на пустињска брда која, из наше перспективе, подсећају на грбе камила уланчане у један ред. Боже, како су шиљата, намрачена и оштра та огромна пустињска брда у даљини, колико ме дирају и узбуђују тако самотна и недосежна! Попесмо се на једно овеће узвишење да видимо како неке мрачне силе гутају сунце, поцрвенело од страха у овим вечерњим сатима. Полако се смањује размак између сунчевог колута и огромних грбина у даљини. Изгледало је као да зажарена сунчева плоча подрхтава од језе зато што треба сваког часа да дотакне њој непријатељску грбину и да се потом сурва у мрачни амбис и заувек нестане. У једном тренутку то се и деси и мени се учини да неки од злих египатских богова дочепа Сунце, које су сви у старом Египту обожавали, и нестаете у таму иза брда. Чаролија заласка сунца је брзо престала и ми се убацисмо у ципове и кренусмо назад, овога пута спремнији да издржимо труцкање расклиманих возних машина.

Хургада, 20. 6. 2010.

Јуче сам се био упутио према новом делу Хургаде, а данас са оцем малага Давида идем ка старом делу града који се тако зове, иако су временски млади оба. Овај део Хургаде је ипак хаотичнији и несређенији него онај који сам јуче посетио. Западноевропски туристи су ређи, а чешћи наши и Руси. То је можда и зато што је овде арапски начин живљења и хаотичне градње приметнији и чини се да су и продавци агресивнији. А све то мало може да се уклопи у представе размажених западноевропских грађана. Све може овде да их иритира: велика количина смећа по улицама, нападност продаваца сувенира, неред на прометним местима, таксисти који свуда крстаре и где год виде жива створа да се креће, а може да буде туриста, свирају. Деси ти се да те у току једне шетње њих двадесетак таксиста опомену да би требало да се препустиш њему, пошто би се претходно договорио за цену, да те вози где хоћеш. А ти имаш и превише времена, никуд ти се не жури и осећаш сувишним то стално завијање аутомобилских труба.

Ето зашто је овде и превише празних хотела, чак и оних луксузних. Изгледа да су се европски градитељи прерачунали: како ће у нову туристичку Меку похрлити хиљаде и хиљаде грађана и уживати у дивном плавом Црвеном мору. Мој сапутник верује да ће туризам у Хургади на крају пропасти. Ја сумњам у то и та катастрофична предвиђања ме много не интересују. Сконцентрисан сам на то што гледам око себе: на шарени људски рингишпил који се врти око мене у грађевинском хаосу и у јурњави за зарадом или потрошњом. Хаос је и на исписима на зградама: доминирају они на енглеском и арапском језику, али их је много и на руском, као што се и продавци често обраћају на том језику. Изгледа да су Руси овде омиљени и да их је много, као и њихових радњи.

Најзад смо доспели до дела града где је пуно прчварница и који подсећа на неко давно време прошлог века. Углавном по малим кафанама седе раскомоћени мушкарци и живо дискутују, испијајући некакав свој чај. Поскочи понеки пред нас са понудом, па кад види да посао не иде, враћа се натраг и наставља ту где је стао. Овде је још већи грађевински неред: много започетих и недовршених кућа. Ту је негде месара: на отвореном испод трема, на убитачној жеги, виси десетак говеђих лубина, црвене се нападно и ја се питам како ће месо претећи на овој врелини и остати здраво. Не видим да га нападају муве.

После подне кренуо сам сâм према новом делу Хургаде где сам јуче већ био. Пешачио сам два сата у једном смеру. У једном тренутку сам се уплашио: да ли ћу издржати ходање по оваквој врућини – издржао сам, чак ми је и годила та шетња од четири сата у једном и другом смеру. И ја сам, иако помало одсутан, ипак прибрано посматрао околину и гонетао зашто се овај градски предео зове нови. Сигурно је да је складнији и стилски уравнотеженији од оног јутрошњег: ту су, углавном, сконцентрисани западни туристи и хотели су пунији. Наилазим и на радње у којима су на роби истакнуте цене. Улазим у једну са сувенирима и купујем неку ситницу за 15 египатских фунти. Плаћам новчаницом од 20. Продавац се окреће другом купцу и „заборавља“ да ми врати кусур. Интервенишем и тек тада га добијам. Заиста је то језиво кад је човек овако немоћан да се брани и на сваком кораку настоје да вам подвале или вас опљачкају. Судећи према овом мом случају, не зна се шта је горе: или да се ценкаш и покушаш одбити од

нереално високе понуде или овако кад жели по сваку цену да те превари.

Но, и поред свега тога човек не може да се не диви египатским градовима: или су препуни старина или су прекрасног природног положаја. Таква је и Хургада, расута овако дуж морске обале, а као људско око што може бити некад плаво и ведро тако је и море, а тако је и небо је без иједног облачка. Природа је заиста фантастична овде и све оно што долази од ње потиरे оно што човек сусреће ружно на улицама и у понашању људи. Замишљам како би изгледао овај приморски предео без људи – и оних домаћих и нас који смо дошли. Био би то миран и бујан појас земље уз море, пред којим би се отварало морско пространство и чуо шумор таласа у апсолутном космичком миру. Можда ће изгледати тако једног дана кад свега људског нестане и природа остане сама са собом.

Касно увече одвезао сам се са Давидом и његовим родитељима до центра Хургаде који је смештен у новом делу. Два дана сам туда пролазио, а нисам знао да је то центар и да је увече тако живо. Дању је тај простор био празан – ваљда је немогуће да се ту човек дуже задржава док убитачно сунце сипа ватру по глави и осталим деловима тела. Међутим, вечерас је тај исти простор оживео. Телевизори укључени, играју се утакмице на светском фудбалском првенству. Кафане и кафанске баште су препуне. Изненађује много замуљених и у црно увијених женских лица, углавном са малом децом и у већим женским групама. Гледам за суседним столом: пет их је, све врло младе, а у рукама свих пет дечји замотуљци. Лица им, макар оно што се види, бела и лепа, а струкови и остали делови тела попуњени повећим количинама сала: заобљене су и пуначке. Дању их нема нигде, а ноћу измиле и доспу и до кафана, као неке необичне и ретке врсте птица које имају свој устаљени ритам живљења, долажења и одлажења.

Хургада, 21. 6. 2010.

Имамо још цео дан да проведемо у Хургади, чак и више. У авион улазимо у три сата после пола ноћи. Довољно је времена да још једанпут прокрстари Хургадом. Идем ка новом делу града. Опет је велика врућина, па је центар Хургаде готово празан. Нема ништа ново да се види. Зато крећем у супротном смеру према старој Хургади. Тамо много живље. Толико је те робе по улици да се стално питам: ко то купује.

Радња до радње, киоск до киоска, а све иста роба. Отуда и такав стампедо продаваца кад угледају потенцијалног купца.

Шетам једним бедемом изнад плаже и гледам купаче, посебно на оним местима где је сконцентрисано домаће становништво. Приближавам се једној групи купача и видим исту слику још од Александрије: седи се на столицама и под сунцобранима, породично. Уз млађе жене обавезно и деца. Понека тако замумуљена усуди се да се баци у воду. Једна дебела налази се у води и бори се да се одржи на површини, а уз њу плива петоро деце, све једно другом до ува. Подсећа тако на патку која плива и води са собом свој пернати пород.

На другом месту и три жене и мушкарац, сасвим уз обалу. Мушкарац покушава да свој трочлани харемски састав обучи пливању. Држи их на рукама и једну по једну одбацује у воду, а потом их хвата и показује како треба да се понашају у води. Он је пливачки го, а жене у правој овдашњој црној одећи. Жене се кикоћу. Види се да им годе мушкарчеви додири, а и вода која им кваси тело пробијајући се кроз чврсту стегнуту одећу. Претпостављам да су му то жене чим их тако сласно обухвата око струка и понире у воду. Изгледа то све као нека изазовна чулна игра на арапски начин и тешко је претпоставити како ће да се заврши и како ће мушкарац у кревету да усклади понашања жена кад је то тако тешко учинити и у води.

Идем поново до прчварница и типског домаћег арапског амбијента. У повратку настојим да што боље осмотрим околину и понесем у свести што више утисака из овог необичног града, у коме нема историје ни лепоте, али је препун данашњег живота и његовог хаотичног кључања. Обузима ме потпуно бесмислено осећање радости што сам жив и што сам управо овде у ово врело предвечерје, уз море које ћути негде заклоњено зградама, мирно и свемоћно. Седам у повратку на једну клупу на бедему са којег се најбоље види далеко морско пространство, а еуфорија ме не напушта. Прилази ми један господин, пристојно обучен и слаткастим и крњим енглеским пита ме ко сам и одакле сам. Спушта се поред мене, сасвим близу. Каже да је послован човек и изашао да прошета и одмори се од посла. Говорећи то, све ми се више приближава и у једном тренутку осетим како ми протура руку иза леђа као да хоће да ме загрли. Рука се помера према задњем џепу на мојим панталонама. Брзо устајем и хитро се удаљавам, не оба-

зирући се, испуњен осећањем гађења пред сазнањем шта човек све може да доживи у овој прекрасној, а сиромашној земљи где је све појурило да преживи како-тако, не бирајући средства и начин како да дође до новца.

Заиста то је чудесна земља и по томе шта је величанствено у њој, њена историја и богатство културе, и по томе шта је лоше, данашњи људи и њихов живот. Испреплићу се овде мртви и живи Египат и странац понесе у свести и један и други, и сањаће и један и други кад се врати кући. Онај стари показује му древно лице живљења у ликовима и понашањима фараона које је сусретао по храмовима и музејима. И он не само да ме је фасцинирао тиме што ми је показао да се у људском смислу, у узносима љубави и мржњи, узвишених прегнућа и тамних и убитачних страсти, није ништа променило, него ће се преселити и у крхке старачке снове и опседаће ме ноћима и плашити у сновиђењима или ће изазивати радосне еуфорије и заносе давним и далеким пред грдобном свакодневницом. Данашњи живот као да заборавља све што је прошло и лепо и котрља се према својим неким законима, на знајући да је много од тог данашњег већ живљено, да се сада јавило само у горем облику. Иако одељено једно од другог, прошло и данашње, ипак се негде додирују и мешају изазивајући у човеку вртоглавицу пред оним што је живот и како се остварује и нестаје.

Било како било, са светлим и тамним утисцима који су остали у мени, Египат ми се показао као земља коју нисам до сада нигде такву видео, па чак ни наслутио. Никад нисам тако нешто доживео, а не знам да ли ћу и доживети ако будем још путовао. А знам да морам да путујем. Заразио сам се и спаса ми нема. Путовање је прешло у болест која ме плаши. Али нека. Кад човек доживи нешто овако као што је Египат треба да путује по сваку цену, па и ону смртног ризика. Нема другог излаза, нема решења.

КЊИЖЕВНИ АРХИВ

КЊИЖЕВНИ АРХИВ

„РАЗГОВОР О ФЕУДАЛНИМ ТЕМАМА“

(пoлeмикa измeђу
Пaвлa Зoрићa и Милoрaдa Стoјoвићa
o црнoјoрскoј књижeвнoстии,
пoчeтнaк 1969. гoдинe)

Павле ЗОРИЋ

ИЗОЛАЦИОНИСТИЧКА КОНЦЕПЦИЈА

(Милорад Стојовић: „Надмоћ људскости“, Графички завод, Титоград 1968)

ЦРНОГОРСКА КЊИЖЕВНОСТ представља за Милорада Стојовића посебну целину. Он прати њен развитак, утврђује њене почетке и токове све до данас. У књизи „Надмоћ људскости“ реч је првенствено о писцима из Црне Горе афирмисаним између два светска рата, али се аутор ипак не ограничава на двадесетогодишњи период. Књига садржи и један занимљив оглед о Марку Миљанову и два општа чланка о црногорској прози и поезији после 1918. Границе Стојовићевих анализа и оцена доста су, према томе, широке. Било у уводним поглављима, било у дигресијама, он је дао општу слику, онако како је он замишља, црногорске књижевности чији корени сежу до Његоша (у поезији) и до Стефана Митрова Љубише и Марка Миљанова (у прози).

Сужавајући поље својих испитивања на једно релативно уско подручје које је у књижевној историји и критици било дуго сматрано као саставни део српске књижевности, Стојовић је могао подробније да анализира мање писце и дела која су остала полузаборављена. Поред познатих аутора, као што су Мирко Бањевић и Јанко Ђоновић, он говори о једном Александру Ивановићу, лиричару недовољно присутном и запаженом у нашој модерној поезији али, без сумње, врло даровитом. Пишући о периоду између два светска рата, Стојовић истиче имена и остварења која се често из глобалних перспектива једноставно превиђају. Он обнавља интересовање за неке прозне ауторе изузетније вредности који су стицајем околности остали на периферији: такав је случај са прозаистом Николом Лопичићем о коме Стојовић с правом говори веома похвално. Овај критичар зна да се богатство једне књижевности не мери само бројем великих писаца но и присуством осредњих. Он исто тако зна да се многе праве вредности из прошлости понекад пренебрегавају. Зато умесно и аргументовано

истиче Посланице Петра I, Његошевог стрица, чија је књижевна лепота неспорна, али исто тако читаоцима мало позната. Стојовић је пажљиво проучавао књижевни живот у Црној Гори, отуда у овој књизи мноштво био-библиографских података неопходних за разумевање духовне климе у којој се развијала књижевност Црне Горе. Бољи део књиге чине и странице о Бањевићу и Ђоновићу, песницима у којима је критичар открио нека значења којима пре њега није била поклоњена довољна пажња.

Књига „Надмоћ људскости“ није, и то је можда најважније и најинтересантније, збир конкретних књижевних анализа. Она је сва инспирисана жељом и намером, која није изражена у програмском облику, али која је присутна имплицитно у мање-више сваком тексту, да се конституише аутономна црногорска књижевност. Стојовићев покушај је најозбиљнији и у књижевном смислу најинтелигентнији од свих послератних настојања сличне врсте. Стога заслужује да се о њему, на терену књижевне емпирије, најозбиљније расправља, далеко од сваке демагогије и политичких инсинуација којима иначе често билују расправе о том предмету.

Стојовић жели да разграничи црногорску књижевност, да утврди њено постојање као аутономне мисаоне, моралне и стилске категорије. С једне стране постоји црногорска књижевност, као независно духовно биће, а с друге - југословенска литература или, веома ретко, српскохрватска. Под називом „наша литература“ Стојовић подразумева углавном југословенску (термин који најчешће спомиње), или (једном или двапут) – српскохрватску литературу. Приликом оваквих подела неизбежно искрсава проблем: ако постоји југословенска књижевност као једна целина у коју се утапају српска, хрватска, македонска, итд., онда како може постојати наспрам ње посебна црногорска књижевност? Не може, другим речима, егзистирати црногорска књижевност у оквирима искључиво југословенске књижевности, већ само поред појединих националних књижевности. Што се тиче другог израза („српскохрватска литература“), он изазива исто тако тешкоће и конфузије. С каквим правом критичар спаја књижевност Срба и Хрвата, а издваја књижевност Црногораца? Хоћу да кажем да онај ко жели да употребљава термине („југословенска литература“ и „српскохрватска литература“ (а да при том има у виду у овом другом случају искључиво литературу Срба и Хрвата) није у

стању да избегне потпуну збрку. Треба бити доследан у овој логици изолационизма па све националне књижевности посматрати издвојено, а не неке спајати а друге, по потреби властитих квалификација, просто издвајати из ширих целина.

И поред свег поштовања према личности и раду овог озбиљног критичара, не могу а да не искажем своје дубоко неслагање са његовом изолационистичком концепцијом. Милорад Стојовић је, и поред доброг познавања чињеница, у својим крајњим закључцима и општим оценама напустио домен искуства и исконструисао један књижевно-историјски мит. На основу постојања црногорске нације он је механички, у духу најелементарније каузалности, извео закључак да постоји и засебна црногорска књижевност чије су додирне тачке са осталим нашим литературама (у првом реду српском) само периферне. Овакво закључивање превиђа једну добро познату и карактеристичну истину. Велики број писаца Црногораца живео је и живи и ствара ван Црне Горе, многи аутори објављују дела на Цетињу, у Београду, Загребу или Сарајеву. У области идеја немогућно је, према томе, ствари гледати на статичан начин. Искуства, сазнања и духовни подстицаји непрекидно струје и не дају се оградити и насилним поделама сузити и сузбити. У Стојовићевој књизи је преувеличан значај „завичајног фактора“. тај фамозни утицај поднебља је безброј пута раније већ злоупотребљен. Као да остали писци немају постојбину, као да нису и они запамтили небо свога детињства и пределе своје младости! Као да су расли у безваздушном простору! Истицање географског и етничког локалитета као важног фактора у стваралаштву једног писца у теоријском погледу је сасвим превазиђено. То је једна стара варијанта позитивизма која је данас тотално неупотребљива.

Стојовићева концепција, и поред својих појединачних резултата о којима смо говорили на почетку, у основи је регионалистичка. Оградивши црногорске књижевне и духовне просторе, он вреднује ствараоце у тим митолошким релацијама. Његош је само највећи црногорски песник. „Невидбог“ Риста Ратковића је први прави црногорски роман, итд. Стојовић је, истина, свестан ограничености регионалистичког поступка у литератури, али упркос томе стално инсистира на завичајном чиниоцу.

Читава Стојовићева књига је прећутна полемика са досадашњом књижевном историјом и критиком. Да би успеш-

но обавио крупан задатак који је себи поставио, морао је да рашчисти многе проблеме чисто теоријске природе и да наведе чвршће доказе за своју тезу коју заступа у већини текстова о аутономном карактеру црногорске књижевности кроз деценије. Када је у питању старија књижевност и самоникле појаве у њој као што је, на примјер, Марко Миљанов, онда је његова теза имала више изгледа да буде одбрањена, мада Стојовић ни у тим тренуцима није довољно убедљив. Али шта да кажемо за међуратни и послератни период? Ко је то у стању да повуче граничну линију и да каже: доведе је само црногорска, а одавде почиње остала литература писана на српскохрватском језику? Сам Стојовић врло добро зна да, на пример, социјална поезија није створена у Црној Гори и да ју је немогућно посматрати само на црногорском тлу. Све оно што се дешава ван Црне Горе Стојовића само узгред интересује. Он покушава да ствари објасни аутохтоним развитком, а то је просто немогућно. Он занемарује сва узајамна прожимања, све обухватније контексте плашећи се да не осиромаше и изневери аутентични појам црногорске књижевности. Црногорска књижевност (употребљавам овај израз у битно друкчијем смислу него што то чини Милорад Стојовић) добија, међутим, пуно значење и вредност тек онда када се оцењују њени дometи на ширим основама. Њени прозаисти налазе се данас у првим редовима литературе српскохрватског језичког подручја и она може само да буде поносна због својих високих квалитета. Стојовић жели да је затвори у уске оквире, да пресече њене животворне везе са осталом литературом, да је направи, да употребим једну реч која је у моди међу привредницима, аутархичном.

Пишући ове редове осећао сам велику горчину. Та горчина је утолико већа што знам да је у питању један разборит критичар. Културног читаоца који прати наше разговоре о овим феудалним темама вероватно спопада ужас при помисли како се заједно у провинцијској проблематици губимо и Милорад Стојовић који доказује оно што доказује и ја који то побијам. Што каже духовити Момо Капор. „Док људи лете око луне, надевајући сасвим лежерно имена некрштеним планинама и морима, у Тетову се потукли један фотограф и неки пекар око заставе над дућаном изнад переча и ђеврека! Па ви сада схватите свет у коме живите!“

(Књижевне новине, бр. 345, 18. јануар 1969)

Милорад СТОЈОВИЋ

УНИТАРИСТИЧКА КОНЦЕПЦИЈА?

(Поводом написа Павла Зорића „Изолационистичка концепција“)

Не бих полемисао са Павлом Зорићем да у свом приказу моје књиге „Надмоћ људскости“ (“Књижевне новине“ од 18. јануара 1969) није покренуо нека питања која излазе из оквира литерарно-књижевног саобраћаја са књигом. Зорићу је она послужила само као повод да изрази своје неслагање са онима који црногорску књижевност сматрају црногорском. Он се и раније у неколико наврата дотицао те теме. Сада је Зорић свој став према овом, како он каже, „провинцијском проблему“ саопштио углавном јасно. Остао је једино дужан да своју тезу аргументује, јер у односном приказу то није учинио ни дјелимично. Иначе, његов текст о мојој „изолационистичкој концепцији“ могао би се схватити као импровизација, односно морално-политичка инсинуација, од чега се сâм унапријед оградајује.

У мом настојању да се оживи интересовање за један, у црногорској књижевности мало проучаван, а веома значајан и интересантан период (вријеме између два свјетска рата), Зорић види намјеру „која није изражена у програмском облику, али која је присутна имплицитно у мање-више сваком тексту, да се конституише аутономна црногорска књижевност“. То га је провоцирало на закључак да су моје концепције изолационистичке, да сам „исконструисао један књижевно-историјски мит“, да говорим о ономе што не постоји, излазим из „домена искуства“, издвајам дио из цјелине, присвајам оно што је туђе. По Зорићу сам ја „на основу постојања црногорске нације механички, у духу најелементарније каузалности извео закључак да постоји и засебна црногорска књижевност“. А онда, у складу са својим „изолационистичким концепцијама“ повлачим граничне линије између литература писаним на српскохрватском језику и при томе занемарујем „све оно што се дешава

ван Црне Горе“...пресецам животворне везе“ црногорске књижевности (Зорић вели да тај појам употребљава „у битно друкчијем смислу“ него што то чиним ја) „са осталим литературама“, претјерано инсистирам на „завичајном чиниоцу“, ријечју, једну литературу „затварам у уске оквире“. И тако даље – у том смислу и тону. Без иједног озбиљног аргумента.

Зорић је, прије свега, био дужан да објасни: какав је то „битно друкчији смисао“ који он даје појму црногорска књижевност? И по каквој логици се може, на једној страни „признавати“ постојање црногорске нације, а на другој игнорисати црногорска култура и књижевност! Може ли нација егзистирати без националне културе, без своје стваралачке индивидуалности!?

Кад већ тврди да не постоји „посебна“ црногорска књижевност, Зорић је, исто тако, био обавезан да дјело Петра I, Његоша, С.М. Љубише, Марка Миљанова, Николе Лопичића, Михаила Лалића, Мирка Бањевића, Радована Зоговића, Душана Ђуровића, Чеда Вуковића, Стефана Митровића, Душана Костића, Радоње Вешовића и многих других црногорских писаца, до млађих и најмлађих, ситуира у неку другу друштвено-историјску, етичко-психолошку и стилско-језичку стварност, у неку другу националну панораму. Ако му то не би пошло за руком, на основу текста са чијим ставовима полемишем, могао би се извести закључак да се у Зорићевим концепцијама продужава једна давно превазиђена и побијеђена романтичарско-православна, хегемонистичка идеологија великокрпске буржоазије, од чијег „хуманизма“ Црна Гора, и не само она, и данас има ожиљак на челу! Идеологија коју је програмирао Илија Гарашанин у свом познатом „Начертанију“ 1844. године, а у пракси покушали да оживотворе његови сљедбеници Никола Пашић, Николај Велимировић, Драгиша Васић и други!

Духовитост Мома Капора, којом Зорић крунише свој текст, неће много помоћи у расвјетљавању ове „феудалне теме“ о којој он ипак веома жучно расправља. Исто као што се доказ о непостојању „посебне“ црногорске књижевности не може озбиљно узети Зорићев аргументат да су многи црногорски писци живјели и стварали, живе и стварају ван Црне Горе (Сима Милутиновић, Лаза Костић, Стеван Каћански, Симо Матавуљ и многи други нијесу црногорски писци иако су живјели и стварали у Црној Гори, Матош, Тин, Крклец, Крлежа и

други нијесу српски писци зато што су живјели у Београду; Милош Црњански није енглески писац иако је око двадесет година живио и писао у Енглеској; „Зло прољеће“ није француски роман зато што је написан у Паризу). Није ствар у томе. Његош је живио и стварао на Цетињу и у свом дјелу, оном најбољем, дао поетску синтезу црногорског националног бића у најширем смислу, па то многим не смета да га сматрају „српским песником“. Ради се о домишљањима срачунатим на игнорисање националног карактера црногорске књижевности!

Никада нијесам казао да су „додирне тачке“ црногорске књижевности „са осталим нашим литературама (у првом реду са српском) само периферне“. Зорић је то измислио! Друга је ствар да ли сам у сваком случају био у могућности, да ли сам увијек био у стању да откријем утицај писаца и литература осталих југословенских народа на црногорске писце. Сваку Зорићеву, и не само Зорићеву, допуну у том смислу, примићу са особитим задовољством.

Слажем се са Зорићем да „искуства, сазнања и духовни подстицаји непрекидно струје и не дају се оградити и насилним поделама сузити и сузбити“, али бих одмах додао да се на основу узајамних односа, утицаја и прожимања литература народа Југославије не може игнорисати ни једна од тих литература, као што се то чини са црногорском.

Зорић каже да „Стојковић врло добро зна да социјална поезија (између два рата – М. С.) није створена (!) у Црној Гори и да ју је немогуће посматрати само на црногорском тлу“. Црногорска социјална поезија између два рата (термин социјална узимам условно, јер свака је поезија у суштини и социјална), Зорић би то морао да зна кад већ о томе говори, настајала је и објављивана и у Црној Гори (Јанко Ђоновић, Мирко Бањевић, Радован Зоговић, Стефан Митровић и многи други) и она, и мотивски и изражајно, оним својим најбољим дијелом, снажно одражава социјалне односе у Црној Гори онога раздобља. Зорић то зна, али њему је потребна теза о „сужавању“, односно о „прожимању“ да би доказао моје „изолационистичке концепције“, а афирмисао своје „интернационалистичке“. Зар би неко могао и кад би желио, да изолује умјетничке резултате једне литературе од интересовања других литература и других средина. У таквом третману моје књиге и мојих настојања не видим друго до најобичније демагогије.

Зорић ме с правом укорио што сам (једанпут) непрецизно употријебио израз српскохрватска поезија. Мислио сам на српску и хрватску поезију између два рата, што се лако може закључити из контекста, али то никако не оправдава моју непрецизност. Но, Зорићеве „непрецизности“ су ипак нешто суштинскије природе.

(Књижевне новине, бр. 346, 1. фебруар 1969)

Павле ЗОРИЋ

НЕМОЋ КОЊУНКТУРЕ

Пишући о књизи Милорада Стојовића „Надмоћ људскости“, истакао сам ауторову основну тезу: књижевност Црне Горе постоји од Његоша и С. М. Љубише до данас као аутономна целина. Расправљајући о тачности ове тезе, напоменуо сам да сваки разговор о њој треба водити без икаквих политичких инсинуација. Рачунао сам са разборитошћу овог критичара и са његовом моралном и интелектуалном скрупулозношћу. Преварио сам се и разочарао у много чему! У одговору на моју критику он је потргао старе аргументе о великосрпском хегемонизму мислећи ваљда да ћу се уплашити и заћутати пред убојитом снагом његових литанија о православљу, Начертанију, Николи Нашићу, Николају Велимировићу... Стојовић је, изгледа, тако надмен зато што је уверен да ја браним једну побеђену концепцију о црногорској књижевности као саставном делу српске књижевности, док он говори у име прогресивне научне мисли. Али представа о аутономној црногорској књижевности је лишена сваке рационалне научне основе. То је плод митолошке свести па стога не само што није научно-прогресивна него је и ретроградна. У њеном формирању одиграли су одлучујућу улогу афективни чиниоци.

Можда нисам био довољно јасан: Стојовић ми пребацује да би требало да објасним какав је то „битно друкчији“ смисао придајем изразу „црногорска књижевност“? Ја, дакле, те две речи употребљавам само условно и не придајем им никакво дубоко национално и аутономно значење (то је и Стојовићу јасно из контекста мог чланка). Сматрам да су С. М. Љубиша, Његош, Марко Миљанов, Ристо Ратковић, Михаило Лалић, итд, писци који припадају српској књижевности. Стојовић каже да ја браним превазиђену и побеђену романтичарско-православну, хегемонистичку идеологију великосрпске буржоазије, али тај победник који ме повезује са идеологијом Николаја Велимировића и Драгише Васића треба да зна, мада је склон више митологији него егзактној науци, да су књижев-

на дела великих Црногораца сматрали као саставни део српске литературе сви највећи књижевни критичари и писци ове земље. Да ли је Скерлић био представник великосрпског шовинизма? Жели ли Стојовић да оптужи и Богдана Поповића, Исидору Секулић, Вељка Петровића, Иву Андрића, Бранка Лазаревића, Перу Слијепчевића, Велибора Глигорића, Милана Богдановића? Нека не мисли Милорад Стојовић да се ја залањам иза ових ауторитета да бих својим ријечима дао већу тежину. Желим само да га подсетим да нема озбиљнијег критичара и историчара који је издвајао црногорску из српске књижевности и да би он морао да крене у једну замашнију битку ако има намеру да остане у књижевности као критичар који је озбиљно доказао да Љубиша, на пример, није српски писац.

Стојовић је показао један духовни менталитет од којег, чини ми се, нема опаснијег за литературу. Склоност да о књижевним питањима расправља на нивоу политичких подметања. Такав саговорник увек рачуна са елементом страха код свог опонента. Он се нада да ће се опонент неуротизовати при помену имена Драгише Васића. Њему није стало до начелне расправе него до демагогије. Он замењује књижевне чињенице политичким чињеницама, вулгарно схваћеним, и верује да ће паралама доказати да Његош не припада српској поезији.

Стојовић ме пита: где бих ја ситуирао читав низ аутора из Црне Горе ако поричем постојање аутономне црногорске књижевности? Да не буде забуне и да бих питање Милорада Стојовића патетичне неизвесности, одговорићу му сасвим кратко: у српску књижевност, где се, уосталом, знатан део поменутих имена већ сасвим добро осећа. Сматрам, иначе, да је до постојања посебне црногорске књижевности нарочито стало онима којима, што се тиче вредности њиховог дела, ни у једној књижевности није место. Они се највише баве митолошким фантазијама да би себи обезбедили бар некакво место.

Милорад Стојовић, декларисани антиромантичар, каже за Његоша да је дао „синтезу црногорског националног бића“. Тако може да говори само човек који са упрошћеним, застарелим и романтичарским појмовима о литератури још није раскрстио. То је речник једног закаснелог романтичара, а не модерног књижевног критичара. Говорити о синтези националног бића у једном књижевном делу може данас само неко чије су мисли одлутале у давна времена! Са мало више жеље

за малициозношћу могао бих пребацити Стојовићу да ме подсећа својом књижевно-мистичном терминологијом на једног врховног мистичара, при чијем помену се Стојовићу диже коса на глави – на Николаја Велимировића...

У свом чланку сам указао на једну Стојовићеву методолошку заблуду о „завичајном фактору“. На основу те застареле позитивистичке концепције Стојовић је и конструисао своју идилично-митолошку представу о аутономној црногорској књижевности. Чудна ствар: овај критичар који се толико победнички и напредно осећа, служи се архаичним схватањима која се крећу од народњачко-романтичарске слике националног бића, па до теорије о пресудном утицају етничке и географске средине. Кад треба да нас убеђује да су С. М. Љубиша и Лалић припадници црногорске литературе, онда је спреман да свима онима који се не слажу сручи на главу оптужбе о реакционарности! Можда је Стојовић уверен да је у политичком смислу прогресиван. Ја мислим да није ни то, јер се политичка прогресивност не може заснивати на емоционалним разлозима и на митологији. Али у погледу књижевно-историјском и критичком сасвим је извесно да је он конзервативан и ненаучан самим тим што усваја и брани сада, у овом одговору, још непомирљивије и отвореније него у књизи, тезу о аутономном карактеру црногорске књижевности.

Сва она домишљања срачуната на негирање националног карактера црногорске књижевности осуђена су на пропаст, тврди Милорад Стојовић, јер су плод унитаризма. Унитаристичко је и тврђење да је Његош „српски песник“. Стојовић стално тражи од мене доказе да црногорска књижевност није посебна целина. Мисли ли он заиста озбиљно да ћу га сада надуго и нашироко уверавати да је Његош српски песник? Сматра ли, узгред буди речено, да је Његош, мада израз синтезе националног бића, итд., био, у ствари малоуман када се сам погрешно национално и стваралачки определио и да он, Милорад Стојовић, сада треба да исправи једну стару глупост?

Мој аргумент о оним, често најдаровитијим, писцима који живе и стварају ван Црне Горе, побија Стојовић биографским подацима неколицине наших и страних писаца. Пре свега, имао сам у виду ауторе који су стално или претежно живели и стварали (или живе и стварају) ван Црне Горе, с рођени с новим амбијентом и укључени у његов духовни живот. Милош Црњански је био туђин у Лондону, али Ристо Ратковић

то није био у Београду нити у српској књижевности. За Стојовића је довољан разлог да неког прогласи искључиво црногорским писцем ако су му родитељи Црногорци (чак не ни оба), или ако је неки писац провео стицајем околности неколико година у Црној Гори (пример Данила Киша или Борислава Пекића), мада његове књиге немају никакве везе са црногорским поднебљем и традицијом. Завичајна припадност не значи културну аутономност. Војвођани би по завичајној сепаратистичкој логици Милорада Стојовића имали много више права да прогласе аутономну војвођанску књижевност.

Ја нисам тврдио да социјалне поезије није било у Црној Гори (то је књижевни покрет између два рата и ја о њему говорим па, према томе, Стојовићеве речи да термин „социјална“ узима условно немају никаквог смисла, јер се не може говорити о условности нечега што је фактички постојало), већ само то да се о црногорској социјалној поезији и литератури у ширем смислу не може писати независно од свега онога што се десило раније у Кикинди, Београду, итд.

Стојовић признаје да је погрешно када је употребио термин српскохрватска литература, али ништа не каже о много чешће употребљаваном термину „југословенска литература“. Није ли и он, са гледишта Милорада Стојовића, исто тако плод збрке? Јер, ако постоје црногорска, српска, хрватска и остале националне и републичке литературе, онда се може говорити само о књижевности југословенских народа. Употребом термина „југословенска литература“ Стојовић се веома опасно приближава унитаризму – против своје воље, разуме се, из чистог неспоразума и на уштрб својих сепаратистичких схватања. Али, њему је било главно да црногорску књижевност одвоји од српске, коју готово и не помиње у својим критичким текстовима објављеним у књизи, а све оно остало, па и та злосрећна семантичка конфузија, изгледало му је споредно.

Кроз деценије црногорска књижевност се прожимала и стапала са српском књижевношћу. Књижевници Црногорци писали су и пишу српскохрватским језиком; тежили су и теже истим циљевима, којима теже и српски писци, инспирисали се заједничком традицијом и стварали дела у заједничкој духовној клими. Најбољи писци из Црне Горе имали су увек свест да припадају српској књижевности, и ту никаква довијања не могу ма шта битно да измене.

(Књижевне новине, бр. 346, 1. фебруар 1969)

СТАВОВИ

СТАВОВИ

ВИРУС ДУКЉАНСТВА У БЕОГРАДУ

(Отворено писмо Председнику и ујрави

Удружења Дурмитораца у Београду)

ВИРУС ДУКЉАНСТВА У БЕОГРАДУ*
(Отворено писмо Председнику и управи Удружења
Дурмитораца у Београду)

Наше незадовољство вашим начином вођења Удружења потиче још од времена одржавања свечане Скупштине Удружења поводом петнаест година од његове обнове.

Тој скупштини, на позив организатора, присуствовала је, као почасни гост, тадашња амбасадорка Црне Горе у Србији госпођа Анка Војводић, која је узгред речено, том приликом још и бурно поздрављена од присутних чланова Удружења. Скупштина је, како смо чули, завршена свечаним банкетом у неком ресторану, који је финансирао председник „богате“ пивске општине господин Мијушко Бајагић. По нама та улога је требало да припадне председнику Жабљачке општине. Али то није од неког значаја за нас. Биће да на том банкету нису изостале ни здравице у част високог госта али су, грешком организатора, изостале фанfare и трубачи, па тако фешта није комплетирана. Штета.

Пошто смо убеђени да су Управа, а пре свих њен председник, били свесни какву ће реакцију изазвати та одлука код дела чланства српске националности, тај чин с правом посматрамо као провокацију и атак на Удружење.

Нема сумње, господо, да сте у одавању почести амбасадорки, одмах по њеном доласка у Београд, испредњачили испред свих завичајних удружења из Црне Горе у Србији. Отуда се с правом поставља питање: да ли сте, господо, на тај начин хтели демонстрирати солидарност с дукљанским неокомунистима, и истовремено дати одушка одушевљењу што се толико „напаћена Црна Гора“ коначно ослободила „српског јарма“. Ми смо сигурни да тим чином нијесте променили

однос традиционалних дукљанских спаратиста према нама северњацима, јер смо ми и даље за њих остали људи поданичког менталитета што је, на жалост, донекле тачно. У прилог томе говори и ваше наметљиво додворавање госпођи амбасадорки, а преко ње и садашњој црногорској власти. Несумњиво да је та одлука била последица појачаног емотивног набоја извесног броја чланова Управе. Али наш народ би рекао да никад не треба истрчавати ко ждребе пред руду, без обзира на то о чему се радило и какви су мотиви у питању. Емоције морају бити под контролом разума да би се избегли ексцеси у понашању и доношењу одлука.

Nota bene. Наш протест не односи се на личност госпође амбасадорке, нити је кривимо због присуствовања јубиларној Скупштини, већ се односи на злоупотребу, од стране Управе, њене дипломатске улоге како би се доказала и наша приврженост владајућем црногорском естаблишменту. То сте ви, господо, урадили мимо нас и у своје име, што можете и убудуће чинити само ван Удружења, али ни тада, нипошто - у име свих нас.

Сада ћемо подробије навести аргументе који су нас мотивисали да вам се обратимо на овакав начин. Учинићемо то без „увијања у кучине“, како би то рекао Његош.

На црногорској политичкој сцени распојасала се једна ауторитативна, осiona, неконтролисана и безобзирна антисрпска власт. Главни актери те и такве власти су челници владјуће партије која, и дан данас, безмало јавно, баштини лик и дело „највећег сина југословенских народа и народности“ – великог диктатора, пустолова и србомрца. Неће бити на одмет да вам, господо, донекле, скренемо пажњу на лик и дело тих актера, на њихове сапутнике, на порекло и генезу антисрбовања у Црној Гори, иако претпостављамо да већина од вас то зна, држећи се максиме *repetitio est mater studiorum*. Да ли ћете се сложити с нама или не то је ваша ствар, али дозволите да чујете и наше мишљење.

Чланови тог „свемоћног“, назови „политбироа“ су некадашњи перспективни Брозови комунистички кадрови, јуноше и јуришници из времена „догађања народа“. Неки од њих припремајући се за руководиоце у некадашњем Савезу комуниста, били су на специјализацији у „Кумровачкој богословији“. Једном од њих је, у комунистичком периоду, припала част да понесе штафету младости вољеном Вођи, а потом се

нашао на челу омладине Југославије. Њихов садашњи „идеолог“ стицао је додатна знања, дописним путем на неком језуитском „колецу“ – бар тако говоре зли језици. Неки су пак под сумњом, наводно, због шверца и незаконитог богаћења. Сви они су у своје доба били грлати заговорници братства и јединства. А о томе шта данас мисле и раде сувишно је трошити речи. Али најкраће речено: све комунисти један до другог и антисрби бољи од бољега, како би их народна песма оквалификовала.

Уз наведену братију шлепују се следбеници сепаратистичког претече и ратног злочинца Секуле Дрљевића, затим сподобе Савића Марковића Штедимлије – вишеструког шпијуна и контрашпијуна неколико обавештајних служби. У следећем ешалону су повампирени дукљани који су наједном изронили из рушевина древног римског локалитета да би владајућој врхушки давали „логистичку подршку“ у њеној анти-српској политици, као и изанђали високи удбашки функционери из Брозове ере, међу којима је и један његов миљеник и „пашеног“ кога су, по злу, запамтили многи голооточки сужњи и страдалници. Задњи ешалон чине добростојећи потомци црвене буржоазије или, „Нове класе“, како их је крстио Ђилас у истоименом бестселеру, након катарзе и раскида са бољшевичком концепцијом друштвеног уређења. Наравно да у ту класу спадају новопечени богаташи, наркодилери, криминалци мафијаши које власт користи у обрачуну са неистомишљеницима.

На удару те, у понечем, хетерогене дружине нашло се све што у називу има префикс изведен од речи Србин; српски језик, српска азбука и писмо, професори српског језика, српска православна црква, српска историја и, скоро, све српске историјске личности. Посебно су се жестоко окомили на српске династије Немањиће и Карађорђевиће, које су по њима биле окупаторске и антицрногорске. Али ни династија Петровића није остала поштеђена јер је и она била туђинска, а то значи српска. За великог Његоша подавно је рекао удбашки главосеча Саво Брковић, стриц дукљанске перјанице Јеврема Брковића, да је и он много србовао! А још даље у нападу на поету горостаса, како га је назвао Слободан Јовановић, отишао је један „уважени“ црногорски књижевник, који је узгред буди речено „прокувао“, тврдећи да је његов епохални спев *Горски вијенац* геноцидно дело а он геноцидни песник. Интересантно

је приметити, кад је реч о окупацији, да се смишљено прећуткује вишевековна турска окупација Црне Горе како не би „повредили“ припаднике једне етничке групе која им обезбеђујеостанак на власти, док су Срби једини народ који их угрожава. Не би изненадило да једног дана чујемо како су Османлије први пут ослободили Црну Гору од српске окупације а други пут Броз и комунисти.

На делу је, дакле, једна врста апартхејда према домаћим Србима. На пример, ако се декларишете као Србин можете имати проблема чак и при покушају запошљавања у својој струци, а да не говоримо да ли као Србин можете добити неку значајнију функцију у управном државном апарату. На тај начин, све се чини да се Срби у Црној Гори принуде на одустајање од свог националног идентитета, и тако докусури њихова асимилација. Тако се једино може успешно етнички очистити Црна Гора од омражених српских уљеза, који се усуђују да својатају Црногорце и њихову историју. Настоји се свим силама да се путем пропаганде, уз помоћ неких режимских квазиисторичара игнорише, или заташкава улога Српског народа у ослободилачким ратовима за стицање независности Црне Горе.

Према њиховој пропаганди могло би се, с правом, закључити да су у Црној Гори једино у прошлости боравиле српске окупационе посаде, па су тамошњи домаћи Срби њихови потомци, и зато се тог мрског „накота“ треба, што пре, ослободити.

Круна свих дукљанских сулудости је наговештај одгајања новог типа Црногораца, неких иберменша, односно супермена. Човек се с правом пита, пошто изгледа да није у питању шала како то мисле да изведу. Једна од могућности је да својим присталицама испумпају сваку кап нечисте српске крви а затим убризгају племениту крв увезену из пријатељског несрпског окружења – исте крвне групе. Друга могућност била би промена генетског кода. Али у оба случаја захтева се да пацијент остане у стању трајне амнезије, како се никад не би могао присетити свог порекла. На жалост, то што би они хтели је нерешив проблем, поготову ако се од тако „произведеног“ човека захтева не само да буде нормалан већ и иберменш.

Немојте нам замерити што смо се мало упустили у маштање и کاریрање, иако не без повода.

Да би се приказали као прави просвећени европејци окомили су се свом жестином и на гусле, вековни српски музички инструмент – највише негован баш у Црној Гори. По њима гусле су симбол примитивизма и заосталости. Сем тога оне подгревају српску митоманију и националне страсти. Гусле се извргавају спрдњи, исто онако као и српска ћирилица у неким западним крајевима бивше Југославије. У тој хајци на гусле особито предњачи један велики пивски дукљанин – Жданов у „политбируу“ црногорске владајуће партије. Он је рођен на самој граници Црне Горе и Босне где почиње Дрина – испод рушевина Херцеговог града, чиме би могао да се поноси. Међутим, судећи према ономе што говори, стиче се утисак да носи комплекс што није рођен поред рушевина римске Дукље – на ушћу Зете у Морачу. Он иде толико далеко да све потезе и изјаве србијанских политичара, макар се и не тицали Црне Горе, назива гуслањем. Ти његови иступи обично се завршавају „добронамерном поруком“, која истовремено носи призивок презира и упозорења: наставите ви да гуслате а ми, само што не каже дукљани, крећемо у Европу. При томе, забораваља Брозов штафеташ и омладинац да су Срби, такорећи, од постанка били у Европи, па ће у њој и даље остати.

Ми не налазимо ниједан разлог због кога би се одрекли а још мање стидели, гусала, легендарног и култног националног музичког инструмента, као што и Шкотланђанима не пада ни на памет да се одрекну својих омиљених гајди.

Можда се од тако „музички образованог“ политичара могло очекивати да се, истом жестином, окоми на зурле и таламбасе, али није он нимало наиван и зна шта ради. Зна он врло добро да би то могло нарушити јединство антисрпске коалиције у Монтенегро држави. А што се тиче музичке културе, пред тим шефом „агитпропа“ црногорске „компартије“ треба скинути капу, пошто је он од малена слушао како му баба, вешто пребирајући дирке, свира Шопенове етиде и мазурке – па зар је онда чудно што му гуслање пара уши.

Надамо се да нећете замерити на овој малој шаљивој ескиважи. Но коначно, да и ми сувише не прегусламо завршимо ову причу, јер народ каже: засвирај и за појас задени. Али, пре тог само још нешто да кажемо.

Иако нема разлога да се стидимо било чега што спада у наше историјско и културно наслеђе, има пуно разлога за стид што је наша Пива – земља Ерцегова како је говорио краљ

Никола – изнедрила такав политички отпад, несој и одрод као што је он, чије је политичко гуслање, речено у пезоративном смислу, дојадило и Богу и људима.

Антисрпска кампања у Црној Гори посебно се жестоко захуктала након претходног (2003) пописа становништва, на коме се једна трећина од укупног броја њених грађана изјаснило да су Срби. А на питање којим језиком говоре, чак две трећине њих је одговорило да им је матерњи језик српски. То је био аларм за узбуну. Па да би умирили своје присталице, које су биле изненађене толиким бројем Срба државна пропаганда их је назвала „Милошевићеви Срби“ – то значи да се ради о једном пролазном феномену. Тај, по дукљане, утешни, назив склепали су црногорски челници, следбеници и саборци комуниста Слободана Милошевића и Мирјане Марковић, који су се захваљујући њему дочепали власти помоћу класичног пуча, изведеног на улици. Међутим, и њима је савршено јасно да не постоје никакви пролазни Милошевићеви Срби већ да постоје – и да ће и убудуће постојати само Срби. Али њима то не смета да безочно лажу народ, како у Црној Гори пре Милошевића није било Срба – или их је било у незнатном броју. Знају они врло добро да су се, до недавно, сви православци у Црној Гори декларисали као Срби. Али, насупротив њима, ми смо више него сигурни да постоје Штедимлијини и Брозови Црногорци. За очекивање је да они једног дана, заједно с Бошњацима, подигну у Подгорици споменик крштеном куму Јосипу Брозу наспрам споменика великог Србина Светог Петра Цетињског, јер је то „највећи син“ заиста заслужио. А што се тиче Штедимлије и Дрљевића и они су, несумњиво, „заслужили“ да им се бар бисте поставе на „Цетињу српском почивалу“ – како то каже једна црногорска епска песма – и то баш на Обилића пољани.

Не можемо да се, у овом нашем протесту Управи Удружења, не осврнемо укратко на срамну одлуку црногорске Владе о признавању лажне албанске државе на територији (не)братске Србије, што представља врхунац бешчашћа и срамну издају дојучерашњег брата. Потом је уследила полицијска забрана даљих протеста грађана против те монструозне одлуке – након великог протеста Срба и Црногораца који је одржан у Подгорици. Но требало би да буду свесни да је то исто што и запретање жара пепелом да не би дошло до пожара. Пошто, како је из искуства познато, чим дуне мало јачи ветар и одува

пепео истог тренутка из жара, који је дотле тињао, сукне пламен. Може се, случајно, десити да и тамошња власт одлепрша заједно с „пепелом“ а потом, не дај Боже, дође до пожара од кога сви, не без разлога, страхујемо.

Да не би били пристрасни и искључиви па вам приписивали нешто што није била ваша намера када сте одлучили да упутите позив, сада већ бившој, амбасадорки на јубиларну Скупштину, морамо се држати оне латинске максиме: *sine ira et studio* (без мржње и наклоности), која одговара оној нашој: ни по бабу ни по стричевима. Тога ради претпоставимо да солидарност с постојећом влашћу није једини мотив, због чега сте се одлучили на неурачунљив потез.

Други могући мотив могао би бити осећај угрожености црногорских држављана који живе у Београду, па им је потребна заштита из домовине. Ако је заиста то био разлог за позив одмах можемо рећи да никоме од нас, а исто тако и од вас, није у мајци Србији потребна никаква заштита из наше Црне Горе – поготову од њене садашње власти. Ми смо сви овде своји на своме, па зато је и не доживљавамо као дијаспору већ се у њој осећамо као у рођеној кући и на родној грудима. Не сметнимо с ума да скоро сви ми из Удружења годинама живимо у Београду, где смо се настанили из различитих разлога – ту смо провели, или проводимо, радни век. Овде смо стицали дипломе и квалификације за будући позив. Засновали породице и однеговали потомство. Решили стамбене проблеме и стекли много познаника и пријатеља с којима делимо добро и зло – радости и жалости. А што се нас тиче, ми се осећамо срећни што овде живимо са својим Српским народом у древном српском граду – стојном Биограду, како су га некада наши преци називали. Ми смо захвални Србији и нашој дичној престоници за све оно што смо у животу остварили, а што нам наша мала и сиромашна домовина није могла омогућити.

Ако хоћемо да будемо искрени онда мирне душе можемо ставити руку на срце и, једном за свагда, рећи да се Србија према свима нама, који смо се доселили из Црне Горе, увек односила као мајка, а никад као маћеха. Али ако и поред свега што смо рекли, постоје неки који не деле ово наше мишљење онда су то неизлечиви случајеви и од њих треба дићи руке – ради мира у кући.

Иако ова средина у којој живимо не тражи и не очекује од нас никакву званичну захвалност, исказану усмено или

писмено, очекује макар толико увиђавности с наше стране да је не провоцирамо на начин како сте то ви урадили који се, по нашем мишљењу, граничи са мржњом и шовинизмом. Није искључено да се ради о осиноности и презиру. Било шта да је у питању, ми вам најдобрамерније саветујемо да не забадате трн у здраву ногу – да не гурате прст у око средини у којој живимо. Ако је чак у питању мржња, у што се и не усуђујемо да поверујемо, онда настојте свим силама да се те несреће клоните, као ђаво крста. Имајмо сви на уму да је мржња најгори људски порок – она је мајка насиља и злочина. Дужност нам налаже да изграђујемо друштво на љубави а не на мржњи, јер без постулирања љубави у међуљудским односима није могућ никакав друштвени просперитет. На жалост, историјско искуство човечанства показало је да је одгајање на мржњи неупоредиво лакше него на љубави. Али ко на мржњи греје руке хлади срце и мозак док не престану нормално функционисати. Друштво изграђено на мржњи, било да се ради о расној, класној, етничкој или верској, није дугог века, како је то посведочила најновија историја. Као еклатантан пример за то може се узети брза пропаст нацизма и бољшевиизма. То би, пре свих, требало да има на уму садашња црногорска власт, која свим силама настоји да на мржњи према српском етносу фундаира црногорску националност и државност. Међутим, пошто је мржња један вид психолошког слепила код њих се, судећи по „смелости“ којом доносе неке антисрпске одлуке, не примећује ни мрва забринутости. Они се сувише уздају у свој репресивни апарат, заборављајући да им и ти режимски чувари могу једног дана – кад дође стани пани – окренути леђа што се, не тако давно десило, у комшилуку некадашњем њиховом идеолошком узору и предводнику.

Трећи мотив може можда, бити носталгија за родним крајем. Ако је заиста у питању носталгија ми ипак сматрамо да то не би могао бити довољан разлог за позив, а још мање за почаст коју сте том приликом, указали госпођи амбасадорки. Неће бити да је било ко од вас поверовао да амбасадорка поседује исцелитељску моћ од носталгичне море. Уосталом, ако неко од чланова Управе баш толико пати за родним крајем, а одлучио се да и даље живи у Београду, може, с обзиром да је дурмиторски крај релативно близу а превоз не кошта много, накратко тркнути на терапију до свог завичаја, кад му се за то укаже прилика. Пошто нико од нас није имун на носталгију то

чинимо сви ми, који смо још иоле покретни, бар једном годишње – обично у току лета. Тада нам се пружа прилика да извесно време проборавимо у оронулим домовима где смо први пут угледали света, сем тога, да обиђемо гробове предака и најдражих покојника, и да на њима упалимо свеће. Иако све то изазива тугу у срцу и нагони сузе на очи, због пуне пролазности свега што постоји, ипак представља извесно душевно растерећење и спокојно мирење с неминовношћу, што човека доводи у неко стање „блажене нирване“. Уједно то је и прилика да се за извесно време склонимо из ужареног Београда и освежимо на нашем Дурмитору – српском Олимпу, како га је некад назвао архимандрит, историчар и академик Нићифор Дучић родом из Требиња.

Између свих наведених мотива, а можда постоје и неки други којих се ми нисмо могли сетити, за нас је највероватнији први – а вама остаје, ако нађете за потребно, да нас оспорите, што ми не захтевамо.

Из свега овога што смо рекли на рачун црногорске власти не следи да им *à priori* не признајемо постојање црногорске нације, нити негирамо црногорску државу. То могу да чине појединци а нама, као делу Удружења Дурмитораца није ни на крај памети да се тиме бавимо. Ми поштујемо једну од основних тековина сваког демократског друштва која гарантује право сваком свом члану да се национално и верски определи како хоће по свом слободном избору.

Међутим, то не искључује нашу забринутост за стање српског народа у обновљеној црногорској држави. Сведоци смо државне медијске хајке уперене против српског етноса. Према тој пропаганди само Срби, за разлику од других националних мањина, не прихватају Црну Гору као своју државу, па где год стигну и укаже им се прилика роваре против ње. Све то не треба да нас чуди имајући у виду да на црногорској политичкој сцени вршљају велики политички манипулатори и фалсификатори сопствене историје. По угледу на Достојевског могли би их чак назвати “велики инквизитори“, јер су се одметнули од Бога и народа и поставили изнад њих.

На жалост, антисрбовање у Црној Гори почиње да поприма забрињавајуће размере, посебно међу младим нараштајима. Тешко је поверовати да се неки драстични и злокобни шовинистички испади прећутно толеришу, и уместо да се у корену сасеку. Ипак се морамо запитати да ли то неко, онако

испод жита, смишљено подгрева – да би се на тај начин обезбедио континуитет затирања историјског наслеђа и омогућио улазак у Европу са изврнутом и изопаченом свешћу. Та гангрена захватила је и наше дурмиторско подручје. Тако, на пример, приликом прославе матурске вечери у Плужинама, кружили су накресани матуранти по варошици певајући из свег гласа људождерску усташку песму: „Ко је други ја сам први да пијемо српске крви“ – пропраћену, такође усташком, паролом „Србе на врбе“! Просто да човек занемари не верујући својим ушима, питајући се зар је могуће да се то дешава у српској Пиви. Такве песме и пароле певали су и узвикивали франковци у Загребу док је још био у саставу Аустроугарске царевине. Није нам познато да ли је, и како, локална власт реаговала на те, најблаже речено бандитске оргије. Тако едуковане младе генерације требало би да забрину баш оне који су томе кумовали. Они ће кроз цео живот и налазити повода да искале мржњу и нетолеранцију не бирајући „жртву“. Па зар није Његош рекао: „Што се црним задоји ђаволом обешта се њему до вијека“.

Није нам познато да ли је било сличних ексцеса с оне друге стране Дурмитора. Али је добро познато да се још у време „цветања“ братства и јединства јавно експонирао један ортодоксни следбеник Секуле Дрљевића – родом из села Мокро на граници између зенђилог Дробњака – како га је назвао краљ Никола, и Ускока. Иако полуписмен „смело“ се упуштао у полемику с умним људима бранећи, наводно, Црногорце од великосрба и њихово право на самосталност. На његову несрећу тај „културни бескућник“, како га је назвао Лаза Трифуновић, мистериозно је нестао без трага и гласа на Великој улцињској плажу још у време Броза – не дочекавши осамостаљење Црне Горе. Његов млађи брат, по вокацији историчар, који понекад, попут неке фрајле - и лети носи беле рукавице, скоро је објавио и свечано промовисао књигу под насловом: Секула Дрљевић контроверзна личност! Питамо се, с правом, да ли квалификације ратни злочинац и контроверзна личност штимују. Па зар је могуће да нека личност буде истовремено и једно и друго. Испоставља се да је све могуће и оно што је до јуче изгледало немогуће. Не сумњамо да ће „Дробњак племе у Херцеговини“, како га назива Андрија Лубурић, сачувати свој српски, идентитет пред налетом дукљана и дукљанизације – то сведочи његова херојска и славна прошлост.

Сада је ред да и ми који стојимо иза овог протеста, кажемо нешто о нашем односу према нашој заједничкој домовини Црној Гори, према историји родног краја и о разликама које постоје између нас и вас. Тиме се, истовремено, и вама пружа прилика да искажете своје слагање, односно неслагање, с нама ако нађете да је то потребно.

Одмах на почетку скрећемо вам пажњу да ви не поседујете тапију која вам обезбеђује својатање Црне Горе, пошто је она једнако и ваша и наша. Преци су нам гинули раме уз раме у борбама за ослобођење од вишевековног окупатора. Па зар и на Косову заједно не бише? Гинули су заједно на Муратовици, Скадру, Брегалници, Мојковцу и многим другим крвавим пољанама – све до коначног ослобођења српских земаља од азијатских и других завојевачких хорди. Али да се одмах разумемо како не би било забуне. За разлику од неких између вас ми једнако волимо Србију и Црну Гору, Ловћен и Оплећнац, Цетиње, Београд и Нови Сад – српску Спарту и српску Атину, где се, како је то рекао Скерлић, двеста година мислило и писало за цео српски народ. Једино што вам признајемо, и по чему се дијаметрално разликујемо, састоји се у томе што ви обожавате садашњу црногорску власт, и солидаристете се с њеном политиком, док је ми, управо због такве њене политике, осуђујемо. Неки пут нам се чини да ви данашњу Црну Гору волите због њене антисрпске власти – губећи из вида оно што смо већ рекли, да власт долази и одлази а Црна Гора наставља да траје.

Ви сада можете нама поставити питање да експлицитно кажемо ко смо, шта смо и шта хоћемо. Па ево да вам одмах одговоримо. Ми припадамо поносном српском племену које насељава велики део Балкана и баштинимо традицију тога племена, коме припадају и црногорски Срби. На жалост, нама изгледа да ви почињете баштинити традицију црногорских Дукљана.

То велико и славно племе изнедрило је током своје историје плејаду знаменитих историјских личности, којима би и сваки други народ, могао да се поноси. Нашег соја су сви великани из династије Петровића, од Владике Данила до Краља Николе. Гласовити Срби су Вукотићи Јанко и Петар – српски Војевода с Чева равна – како га ослови његов зет Краљ Никола у опроштајном говору над његовим одром. Такође смо

саплеменици Никца од Ровина, Марка Миљанова, Миљана Вукова, Миње Радовића, Пека Павловића, Јола Пилетића и Новака Рамова. Наши су чувени херцеговачки јунаци и војсковође: Лука Вукаловић, Богдан Зимоњић, Максим Бећковић и Стојан Ковачевић. Ми, Дурмиторци, можемо бити поносни што су из нашег краја гласовити Срби: Бајо Пивљанин, Вук Лопушина, Новица Церовић, Мирко Алексић, Шујо Караџић, Лазар Сочица, Тривко Џаковић, Вуле Аџић, Миро Гаговић, Гаврило и Живко Шибалија, Шћепан Плоска, Шундо Бајагић, Јаков Потураковић, Жарко Љешевић, Јелена Шаулић и Јоксим Кнежевић – а из суседне Мораче Милош Меденица.

Из племена смо славних Немањића, Хребелјановића, Карађорђевића, Обреновића, српских витезова и војвода из Првог и Другог устанка – из балканских и Првог светског рата. Њима додајмо још незаобилазне котарске Србе и сердаре.

Наши српски духовни оци су: Свети Сава, Макарије и Саватије Соколовићи, Свети Василије Острошки, Арсеније Црнојевић, Арсеније Јовановић, Владика Данило Петровић, Свети Петар Цетињски, Владика Раде, Арсеније Гаговић, Мојсија Зечевић, Хаџи Ђера и Хаџи Рувим, Матеја Ненадовић, Лука Лазаревић, Јосиф Рајачић, Варнава Росић, Свети Николај Велимировић, Јустин Поповић, Гаврило Дожић, Патријарх Павле и многи други – знани и незнани. Захваљујући, на првом месту, њима, и Српској православној цркви, успели су Срби до данас сачувају свој национални идентитет који је, посебно, био угрожен за време атеистичке-комуни-стичке диктатуре.

Културну ренесансу у Србији извели су један просветитељ и један реформатор. Они су нас увели у европску културу и цивилизацију. Захваљујући њима Србима су била отворена врата за улазак у Европу, што је омогућило да се многи српски младићи образују на водећим европским универзитетима. Убрзо након повратка у домовину, они су у Србији уздигли школство и науку на европски ниво. Тако су створени услови да Срби, после петовековног застоја, испоље свој интелектуални потенцијал у свим областима људске делатности. Тај витални и обдарени народ је, у току два последња столећа, изнедрио плејаду знаменитих личности којима би могла да се поноси и свака друга нација – већа од наше. Како је списак тих знаменитих Срба мало дужи ипак нека, по нашем мишљењу

најзначајнија, морамо навести – идући по областима њихове делатности.

Незаобилазна имена из домена просвете, књижевности и других грана уметности су: Доситеј, Вук, Даничић, Његош, Иво Андрић, Меша Селимовић, Црњански, Борислав Пекић, Бора Станковић, Добрица Ћосић, Владан Десница, Симо Матавуљ, Стјепан Митров Љубиша, Марко Миљанов, Нушић, Душан Ковачевић, Милорад Павић, Драгиша Васић, Исидора Секулић, Љубомир Симовић, Драгослав Михајловић, Дучић, Ракић, Шантић, Ђура Јакшић, Змај Јова, Лаза Костић, Војислав Илић, Милутин Бојић, Иво Војновић, Петар Кочић, Бранко Ћопић, Скендер Куленовић, Десанка Максимовић, Момчило Настасијевић, Вељко Петровић, Матија Бећковић, Бранко Миљковић, Слободан Јовановић, Јован Скерлић, Поповићи Богдан и Павле, Никола Милошевић, Милан Кашанин, Дејан Медаковић, Лазар Трифуновић, Паја Јовановић, Урош Предић, Надежда Петровић, Петар Лубарда, Мило Милуновић, Сава Шумановић, Милена Павловић-Барили, Стеван Мокрањец, Стеван Христић, Корнелије Станковић, Јосиф Маринковић и Станислав Бинички.

Српски научници светског гласа којима се посебно поносимо: Тесла, Милутин Миланковић, Пупин, Јован Цвијић, Михаило Петровић, Јован Жујовић, Павле Савић, Иван Ђаја, Јован Карамата, Ђуро Курепа, Владимир Ћоровић, Јорјо Тадић, Милош Ђурић, Милан Будимир и Јосиф Панчић.

Српски познати филозофи, политичари и државници: Бранислав Петронијевић, Светозар Милетић, Светозар Марковић, Љубомир Тадић, Михаило Марковић, Живко Топаловић, Ваца Пелагић, Милован Миловановић, Никола Пашић и Љуба Давидовић.

Најпознатији наши епски песници су: српски Хомер Филип Вишњић и наш ускок Радован Бећировић. Уз њих да наведемо чувене, сада већ класичне, гусларе Петра Перуновића, Јеврема Ушћумлића, Танасија Вућића и Илију Вуковића, који су пронели славу гусала широм Европе и Америке.

Не можемо заобићи бар неколико познатих Срба који су нас достојно репрезентовали пред светом – ван своје домовине. Један између њих је Дубровчанин Руђер Бошковић. Његови су старином из Бјелопавлића, одакле су се одселили у Попово Поље. Иначе, он је Србин католичке вероисповести – припадао је исусовачком реду. Био је један од најуниверзални-

је образованих људи Европе свога времена. У науку је ушао као астроном, физичар и филозоф. Сем тога био је математичар, инжењер – геодета и песник. Други велики Србин – исламске вероисповести – је Мехмед Паша Соколовић од познате породице Соколовића из околине Рудог, која је у рођачким везама с пивском породицом Гаговића. У турском царству постао је Велики везир – и за време султана Селима Другог – практично управљао турском царевином. Омогућио је обнављање Пећке патријаршије и тако стекао огромну заслугу за очување националног идентитета Српског народа – ком је претило затирање. Сем њих, значајну улогу у историји Русије имали су и два Херцеговца – Сава Владиславић и Михаило Милорадовић.

Прерастањем лицеја у Универзитет – почетком minulог столећа – Београд је постао центар просвећености, културе и духовности целог српског народа на балканском простору. Убрзо иза оснивања он је израстао у ранг елитних европских универзитета – а посебно између два светска рата. То је било могуће постићи захваљујући правом одабору – професорског кадра – примењујући најстроже европске критеријуме при њиховом избору. Он је као луча за кратко време осветлио и просветио поред подручја Србије, и делове српског народа у њеном окружењу. Још у доба постојања две српске државе, а посебно између два рата, многи млади људи из Црне Горе похрлили су у Београд да би се усавршавали на првом српском универзитету – што траје и до нашег времена. Иначе Београдски универзитет је, након другог Светског рата, био матични универзитет, уз чију су кадровску и другу помоћ отворени сви универзитети, на простору бивше Југославије, од Бањалуке до Скопља – па и Црногорски универзитет. У наше време, наш први српски универзитет постао је, захваљујући стручним квалитетима његових дипломаца, посебно из техничких и егзактних наука, расадник прворазредних стручњака и универзитетских професора широм Европе, Америке и других континената. Наша памет, стечена на Београдском универзитету је „најтраженија роба“ на светском научном и стручном тржишту и најбоља репрезентација обдарености српског народа. То исто важи и за наше младе таленте, оспособљене у специјализованим школама, који постижу врхунске резултате на светским такмичењима. Угледу и слави Београдског универзитета

и његових института допринели су и доприносе многи врсни професори родом из Црне Горе. Навешћемо само неколико познатих имена: Мићовић Вукић, Мартиновић Петар, Блечић Вилотије, Анђус Радослав, Дамјановић Звонко, Стипанић Ернест, Дајовић Војин, Карацић Лазар, Тетковић Симон, Миљанићи Нико и Павле, Божовић Борислав, Поповић Иван Ђани, Ивановић Драгиша, Тадић Љубомир, Стевановић Михаило, Алексић Радомир, Бошковић Радосав, Банашевић Никола, Божидар Томић, Станић Јоко и Васовић Милорад. Сем њих могли би навести и још један велики број познатих научника и професора универзитета, диљем наше бивше домовине, који су стекли највиша академска звања на Београдском универзитету – три од таквих су наши Дурмиторци Јован Вуковић, Обрен Благојевић и Ново Вуковић.

Што се тиче нашег етичког наслеђа можемо, с правом, констатовати да је наше морално руно комунистичка власт рашчерупала у фронцле. На срећу остали су неоштђени само неки његови праменови. Па тако није успела да нас унакази до те мере – да заборавимо моралне поруке Мајке Јевросиме и Марка Миљанова, које су аксиоми српског моралног кодекса – изведеног из античких и Хришћанских моралних постулата.

Ето, господо, то би, била, наша – односно српска – скраћена национална „леgitимација“. Иако непотпуно изложена ми се, на основу свега што је напред речено можемо поносити нашим српским пореклом и нашом родном Црном Гором. Сетимо се да је генијални српски проналазач Никола Тесла пред крај свога живота рекао – када је сазнао за усташки геноцид над српским народом у усташкој независној – да се поноси својим српским пореклом. То је била својеврсна реакција на усташке злочине над Србима, у његовој домовини Хрватској.

А сада ево неколико опаски и, истовремено, тема за размишљање и критичко расуђивање.

Сигурни смо да и Ви својатате један број великих личности српског народа које смо навели у овом тексту, а то и јесте најбољи и најуверљивији доказ да смо сви ми изданици једног истог народа.

Може неко да се изјашњава овако или онако али, тим изјашњавањем не може променити свој природни национални идентитет – остаје и даље оно што стварно јесте.

Многи нису свесни да се негирањем сопственог порекла подгревају у себи племенску свест, и затварају се у племенске оборе. Стиче се утисак, пошто недостаје рационално објашњење, да то чине из неког ината. Но наш народ би рекао: од ината нема горег заната. Ако је заиста у питању инат, онда би то могло да се уклопи у ону причу о Настрадаину, према којој он кастрира себе да би се осветио жени – не водећи рачуна шта тиме губи а шта добија.

Исто питање може се поставити и Црногорцима: шта Црна Гора, односно Црногорци, добијају а шта губе својим изопштавањем из српске нације. По нашем мишљењу они се славодобитнички одричу великог и славног дела сопствене историје – лишавају се велике улоге српске Црне Горе у историји Срба. Можемо само претпоставити како би да су живи, на све ово што се у наше време дешава у Црној Гори, реаговали црногорски великани које смо навели. Па зар није боље припадати једном већем народу и дичити се богатијим културним наслеђем? Одговор на ово питање није тешко дати имајући, при томе, у виду да у већем народу човек има и веће могућности, у сваком погледу. Па зар се не сетисте шта оно рече Његош у својој величанственој посвети *Горској вијенца* Вожду Карађорђу (Праху Оца Србије): „Из грмена великога лафу изаћ трудно није, у великим народима генију се гњездо вије“.

Променом вероисповести суштински се ништа не мења, али национално преименовање с правом се може назвати етногенетски фалсификат.

Постоје неки природни критеријуми за одређивање националне припадности. Ради тога, ниједно самодекларисање, само по себи, не може се прихватити као валидно – изузимајући неке специфичне случајеве.

Незаобилазно је и питање: који то пориви и потребе мотивишу људе да приказују себе да су оно што нису – што, по свом биолошком наслеђу, не могу бити? А најбедније од свега је то што, у већини случајева, људе мотивише: идеологија, политика, друштвене турбуленције, материјална корист или страх од власти – страх животу каља образ често. Свакако да то не чини ниједан иоле разуман човек. Могуће је да је то у Црној Гори постало, поготову међу младим нараштајима, и помодарство – које је обично кратког даха.

Поставља се питање како је и због чега завладала та епидемија националистичког помодарства – националшовинистичке еуфорије?

Да би одговорили на ово питање морамо имати у виду да се у Црној Гори распламсао један повампирени неживљени монтењегријански национализам – параноидног типа. Та параноја, коју распирује власт, последица је страха од исхода авантуре у коју су се увалили – промовисањем непостојеће нације.

Тако створена атмосфера, довела је у екстазу одушевљења, добар део младих људи. То претерано и необуздано одушевљење је последица неког психолошког поремећаја. Још у античком времену Антистен, ученик Сократов и учитељ чувеног Диогена, рекао је: више волим бити луд него одушевлен.

Достојевски је рекао: ако нема Бога онда је све дозвољено. Другим речима: ако нема Бога онда престају да важе морални постулати – не постоји разлика између морала и неморала. Заиста, ако је неко убио Бога у себи – и убијао га у другим људима – он ће са задовољством убијати људе, ако му се за то пружи прилика. То је ефикасан начин за „производњу“ и едуковање мизантропа.

И, на крају, дужни смо да се осврнемо на деловање Удружења Дурмитораца. Сматрамо, а тако треба да буде и по статуту, да оно није и не сме бити политичка организација. Нека се политиком баве политичари, јер су за то плаћени. Ако је неком из Удружења стало до политике, нико му не брани да се укључи у неку партију или политичку организацију – по сопственом избору. Упозоравамо вас да нећемо дозволити, по цену опстанка Удружења, да се запати дукљанска „идеологија“ – да оно постане њихова испостава у Београду. Ако то ипак неко из Удружења прижељкује, може једино постићи формирањем неког другог Удружења Дурмитораца, али под другим именом – јер нећемо дозволити да собом понесе досадашњи назив, пошто ми у њему чинимо већину. Немојте се заваравати да ћете, у догледно време, обезбедити већину у постојећем удружењу за реализацију тог наума. Било би упутно да имате у виду како су катастрофално, на парламентарним изборима у Србији, прошли „Крсташи“. Добили су пет пута мање гласова од броја потписа потребних да би се регистровани. То им се

десило зато што су погрешно проценили своју бројност и утицај у средини – заборављујући где живе. Сметнули су с ума да у Србији немају никакве шансе за политичко деловање, прожето сепаратистичко – дукљанском „идеологијом“.

Мислимо да смо изнели довољно аргумената на основу којих, без претеривања, можемо вашу одлуку да позовете госпођу амбасадорку, третирати као диверзију.

Али било је што је било – вратити се не може.

Ми апелујемо на вас да овај неспоразум заборавимо – нека он буде први и последњи, пошто нам је, надамо се, у заједничком интересу да спречимо распад Удружења. Људски је грешити, а праштање греха је један од моралних аксиома на којима је изграђена хришћанска етика.

Ми, искрено речено, знамо да би распад Удружења оштетио све нас једнако. Имајмо у виду да је обнова рада Удружења заједничка тековина свих нас. Када би се ми овако упознали и зближили да није било Удружења Дурмитораца – па зар само то није довољно да не дозволимо његово гашење. Заједно смо најјачи – стара је истина. Ако то успемо лако ћемо се договорити о неким изменама и начину организовања годишњих скупова под називом Дани Дурмитора.

Не дозволимо да нас деле и свађају на начин како се то ради у нашој заједничкој домовини Црној Гори.

О политици можемо разговарати, до миле воље, за кафанским столовима и по приватним становима – али нипошто на трибинама Удружења.

Српски клуб Дурмитораца у Београду:

Ушћумлић Момчило

Миличић Павле

Јанковић Драган

Крунић Милорад

Карацић Обрен

Андесић Драгомир

Кулић Никола

Јокановић Бајчета

* *Због дужине морали смо најправилније одређена скраћења овога писма. Инџејралан џексџ се налази на нашем вебсајту www.slovoSrpsko.net. (Редакција)*

САДРЖАЈ БРОЈЕВА: 21 – 29/30

САДРЖАЈ БРОЈЕВА: 21 – 29/30

„СЛОВО“ 21

РИЈЕЧ УРЕДНИКА

Веселин Матовић: *Печење на црногорски начин*

РАЗГОВОР

Јелица Стојановић: *Српски језик је највеће благо Црне Горе*

ЈЕЗИК

Петар Милосављевић: *Српски језик и историја његовог преименовања*

Драго Ђупић: *Пројон српске ћирилице*

СКИЦА ЗА ПОРТРЕТ

Радојица Бошковић

БЕЛЕТРИСТИКА

Краљ Никола I: *Десџа* (одломак из романа)

Виктор Иго: *Косово*

Недељко Бабић: поезија

Радомир Барјактаревић: поезија

Славица Кнежевић: *Велика шешка* (одломак из романа)

Зоран Мандић: поезија

Михаило Орловић: поезија

ЕСЕЈ

Владимир Димитријевић: *Између њошалистичаризма и слободе*

Милутин Мићовић: *Монитинг-ролоија*

КРИТИКА

Јелица Стојановић

Синиша Јелушић

Ратко Пековић

ИСТРАЖИВАЊА

Предраг Вукић: *Климајске ћирилице у њодловћенском крају у сиваралашћиву владике Рада*

Никола Маројевић: *Петроћраг у дјелу Ф. М. Досћојевској*

Петар Рмуш: *Кућћ Црне Горе и српски романћиизам (3)*

СТАВОВИ

Драгољуб Петровић: *Псовке умјесћо научних арјуменаћа*

У МАКАЗАМА

Драган Дринчић: *Усћав Црне Горе*

ЗАПИСИ

Михаило Миљанић: *Ко која још ћранашћира*

Стојанка Раденовић-Петковић: *Говорћие ли канадски?*

Миљан Мијушковић: *Зайис са њоклоничкој њућовања*

КЊИЖЕВНИ АРХИВ

Рашко Димитријевић: *Писма Миограју Ђујићу*

ОД СЛОВА ДО СЛОВА

Промоција књиге Вука Велаша

Са научног скупа *Дани Њеишеви* у Никшићу

КЊИГА СЛОВА

Вуко Велаш: *Карневалски бјесови (3)*

САДРЖАЈ СЛОВА

Од броја 11 до броја 20

ЦРТЕЖИ: Милован Кадовић (Никшић)

„СЛОВО“ 22**РИЈЕЧ УРЕДНИКА**

Веселин Матовић: *Шта је црногорска књижевност и како је препознати?*

РАЗГОВОР

Лидија Томић: *Не поричем име, већ начин на који се инсистира на посебности*

ЈЕЗИК

Драга Бојовић: *Наука, идеологија и антинаука у српском језику*

Ђорђе Трифуновић: *Вавилонска кула и схватање језика у сјајној српској књижевности*

Ратко Пековић: *Сјорови о језику и националним питањима*

СКИЦА ЗА ПОРТРЕТ

Радомир Уљаревић

БЕЛЕТРИСТИКА

Зоран Костић: поезија

Лабуд Драгић: *Повраћак* (одломак из романа)

Милица Краљ: поезија

Бећир Вуковић: *Шешири самоубица*. (прича)

Павле Поповић: *Дрво с' јесени ове* (поезија)

Тодор Живаљевић Велички: *Књига о бојама* (прича)

КРИТИКА

Мирко Вуковић

Ђорђе Брујић

Нада Павићевић

ИСТРАЖИВАЊА

Петар Рмуш: *Кули Црне Горе и српски романтизам (4)*

Милорад Радусиновић: *Један руски шрај о Њеишевом боравку у Трсту 1844. године*

ПРИЗНАЊА

Миодрагу Ћупићу **ВУКОВА НАГРАДА**

ПОДСЈЕЋАЊА

Јирген Елзесер : *Сањин њоследњи дан*

Н. В. Гогољ: *Изјорећење као свећа, и грује ћење сјалићи*

ЗАПИСИ

Предраг Вукић: *Записи из Београда (2)*

Жељко Комненовић: *Бој је бранио, али није кажњавао*

КЊИГА СЛОВА

Вуко Велаш: *Карневалски бјесови (4)*

ЦРТЕЖИ:

Милутин Мићовић: *Етјисјенција - ѡраблици*

„СЛОВО“ 23**РИЈЕЧ УРЕДНИКА**

Веселин Матовић: *Цензура као дидактички ѡринциј, завођење као метјодички манир*

ТЕМА БРОЈА - ДИЈЕЉЕЊЕ И ОДУЗИМАЊЕ**СРПСКЕ КЊИЖЕВНОСТИ У ЦРНОЈ ГОРИ:**

Драгољуб Петровић: *О Црнојорцима и монјенејринерима*

Петар Милосављевић: *О сјашјусу црнојорске књижевносји*

Момир Војводић: *Црнојорски језик не ѡсјоји, ѡа њејове књижевносји нема*

Илија Лакушић: *Биза је имала некоја у комисји*

Никола Маловић: *КТну дунјд ѡубзциј4м*

Милица Краљ: *Срјска књижевносји – књижевносји бараке*

Миодраг Ћупић: *Црнојорска књижевносји - шја је ѡо*

Коста Радовић: *Срјски језик је видовданац*

Милутин Мићовић: *Госјодсјиво и ѡлјиронсјиво*

Радомир Уљаревић: *Између срјске и хрвајске књижевносји*

ЈЕЗИК

Биљана Самарцић: *Термин босанчица као заблуда у исјоријском развоју срјској језика*

СКИЦА ЗА ПОРТРЕТ

Тодор Живаљевић - Велички

БЕЛЕТРИСТИКА

Радомир Андрић: поезија

Слободан Костић: *Завешјна земља*

Момир Војводић: *Консјаншјина – Ћурила казања од рођења до мирјомазања*

Гаро Јовановић: *Ојрлица од црној бисера*

Новица Ђурић: поезија

Драгиша Калезић: *Лирски записи*

ЕСЕЈ

Илија Лакушић: *Искушавање смисла*

Ратко Пековић: *Спорови око Косовској предања и косовској ойредјељења*

СТАВОВИ

Ана Јањушевић: *О цитирању без цитирања*

ИСТРАЖИВАЊА

Славо Стојковић: *Браћа Тројановићи*

Никола Маројевић: *Петроград у Злочину и казни Ф. М. Достојевској*

Патар Рмуш: *Кули Црне Горе и српски романџизам (5)*

ПРОМОЦИЈЕ

Драга Бојовић: *О Слову*

КЊИГА СЛОВА

Вуко Велаш: *Карневалски бјесови (5)*

ЦРТЕЖИ: Мила Сјеклоћа

„СЛОВО“ 24

УМЈЕСТО УВОДНИКА

Патријарх Српски Павле

АКТУЕЛНО

Веселин Матовић: *О заљивању, прећукивању и «новом чивању» у новим гимназијским чиванкама*

ЈЕЗИК

Јелица Стојановић: *Њеишев језик у (кон)тексту времена и времена*

Драга Бојовић: *Около једној стиха у Горском вијенцу*

Ана Јањушевић: *Уиошреба вербалних инџензификашора у Њеишевом језику*

ЈЕЗИК И ПАМЋЕЊЕ

Милош Ђурић: *Видованска еџика*

СКИЦА ЗА ПОРТРЕТ

Влајко Ђулафић

БЕЛЕТРИСТИКА

Никола Маловић: *Изложба фотграфиа*

Миодраг Ђупић: *Поезија*

Славо Стојковић: *Чуваркућа*

Стојанка Радевић Петковић: *Поезија*

Драгиша Калезић: *То није никакво чудо*

Војислав Т. Караџић: *Поезија*

ЕСЕЈ

Митар Пешикан: *Црногорско име и наше доба*

Владимир Димитријевић: *Nomen est omen?*

Драган Дринчић: *Тошалишаризам црногорској режим*

ИСТРАЖИВАЊА

Горан Комар: *322 јодине од млејачко-савезничкој заузеха херцеј новој*

Предраг Вукић: *Климајске ћрилице у ћодловћенском крају у сћваралашћву краља Николе*

Петар Рмуш: *Кулиј Црне Горе и срћски романићизам (6)*

Милорад П. Радусиновић: *Два сћара руска ћраја о владици Данилу*

КРИТИКА

Светислав Пушоњић: *Производ нечеја друго*

Зоран Лакић: *Ријеч о књијама Горана Ш. Комара*

Ђорђе Брујић: *Кадмо и хармонија, мий и ћрича*

Сима Ћирковић: *Неодјонейћнући ојрошћјај од ућојојје*

Петар Рмуш: *Духовна склонићћа у роману Склониште Славице Кнежевић*

ЗАПИСИ

Катарина Костић: *Дух словенсћва*

Момир Војводић: *Освећта Њејошеве браће*

Јован Дујовић: *Змајев црногорски дневник*

КЊИГА СЛОВА

Вуко Велаш: *Карневалски бјесови (6)*

ФОТОГРАФИЈЕ: *Чланови Акћива код Паћријарха*

„СЛОВО“ 25

УРЕДНИКА

Веселин Матовић: *Јагац*

РАЗГОВОР

Драгољуб Петровић: *На најважћијим живојћним исћићћима – нема ћојравној*

ЈЕЗИК

Драга Бојовић: *Срћски језик у Црној Гори и на Косову и Мейо-хији*

Горан Комар: *Прилој доказима исћовјейћносћи ћирилице и «босанчице»*

ЈЕЗИК И ПАМЋЕЊЕ

Драгољуб Драгојловић: *Ка њочецима наше стјаре књижевности*

СКИЦА ЗА ПОРТРЕТ

Сергеј Главјук (*иревела Злаша Коцић*)

БЕЛЕТРИСТИКА

Преподобна Касија: поезија

Илија Лакушић: поезија

Данило Вуковић: прича

Вера Цветановић: поезија

Миленко Ераковић: одломак из романа

Дарко Јововић: поезија

ЕСЕЈ

Радомир Уљаревић: *Који су сејали у сузама њожњеће у радост*

Милутин Мићовић: *Српско ишшање*

ПРИЗНАЊА

Ранку Јововићу «Печат вароши сремскокарловачке»

(Миодраг Перишић, Миодраг Трипковић, Срба Игњатовић,

Желидраг Никчевић, Момчило Парушић, Илија Лакушић,

Стеван Кордић, Радивоје Микић, Новица Ђурић, Светислав

Басара, Милан Ненадић, Зоран Богнар, Драган Стојадиновић,

Иван Комарица, Марина Јочић, Милутин Мићовић, Селимир

Радуловић, Милица Краљ)

ИСТРАЖИВАЊА

Весна Лопичић: *Косово и Мейхохија у очима дијаспоре*

СТАВ

Момир Војводић: *Најрде «Њејошеве најраде»*

КРИТИКА

Лидија Томић: *О роману Богородичина књига Косће Радовића*

Миодраг Ђупић: *Стиховано свједочанство*

Радован Гајић: *Кажийрсј Момира Војводића*

Јован Чађеновић: *Над гјелима Јована Дујовића*

Златко Јурић: *Приче са овој и оној свијета*

Спасоје Бајовић: *Поејски узлеји Војислава Т. Караџића*

ОБРАЗОВАЊЕ

Гери Ка: *Окулийстички корени глобалној образовања*

(*иревео Владимир Димийријевић*)

У СПОМЕН

Радомир Уљаревић: *Последње сентиментално њушовање*

Моме Кајоре

Момо Капор : одломак из романа *Исјовестји*

Радован Гајић: *Скини ми крв с очију*

Драгомир Брајковић: поезија

ЦРТЕЖИ

Слободан Лончаревић

„СЛОВО“ 26

РИЈЕЧ УРЕДНИКА

Веселин Матовић: *Није храброст̄ не̄о безобзирност̄*

ТЕМА БРОЈА: СТАТУС СРПСКОГ ЈЕЗИКА И

КЊИЖЕВНОСТИ У ЦРНОЈ ГОРИ

Јелица Стојановић: *О фалсификацима у уџбенику за «мајџер-њи језик» у Црној Гори, и још њонечем*

Драга Бојовић: *Црногорска њсихо(џаџо) линџисџика*

Милутин Мићовић: *Године које нијесу џојели скакавци*

Милица Краљ: *О (у)залудност̄и џисања*

Веселин Матовић: *Срџска књижевност̄ у Црној Гори – између џорицања и неразумијевања*

ЈЕЗИК И ПАМЋЕЊЕ

Исидора Секулић: *Срџски народни језик – боље ређи џовор*

СКИЦА ЗА ПОРТРЕТ

Будимир Дубак

БЕЛЕТРИСТИКА

Иван Негришорац: *џоезија*

Горан Ђорђевић: *џоезија*

Борис Јовановић: *Тређи свирач или шџа значи Хеминџеј – прича*

Саво Лекић: *џоезија*

Слободан Милић: *џоезија*

Миљан Мијушковић: *џоезија*

ПРИЗНАЊА: Рајку Петровом Ногу «Извиискра Његошева»

Владика Будимљанско-никшићки Јоаникије: *Њеђошев сродник џо џеру и језику*

Јован Делић: *Није све џројало кад џројало све је*

Драган Хамовић: *Песник сџрашине уре џред очима*

Милутин Мићовић: *Сџојећак*

Рајко Петров Ного: *Је ли Њеђош џисао сонеше*

Рајко Петров Ного: поезија

САБИРАЊЕ: Писци и критичари о поезији Момира

Војводића – избор (Д. Ђосић, З. Гавриловић, Д. Јеремић, П. Зорић,

М. Стевановић, Н. С. Мартиновић, Б. Петровић, Б. Ђопић, Д.

Мацгаљ, Д. Лакићевић, Ж. Команин, Ч. Мирковић, Р. Димитријевић,

К. Илић, М. Ђупић, Д. Ђупић, М. Витезовић, М. Шилак, Б. Алексић,
М. Бакрач, Р. Гајић, Љ. Зуковић, М. Краљ, М. Рељић)

КРИТИКА

Лидија Томић: *Књига наше збиље*

Лидија Томић: *Бисер у шкољци*

Ђорђе Брујић: *Не сјавај док ја сањам*

Жарко Ђуровић: *(Пре)обликовање давнине у садашњост*

Радоман Чечовић: *Нейнденциозне биљешке о инденциозном
чишању ѿезије Радојице Бошковића*

Јелица Стојановић: *О великанима српске ѿрозе 20. вијека*

У МАКАЗАМА

Милорад П. Радусиновић: *Једна «смрѿовница» ћирилицу из
1914. ѿдине*

Влајко Ђулафић: *Ма, какав језик*

ИСТРАЖИВАЊА

Петар Рмуш: *Кулѿ Црне Горе и српски романиѿизам (7)*

У СПОМЕН

Слободан Реметић: *Др Драѿо Ђуѿић (19.3. 1932 – 18. 6. 2010)*

Драго Ђупић: *Проѿон српске ћирилице*

Радомир Уљаревић: *Бљесак једне слике Вукмана Оѿашевића*

Вукман Оташевић: *ѿезија*

Слике и црѿежи - Драгољуб Бато Брајовић

„СЛОВО“ 27-28

РИЈЕЧ УРЕДНИКА

Веселин Матовић: *Такозвано ново читање Њеѿоша*

РАЗГОВОР

Мило Ломпар: *Враѿи се себи, док имаш коме*

ЈЕЗИК

Митрополит Амфилохије (Радовић): *Тајна језика*

Милорад Телебак: *Правила и ѿроблеми замјене јаѿна*

Стојанка Радевић-Петковић: *Поѿлед из дијасѿоре*

ЈЕЗИК И ПАМЋЕЊЕ

Странислав Винавер: *Језичке мођућностѿи (одломци)*

СКИЦА ЗА ПОРТРЕТ

Миодраг Трипковић

БЕЛЕТРИСТИКА

Анђелко Анушић : *ѿезија*

Ранко Павловић: *Профиѿер* (одломак из романа)

Љубица Милетић: *ѿезија*

Данило Вуковић: *Баба Рула*

Катарина Костић: *Поезија*

Вишња Косовић: *Рођен у молићви*

ЕСЕЈ

Драган Дринчић: *Полићичка нација*

Слободан Милић: *Свето шројство срћске поезије*

КРИТИКА

Весна Тодоровић: *Нова свијећа у срћској духовности и кулћури*

Милорад Ђукановић: *У врћлоју антиројолошкој несимизма*

Радојка Вукчевић: *Дојринос историји срћској народа у Црној Гори*

Марко Недић: *Синћетичности књижевной дјела Косће Радовића*

ИСТРАЖИВАЊА

Бранко Брђанин: *Преобликовање косовске лејенде у срћској драми на прелому миленијума*

Далибор Елезовић: *Швајцарска шћамћа о смрти Владимира Гаћиновића*

САБИРАЊЕ

Писци и критичари о поезији Андрије Радловића

КЊИЖЕВНИ АРХИВ

Ратко Пековић: *Јад наш није грчки - ћанорама сћорова о «црнојорском» језику и «црнојорској» књижевности*

Милорад Павловић: *Београд у Зајребу*

У СПОМЕН

Илија Лакушић: *Завјешћео нам све шћео је видио идоживио*

Лидија Томић: *Сћварности у прози Жарка Команина*

Жарко Команин: *Љетћојис вјечности (одломци)*

Милутин Мићовић: *Косћове зајовијести*

Косто Нинковић: *Философија раћа - философија васељене*

Косто Нинковић: *Поезија*

СЛИКЕ: РанкоКрстајић

„СЛОВО“ 29-30

РИЈЕЧ УРЕДНИКА

Веселин Матовић: *Бунићћање и брћлачење* **ЈЕЗИК**

Милош Окука: *Језик у Црној Гори: слике без ћона*

Радомир Батуран: *Срћско ћисмо код младих у*

Дијасћори?

Ранко Павловић: *Безочно мешћарење језичких алхемичар*

ЈЕЗИК И ПАМЋЕЊЕ

Милован Данојлић: *Положај ћесника*

СКИЦА ЗА ПОРТРЕТ

Милутин Мићовић

БЕЛЕТРИСТИКАДраган Јовановић Данилов: *ѿоезија*Веселин Гатало: *ѿрича*Љиљана Лазаревић: *ѿоезија*Тодор Живаљевић Велички: *одломак из романа*Радосав Бато Ђурковић: *ѿоезија*Боро Граховац: *ѿрича*Владимир Зупковић – Јакуш: *ѿоезија*Миодраг Перуновић: *ѿрича***ЕСЕЈ**Будимир Дубак: *Лавиринт и црна кутија у ѿоезији Р. Уљаревића*Момир Војводић: *Моћ ѿоезије*Радомир Уљаревић: *Персонализација ѿредемећа у ѿоезији С. Раичковића*Драган Дринчић: *Лојалност држави као ѿошалићарни реликв***КРИТИКА**Мирослав Радовановић: *Тамо где ѿишце не ѿреба да ѿевају*Ана Ђорђевић: *Књижевна критика као култура*Илија Марић: *Лейоша без љубави*Глиго Бјелица: *Нова доза Медитерана*Спиридон Булатовић: *Сцене као на фрескама*Рајо Војиновић: *Црнојорска ѿохара Срба*Катарина Костић: *Оживоћворена историја***ИСТРАЖИВАЊА**Горан Комар : *Турска ѿисма ѿисана ћирилицом***ДАТУМИ:** 200 година од појаве *Сала дебелоћа јера* либо *азбукојроћрес* Саве МркаљаГојко Николић: *Сава Мркаљ - Повијест о једном сћрадалнику (одломак)***ОБРАЗОВАЊЕ**Жељко Комненовић: *Лектира на «мрачној сћрани»***У СПОМЕН**Јован Делић: *Над ѿробом ѿесника Новице Тадића*Новица Тадић: *избор из ѿоезије***ЛИКОВНИ ПРИЛОЗИ:**

Борис Боћо Вујовић

Првих шест бројева овога часописа изишло је под именом **Распеће језика српскога**. Часопис је настао 2004. године као израз отпора групе никшићких средњошколских професора насиљу над именом српског језика у Црној Гори. Од августа 2006. излази под именом **Слово**.

Штампање овог броја суфинансирало је
Министарство културе Републике Србије

науку на европски ниво. Тако су створени услови да Срби, после петовековног застоја, испоље свој интелектуални потенцијал у свим областима људске делатности. Тај витални и обдарени народ је, у току два последња столећа, изнедрио плејаду знаменитих личности којима би могла да се поноси и свака друга нација – већа од наше. Како је списак тих знаменитих Срба мало дужи ипак нека, по нашем мишљењу најзначајнија, морамо навести – идући по областима њихове делатности.

Незаобилазна имена из домена просвете, књижевности и других грана уметности су: Доситеј, Вук, Даничић, Његош, Иво Андрић, Меша Селимовић, Црњански, Борислав Пекић, Бора Станковић, Добрица Ћосић, Владан Десница, Симо Матавуљ, Стјепан Митров Љубиша, Марко Миљанов, Нушић, Душан Ковачевић, Милорад Павић, Драгиша Васић, Исидора Секулић, Љубомир Симовић, Драгослав Михајловић, Дучић, Ракић, Шантић, Ђура Јакшић, Змај Јова, Лаза Костић, Војислав Илић, Милутин Бојић, Иво Војновић, Петар Кочић, Бранко Ћопић, Скендер Куленовић, Десанка Максимовић, Момчило Настасијевић, Вељко Петровић, Матија Бећковић, Бранко Миљковић, Слободан Јовановић, Јован Скерлић, Поповићи Богдан и Павле, Никола Милошевић, Милан Кашанин, Дејан Медаковић, Лазар Трифуновић, Паја Јовановић, Урош Предић, Надежда Петровић, Петар Лубарда, Мило Милуновић, Сава Шумановић, Милена Павловић-Барили, Стеван Мокрањац, Стеван Христић, Корнелије Станковић, Јосиф Маринковић и Станислав Бинички.

Српски научници светског гласа којима се посебно поносимо: Тесла, Милутин Миланковић, Пупин, Јован Цвијић, Михаило Петровић, Јован Жујовић, Павле Савић, Иван Ђаја, Јован Карамата, Ђуро Курепа, Владимир Ћоровић, Јорјо Тадић, Милош Ђурић, Милан Будимир и Јосиф Панчић.

Српски познати филозофи, политичари и државници: Бранислав Петронијевић, Светозар Милетић, Светозар Марковић, Љубомир Тадић, Михаило Марковић, Живко Топаловић, Васа Пелагић, Милован Миловановић, Никола Пашић и Љуба Давидовић.

Најпознатији наши епски песници су: српски Хомер Филип Вишњић и наш ускок Радован Бећировић. Уз њих да наведемо чувене, сада већ класичне, гусларе Петра Перуновића, Јеврема Ушћумлића, Танасија Вућића и Илију Вуковића, који су пронели славу гусала широм Европе и Америке.

Не можемо заобићи бар неколико познатих Срба који су нас достојно репрезентовали пред светом – ван своје домовине. Један између њих је Дубровчанин Руђер Бошковић. Његови су старином из Бјелопавлића, одакле су се одселили у Попово Поље. Иначе, он је Србин католичке вероисповести – припадао је исусовачком реду. Био је један од најуниверзалније образованих људи Европе свога времена. У науку је ушао као астроном, физичар и филозоф. Сем тога био је математичар, инжењер – геодета и песник. Други велики Србин – исламске вероисповести – је Мехмед Паша Соколовић од познате породице Соколовића из околине Рудог, која је у рођачким везама с пивском породицом Гаговића. У турском царству постао је Велики везир – и за време султана Селима Другог – практично управљао турском царевином. Омогућио је обнављање Пећке патријаршије и тако стекао огромну заслугу за очување националног идентитета Српског народа – ком је претило затирање. Сем њих, значајну улогу у историји Русије имали су и два Херцеговца – Сава Владиславић и Михаило Милорадовић.

Прерастањем лицеја у Универзитет – почетком минулог столећа – Београд је постао центар просвећености, културе и духовности целог српског народа на балканском простору. Убрзо иза оснивања он је израстао у ранг елитних европских универзитета – а посебно између два светска рата. То је било могуће постићи захваљујући правом одабиру – професорског кадра – примењујући најстроже европске критеријуме при њиховом избору. Он је као луча за кратко време осветлио и просветио поред подручја Србије, и делове српског народа у њеном окружењу. Још у доба постојања две српске државе, а посебно између два рата, многи млади људи из Црне Горе похрлили су у Београд да би се усавршавали

на првом српском универзитету – што траје и до нашег времена. Иначе Београдски универзитет је, након другог Светског рата, био матични универзитет, уз чију су кадровску и другу помоћ отворени сви универзитети, на простору бивше Југославије, од Бањалуке до Скопља – па и Црногорски универзитет. У наше време, наш први српски универзитет постао је, захваљујући стручним квалитетима његових дипломаца, посебно из техничких и егзактних наука, расадник прворазредних стручњака и универзитетских професора широм Европе, Америке и других континената. Наша памет, стечена на Београдском универзитету је „најтраженија роба“ на светском научном и стручном тржишту и најбоља репрезентација обдарености српског народа. То исто важи и за наше младе таленте, оспособљене у специјализованим школама, који постижу врхунске резултате на светским такмичењима. Угледу и слави Београдског универзитета и његових института допринели су и доприносе многи врсни професори родом из Црне Горе. Навешћемо само неколико познатих имена: Мићовић Вукић, Мартиновић Петар, Блечић Вилотије, Анђус Радослав, Дамјановић Звонко, Стипанић Ернест, Дајовић Војин, Караџић Лазар, Тетковић Симон, Миљанићи Нико и Павле, Божовић Борислав, Поповић Иван Ђани, Ивановић Драгиша, Тадић Љубомир, Стевановић Михаило, Алексић Радомир, Бошковић Радосав, Банашевић Никола, Божић Томић, Станић Јоко и Васовић Милорад. Сем њих могли би навести и још један велики број познатих научника и професора универзитета, диљем наше бивше домовине, који су стекли највиша академска звања на Београдском универзитету – три од таквих су наши Дурмиторци Јован Вуковић, Обрен Благојевић и Ново Вуковић.

Што се тиче нашег етичког наслеђа можемо, с правом, констатовати да је наше морално руно комунистичка власт рашчерупала у фронцле. На срећу остали су неопштћени само неки његови праменови. Па тако није успела да нас унакази до те мере – да заборавимо моралне поруке Мајке Јевросиме и Марка Миљанова, које су аксиоми српског моралног кодекса – изведеног из античких и Хришћанских моралних постулата.

Ето, господо, то би, била, наша – односно српска – скраћена национална „легитимација“. Иако непотпуно изложена ми се, на основу свега што је напред речено можемо поносити нашим српским пореклом и нашом родном Црном Гором. Сетимо се да је генијални српски проналазач Никола Тесла пред крај свога живота рекао – када је сазнао за усташки геноцид над српским народом у усташкој независној – да се поноси својим српским пореклом. То је била својеврсна реакција на усташке злочине над Србима, у његовој домовини Хрватској.

А сада ево неколико опаски и, истовремено, тема за размишљање и критичко расуђивање.

Сигурни смо да и Ви својатате један број великих личности српског народа које смо навели у овом тексту, а то и јесте најбољи и најуверљивији доказ да смо сви ми изданици једног истог народа.

Може неко да се изјашњава овако или онако али, тим изјашњавањем не може променити свој природни национални идентитет – остаје и даље оно што стварно јесте.

Многи нису свесни да се негирањем сопственог порекла подгревају у себи племенску свест, и затварају се у племенске оборе. Стиче се утисак, пошто недостаје рационално објашњење, да то чине из неког ината. Но наш народ би рекао: од ината нема горег заната. Ако је заиста у питању инат, онда би то могло да се уклопи у ону причу о Настрадаину, према којој он кастрира себе да би се осветио жени – не водећи рачуна шта тиме губи а шта добија.

Исто питање може се поставити и Црногорцима: шта Црна Гора, односно Црногорци, добијају а шта губе својим изопштавањем из српске нације. По нашем мишљењу они се славодобитнички одричу великог и славног дела сопствене историје – лишавају се велике улоге српске Црне Горе у историји Срба. Можемо само претпоставити како би да су живи, на све ово што се у наше време дешава у Црној Гори, реаговали црногорски великани које смо навели. Па зар није боље припадати једном већем народу и дичити се богатијим културним наслеђем? Одговор на ово питање није тешко дати имајући, при томе, у виду да у већем народу човек има и веће

могућности, у сваком погледу. Па зар се не сетисте шта оно рече Његош у својој величанственој посвети *Горској вијенца* Вожду Карађорђу (Праху Оца Србије): „Из грмена великога лафу изаћ трудно није, у великим народима генију се гњездо вије“.

Променом вероисповести суштински се ништа не мења, али национално преименовање с правом се може назвати етногенетски фалсификат.

Постоје неки природни критеријуми за одређивање националне припадности. Ради тога, ниједно самодекларисање, само по себи, не може се прихватити као валидно – изузимајући неке специфичне случајеве.

Незаобилазно је и питање: који то пориви и потребе мотивишу људе да приказују себе да су оно што нису – што, по свом биолошком наслеђу, не могу бити? А најбедније од свега је то што, у већини случајева, људе мотивише: идеологија, политика, друштвене турбуленције, материјална корист или страх од власти – страх животу каља образ често. Свакако да то не чини ниједан иоле разуман човек. Могуће је да је то у Црној Гори постало, поготову међу младим нараштајима, и помодарство – које је обично кратког даха.

Поставља се питање како је и због чега завладала та епидемија националистичког помодарства – националшовинистичке еуфорије?

Да би одговорили на ово питање морамо имати у виду да се у Црној Гори распламсао један повампирили неживљени монтенегријански национализам – параноидног типа. Та параноја, коју распирује власт, последица је страха од исхода авантуре у коју су се увалили – промовисањем непостојеће нације.

Тако створена атмосфера, довела је у екстазу одушевљења, добар део младих људи. То претерано и необуздано одушевљење је последица неког психолошког поремећаја. Још у античком времену Антистен, ученик Сократов и учитељ чувеног Диогена, рекао је: више волим бити луд него одушевљен.

Достојевски је рекао: ако нема Бога онда је све дозвољено. Другим речима: ако нема Бога онда престају да важе морални постулати – не постоји разлика између морала и неморала. Заиста, ако је неко убио Бога у себи

– и убијао га у другим људима – он ће са задовољством убијати људе, ако му се за то пружи прилика. То је ефикасан начин за „производњу“ и едуковање мизантропа.

И, на крају, дужни смо да се осврнемо на деловање Удружења Дурмитораца. Сматрамо, а тако треба да буде и по статуту, да оно није и не сме бити политичка организација. Нека се политиком баве политичари, јер су за то плаћени. Ако је неком из Удружења стало до политике, нико му не брани да се укључи у неку партију или политичку организацију – по сопственом избору. Упозоравамо вас да нећемо дозволити, по цену опстанка Удружења, да се запати дукљанска „идеологија“ – да оно постане њихова испостава у Београду. Ако то ипак неко из Удружења прижељкује, може једино постићи формирањем неког другог Удружења Дурмитораца, али под другим именом – јер нећемо дозволити да собом понесе досадашњи назив, пошто ми у њему чинимо већину. Немојте се заваравати да ћете, у догледно време, обезбедити већину у постојећем удружењу за реализацију тог наума. Било би упутно да имате у виду како су катастрофално, на парламентарним изборима у Србији, прошли „Крсташи“. Добили су пет пута мање гласова од броја потписа потребних да би се регистровали. То им се десило зато што су погрешно проценили своју бројност и утицај у средини – заборављујући где живе. Сметнули су с ума да у Србији немају никакве шансе за политичко деловање, прожето сепаратистичко – дукљанском „идеологијом“.

Мислимо да смо изнели довољно аргумената на основу којих, без претеривања, можемо вашу одлуку да позовете госпођу амбасадорку, третирати као диверзију.

Али било је што је било – вратити се не може.

Ми апелујемо на вас да овај неспоразум заборавимо – нека он буде први и последњи, пошто нам је, надамо се, у заједничком интересу да спречимо распад Удружења. Људски је грешити, а праштање греха је један од моралних аксиома на којима је изграђена хришћанска етика.

Ми, искрено речено, знамо да би распад Удружења оштетио све нас једнако. Имајмо у виду да је

обнова рада Удружења заједничка тековина свих нас. Када би се ми овако упознали и зближили да није било Удружења Дурмитораца – па зар само то није довољно да не дозволимо његово гашење. Заједно смо најјачи – стара је истина. Ако то успемо лако ћемо се договорити о неким изменама и начину организовања годишњих скупова под називом Дани Дурмитора.

Не дозволимо да нас деле и свађају на начин како се то ради у нашој заједничкој домовини Црној Гори.

О политици можемо разговарати, до миле воље, за кафанским столовима и по приватним становима – али нипошто на трибинама Удружења.

Српски клуб Дурмитораца у Београду:

Ушћумлић Момчило
 Миличић Павле
 Јанковић Драган
 Крунић Милорад
 Карацић Обрен
 Андесић Драгомир
 Кулић Никола
 Јокановић Бајчета

** Због дужине морали смо најправилни одређена скраћења овога писма. Инигералан шекс се налази на нашем вебсајту www.slovoSrpsko.net. (Редакција)*

7 4 H

□ 9 C E S
R L E

H P Q O

O * H

* E m

l r o

САДРЖАЈ БРОЈЕВА: 21 – 29/30

САДРЖАЈ БРОЈЕВА: 21 – 29/30

„СЛОВО“ 21**РИЈЕЧ УРЕДНИКА**Веселин Матовић: *Печење на црногорски начин***РАЗГОВОР**Јелица Стојановић: *Српски језик је највеће благо Црне Горе***ЈЕЗИК**Петар Милосављевић: *Српски језик и историја његовог преименовања*Драго Ђупић: *Пројекат српске ћирилице***СКИЦА ЗА ПОРТРЕТ**

Радојица Бошковић

БЕЛЕТРИСТИКАКраљ Никола I: *Десија* (одломак из романа)Виктор Иго: *Косово*

Недељко Бабић: поезија

Радомир Барјактаревић: поезија

Славица Кнежевић: *Велика шешка* (одломак из романа)

Зоран Мандић: поезија

Михаило Орловић: поезија

ЕСЕЈВладимир Димитријевић: *Између шовинизма и слободе*Милутин Мићовић: *Монитинг ролуја***КРИТИКА**

Јелица Стојановић

Синиша Јелушић

Ратко Пековић

ИСТРАЖИВАЊАПредраг Вукић: *Климајске ћирилице у подловћенском крају у сиваралишћу владике Рада*Никола Маројевић: *Пешираг у дјелу Ф. М. Достојевског*Петар Рмуш: *Кули Црне Горе и српски романризам (3)***СТАВОВИ**Драгољуб Петровић: *Псовке умјесто научних аргумената*

У МАКАЗАМА

Драган Дринчић: *Устајав Црне Горе*

ЗАПИСИ

Михаило Миљанић: *Ко која још иранатира*

Стојанка Раденовић-Петковић: *Говориће ли канадски?*

Миљан Мијушковић: *Зайис са њоклоничкој љушовања*

КЊИЖЕВНИ АРХИВ

Рашко Димитријевић: *Писма Миодрају Ђујићу*

ОД СЛОВА ДО СЛОВА

Промоција књиге Вука Велаша

Са научног скупа *Дани Њеишеви* у Никшићу

КЊИГА СЛОВА

Вуко Велаш: *Карневалски бјесови (3)*

САДРЖАЈ СЛОВА

Од броја 11 до броја 20

ЦРТЕЖИ: Милован Кадовић (Никшић)

„СЛОВО“ 22**РИЈЕЧ УРЕДНИКА**

Веселин Матовић: *Шта је црногорска књижевност и како је препознати?*

РАЗГОВОР

Лидија Томић: *Не њоричем име, већ начин на који се инсистира на њосебности*

ЈЕЗИК

Драга Бојовић: *Наука, идеологија и антинаука у српском језику*

Ђорђе Трифуновић: *Вавилонска кула и схваћање језика у старој српској књижевности*

Ратко Пековић: *Спорови о језику и националним њишањима*

СКИЦА ЗА ПОРТРЕТ

Радомир Уљаревић

БЕЛЕТРИСТИКА

Зоран Костић: поезија

Лабуд Драгић: *Повраћак* (одломак из романа)

Милица Краљ: поезија

Бећир Вуковић: *Шешери самоубица*. (прича)

Павле Поповић: *Дрво с' јесени ове* (поезија)

Тодор Живаљевић Велички: *Књија о бојама* (прича)

КРИТИКА

Мирко Вуковић

Ђорђе Брујић

Нада Павићевић

ИСТРАЖИВАЊА

Петар Рмуш: *Кули Црне Горе и српски романиizam (4)*

Милорад Радусиновић: *Један руски трај о Њеиошевем боравку у Трсту 1844. године*

ПРИЗНАЊА

Миодрагу Ћупићу **ВУКОВА НАГРАДА**

ПОДСЈЕЋАЊА

Јирген Елзесер : *Сањин последњи дан*

Н. В. Гогољ: *Изјорећеише као свећа, и грује ћеише сјалииши*

ЗАПИСИ

Предраг Вукић: *Записи из Београда (2)*

Жељко Комненовић: *Бој је бранио, али није кажњавао*

КЊИГА СЛОВА

Вуко Велаш: *Карневалски бјесови (4)*

ЦРТЕЖИ:

Милутин Мићовић: *Егзистенција - израоблиц*

„СЛОВО“ 23**РИЈЕЧ УРЕДНИКА**

Веселин Матовић: *Цензура као дидактички принцип, завођење као методички манир*

ТЕМА БРОЈА - ДИЈЕЉЕЊЕ И ОДУЗИМАЊЕ**СРПСКЕ КЊИЖЕВНОСТИ У ЦРНОЈ ГОРИ:**

Драгољуб Петровић: *О Црногорцима и моншенејринери-ма*

Петар Милосављевић: *О сјашусу црногорске књижевности*

Момир Војводић: *Црногорски језик не постоји, ја њеиове књижевности нема*

Илија Лакушић: *Биза је имала некоја у комисији*

Никола Маловић: *КТну дунд иоубзцијам*

Милица Краљ: *Српска књижевност – књижевност барак*

Миодраг Ћупић: *Црногорска књижевност - шиа је шо*

Коста Радовић: *Српски језик је видовданац*

Милутин Мићовић: *Госидсиво и пољиронсиво*

Радомир Уљаревић: *Између српске и хрватске књижевности* **ЈЕЗИК**

Биљана Самарџић: *Термин босанчица као заблуда у историјском развоју српског језика*

СКИЦА ЗА ПОРТРЕТ

Тодор Живаљевић - Велички

БЕЛЕТРИСТИКА

Радомир Андрић: поезија

Слободан Костић: *Завейна земља*

Момир Војводић: *Константина – Тирила казања од рођења до миројомазања*

Гаро Јовановић: *Отрлица од црног бисера*

Новица Ђурић: поезија

Драгиша Калезић: *Лирски записи*

ЕСЕЈ

Илија Лакушић: *Искушавање смисла*

Ратко Пековић: *Сјорови око Косовског предања и косовског одређења*

СТАВОВИ

Ана Јањушевић: *О цитирању без цитирања*

ИСТРАЖИВАЊА

Славо Стојковић: *Браћа Тројановићи*

Никола Маројевић: *Пејроград у Злочину и казни Ф. М. Досвојевског*

Патар Рмуш: *Кули Црне Горе и српски романализам (5)*

ПРОМОЦИЈЕ

Драга Бојовић: *О Слову*

КЊИГА СЛОВА

Вуко Велаш: *Карневалски бјесови (5)*

ЦРТЕЖИ: Мила Сјеклоћа

„СЛОВО“ 24

УМЈЕСТО УВОДНИКА

Патријарх Српски Павле

АКТУЕЛНО

Веселин Матовић: *О зајлијању, прећукивању и «новом чииању» у новим гимназијским чиианкама*

ЈЕЗИК

Јелица Стојановић: *Њеџошев језик у (кон)шексју времена и времена*

Драга Бојовић: *Около једног сџиха у Горском вијенцу*

Ана Јањушевић: *Упоишреба вербалних интенсификација
у Њеиошевом језику*

ЈЕЗИК И ПАМЋЕЊЕ

Милош Ђурић: *Видованска етика*

СКИЦА ЗА ПОРТРЕТ

Влајко Ђулафић

БЕЛЕТРИСТИКА

Никола Маловић: *Изложба фотодографија*

Миодраг Ђупић: *Поезија*

Славо Стојковић: *Чуваркућа*

Стојанка Радевић Петковић: *Поезија*

Драгиша Калезић: *То није никакво чудо*

Војислав Т. Карацић: *Поезија*

ЕСЕЈ

Митар Пешикан: *Црногорско име и наше доба*

Владимир Димитријевић: *Nomen est omen?*

Драган Дринчић: *Тоталиитаризам црногорској режим*

ИСТРАЖИВАЊА

Горан Комар: *322 јодине од млеишачко-савезничкој
заузећа херцеј новој*

Предраг Вукић: *Климатске ириликe у погловћенском
крају у сиваралашиву краља Николе*

Петар Рмуш: *Кули Црне Горе и српски романшизам (б)*

Милорад П. Радусиновић: *Два сшара руска итраја о
владици Данилу*

КРИТИКА

Светислав Пушоњић: *Производ нечеја друо*

Зоран Лакић: *Ријеч о књијама Горана Ш. Комара*

Ђорђе Брујић: *Кадмо и хармонија, мии и ирича*

Сима Ђирковић: *Неодјонейнуиши ойроишиј од ушоиције*

Петар Рмуш: *Духовна склонишија у роману Склониште
Славице Кнежевић*

ЗАПИСИ

Катарина Костић: *Дух словенсшва*

Момир Војводић: *Освеиша Њеиошеве браће*

Јован Дујовић: *Змајев црногорски дневник*

КЊИГА СЛОВА

Вуко Велаш: *Карневалски бјесови (б)*

ФОТОГРАФИЈЕ: *Чланови Акшива код Паиријарха*

„СЛОВО“ 25**УРЕДНИКА**

Веселин Матовић: *Јагац*

РАЗГОВОР

Драгољуб Петровић: *На најважнијим живојним исписима – нема појравној*

ЈЕЗИК

Драга Бојовић: *Српски језик у Црној Гори и на Косову и Метохији*

Горан Комар: *Прилој доказима истовјетности ћирилице и «босанчице»*

ЈЕЗИК И ПАМЋЕЊЕ

Драгољуб Драгојловић: *Ка почецима наше стваре књижевности*

СКИЦА ЗА ПОРТРЕТ

Сергеј Главјук (*превела Злаша Коцић*)

БЕЛЕТРИСТИКА

Преподобна Касија: поезија

Илија Лакушић: поезија

Данило Вуковић: прича

Вера Цветановић: поезија

Миленко Ераковић: одломак из романа

Дарко Јововић: поезија

ЕСЕЈ

Радомир Уљаревић: *Који су сејали у сузама пожњеће у радоси*

Милутин Мићовић: *Српско ишћање*

ПРИЗНАЊА

Ранку Јововићу «Печат вароши сремскокарловачке»

(Миодраг Перишић, Миодраг Трипковић, Срба

Игњатовић, Желидраг Никчевић, Момчило Парушић,

Илија Лакушић, Стеван Кордић, Радивоје Микић,

Новица Ђурић, Светислав Басара, Милан Ненадић,

Зоран Богнар, Драган Стојадиновић, Иван Комарица,

Марина Јочић, Милутин Мићовић, Селимир Радуловић,

Милица Краљ)

ИСТРАЖИВАЊА

Весна Лопичић: *Косово и Метохија у очима дијаспоре*

СТАВ

Момир Војводић: *Најрге «Њеџошеве најраде»*

КРИТИКА

Лидија Томић: *О роману Богородичина књига Косће Радовића*

Миодраг Ћупић: *Стиховано свеједочанствo*

Радован Гајић: *Кажиирсџ Момира Војводића*

Јован Чађеновић: *Над дјелима Јована Дујовића*

Златко Јурић: *Приче са овој и оној свијејџа*

Спасоје Бајовић: *Поетски узлеџи Војслава Т. Караџића*

ОБРАЗОВАЊЕ

Гери Ка: *Окултисџички корени ѓлобалној образовања (превео Владимир Димширијевић)*

У СПОМЕН

Радомир Уљаревић: *Последње сентиментално ѓуџовање*

Моме Кајоре

Момо Капор : *одломак из романа Исџовесџи*

Радован Гајић: *Скџни ми крв с очију*

Драгомир Брајковић : *поезија*

ЦРТЕЖИ

Слободан Лончаревић

„СЛОВО“ 26**РИЈЕЧ УРЕДНИКА**

Веселин Матовић: *Није храброст џеџо безобзирности*

ТЕМА БРОЈА: СТАТУС СРПСКОГ ЈЕЗИКА И**КЊИЖЕВНОСТИ У ЦРНОЈ ГОРИ**

Јелица Стојановић: *О фалсџфикаџима у уџбенику за*

«маџерњи језик» у Црној Гори, и још џонечем

Драга Бојовић: *Црнојорска џсихо(џаџо) линџвистџика*

Милутин Мићовић: *Године које нијесу џојели скакавџи*

Милица Краљ: *О (у)залудности џисања*

Веселин Матовић: *Срџска књџевности у Црној Гори –*

између џорицања и неразумџјевања

ЈЕЗИК И ПАМЊЕЊЕ

Исидора Секулић: *Срџски народни језик – боље ређи*

Говор СКИЦА ЗА ПОРТРЕТ

Будимир Дубак

БЕЛЕТРИСТИКА

Иван Негришорац: *џоезија*

Горан Ђорђевић: *Њоезија*

Борис Јовановић: *Трећи свирач или ишћа значи Хемингвеј –прича*

Саво Лекић: *Њоезија*

Слободан Милић: *Њоезија*

Милџан Мијушковић: *Њоезија*

ПРИЗНАЊА: Рајку Петровом Ногу «Извиискра Његошева»

Владика Будимљанско-никшићки Јоаникије: *Њејошев сродник њо њеру и језику*

Јован Делић: *Није све пројало кад пројало све је*

Драган Хамовић: *Песник сирашне уре пред очима*

Милутин Мићовић: *Сјојећак*

Рајко Петров Ного: *Је ли Њејош њисао сонейе*

Рајко Петров Ного: *поезија*

САБИРАЊЕ: Писци и критичари о поезији Момира Војводића – избор (Д. Ћосић, З. Гавриловић, Д. Јеремић, П. Зорић, М. Стевановић, Н. С. Мартиновић, Б. Петровић, Б. Ћопић, Д. Мацгаљ, Д. Лакићевић, Ж. Команин, Ч. Мирковић, Р. Димитријевић, К. Илић, М. Ћупић, Д. Ћупић, М. Витезовић, М. Шиљак, Б. Алексић, М. Бакрач, Р. Гајић, Љ. Зуковић, М. Краљ, М. Рељић)

КРИТИКА

Лидија Томић: *Књија наше збиље*

Лидија Томић: *Бисер у шкољци*

Ђорђе Брујић: *Не сјавај док ја сањам*

Жарко Ђуровић: *(Пре)обликовање давнине у садашњост*

Радоман Чечовић: *Нејенденциозне биљешке о јенденциозном чииању ъоезије Радојице Бошковића*

Јелица Стојановић: *О великанима српске јрозе 20. вијека*

У МАКАЗАМА

Милорад П. Радусиновић: *Једна «српшовница» ћирилицу из 1914. јодине*

Влајко Ћулафић: *Ма, какав језик*

ИСТРАЖИВАЊА

Петар Рмуш: *Кулји Црне Горе и српски романџизам (7)*

У СПОМЕН

Слободан Реметић: *Др Драјо Ћујић (19.3. 1932 – 18. 6. 2010)*

Драго Ћупић: *Пројон српске ћирилице*

Радомир Уљаревић: *Бљесак јегне слике Вукмана Оташевића*

Вукман Оташевић: *Њоезија*

Слике и црџежи - Драгољуб Бато Брајовић

„СЛОВО“ 27-28

РИЈЕЧ УРЕДНИКА

Веселин Матовић: *Такозвано ново читање Њејоша*

РАЗГОВОР

Мило Ломпар: *Враћи се себи, док имаи коме*

ЈЕЗИК

Митрополит Амфилохије (Радовић): *Тајна језика*

Милорад Телебак: *Правила и ѡроблеми замјене јайа*

Стојанка Радевић-Петковић: *Пољед из дијасјоре*

ЈЕЗИК И ПАМЋЕЊЕ

Странислав Винавер: *Језичке мољћносћи* (одломци)

СКИЦА ЗА ПОРТРЕТ

Миодраг Трипковић

БЕЛЕТРИСТИКА

Анђелко Анушић : *Њоезија*

Ранко Павловић: *Профијер* (одломак из романа)

Љубица Милетић: *Њоезија*

Данило Вуковић: *Баба Рула*

Катарина Костић: *Њоезија*

Вишња Косовић: *Рођен у мољћиви*

ЕСЕЈ

Драган Дринчић: *Пољичка нација*

Слободан Милић: *Свето ѡројсиво срјске ѡоезије*

КРИТИКА

Весна Тодоровић: *Нова свијећа у срјској духовносћи и куљтури*

Милорад Ђукановић: *У врљлоју ањиројолошкој ѡесимизма*

Радојка Вукчевић: *Дојринос исћорији срјској народа у Црној Гори*

Марко Недић: *Синћейичносћ књижевној дјела Косће Радовића*

ИСТРАЖИВАЊА

Бранко Брђанин: *Преобликовање косовске лејенде у срјској грами на ѡрелому миленијума*

Далибор Елезовић: *Швајцарска шпиања о смрти Владимира Гађиновића*

САБИРАЊЕ

Писци и критичари о поезији Андрије Радловића

КЊИЖЕВНИ АРХИВ

Ратко Пековић: *Јад наш није јрчки - јанорама сјорова о «црнојорском» језику и «црнојорској» књижевности*

Милорад Павловић: *Београд у Зајребу*

У СПОМЕН

Илија Лакушић: *Завјештао нам све што је видио идоживио*

Лидија Томић: *Сиварности у прози Жарка Команина*

Жарко Команин: *Љешојис вјечности* (одломци)

Милутин Мићовић: *Косијове зајовијесити*

Косто Нинковић: *Филозофија раја - филозофија васељене*

Косто Нинковић: *јоезија*

СЛИКЕ: РанкоКрстајић

„СЛОВО“ 29-30

РИЈЕЧ УРЕДНИКА

Веселин Матовић: *Бунитијање и брљачење ЈЕЗИК*

Милош Окука: *Језик у Црној Гори: слике без тона*

Радомир Батуран: *Срјско јисмо код младих у*

Дијасјори?

Ранко Павловић: *Безочно мешетарење језичких алхеми-чар*

ЈЕЗИК И ПАМЋЕЊЕ

Милован Данојлић: *Положај јесника*

СКИЦА ЗА ПОРТРЕТ

Милутин Мићовић

БЕЛЕТРИСТИКА

Драган Јовановић Данилов: *јоезија*

Веселин Гатало: *јрича*

Љиљана Лазаревић: *јоезија*

Тодор Живаљевић Велички: *одломак из романа*

Радосав Бато Ђурковић: *јоезија*

Боро Граховац: *јрича*

Владимир Зупковић – Јакуш: *јоезија*

Миодраг Перуновић: *јрича*

ЕСЕЈ

Будимир Дубак: *Лавиринт и црна кутија у поезији Р. Уљаревића*

Момир Војводић: *Моћ поезије*

Радомир Уљаревић: *Персонализација предмета у поезији С. Раичковића*

Драган Дринчић: *Лојалност држави као национални реликвиј*

КРИТИКА

Мирослав Радовановић: *Тамо иде птице не треба да певају*

Ана Ђорђевић: *Књижевна критика као култура*

Илија Марић: *Лепота без љубави*

Глиго Бјелица: *Нова доза Медитерана*

Спиридон Булатовић: *Сцене као на фрескама*

Рајо Војиновић: *Црногорска њохара Срба*

Катарина Костић: *Оживиљворена историја*

ИСТРАЖИВАЊА

Горан Комар : *Турска писма писана ћирилицом*

ДАТУМИ: 200 година од појаве *Сала дебелог јера* либо *азбукопротрес* Саве Мркаља

Гојко Николиш: *Сава Мркаљ - Повијест о једном сирдалнику (одломак)*

ОБРАЗОВАЊЕ

Жељко Комненовић: *Лекција на «мрачној сирани»*

У СПОМЕН

Јован Делић: *Над гробом писника Новице Тадића*

Новица Тадић: *избор из поезије*

ЛИКОВНИ ПРИЛОЗИ:

Борис Боћо Вујовић

Првих шест бројева овога часописа изишло је под именом **Распеће језика српскога**. Часопис је настао 2004. године као израз отпора групе никшићких средњошколских професора насиљу над именом српског језика у Црној Гори. Од августа 2006. излази под именом **Слово**.

Штампање овог броја суфинансирало је
Министарство културе Републике Србије

ЧАСОПИС ЗА СРПСКИ ЈЕЗИК,
КЊИЖЕВНОСТ И КУЛТУРУ

ISSN 1800-6140

9 771800 614001

ИЗДАЈЕ:

НВО Актив професора српског језика
и књижевности - Никшић

РЕДАКЦИЈА:

Весна Тодоровић, Радмила Митрић-Маговић,
Борис Јовановић, Радинко Крулановић,
Милојко Пушица

ГЛАВНИ УРЕДНИК:

Веселин Маговић

ТЕХНИЧКИ УРЕДНИЦИ И
КОМПЈУТЕРСКА ОБРАДА:

Радмила Митрић-Маговић, Милојко Пушица

ЛОГО И ДИЗАЈН:

Весна Сушић

АДРЕСА РЕДАКЦИЈЕ:

VI црногорске Т-10, 81 400 Никшић;

Телефон: 068 664 392;

www.srpski-jezik.com;

e-mail: srpski@mtel-cg.net; srpski@t-com.me;

žiro račun: 530-11724-52

Montenegrobanka Podgorica.

ЦИЈЕНА: 3 €

Излази тромјесечно
Рукописи се не враћају